वी.र रत्नशेखर शिखा "पदसंकेत विवरण संहिता" पत्र सं० १५५

भाग - ख

वीर रत्नशेखर शिखा "पदसंकेत-विवरण संहिता" पत्राणि १५५

भाग - ख

श्रीगणेशाय नमः अथ त्रिविधमिति योगाधिकारिसमाकलय्य प्रतिपद्यते इति सकलेति विशेषणम् ।
अथवा सन्मात्रलक्षणं फलमस्या इति इहैव लोके यद्वा परलोके इष्टफलमेतद् यत्त्रयोगलक्षणमिति अथ त्रि
विधामिति यस्य हेतोः संख्यायामिति दीर्घः प्रयपते लक्ष्यं गुणाधिवविचारयतश्च प्रयत्नार्थं ज्ञानालोचन
इति ज्ञानालोचनमिति प्रभुदासाहलिग्ना नसामान्यवाचीति समर्थिते हेतौ । १ यदिति सत्संगतीति तेषां
संगताज्ञातो दृष्टमदर्शयते इति अथ साधारणधर्मवचनानिरूपणादिभिरुपायैरुपयोगापद्दीनीयते २

श्रीगणेशाय नमः अथ त्रिविधमथोदत्तं हार्दं येषु प्रतथीयताः । यदा भक्तिर्गुणातीता सकले
इष्यतेऽत्र च । १ यदुद्देशप्रकारेण सत्संगेनीरितेऽमया । तत्त्वलक्षणं यद्दर्शयते विमलोदय
मतः स्वधर्मनिष्ठायै विद्याभ्यक्ततलक्षणः । सत्संवासोऽयमनुमिभिः सत्संग इति गीयते ३
धर्मस्त्रासौ त्रिधा तस्य ज्ञानमादिविभेदतः । ज्ञानं योगः क्रिया चेति विधास्त्रिलोके समताः ४

सतः इति स्वधर्मनिष्ठाः स्वस्ववर्णाश्रमधर्मनिष्ठाः विद्यास्ते परमार्थोपयुक्ता स्ववर्तरेण स्वकृत ।
लक्षणाः प्रतीतमतयः संवासः समीपवासः सम्यग्वितनयेन वा सत्स्वस्मृतिभिरिति प्रथमलक्षणं
न सामान्ययोगाचारमिति स्वयति गीयते इति परमादेः स्वत्वाते अथ चरः प्रत्येकसमाचारेणाव
समाणरीमार्थमत्त्र निष्ठापयेतस्थितिर्येषामिति तत्र स्वस्ववर्णाश्रमधर्मनिष्ठेत्र मतिस्व ।
कीयासाधारणधर्मयोगितेव सत्त्वमिति लक्षणम् २ धर्मं इति तत्र ज्ञानमनुतमधर्मः योगोमध्य

पसं.
११ टी.
१

अत्र ज्ञानयोगयोः फलसाम्यनिवेदनाच्छैवविशेषं ख्यापयति आद्ययोरिति आद्ययोर्ज्ञान
योगयोः आत्मधर्मत्वसाम्येऽपीति उभयोरप्यात्मधर्मत्वात् एकस्यैवेति भिन्नतापरस्परभेदकलना
विकाससंकोचवत्त्वेऽपीति विकसितहृति स्थितानाम् संकुचितहृति स्थयोगः विकासोऽन्यमानस
मात्रकलनोत्तीर्णत्वम् तत्त्वमध्यवर्त्मना संकोचः पुनरन्यमानपरिहारेण समाधिकलनया तन्म
तत्त्वमध्यवर्त्मवः इत्यनयोर्मोक्षमियाभेदः कर्मणात्तु हृदयगे व गतिः न साधनानामविषयत्वात्स
पर्यन्तत्वगतावपि साक्षात्त्वपर्यायगाद्दिसारदत्वीयति पर्यापयोगोऽपि कविमाद्यतिशयवियो
यत्वेनत्यापि तस्ययाऽगणशैथ्यमितिवेधनत्वादात्मैवमत्यैहृत्तिरिति बोध्यम् ५ ननामेति ग्रन्थ्य वेप

आद्ययोरात्मधर्मत्वसाम्येऽप्येकस्यैव भिन्नता विकाससंकोचवत्त्वात्तृतीयानामगास्फुटम्
ननाम साम्यमप्येवात्निधर्मोऽन्यशैवशैतीगना ग्राह्यातिसमताख्यक्रियाधर्मत्वेनात्र दृश्यते ९ ॥

शैवसमाधत्नेन नामेति ग्रन्थाकृत्विगुक्ताः ग्रन्थः साध्योऽधर्म इति पर्यायस्वर्मादिर्न वा नाम शैवः शैवमि
दन्तारस्येति साम्यसिद्धभेदादशैवशैवत्वलक्षणाभेदस्य वक्ष्यन्ते कथं ज्ञानयोगयोर्धर्मत्वेन व्यपदेशाद्गति
रंगीन हीतेन नासांतिसमतासिद्धांतिनस्मा भिन्नानां नानत्वमत्वतेसिद्धांतिमतेहेतवशैवं ख्यापयति ।
ग्रन्थाः तिदिथ्यसाक्ष्यैव्यक्तिरभिव्यक्तिरत्र ज्ञानयोगयोर्धर्मत्वेनेष्यते सिद्धस्यापि वस्तुनोऽभिव्य १
क्तिद्वाराशैवतात्माख्यनात्त्वधर्मव्यपदेशाद्गृह्यते इतिप्रामाणिकसंमतमिदमिति स्फुटतत्त्वार्थया

मालिनीवचनम् श्लो॰ ... ज्ञानयोगयोर्धर्मत्वेतिनात्मसिद्धसाधनतिदं पश्यति । भाव ५

अत्रार्थे स्मरन्ति प्रमाणयन्ति तथा चेति तद्भुतेरिति तदिति सर्वं सिद्धवत्तन्निर्देशः अजिग्रहदिति।
अर्थोऽयमेतत्तः अकथनोयमस्तिस्विति मम २ इज्येति अत्रसाध्यायेज्याचाराद्यमथ धर्मलक्ष
णम् दमेनाम ध्यमधर्मलक्षणम् अहिंसेति मध्यमधर्मसाधनोपलक्षणम् ध्यानेनोत्तमधर्म।
लक्षणम् इमानि च सर्वाणि कर्माण्येवेति कर्मणामिति सर्वनिर्देशः योगेनेति ध्यानप्र।
धानतानिर्देशः इति श्रवणार्थमनाज्ञेवव्यपदेशो याज्ञवल्क्यस्येति भावः ३ महात्मेति म

तथा च भगवद्याज्ञवल्क्यस्मृतिः भगवान्याज्ञवल्क्यो याज्ञवल्क्यादिदमजिग्रहत्
इज्याचारदमाहिंसाध्यानस्वाध्यायकर्मणाम् अयं परमो धर्मो यद्योगेनात्मधीरिति
महात्ममतमाश्रित्य यत्नेन कलितं मया तत्राप्रतीतिरप्यत्र न दोषः सूक्ष्मभावतः ४
त्रिधाप्येषा स्वकलनार्थमेवमभिधीयते अतोऽस्याः कलनार्थमीदृशामुत्र विभीषिका ५

हात्मा साक्षात्कृतपरमतत्त्वो भगवान्याज्ञवल्क्यः कलितं सुस्फुटतरम् तत्राप्रतीतिरवि।
द्यासेनाल्पश्रुतानामेतद्योगस्य साधनायमतत्वादेतत्त्वधर्मत्वेन व्यपदेशः कथं सिद्धविषय
स्यविकासहृतिप्रधानस्य तत्त्वानस्वतथाव्यपदेशा इति नात्र तेषां दोषः कथमत्र विवदन्त इत्यत
तदर्थं सूक्ष्माकलनाकृपाश्रीयपि षण्णां वा प्रमाणमिति भावः ५ प्रकृतमनुसरन्ति त्रि
धापीति यतः स्मृतित्रिविधकलनातः ६ ॥

प.
से. टी.
५
२

यस्मादनितसमीपतस्तिमार्गविमतिकाममिल उक्तीष्टीषिमर्थैः अर्थकार्यैष्विमार्थत्र दृष्टा नकेवलनत्रुमनाद्वकार्यसिद्धिकलतामियेयेनिस्तूयतार्थम् तेषां सर्वदर्शित्वात्स त्रपिसंभवेननतेभ्यः शिवनीयेयेनानर्थापातस्तिभावः नयतेषांतयाकापिहानिः प्रतियोगिनिरूपणाधीनत्वादनुयोगिनामित्याशयः अस्मावितिसंसगः ॥१॥ अस्समाद्वा स्मादिद अर्थमिति अर्थसत्सगः एतादृशोयात्मादितिनकर्मानुकारस्तूयताउहम्यमत

यस्मैविदितालोकेधीमत्तत्त्वसमीपतः दृश्यन्तेऽर्थकार्यैप्रसेवा
दोसोऽप्रकोतितः ॥१॥ अयमेतादृशोवान्यदृशउहम्यकानकाः २
सयुक्तिरियदस्तायातावनकर्मद्विधे ॥२॥ आत्मेतिकमलस्थेहस्वम
येसमार्गदर्शकः येनात्रचरतांसाध्याश्रितिःशास्त्रेप्रगीयते ॥३॥

लिकायाः कानकोवेशः सवर्णकल्पः यथाकनकाकल्पेन देहेसमानपात्रेभवति न यातेलोहः शोभमानोजायेत नयाकनकमाद्विधेः स्वर्णसिद्धिलतणामहेवस्ययेरस युक्तिदस्तायातारसायनसिदमित्यर्थः ॥२॥ आत्मेतिकेति आत्मेतिकमस्टहिविवेकाख्या तिः मार्गस्यसत्वेमध्येनगायाथभावः येनसत्साख्यामार्गदर्शकेनात्रभवलतणांमार्गसाध्या स्थितिकैकानिकदःखनिहतोरीडाश्रितिःस्वपस्थितिलतणा शास्त्रेषितिबहुवचनम।

२

नेति न चार्थमिति विनश्वरत्वादिति भावः हृदीति स्वपृष्ठे हृदसीत्यर्थः येन सत्संयोगेन तद्धृदयमस्य।
तापते शोच्यं भवतीत्यर्थः १७ करोतीति दृष्टान्तग्रामासमात्रसाधर्म्यादस्यार्थस्य वाग्रहणं शङ्कते।
न तदभावात्तदनुपादानम् १८ नीलइति शुद्धबोधोपि नीलो मलिनप्रकृतिः तादृशमहिमास।
पुरुकृत्य गुणयागुणयकलनानकाणुदेतीति १९ अनेनेति अनेन सत्संयोगेन वर्णाश्रमवाह्ये।

नेशमविद्धाथार्थं भावेषु भवता तिष्ठ अथवा हृदि तदार्थे सततं येनाभ्रतायते १७ का
बोधस्यानन्तविलेहसद्धाराडिमेयथा तथाशुकधसेनात्वाशुकधंविदयामलम् १८
नीलोथवात्मशुद्धोन्तपाषाणः शुद्धहृदयम् आसेोतसाधथाभ्येतिमणित्वशुकः।
धत्तया १९ अनेनवर्णावालाश्रयेकेविषवनेश्वरः महतीसिद्धिपदवीमवाप्तुवि।
तिश्रक्रम २० तथाचतियतिसंघोसंवारोनकथंचन अभूद्वैयगभीरत्वविदृक्षोथी
बहिष्कृतः २१
पुहितपवेनसंगारता म सासिद्धिभाजइतिजनश्रुतिः चकारेणाकिंपुनर्येव
विमलप्रकृतयोवर्णाश्रमधर्मस्याइतिस्मृतिविनन २० तथाचेति निपतिरवचपपात्मः सर्गाः।
कथंचनेति संघयापयपीत्यर्थः तत्रैवेयाविविधाभ्यासयुक्ताः गभीराविकारहेतौसत्यप्यवि
कारिणः त्वाः कार्यतात्पर्यविदः विद्वांसः सर्वोपरानुसंधानविशारदाः अमीभिर्वेवेनसंवारच

कठिनसृष्टिः २८ ॥

सं.
प. टी.
५८
२
3

संवादमितिसंवादसविधायेत्यत्र नेति निर्विभक्तिः पाठेनामेनान्वयः कुत्रचिदिति गोनन्दगोनं
वाकार्ये शास्त्रिणामादानमभूवन्नित्येषामियमेवाख्यातिः यवनादेर्यथा इति यद्भूतले ख्यातिरस्मा
देषेव १९ अयाति लोकानामियंभुवीति विषयदर्शनेन स्फुटं इति अहो इति सर्वत्रेति सर्वा
दिव्यबोध्यते बोधगोपांशः कथ्यते २० अन्त इति असात्मंगलत्वाद्धेतोः अत्रेति तिष्यका
लेपि सर्वेषां विनाशकारणं सते चत्वारिंशच्छताधिकवर्षं हृदमिति कलियुगे वर्षेषु कृत

संवादसविधायायतानष्टानपि कुत्रचित् नाभूत्स्मारिङ्गदेमौषां ख्यातिस्तेषामियं भुवि
१९ अहो साधावनीनीतिरहो नद्धिकौशले अहो मावध्यवावयामिरितिसर्वेशबोध्यते २०
अतोत्र तिष्यकालेपि चत्वारिंशच्छताधिके वर्षं हृदं स्थितिरस्पृष्टविच्छिन्नप्रवाहिणी २१
तथा च स्मरणाच्चैत्रासराजा नृपाहृदब्धतः वतीर्णा तत्कृपाकृतानान्ति यत्र चनात्यले २२

विच्छेदेन थयतावस्थितिर्विच्छिन्नप्रवाहिणी एकवंशपरम्परागतेति यावत् इदं सत्संगपालन
स्य वभवमिति भावः चत्वारिंशच्छताधिकमिति पारमेकपङ्क्तिका संवत्सविंका संक्रान्तिरिति
बोध्यम् २१ तथा चेति निदर्शनायाम् अत्रेति मनीषिविद्वत्संगे यत्र तत्कृपा तस्य स्वतंत्रस्य
कृपावतीर्णा भागुरिमतेन नाकारलोपे यतीलेति यत्र च नोस्माकं तत्पाल्यानां नातिराजकास

[illegible] २॥

सकिलोनिकिलेमागमेश्वयंसूयतेश्समर्थः यथीसेनेवसिंहासनार्थेग्रिमेशास्त्रशास्त्रकृतबुद्धि
विधेयेषुकार्यवत्सघ्नमकसंधिकृत्स्नकशयिरभूतपतद्वुद्धिकविकयाकार्ययचाणमोचितवानि
मर्थः २२ आभासीयेतिग्रसोतेतत्तनोवार्तावहत्तेनप्रसिद्धः तथाचतदल्वथनिशुद्धमाविनास्यसवि
तास्वयंचपास्वहन्निनिमालिकानशास्त्रविशेषविदिति संस्कृतमतिनम् ईदृशोणसोनदादेपेन
मोरवयासयात्तयाविधेयेषुवहूतेग्रत्रहेतगर्भविशेषणानयोज्वलश्तिस्वयंविनेनापिपाशस्त्रव

सकिलार्थमनोवैभवपासमरमसग्रिमम् उपवेशपविधेयेषुघ्नमकसंधिरभूतसुधीः २३ ।
आभासीयावयाषांतत्कृतिः पाहविशेषवित् नदीदृशेनवहूतेविधेयेषुनयोज्वलः २४ ॥
सधिपप्रशालीचतद्वकेसहपानके सोधीशोव्याविरतीभागपवैद्यशीलाहतोविभुः २५ सवे
शनातायकेविद्वियाविनयभाननम् नैःपाक्तिभूषितेक्षापिमामावैद्याश्रितिष्ठिनि २६ यः
काश्मीरीतयोवेकेसंधिवेधविधायकाः नामहीपतिभिर्वैद्यमेवयाव्यानचामसा २७ ।
यत्किंचिदूतलयेषुलेननतत्त्वालेकदाचन दृशेषाद्विभावेननक्वापिमवलेकृवम् २८

वत्सघलदेकवृत्तयः प्रष्टव्याश्रुतिनेयनोज्वलश्रुति २३ पताधिपतिपराधिपप्रशास्तिरिति शाहृ ना
मेतिनामसंक्रान्तिः सज्जपालकेश्तिप्रकृतौवान् सज्जपानकसहृशोग्रारंभानुकामरस्याथैः येविभु
विभवोद्वेलोपिवैद्यशिलाहतः वैद्यपोरेपाहतवेताः सपवधीशानामोविरतीभाकृयशापनाम

ग्रसोतवाराशीसमर्थः २७ सद्वैराजिल्लोकोसप्त २८ ॥

प. सं.
३८ टी.
४

यत्किंचिदिति दिव्यभावेनेति शास्त्रदृष्टज्ञान सौषुप्तस्थितिमध्यानः कृत्वा इत्येव विधायेत्यर्थः सौषुप्ते नैव महाजनसंगमो भवतीत्यर्थः तत्रेति परलोकेषु २८ विपदेवाथमाह मतेति ममतावासनादिना उन्मनाश्चितप्रमादिना अर्थातः सम्यग्विभवे किंचन तादृत्परदाः प्रभेदसिद्धिः कापीति इहकीया परकीया वा २९ तस्मादिति ततो मन्तो मन्नादिभ्यः तदस्ये पुण्यकारणाभावम् भयं महत् विनियमफलमाह तत्संगतिरिति शास्त्रे गतिरिति पारलौकिकी सा चरितैव केवलं परे लैवेत्या

सौषुप्तं समधानः कृत्वा वैधैः संवदतां विराम महीपानां सुखे भुक्ता राज्यं तत्रास्ति संस्कृतिः
मन्त्रमोक्षणपावेलयग्रहिलकामिभिः इहसेवरतानां नेनास्ति कापि शुभा गतिः २९
तस्मान्नरत्नटहेलेनभावे भयस्थनात्मना तत्संगतिरलं जन्तोः सर्वथा प्रेशाकारणाम् २९
शास्त्रपक्कमते शुद्धेचनसः संगतिर्गतिः स्वहितार्थिनि यशो लाभसार्थं मिथ्यागरीयसी ३०
उन्नानबुद्धिसंगोत्थप्रमादः केवलं ध्रुवम् तत्संगोगावलानीतिः समूलं यश्चित्तं तनि ३१

इहहितिप्रत्यक्षमेव इहहितार्थिनां दीसिमिथ्यागरीयसीति ३० उन्नानेति उन्नानबुद्धिः शास्त्रासंस्कृतमतिः तस्य सर्गः स्वभावो निश्चयो वा केवलं प्रमादः सन्मार्गच्युतिलक्षणः यस्मात्तत्संगो निश्चितेगावलानीतिः तीक्ष्णत्वमुपपादयतिसम्भूतिविषेहि भवतितेकेवलं भोक्ता रमेव करावि दरतिश्च सोमसँवैदेवसर्पाक्षि रमिहामत्रप्रशेवि धायतिः शोषयतीति ३१ ॥

इतीतिप्रश्नाकैर्वेदितविनिधिः भाविरतीभिरणयनिवत्तैः कथममस्माकमायतिः शुद्धामवेदितिपृष्टा
वृत्तमाणारीतिनाहत्नान्यवस्थापितानामाह पारोत्ति यथवचानुपरिणतवुद्धिः सप्तवैतविभुः
क्रियतेइति ११ तथाचेमाहणाम्हेतिसमयवर्तिनोतेषांमध्यपरोवैयानेसमरहिणाक्तिभानवे।
क्रियतेवलादितिप्रसोवालोक्तवृद्धोवाक्तसनातिः परनातिर्वेतिनविचारः कोप्यघात्लीतिभा
१२ गरीयानितिस्केकिनामतद्गरीयस्त्वमित्याहयदिति अथमर्थः यदकस्मान्मवः शुहषोवलात्क्ष

इतिप्रश्नाकैर्वैसोप्युपवनैर्भाविशुद्धिभिः रीतिर्वेषाहत्नापणानुपक्रुधीः क्रियतेविधः ११ गा
हत्वैवयत्कृतिनोतेषामयवर्तिनाम् योगरीयानितिभामेवपरोक्तैर्यतेवलात् १३ प
हवतिनमस्त्वाक्तिप्रकाणाययाहत्नतिर्वलात सकामतिगरीयस्त्वंतेकेनापक्रुतिमवेत ।
सत्वंगमहिमावैषयतेतिकसमपरियताः ताहक्षित्ताभवेतीतिपात्तेसमवृधावुधैः १४
उक्तेचाप्रायरीतैवनत्संगोगाविकसेवुटः उपसंगोण्यसोलोहकाक्तलीतिबुध्यते १५

क्तितनत्यकायाव्याभोभवति यदस्मावनुशाक्तितत्रसत्नोभवतिनत्संगुरुत्वंवनत्यकायासंक्रोत्ता
नदृधीनत्वभवतितद्गरीयस्त्वमितिभणपतेनतकथंत्तायतेइत्यत्राह तत्केनेति अथवाकर्ष
मस्यततेःस्त्रीक्रियतेइत्यत्राह तत्केनेतिहद्वैवतनेतलग्रप्राणाभवंतीत्यर्थः १४ तत्संगेतिता
हक्षित्ताभवंतीतितदनुशाक्तिपातनासेत्तभवंतीतिप्रसोसत्संगः १५ उक्तेचेति ग्रोपिकोग

प॰मे॰
स॰टी॰
५

तितयापितदामोहस्लेषागंयेनशान्तिवेशकोर्नाभवाम्भवमेव एतत्समर्थनार्थमेतत्तिरोयिने
श्लेषेणनाहइहस्तेणाशतिग्रुचार्थः यद्यपितदग्निनाननामकश्चिस्कस्मादस्तेनतथापिहमोहारेणत
मलोहवाद्याङ्गमनेनचैवमनस्तेनापतयति १९ एतदेवविहतोतिस्फुरत्यइतियुगलकेनयुक्तिर्गे
यमातेष्वललतासावसप्तमोहनीमाह मनइतिसप्तिस्मनः प्रसस्मायः प्रायोलाभः पाक्षि
स्फुसष्याडुरागाकरी २० तस्मादिति इडादीमागतीरासवतेनीनानेतरेणोयगतिर्वेमानापिना।

स्फुरणवच्छिन्नगोयिकगृहान्स्रगयाश्रयातस्यतेमनः प्रमोदायः श्राकस्येलगतितिरोयुक्तिः
सष्याडुरागाकरी २१ सागच्छलोहकार्यगाणयानीचनवयानस्य नवपरितोगारकणाः
पतेतिवरनेऊवाध्येच २२ तस्माद्धारायिपैवैयाः शाहस्ताः स्वलदर्शिनः पुरतःसनते
कार्याययेदासोभवेद्धतिः २३ एदेवाकोमानेकृतपरिचयोयमहर्षयीवेलाहसायो
हस्यितिशुवनरास्तनविरतम यथाकोऽगोस्योसहतःऊकलाख्योनमिषतः प्रभेका
दीप्यतीतिभावः पैकार्यवदयतियपकोयमथवा ५ २९ इत्यंमसंगेममर्थितेकेनामतेसं।
नइतितहतलांपश्चलावयतिपदेइति पदानुषासकत्वाम्पदेव्याकरणोसर्वविद्यास्यानेवाकार्य
घटकत्वाद्धावंमीमांसाप्रमाणावइपरिकरत्वान्मानेनतर्कः एतेषुत्रिषुसर्वविद्याप्रदीपेषुकृतप
रिचयोव्यसनतनमीतिः अनेनास्यसर्वविद्याविषयप्रतिभाध्यानननकार्याभिरतत्वेसूचितेयमहर्षयी

५

धर्मधीरिति न केवलमन्यानेवानुशासितियावत् स्वयं प्राणान्तेऽपि स्वधर्मं पालयेदिति स्वचित्तमस्ता।
मामनयोः केऽपि विधिनिषेधे बलात्कृते हृतायोरुच्छित्तौ स्वचत्वरः कथं जन्तुरवस्थितिरेषा काला
द्यवस्थापेत्यायाषिकामूनता कल्पनाचत्वरः तत्र विहितमिति सहजेनत एव स्वेन ता विनष्टायमाहिलोके।
कामादिभिरितो कामिभिः सहजमपि मिथ्या क्रियते हृदिमपि सहजीक्रियते इति सहजेनतथ्योरन्तर
न्नः प्रलमिति प्रश्न सर्वथा समाहितमतिरभ्रान्तचित्त इति भावः तथा यथा काष्ठमवसरमवेक्षणान्
मभायोग्रसेनोन स्वकृतान्याख्यानमिषतः इहेस्वकृतेऽस्तेसत्समरहिरस्कामिरेजकृतमस्तेविपा।

तथैवेमं च येनैव शिलायामिव तद्धरिः यस्यैषा शंकिता जाता नापेयमन्यनिमित्ततः ५१
सुमहद्दिव्यापमासैषाराम स्थितिर्ध्रुवा योगेषामस्ततो साधु विहायमनसि स्थितैः ५२
न नेमस्लेगितस्यास्य वित्तायतननिर्द्यते महाशयस्मलिनामीत्रिस्थितिरेषापदेऽदयः ५३

मदमितिकथाख्यानख्यानेयः प्रभं स्वामिने कार्यं वर्णपातिधेयकार्येऽउपासनाख्यानप्रातः कुसमे
ख्यावेरनस्थानदानविनयशिलादीचरयमस्यप्रयामेनसलेतिकथायोजयतिसपताहयापा।
कश्चवाप्रतः शान्तिदानत्वेनविधेयइतिमाख्यासोपलः बहुनातथानेकदाविहितमितियतिरि
पिसंभाव्यतइत्याशयः ५० तथैवमिति स च विहानेन राज्ञानेन यथा शिलास्वचयेन यथा शिलाया
मिव तद्धृदेषा शिलाहृ किता हेविताज्ञानमतिमित्ततः कामादिहेतुनापेयमपगच्छति शिला

प॰ सं॰
१८ ली॰
६

अथमात्यपरीक्षां व्याख्यापयति भाव्येति प्रायेण खलु लोके कश्चिदेव स्थूलमतिर्विलिकेनापीत्थं।
क्रम् तस्य कार्यमाह परीक्षक इति अस्य यथा यथेति शिल्पाणि अनेकार्थानर्थभविताति व्यस्तो भव।
अवधारणार्थः अत्र कार्येनेन प्रकारेण समापतति अनेनेत्यति शुभाशुभफलप्राप्तिलक्षणाः ४
ख्यात्याख्यायिकाभिरितिपथपरीक्षकः संज्ञादानादिर्गितदानात् ऊहनशिल्पन इति ऊहनानु।

इति विद्धपरिभाषा १ भाव्यश्च स्थूलमतिना केनाप्यत्र परीक्षकः योऽस्य शिल्पाणि
कार्याणि समारोपयेद्वर्तनीयतः ४४ ख्यात्याख्यायिकाभिश्चैव संज्ञादानाद्ध्रुवं बला
त् ऊहनशिल्पतो ज्ञात्वा ऊर्ध्वस्थूलमतिप्रमाणैः ४५ यथा सौ स्थूलशिला
भवेत्स्वपरगोचरे तथैनं बोधयेत्सम्यग्धीः कथं न विराजते ४६ ॥

शिल्पाश्च ग्रन्थान्यापाश्च बलादिति संज्ञादानविषयम् शनैरिति च एतत् ग्रन्थावर्तनविषयमित्युभ
येनिरवयम् ४५ यथेति स्वपरेति अस्मावपि शिलते तस्य विषये च प्रसज्जति भवति तथैवेमं येयदि
रिति तत्सर्गमवेद्यो गोष्ठाविजनेवा सौबोधनीयः बोधनास्यार्थीनाफलव्यभिचारे कोऽस्य दोष
इत्यत्र अर्थान्तरन्यासेन दोषादोषौ विषदयति सम्यगिति एकतरपतनोऽत्र दोषापाते बुद्धिवैक।

अत्र सत्कर्तृमाह संप्रेक्ष्येति अवसरमिति सरस्वत्यामन्ते संप्रश्नस्यान्ते वेलायां भवेत्स्यां सोमयामाईवा
द्वाभ्यां कलमानवर्ती निर्विफलाननजातभवनीतिसूक्ष्मेव राजाबोधनीयः सानेविनियतो भूया
वाङ्मेसोऽहन्तचेतसस्तयादेवीवभोनधामितिभावः यत्नयद्दलेन कार्यसमानेगीत्रबसिद्धतिनत
मार्दवेनेतिनयरीतिरिमस्वतात्पर्यं ७ प्रायेणोमनेन विवलितमर्थे विशदयतियेत्ति सहृदयपाठ्यति
परंपरागतयत्नधिपस्याः स्वयं च धर्मशीलाय धर्मानेयनसहृत्ताः पार्थिवाः पृथिवीयेषुतियन्त्रीमभि

संप्रेक्ष्यावसनेनामश्वाश्रो सोमार्देवादिति नयरीतिः सोमभूपाः प्रायेणाइतचेतसः ७ ।
ये केविदिह सन्तेषु धर्मशीला भूपार्थिवाः शुभवृत्तैः किलापीतो जागुप्तिकामिस्तकिये
तथाचात्रैवसद्वीलषोलाकेविनिदर्शिताः श्रेयशीलामहीपालये येयम्भूविभूषिता ९
निदर्शितमिदंहारेषीइज्ञाभ्रणदम्भूत येनासौ सत्क्रियाभाविहितार्थपालिनाश्वग १०

मानेस्वस्मिन्वेन किलेसागमेष्वापीतस्तमिपर्येनेयीलोनाश्वः सर्वव्यापिनेतासक्रयागादीति
कोऽप्यापालकद्भवपि अत्रहेतुः साक्रियेतिकर्मक्रियाविकिमाचमानोदीरितेकृत्रमपिवच
नेहूर्षणानुमतामिति ८ तथाचेतिसष्टम् ९ निदर्शितमितिउद्भूतीउत्तैः व्यात्तिभूषितव
शुभ्रत्वसौ सत्क्रियातिक्रमपृथककथाश्रयथानहूपाशुगपालितानकेवलेसस्यैवासौ हितका
रिणभूदिमारभाविहितार्थमितिभावितोपिराजानानयासत्क्रिययाहितभाजोभवेयुरिति १०

स किलेति ग्रामेऽस्मिन्नेवाभ्यवाणिजके इति वाणिजिकेदृशोऽसाधितितत्राश्रेवो किल ग्रामीत् सफलयेति।
स्वचिते विविनक्रियावाक्तिमिति ग्रलमितिनाम श्रायेन यायास यायामिनामिसर्थः ५१ सतमिति गोष्ठ्या
समासीनमितिनऽनन्तः ऽराद्यैकान्ते इति ग्रनरोचितेनाभिमनकथोऽतिप्रलावुनानिराम: समन्ता।
दृढिभिर्हृतमिति ग्रनीयतभाषणोदण्डसंपतिरूपस्थितेवेति स्त्वनार्थम् सतेऽप्रतितितिसम्वेवदामि।

स किल ग्रामेऽस्मिन्नेव वाणिजकेऽतिरसत्क्रियः संख्यसफलयशाऽस्याशालिकां विहृदेमलम् ५१
सते गोष्ठ्यां समासीनं समन्ताद्दृढिभिर्हृतम् ग्राहसस्तृणवेष्टजनस्तेप्रीतिरलंतव ५२ ग्र
लीहमहतीशालासैविणोऽस्य स्वयंभुवः ग्रवीविविरितियोऽश्राऊस्नतहीरविभूषितम् ५३
विविशयाथविरतस्याहास्याग्रनाविपायसः येसयोस्तवकार्यायाणाऽयमेतत्समर्पितम् ५४
यथास्याः स्थापयेः पश्चात्स्वयंलोकानिति ‥ ग्रनुष्ठितक्रियस्लेचतस्याभोत्तमवाप्स्यसि ५५
तिशम्यगिरमस्यासौभावगर्भाऽश्रतस्मृतिः किंनामेदंवदेमक्रामसज्जोऽभूततन्निरूपणे ५६ भ
वेत्यांतरमस्यासौवीतभीस्तमवाचह ग्रवधारयराजेस्त्वसतिरायतिशोभिनी ५७ ॥

पर्यन्ते तत्रिपमेव भवेदिति वेदितिरर्पितम् ५२ ग्रलीति स्पष्टं ५३ विविंत्येति च ५४ तथास्याइति ग्र
नुष्ठितक्रियः पालितसत्क्रियः तस्याः पर्यः ५५ निशम्येति सज्जोऽश्रतश्रवणः तन्निरूपणेतस्यविकृत
विवरणाकर्णन ५६ ग्रवेत्स्वतिश्रेतरमाधायेनासौ अद्धकेनानेनपरुषवदनेनऊप्यनीतितेमतिरायतिः।

प.स्त.
ल.टी.
८

शोभिनीतिपरुषेषु वचनेनोपार्यशोभ्याहरयति कोशज्ञातमिति उक्तवीर्यमहावायुः मत्तवाम्यासत्वेन।
स्थापितवान् यत्र म्यासेषु शम्यासस्थापयितुः शसत्वेप्रसादाय म्यासे स्थिरत्वितेनेतस्थापयितास
सञ्ज्ञो भवतीति ५७ आद्येनेति तत्र प्रथमेक कार्योपयोगनिरूपणं प्रथममाद्यस्योपयोगमाह आ।
द्येनेति तत्रोल्लनाद्येनकोशज्ञातोनेदवं इमयोर्थ्यपिते यत्नेनदीनाय किंचनासत्वतन्मः यदैनेष
णिज्ञत्वेन कदाचिदपिज्ञस्त्याज्ञाल्प ज्ञ ह्रोति शपथ्याद्रिरूपयोः स्वनरस्वर्तन्यायर्वर्तीति।

कोशज्ञातसमितिलोऽद्वयमेतस्त्वयीः मत्तवोऽसविज्ञानार्याकार्यास्तास्वप्रसन्नये ५८
आद्येनतयोस्त्वेदीनायदैनेशरणिज्ञत्वयः नज्ञाहश्चवर्तीहज्ञस्त्वर्योधसोऽसता ५९ वि
धेयाः खण्डशोज्ञात्मायथैतदुःखभाजनम् नसुःमतत्वयोवहिस्त्वाद्वेयहितीयमा ६० ।
पिशुनाद्याबलाच्छिलानेयाः ज्ञनयोऽधनः यथ्यामेविनिवर्तेमरत्वाद्वोत्नेमरीक्षणा ६१

इयमेवमुष्यः नाकारत्वामतामवनकार्तिकाद्यावरत्वाच सत्यौरितिकेरत्तेत्वाहृद्धिः ५८ द्वितीय
कृत्यमाह विधेया इति तथा ज्ञात्मा अनेनासिनाखण्डशः खण्डं खण्डं विधेयाः यथात्र लोके येके
दनसत्तत्वपदे तेज्ञात्मानो दुःखभाजनं नसुरिति संयं द्वितीयमानवतेषां च साधारणं आ।
वेहि जानीहि ६० पिशुनाद्या इत्याद्यशाहेनसत्वकर्तृत्वेन निपरिग्रहः बलादिविनाशनाय सर्वेन
धेनमध्याहार्यम् विनिवर्तनतः इति संस्कारशेषनिवृत्यर्थं वित्तरणामन्ततीयमातोऽज्ञाता ६१ ॥

८

वेदिति निगदव्याख्यानम् ९२ विपरीतेतिनिवारयितितेनतत्वादेशत्राप्यपसिद्धमेवतन्नासन्त्विति ९३ कृते
ति उत्तरकल्पकल्पहायाः वृथायेतिनवलयाज्ञानिर्द्दतिनाज्ञानभावमितिसमायानविधाय भजन्तुंबा
नेप्रीतिभिनयः तारितइतिविलासदानात् ९४ कथमसौनछिन्नामनमेनइत्यत्रभयतिसत्यमार्गमि।
तिसत्यमार्गः ऊहत्यादिरहितम् सर्वेयेतियनुणामनार्ईशुत्रंतरमवकाशः स्वपरोयगेतिस्वस्य

वेदंडकस्योवैतेषामन्यसत्त्वमहाम्भते स्वयंमुक्तेनतेप्यनतारिताइतिनिश्चितं ९२ विपरीतम
निर्भर्त्सायन्यायहतेसेवचेत् नदानामनुष्यामेनतांपुरीचनिर्गलाम् ९३ कृतेवेदक्लृप्तयाया
साधुन्यायायमहाभुजो पुंविलानारितोसीतिप्रीतविनेयकारतम् ९४ सत्यमार्गसमाश्रि
त्यपरासेतानतुषामतिगीः सर्वेषांनवमाप्याशुसमफलास्वपरोयगा ९५ कृतिपाकिमतांलो
केसमकथाहृदयेतरम् कथंनलभतेविकामेवतद्दिकलाजनाः ९६ इतिमानसपरीषा दो
षत्रेपिसदायात्योभूपेनायतिमित्त्वता योहदयापावयेजेतन्मदोषत्रइतिस्मृतः ९७ ॥

त्यशात्यासमफलाभिः पुरसापितदनुमनतेनसमफलामितिति ९५ कृतीतिकृतिपाकिविनय
मात्लवणासमकथासतीकथासतोवाकथाकथंनलभतेइतिसाधनसंपन्नेः अत्रमनुष्यभूमौत।
द्विकलाःकृतिपाकिरहिताः ९६ इतिमानसपरिभाषाद्वितीयादोषत्रइतिदोषास्त्रियातवस्ताम
मीविषमयायोजानातीतियोषत्तोवैद्यः आयतिहन्तकालमौख्ये नहलवणमादोसंदेयेणाहय।

प॰ मे॰
स॰ टी॰
९

इति दृष्टमात्रापायेन तदृष्टपातमात्रेणा दोषज्ञितयमेव निपातेन लक्षयति किं दोषनिमित्तको ऽस्य रोग इति।
निपातेन सम्यग्लक्ष्ये प्रतीकारस्य हेतुत्वात् अथ दृष्टा दर्शनमात्रेणापायो वेद्योगलावर्णविदित्यात ९
अस्य विशेषणमाह वारइति भूमिपतिभिरेषपतादृशलक्षणालितावेदभाग्यो दर्शनाप्यते यस्य रोकेच
कस्तु निमोक्षपतत्रामधेयेन तेवाग्भटस्य वस्तुमनमतलक्ष्णः क्रियास्य चिकित्सास्य कुशलः वार्ति।
केनाचेणाटणाणोत्रेणोपतिक्रियेमव्यिकेनादृष्टाहणाञ्चरे गुञ्जीतभेषजमित्यादि दोषनिदानज्ञानपूर्व
चिकित्साकारी मर्थः यस्य हस्तकृतेयबेततिमतिनिर्विचितपतत्राणि ग्रन्थेस्य कृतानीति श्रवणेनातव।

वारोग्यस्य रक्तक्रियाकुशलो यः कृत्स्नेस्य कृते वाग्भट्ये पिच वाग्भटः शाकुनविकल्पे
चकत्याज्ज्वलः भाववेदोपिचयः स्वभावविमलो भावप्रकाशीकृतो नाडीचारविदेषभूमि
पतिभिर्भोग्योऽदृश्येनाप्यते ९८

लः यस्य वाग्भटे वाग्भटविरचिते ष्टांगसंहितापरनामधेये वाग्भट
वृत्ते ग्रन्थे वाग्भटो रसनासक्तः श्लाघावान् सारेणान्दाशर्यवाचावक्तो ऽमर्थः यस्य शाकुनविलब्धा
लोनर स्वपरनिमित्तकः यतः शकुनेन क्रियारभ्यमाणास्य फलाद्युपलक्षेनफलितिनतिस्तु सारे क्रि
यारम्भानकापिलक्षणपात्रेभवतीर्थः तत्र शाकुनविद्याया विस्तरेनवात्रेरहतहिचारः दिग्मात्रंतु प्रदर्श्य
ते यस्य निद्राशुचेवनस्याकृतीरस्य योऽस्मभवेत् इन्द्रियाणि प्रसन्नानि सरोगी नैव नश्यतीति शारीरशी।
लेपार्थस्य प्रकृतेन विकृतिर्भवेत् तदर्शितंसमासेन विज्ञेयमानमिच्छुनेति च तथा यस्य कल्पे कल्पस्य।

प्रथमं चित्तोज्ज्वलः स्वस्थस्वभावविमल आस्तिकः लोभादिदोषरहितस्त्वर्थः श्रमयाश्रमवायश्रव।
णात् तथा च शैवं केवलं कर्तव्यो नानातिशुचाभयम् वैद्यकर्मस्वचेत्कुर्यादृष्टमर्हति राजतः इति तथा
यत्तु केवलोदरतो भैषजेन विचक्षणः तं वैद्यं माध्यरोगी सावध्याने चावर्जयेदिति तथा यस्वस्वभाव
विमलः सन्भावप्रकाशपतत्राप्तिवैद्यनिर्बन्धमावत्तलात्पर्यवेत्ताकृतीदृष्टकर्माकृतेविद्योतयत्येति।
हत्वा स्वयमधीतशास्त्रोऽपि यावदिमां चर्यां मत्यतो न पश्यति तावन्न किंचिदप्यसौ करोतीति तथा च
तत्राधिगतशास्त्रार्थो दृष्टकर्मा स्वयंकृती लघुहस्तस्तथा शूरः सज्जोपस्करभेषजः प्रत्युत्पन्नमतिर्धी
मान्व्यवसायी प्रियंवदः सत्यधर्मपरो यश्च वैद्यः ईदृक् प्रशस्यते इति तथा येन नाडीचारवित्तके न दोषा
का नाडी समेवरति विषमेवाचरतीति तथा च अंगुष्ठमूलगा नाडी परेक्षेत भिषग्वरः अंगुलीभिस्त्रि।
तिसृभिर्नाडीभवहितः स्पृशेत् सद्यःस्नातस्य सुप्तस्य क्षुत्तृषातपपीडितः व्यायामश्रान्तदेहस्य सा।
म्यङ्नाडी न बुध्यते वाते पित्ते कफे वक्त्रा नाडी प्रव्यक्ता तर्जनीतले पित्ते व्यक्ता मध्यमायां तृतीयाङ्गुलिका।
कफे तर्जनीमध्यमामध्ये वातपित्ते पित्ते स्फुटा अनामिकायां तर्जन्यां व्यक्ता वातकफे भवेत् मध्य।
मानामिकामध्ये कफपित्ताप्लगामिनी कफात्मंदगतिर्ज्ञेया सन्निपाताद्‌ति द्रुता वक्रमुत्प्लुत्य च।
लति धमनी वातपित्ततः वहेद्भेकं च मंदं च वातश्लेष्मधिकत्वतः अत्युष्णमंदं च लति नाडी पित्तक
फेधिके कामात्क्रोधाद्वेगवहा क्षीणा चिन्ताभयाप्लुता क्षिप्रा क्षिप्रनावलेपा सा हेतिस्यात्तद्रुत

हृद्वीति नीविर्मलधनम् कलाः सूक्ष्मयुक्तयः देशकालाविति कस्मिन्देशे कस्य धातोः प्रविकोपः कस्मि
न्वा काले कोपः प्रकुप्यतीति ११ पीतेति शिलितः प्रवीणः पीते समोषवाहोपचारः आतपे च सूर्यप्र
वाहोपचारः १० यदीति स्पष्टम् ११ एवेति विविति भोजनवेलायाः पूर्वं मध्ये च स्थित्वा क्रियासंस्थापनात्प्राप्ती
तिरेव स्वस्थतायै प्रवहन्ती चिकित्सा नियमेन विधायेति भावः यदि प्रवहन्ती क्रियासंस्थापिता तर्हि कि
मिति हिरुक्विपरीतेन मज्ञा हरेद्युष्यत्येति स्वामिना मतिलोलविनता दुष्प्राप्यमपि संभाव्यते इति १२ ॥

हृद्विनी विनयाढ्यत्वात् कलाः कलनकोविदः देशकालौ समालोच्य शुद्धेन वैद्यः स कीर्तिभाक् ११
पीतातपाद्यथाकालं नाडीसेवाविशिलितः सोमसूर्यप्रवाहेण चिकित्से शुद्धिभोजनम् १०
यस्मादयाहृष्यवणाड्योगी प्रीतमनाद्भुतम् वाग्वाणेणाद्यफडिति नवी स्यात्स भिषग्वरः ११
यद्विरुक्विपरीतेन स्वामिचित्तेस्थिरा क्रिया संस्थापनाय दुष्प्राप्यादेवार्थसभिषग्वरः १२ यो
वृणां हृष्टतः कृत्वा कर्म कृत्वा च पश्चतः चिकित्सामयतः कुर्यात्स भिषक् शोभते १३ ॥

इति वृणामिति प्रायेण हि वृणा बहुवस्तुपरीक्षणमेवैषां सर्वथा निदानलाभे स्वस्तिसमेघ्यादौ ।
न वृणां करोति पश्चाद्वेनगर्भितमस्य कर्तव्यमाह कर्मेति प्रारब्धकर्मोपनतमिदं स्यमेति स्वकर्मणाल
नात्मनो भयी सिद्धिरिति कर्म पूर्वं नो भिषक् तत्र कृत्वा यतमतिश्चिकित्सां कुर्यात्स भिषक् तत्र स्वधर्मात् च ।
रणाच्छोभते १३ ॥ १३ ॥

इति वैद्यपरिभाषा अथ दैवज्ञपरिभाषा सर्वमिति कववितामटा इति सेमुखोयपि न रस्येनेन दैवज्ञ।
स्यैकत्रावस्थितस्याप्यनर्थनमज्ञम् ॥१४॥ दैवमिति कर्मशुभाशुभं पुरातनं प्राक्तनमार्जितम् अदृष्टाख्य
येति अदृष्टत्वात् अदृष्टेन नाभाव संभावनानिरस्यति यदिति शुभाशुभफलस्यानुभूयमानत्वात् का।
र्येनानुमत इत्यभाव इति भावः फलान्नेमयामिति नानुमेयम् तदिमदृष्टम् दिव्यविलोचना त्रिकालकल
नाचतुरा मनयस्तद्वदिति दिशायो दैवज्ञस्तत्र दृष्टं सर्वमेव धिया जानाति किं केन कथमिति प्रश्नलय।

इति वैद्यपरिभाषा अथ दैवज्ञपरिभाषा सर्वं विज्ञायमूर्ध्नेर्न यो दैवज्ञ आरक्षात् यामेषमि
द्धिमार्यैर्नतोकवविनाभटाः ॥१४॥ दैवकर्मपुरातनं निराश्रितं धीरैरदृष्टाख्यया यद्योगेन ति
ष्ठति तद्विनिमतामाख्याति मूढानामनाम् तयो दिव्यविलोचनो दित दिशा जानाति सर्वं धि।
यामेयं समतिभिर्यताधिपतिभिर्नेर्च्यते च द्विविधिम् ॥१५॥

तिसोयं वेद्राज भिर्नाच्यते न तत्र हि विविधिक सामान्येन कथितत्वा दैवज्ञविधीराजविधिस्या सो।
बोध्यः यतः सन्मतयोपि राज्ञानो न नमर्च्यतीति दैवज्ञविधिधिकं दैवयत्नत्वादस्यार्थानजानेति
अथवा देशकालानेतया यदसौ राजभिर्नाच्यते राजभिस्तु ज्ञानविधिधिक तस्यैव द्विधिविलसित
मिदं यदसौ नार्च्यत इति ॥१५॥ होरेति ग्रार्थमनिवैर्ज्योतिषस्य होरांशशास्त्रमिति यास्कं थ ख्युक्तास

प. मे.
ग्र. टी.
११

णे जातकशास्त्रतया वक्ष्याम्येतद्वर्णलोपाद्धोरेत्यस्माकं भवत्यहोरात्रम् तस्मान्निबद्धः सर्वो ग्रहभगणश्चिं-
न्तेयस्मात् वराहमिहिरस्याह होरेत्यहोरात्रविकल्पमेके वाञ्छन्ति पूर्वापरवर्णलोपात् कर्मार्जितं पू-
र्वभवे सदादि यत्तस्य पक्तिं समभिव्यनक्तीति अभिव्यक्तिप्रकारश्च प्रतिकार्याप्रतिकार्यभेदेन यद्व-
नाचार्यैर्द्विधोक्तः यद्यद्विधाने नियतेऽप्रजातो ग्रहस्तु योगप्रभवं फलं तौ भाग्यानि तानीत्यपि।
प्राहुर्यतिस्त्रिकालभावार्थविदो नराणाम् तस्याभिलेहि विधिं निकृष्टं स्थिरा यमो नयति कर्मेति
तेच कालक्रमात्तत्कल्मिष्युते यत्कर्मोपभोग्यं स्थिरमुच्यते तत् समग्रहाणां प्रथितानि या।
नि स्थानानि जन्मप्रभवानि सन्ति तेभ्यः फले चागगताग्रहाय हृद्युत्त्वं येमातिकमेव माऽ-
दिति इत्येदशायफलमष्टतीकायेहच्छमग्रहगोचराष्टकवर्गादिफलं पुनः प्रतीकाराह मह-
च्छम् इतिनामधेयम् तेत्रनामतत्कथ्यते यत्रामीषां ग्रहाणां स्फुटगणितेन देवज्ञो राशि-
वर्गज्ञानपञ्चाङ्गगतिवक्रानुवक्रास्तमयोदयादिपरिज्ञानेन जायते एषां तु नाम यत्र व्यावहारिके।
सर्वमेव विवाहयात्रायज्ञाभिषेकाद्यं तत्र योगाभियाने वक्रानुवक्रादिफलाभिधाने दिव्यान्त-
रिक्षभौमनिमित्तशुभाशुभाद्यभिधानं च यत्सम्हूर्तं शास्त्रमिति कथ्यते सेयं त्रिस्कन्धी ज्योति-
षस्य यच्चाप्येताः त्रिस्कन्धास्मात्स्वेन शुभ्रीलक्षणयुक्तेन हरस्त्रिसन्ध्यादिलक्षणोपेषत्वाज्ञीयते
सा संहितेति कथ्यते इत्युक्तस्य लक्ष्म संहितेति उक्तमर्थं प्रकृतोपयोगं करोति ॥

११

मितिनाम्नः कलत्रयाणां मे हितो यो वेत्ति तस्यैव तत्स्वयं जगत्स्वर्याणां प्रकृतिविकारमिति जगतः स्थावरजंग
मात्मके व यद्वेद्यकं आतेन स्वर्ग्याप्रकृतिविकारात्मकेयमङ्गानवतः सा तावत्कारणकरामलकवद्भाति
परमतिशयेन केवलेवानस्यैवेति स एष दैवज्ञो भूमिपतिनान्तिके स समीपे प्रारराद्धङ्डातिशयेन हेमा
नश्चैव स्थाप्यः तथा च वराहः कृत्स्नाङ्गोपाङ्गकुशलं होरागणितनैष्ठिकमयनोश्चजयेन राजा मननाय गु
यगाद्भति तथा च अप्रदीपा यथा रात्रिरनादित्यं यथा नभः तथासांवत्सरो राजा भ्रमत्यन्ध इवाध्वनि तस्मा

होरान्तेऽध्ययनाप्रियशास्त्रमिति यास्कं यत्रयी ज्योतिषस्पो कार्यैः खलु संहितेति गदिता सौ यत्र सा
स्कात्मते त्वां यो वेत्ति परं करामलकवत्तस्य यमहाजगत्स्वर्या भाति स एष भूमिपतिना स्थाप्यो
तिकेमा हरात् १८ प्रतपेराजगुह्याणां वासनाऽविकारायः येषां एतु स्माचयेत्स्वस्य पाभास्येषो।
दयमदा ११ यत्नेन परीक्षायां यामं वेदारिषाति भाक् निकृन्तिषान् लिदानेय सत्स्याचगाति।

ह्रासापि गोतन्यो विद्वान्सो वसते प्रणीः नये यत्रः स्यिर्नु भोगाश्रेयस्त्र समथी प्याने ति १८ श्रीनये इति।
योभेति सोभावनाय तउदय च श्रामोतीत्यर्थः शयः पापिनः ११ वत्स्विति वत्स्तत्र परीक्षायाम् उदम
कार्थमनेनावरूपं कृतमिति राजसभा दैवज्ञं वेदारिषान्किभागापिश्यानत्रमहीया भागशतिस्वस्तिस
नैपुण्येनत्यंसाहृसीकृसमयो दैवज्ञः कीहपपस्या वस्याभवतीति शास्त्रिदानेन निकृन्तिनस्पाचपरलोके
वाङ्गतागतिः दृष्टैकहृत्तिनेय प्य दृष्टसीकारात्प्रनेनवयेनास्त्रिकामपिपालितेन स्यैव ज्ञस्य गतिर्विः।

बृहत्संहितावृत्तिः १८

पञ्चे॰ ३८ही॰ १२

नलिकामिति कोनकेचैटेयज्ञलहक्रिषयोवैकेमेषादयेत् ७९ कालइतिकलांकलनाम् खर्गावि
वाणादिह्वेह्वणहफलभेदेनवाल्याबाल्यकलनाहद्दिश्चता ॐविंतीतरस्तुगुणोपायवोगपनाम्
कुर्यात्सर्वमेवविचारयेत् वाल्यमिदमितितनदस्तुगुणोपायपद्ददनायोजयेत् अवाल्यमपुकटोपाय
वदनादिनामेदृशांक्किंकुपीत् सदैवज्ञोधरणीगनौनकहृदसतिजेयः ८१ ग्रहेतियग्राश्चयग्रदिदेवा

नलिकामथलं कृत्वादायाथोवेदिकामपि कौनकेचटयेज्ञानकुमाराणांसदुर्लभः ७९
कालेकालेकलांधृत्वा खेनस्योनाधिकंफले श्चाकलय्योचितींकुर्यात्सग्रहकृद्धरणीगतः
ग्रहाधिप्रतिदेवाद्याग्रहशांतिविलोकयः स्वर्णमर्चयतेभक्त्यासपापात्मोच्छापिभुञ्जा
समस्थितेविलोक्यैवगतिंतेलक्षणानिच स्थिरंचकारयेत्तान्समस्थितस्थैर्यदंसतम् ८०
दानपुण्यादिकार्येषुनिषेधयात्स्वामिनेबलात् देवेवपदादीनियथापादैर्हमामयात् ८१

स्वग्रहप्रतिदेवाश्चेतितेषांशांतिबलाबलेश्चर्चितमद्रव्यमयीप्रतिमांश्चर्चयतेराजानुसार्थणिजेता
देवताणिविरूपम् ८१ समस्थितामितिगतिग्रहगातितहलक्षणानीतिहर्षप्रमोदादीनिश्चमेवराज्ञानेः
शुक्रीकरणमार्गेनिषेध्यात् यतोयःशुक्रेकरोतितस्यसमस्थितलक्षणस्थैर्यंकरोतिइति ८२ दा

१२

ननु प्राणुर्दैर्घ्यमात्रमणुत्वादिमुक्तिश्च मानोशारब्धस्यापतीकार्यत्वादित्याशंक्यास्यायेन समर्थयति परेति य
थायोपेनाशुद्धान्याप्रारब्धमेमेदयाक्षीति वचने सर्वसमंततयापुत्त्वेनापि कामप्याशुघः समस्येवेति तद्या
पिप्रारब्धं मे दृढाक्षीति मायायानतिवारणेकस्यापाक्षितिति भावः ८४ जानीयेइति श्लोकेषु परागतेः सर्वेर
शक्तिमत्वादिमायान्तमित्याहजानीयेइति श्चेद्यापीतिविपश्चोस्मीति स्वमात्मानमेहविपश्चः क्री
णामीति पापक्रियया तस्थीनीभूतमितिमत्वेपुण्यलसतोद्गताभ्यः क्रीणामुद्धरामीति चेत्तनीय

पद्दैयोहायपयमाशुभिस्मक्तिर्नयगामिनी शुभंचवर्धयतीमुक्तिस्तहाकस्मात्त्वयेवते ८७ जानी
येचेहिपश्चोरेस्वक्रीणामीतिततनः विधीहिमार्दवाधीनेस्वात्मानमितिधीनयः ८९ यथात्र
मार्दवस्यास्यमत्तेवत्रुनयैतथा श्चमचेतिविनिश्चितमलमेवयाद्गोनन ८८ तस्मात्स्वयापमुक्तो
यदीनानाथानंतत्वणम तथोपक्रहयेनासीवतः स्वः शीतवेतसः ८७ प्रमादमदिरोपीता
वर्तमानस्यभूपतेः योविप्तामयतेशुक्त्यामवेशोभविकुलभः ८८ इतिदेवत्तपरिभाषा प्रथकविप
रिभाषा अप्रूर्वे वनोलाखवर्याचान्नपेशालिधीः करोतनाविलोक्यसीकर्तयोतिकेसदा ८९

ततोमार्दवाधीनेस्वात्मानं विधेहि श्चहंभावं विहायतत्वणमिभूयदीनानाथापकृतिं विधेहीति भावः ८७
ययेतिश्चत्रसर्वतं चर्इत्वे ८८ फलितमाहतस्मादितिस्यष्टम् ८७ प्रमादेतिवर्तमानस्येतिकृतोमेभयमिति
सेकृवितहस्तस्योरेवत्तोपुत्याउराणराजादिदृष्टांतकथनैर्विद्यामयेनविध्वस्तमतिविधायान्वक्त।

हरिओं दोतिगमोदेवदोजयिदिवेकेः ८८ इतिदेवत्तपरिभाषा प्रथक निर्विकल्पा प्रार्थ ३८

प॰सं॰
स्त॰टी॰
१३

13

तत्रादौ कविप्रशंसामाह पादः इति सा सत्कवीनां परा गीर्विजयते सर्वोत्कर्षेण वर्तते यया का अहृदयानि
यागिराततत्याः तस्य च त्वद्याद्यस्य शर्वस्य तत्त्वस्य पारमार्थिकतत्त्वं च नाख्यायि ते श्रेतियान्तिप्राप्नुवन्तितुष्यते
वा केनेत्याह तदिति ये कोटांशमपि तस्या विश्वभुवनावल्याः कोटांशमपि कोटेश्च त्वतां भागं कल
यितुं ज्ञातुं हरणाप्रभवन् न शक्नुयुः न शकिकतप्रयत्नोपि कश्चिन्मानीतकोटांशमपि पद्मयोनादिना
वागन्तुं शक्नोतीति भावः न चेयमपि भुवनावली कल्पमाना स्वयं काचिन्महती येन किं ज्ञा मतदनतिक
मणो चित्रमित्याह पादो यस्येति यस्येयं विश्वभुवनावली च तद्देशभुवनरचना पादस्य तद्र्यां शो स्ति या

पादस्तस्य च याति विश्वभुवनालीयं विचित्रोदया तत्तद्दिक्कवेद्युहृत्कलनारम्भैर्निसर्गोज्ज्वला ।
तत्कोटांशमपीह ये कलयितुं हर्णाः स्म शक्रा श्रेय यया तत्त्वार्थमतिं प्रयान्ति सा विजयते गीः सत्कवीनां परा
१॰ तद्देमे प्रथमो धीरशिष्यपत्रजपत्रलपः वाल्मीकिव्यासप्रमुखो विजयते कवीश्वरः २१ ॥

दो स्य विश्वभुवनानि विपादस्या मृतं दिवीति श्रुतेः कोटांशकलना हरणाद्वेहेतमाह तत्तदिति तत्त
द्दित्यानन्तयोगात ते वेद्यवेदकेति जडाजडभेदेन कोटिद्वितयस्वीकारेण संनिमनणासर्वं संगृहीतं
इति यत्कोटांशेपि हर्णा तत्सर्वेषां स्वशक्तिभेदोल्लसनम् यश्च तस्यापि पारं गच्छतीति तदस्मी
षां कवीनां भारत्या ह्लास इति भावः १॰ तद्यमः इति प्रथमे कविमार्गप्रदर्शकत्वेन श्रेष्ठा ग्रा द्या
भूता अत्र शिष्यमात्रेयम् २१ ॥

१३

विततवैभवमिति विततं वैभवमिति स्वरूपेति समासः वैभवमचीकरत्वम् यतो येक वयस्य इह लोके सम
तः परमार्थतोऽधीश्वरा चक्रवर्तिनः चक्रवर्तिनं साधयन्ति ये देभिरिति ये भिरचलेश्वरैर्भूमीश्वरैर्यदभिधे
यं वाच्यलक्षणपदार्थजातं सकलशः कृतेऽखण्डशो विरचितं यार्यते खण्डे खण्डे अभिमानेऽत्रातनत्वं खण्डे
यार्यते तैः पुनस्तद्विलेतन्द्रिति तेषां कवीनां गिरि वाण्यां वाचकतां मनयासंगोपोऽत्रसदालि
तत्रापि निःसंकटैः निःसंवादे विस्तरतया रादि विभागमिति अयं भावः वाच्यवाचकभावेन द्विधे।

अहो विततवैभवं जगति सत्कवीनां कथं गिरां भवति गोचरो य इह सर्वतोऽधीश्वराः यदे-
भिरचलेश्वरैः सकलशः कृतं यार्यतेऽभिधेयमविलं ततद्धि विसरालिनिःसंकटम् ९२

वं जगतो गतिस्तत्र वाच्यभागो महाडम्बरितो मीराज्ञानः सकलानि विधाय स्वस्वभागे मौविभा
परिच्छेदसामग्रीमसमायायदर्थतीति वैषां चक्रवर्तिनां रीतिः अमीत्वकवयस्तद्वाचकभाग।
मेकाकिनः सन्तो वाखण्डे तत्स्वरो विस्तारयन्तीति चक्रवर्तिनममी घाम्यां यायातें कथमपकृ।
यतेइति ९२ सेयमिति सेयं प्रौढाममतामहेच्छानां धीमतां कवीनां वाग्राविकाभविधरणिपरण।
ननेति मधुरातिलघुमकृतिः अतिलघुसर्गमाहरयासाविति या सौवाग्राधिकानो जानत्वपिवि।

प. स्त.
१८ टी.
१५

श्राम्यति शकृतिं कार्यमतिमधुरसरसैरोमैर्वपर्यवसाययति विश्राम हेतुमाह स्वीकृतसर्वभावकल।
नेति स्वयं कर्तव्यतया गृहीत सर्वाभिप्रायकलनाकथं कोमयाऽनेनीय इति भावः बह्वातथैव निवी।
हृका विलीनीति याचनाधिकाश्रोढाममनो स्वीकृतसर्वकलनानां विश्राम्यसमावेदमेव गार्हस्थ्यं पाल
यते सा वपुषि विराजते इति श्रयं निर्व्यूढ कर्तव्यायाय स्मात्से प्रौढात्मानो मुदा तु जातमभिधेयजा
ते मुक्तादि इव जाते वोविभूमा सम्यस्थान परीलया भूषणतया रचयति भूषणां जर्वेति यद्वास्य
देयसार्थैर्याविनीतत्रतमर्थं रचयतीति भावः किंतदर्थजातमित्याह वाच्यमित्यादि कृततिर्णी।

सेयं वपुर्विराजते तिमधुराप्रौढात्मनो धीमतो यासो स्वीकृतसर्वभावकलनानो ज्ञानवि।
श्राम्यति यस्यां सरचयंतिभूषणतयोविमार्थजातेमुदा वाच्यं लक्ष्यमथांजनाप्यसपर्वता
मर्पयम्यतथा २१ ॥

यास्नेमेव वाकेऽर्थः सर्वमेवेति ने इविनत्यं तेनापि काप देव किंचिदर्थं ज्ञा
ते वा चैव कथनीयेन तल्लसंयथाकांव्यादि किंचिल्लसंययायोग्यरकणाभूषणादि किंचि
श्रोजनाण्वेव्यतिलम्भेयरासावयसंरसलीलमुत्तिष्ठतित रानस्य कटकादिधनिज्ञानदपिल।
भ्यते किंचित्स्तवदत्तहारादिस्थितहारादितात्पर्यगम्यमस्तीति संभावनामात्रसावं नहितदस्यः
कदापि कश्चिद्दीनतत्रयो विमलमनवत्नविधाभिधेयसंपत्तिर्भविताक विता गिरव्याख्यायः २२

१५

सत्यमित्यत्र निर्दर्शयति वर्णिनाऽत्यतीतकालद्योतककुप्रत्ययेन जीर्णाश्रयत्वेनास्य द्योतयति
अलीतिनिरन्तरप्रवरत्कार्यसाधकवर्तमानकालेनास्य कैवर्त्तनवत्वं सूचयति शिवकिरीटि
नोऽस्त्ररितमित्यनेन स्वभावगंभीरवस्तुवर्णनां किं नाम न साधयेदिति सूचयति भास्वरमिति स्वभाव
मधुरसहृत्वसामाधान्तसाम्यं द्योतितम् किंवदन्तनेयतास्य माहात्म्यं सहृदयामोदके वितथतामित्या
हस्वगुम्भीति तदादिभारविकविनिबद्धकिरातार्जुनीयाख्य शिवकिरीटिचरितमारभ्य स्वगुम्फि
कलया स्वस्यात्मनो गम्भीरत्वात् तस्याः कलयाकलनयाद्यारम्भलीकविकल्पेलेखविडम्बनाभ्यो।

सत्येसेतिमहीतलेसकवयोयेभिन्नविद्योद्यतानानोलेखकलाकलापचतुराः समापये
निभ्रमम येषालेनपरेस्वभावमधुरैर्यैर्महद्वोभिर्विरचितैर्वल्लनिसर्गवर्णनपरानोयान्ति
नेननिष्काशितेतिकलनया विराजन्ते च ॥ २४ ॥ भारतीसरस्वतीपक्षेप्रथांगतेतिखलमेयपत
रित्यर्थः अथच स्वगुम्फिकलया स्वस्यभावस्य गम्भेराच्छादनस्य कलयाकलनया तत्प्रसादया।
तदादीति सभाषाद्वोभारविकविलन्तणमामिरारंभः सकारादेरारतियावत् भाषाद्वेग्रादेदनेस्व।
शाद्वेच गुम्भेसरस्वतीभावद्गुभारतीति संपद्यतेऽस्मर्थः तथाच ग्रन्थेवकेवासंसमर्थ्येतरासमनाहेश्च।
श्चेऽतिभावेनभारतीसंपन्नैतन्मत्वेनैवाधुनाभारतीत्याख्यातिरित्यर्थः ॥ २५ ॥ ननुकथमियरज्ञामाकस्वा।
नेभारविर्भारविरिति प्रसिद्धिरिकालिदासाः केचित्कवयः नेतीतिकथप्रसिद्धिरपकृष्यतेऽस्यत्रार

प.सं.
श्र.सी.
१८

15

किंवाच्यमिति सत्यमिदं कालिदासाद्याः हि ज्ञापूर्वकवयः प्रसिद्धाः न च मया तद्रूपेण त्वयेदं निबद्धं किं ते-
श्वरिकवयोऽस्मी किं लघुना तनकाव्यपेक्षायामयं विचार इति तात्पर्यार्थः परार्थमस्तु न चेति तेषु विदि-
तासु नभवपद्वीपुष्पाहृतान्ः यदिति येषां कालिदासादीनां शीर्षाणपपिशिखाशिरः शोवरशिखिविवृशि
खावक्लिक्लालातमिसत्वभरितेषु काव्यप्रेम्णे लोके प्रकाशावहाश्रमीभिरेवे पालो किंवी सहृदयहृ
दयाह्लादिनी काव्यरीतिरूपकोतेमायायः शिखेति च कालिदासनामसत्वनादीपशिखाकालिदा

तथाहि मधुरागिरो जगति वर्णिताः कोविदैः परं न कृचये स्यले ममसभावविभीरवः यपपु
वतितव्ययाच्छिवकिरीटिनो भीसवं स्वगमिकलयानदारिवल्लपंप्रथभारती २५ किंवाच्य
खलुनचयेत्रविदिताहिताः स्वकीमज्ञ्वलापञ्जीषणपशिखातमिस्रभवितिलोकेप्रकाशाव
हा नेमे याति कदापिभ्रमिविवरे ख्यातिकवीनां स्वयं ज्ञात्वेत्थापसत्वादहमधुरागुदास्य
देतिहृति २६ ॥

मरतिहिनामास्यलोके प्रसिद्धम् एतदेव समर्थयति नेमे इति भ्रमिविवरे इति
कियज्ज्ञामावकाशो सोभूलोकयोरामीषां ख्यातिस्फूर्तिर्मातीति किं नेषां ब्रह्ममदनवासिनी भा-
रती मनुष्यलोक कौतुके नावतीर्णा न च दास्य स्मा कलयाज्ञति हृतीति स्वयं ब्रह्मलोपघातेनत्वेन-
वर्तीति किमत्र वाच्यमिति भावः २६ ॥

निरंतरेतिनिरंतरेत्यादिनामस्मदुनिबन्धतर्येण सूचितम् स्मरस्य वाक् इति सर्वतः संस्कारसूत्मसो विवि।
दग्धस्रसिपंडितमभायोवर्णतोन्मुखायांवाचेवशेषस्येकलग्नोज्झणोत् उन्मीलितायांवाविस्वे
त्सीकाः स्वः सकविः स्मृतः ९७ उत्क्रमस्थेहृष्टोनेनदृष्टपतिवशेत्रेवतिदासंवपयानवये गोलके
म्रनेनामकीडनमलितत्र यपपतिवस्पनारेसमसीदृष्टेचयत्नस्पाप्युपलक्षणाम् यतमानेषपी
तिलीलयातमतिशयेन ९८ इतिवान्मेत्तापहृष्टोनेनप्रदर्शपद्धडितेनतापमपितथैवदर्शयति।

निरंतरस्यायायामात्वषीस्मरस्यवाक् विहृतसदसियोवाचेवशायेसकविः स्मृतः ९७
प्रसेमवृदासलोके स्मिन्कश्चिद्विज्ञोलखिलते यथपत्वलीलयागोलेयोलमानयेतवशे
वंशोलेचककवस्थापिपिदोयोशकपलेचनाम् दर्शयेयतमानेवृभावीलपतस्पतमतं ९८

वंशोतियथापाकपलेचनो लततोननिर्मोलेनवाशकालेचंतोवुद्धिगोचरीकर्तुम्शक्तासिदा
वेत्वलेकारमादिभेदभिन्नांधनिरीतिमनेषयतमानेषपिलत्वयिवेनिर्मोलेचविनामग्ने पुरसा
येसकानायेनस्यकवेलस्यावीतपंमतम् अत्रदृष्टांतः वंशोलेककवदितियथाकृतलेचना।
ध्यासोपाकृष्णोमेषुयतमानेषुतणमुत्तवानवंशालेचयति ९९ ॥

प. सं.
ग. टी.
१५

16

वागिति यस्य कवेः कृतिः सर्वनिर्माणरचनावाक्यैः लापविपणौ किमीदृशं वाक्यैः लापं कीदृशमितिप
रीत्या हृदयेन दृष्टो न त्याज्यते तथा यत्कृतिर्नवीनरचनानिर्मिता गुम्फमालारूपा काव्यगुम्फोद्याने ।
काव्यमेव महानन्तहृदयामोदकारणत्वाद्गुम्फोद्याने त्वमहोदयर्णो जायते स कविः कविस्वपदस्य
भाक् एककवचनेनालभ्यत्वमस्य सूचयति यस्य तहि परीताः कवयो बहुवचनेनामीषामनादरः
सूच्यते यथ च कवयो जलयन्त्रिपात्रवद्वाहयन्तो नामपरोत्तजलरूकूटाग्रपिशाचायन्ते ॥ अथ

वाक्यैर्लापविपणौ काव्यगुम्फोद्याने च यत्कृतिः अनर्घामोदपूर्णा च स कविः कवयः परे
स्वपरापियसंसर्गमणिभिः सूक्तेन च श्रथाप्य सुरायन्त्री हृत्स्या त्वकुर्यात्स सत्कविः १
रसपीयूषधाराभिर्यो नवं चर्वितनवम् विपुषकृतेनभोगेष्वरासो सत्कविर्मतः २ नेमी
स्वभूपैः सन्मानपूर्वं पात्यायया भवि इत्थं वर्तेत सन्मामामीषां तत्रापि सत्कृतिः ३ का
वीनां कविता सेवं ययानेभरतादयः प्रतीताश्च विभान्त्यद्य लोके विस्मिता इव ४ ॥

रुभ्येति स्वायत्त्रितिको ऽस्य भावस्तस्मै विशेषेनानीकुर्यादिति पीयूषस्यानुकुर्यात पीयूषदाराबि
नाः पंडिताश्च १ रसेति अनवं विकालमनीतत्वात्स्वरणां रसाः शृङ्गारादयस्तत्र एव तरमिकारक
त्वात्समान्तकाव्यकथाश्च पीयूषधारास्ताभिर्नवं विधाय सद्य भोगेषु कृतेष्वरणां हिस्त्रुकृत्वाद्भो
गं भवतीति नूतनीकरणम् २ नेमीशति स्पष्टम् ३ कवीनामिति चोत्यर्थे प्रतीताश्चपि पद्ये।

निर्वचिमाकेकलिष्ठो ४ ॥
१८

इतिकविपरिभाषा अथसप्तविपरिभाषा भवयाइति कालेकालेरहस्यकालेसामिरहस्यकालेच।
नवेल्लनराम्यबोधनावकाशइतिभावः स्मरतितिति अकार्यभीः ५ अत्रावश्यपविधेयतामाह नतामे
ति यत्नीयवाइति अद्यकारणे विभवसेपङ्कातनस्थागणितालिवेलहाः किंनामैतेमोक्षुः।
मेरुत्नपिंडेजीविनइति नतचमानामेभमारमरिरास्नुताः प्रमादेनबरितनं सप्तवेदामुत्रभुः।
गाहेलवामरिरातयास्नुताहृतबाम्पोतेयपरोयालक्ष्योभिदशाइतियावत् स्वभेवद्धतिमोरेतोउ

सर्वथाः स्वाहस्पतः सावाभूपेयउमारदम यात्मसयायथाकालेकालेस्मरतिरुदेष्यति १
ननामयत्नीयवाश्रगणितालिवेलहाबलात्प्रमादमरिरास्नुताः स्मृतितिहरदीर्घोशयैः
विविमगतिमायतोऽशुभकरीमिमाभवज्ञाक्रियेयमदितात्मभिर्निगदिताशपात्साङ्घयैः
कालेबहुभवः कालेस्त्रियथवामातिकोविदः योबलात्मीणयमेनेसभ्याश्रमभावात ६

येर्मन्वादिभिर्गुरुदीर्घायैर्भक्तभ्यानसंधानबद्धैर्हृदितात्मभिस्तत्कालोचितविधानेयता।
उत्तरकालेइमाप्रज्ञानस्वरूपगतिशुभकरीविविमेयंक्रियासबवः सोविहृपाभवज्ञायात्मावि
गदिताते हिबलादपिकालेकालेवाबलात्स्मरतिदासेतीतिभावः इमागतिरात्मपालनतत्व।
णाम् ८ कालेइतिकालेविधेयात्मोषवहुभवोयारुहेऽत्रे कालेचवैमनसाद्विकालेत्रिय
वामातिकोविदइतितयात्रियोवावेबलादनुग्राहयति यथावैमनसात्रिक्षासमीनमनसक।

साकूतेति लघु परुषातरवमरणात् इत्याकूमेवोचितमिति कापि कार्ये भ्रमेवावर्द्धमानसमवयस्य
णामश्रसावपीति सोत्वतिभावः ८ वामितिकलापरिमितेत्यः स्मित्वेन प्रतिहारिकहारिकासवयाः सव
याइति पूर्ववत् ९ यत्येतिकामदृष्ट्यानेनवुसारतिराननः स्त्रीउक्तलेपार्थेन प्रेमाम्हासत्येन शृमतेभ
त्रिभिः प्राणैरामलतिकाः स्त्रियश्चासहासेन समवयाइति पूर्ववत् १० इतिसद्वृषः अथ सखीलशालीय
विभाषाग्रलेवेति ग्रहेणाम्मिन्द्वारेमतमारवियोगलसाइति साकूतमसारविमर्दसहास्यतोक्षिणाम
येः स्पृतएवविलसोणोतिप्राहुर्विलासप्रतिषेधः तत्रराजपुत्रविनयशिक्षायामियमार्हैतीयोग्यता ॥

साकूतलघुवाचकाम्येनेवर्द्धमानसे स्मितानने विरत्याद्यः सम्यप्रीतिकरोप्यसौ ८ वास्मि
पुर्येकलाम्यकाम्येत्यप्रतिहारिकाम उल्लासयतिसम्यानो सवयाः सवयस्यसौ ९ यसोलेट
नयाकालेकामेनोहासेनगतिः स्वप्रभीरामलतिकाः सस्त्रियः स्त्रियश्च्यते १० यलेवावि
लोरणात्रसकुमारवियोगलसाः विनयाराजततनयात्तशाहेतीयमन्वला ११ उष्णायप्याचम
प्याचस्त्रियामनोरमा याचोल्वसौमनयसासवयाः प्रीतयेविदम ११

तच्चेति गतैशैलीदृत्वाणीराजकुमाराणांप्रकृतसवयसांमध्येसवयाः साधुसवयाइतिपूर्ववत्
प्रीतयेस्त्रि इयमेव सर्वसवयसां मध्ये मध्ये संगयोग्यानयाहि सम्मेगो विदितः सत्संगो भवतीतिया
शैलीतच्छ्यानिर्वाधात याप्याप यच्छानयेनामध्यायविमर्दमहायच्छाय यच्छामध्यानेतत्पानयामोदह
यिनीमर्षः मध्यनेमयः त्रगार्थेकविधानमितिकः ततोहार्षेयः तथास्त्रियायरुषातयास्तुया

प्रवृत्तमारयति संसेवेति सर्वथेति ऐहिके आमुष्मिके च व्यवहारे इत्यर्थः अथ च विदग्धा विदग्धत्वं तत्तन्ना।
तामनोरमाः स्त्रियोपि सेव्यमानाः सर्वथा कृपालाय भवंतीति प्रातिभासिकोर्थः १२ विनापीति विपवि।
भाषितमनुष्यसंबंध्यतिदानादिकमेव पण्यमुपयोगि एतान्याख्यायिकास्वहिनैव सेविता विपुल
मानंदं दत्त्वा लंघुण्यमासादयंति एतमेव यानंदामोघपुण्यकर्मानंतमपि जायते इति अथ चैताम।
नोहराः स्त्रियो भ्रष्टतिदानेन विनापि सेविता विपुलमानंदं दत्त्वा लंघुण्यमासादयंति विवाहितस्त्री

संसेव्याख्यायिकालोके विदग्धा मनोरमाः यासां च सेवया संसेव्यः सर्वथा कृपालो भवेत् १३
विनापि भृतिदानेन संगादेता मनोहराः आनंदं विपुलं दत्त्वा पुण्यमासाद्यते स्फुलम् १४
तत्रापि सर्वथा चीरसन्मनीषिभिराहृतम् मन्त्रव्यापारहृत्स्थीभिः सेव्या सद्भाषितावली १५
या कांतासम्मितनयानंदायोपदिशत्यलम् आसाद्यया च विमनानज्ञानापि सुधीर्भवेत् १६

सेवा हि पुण्यार्जनमित्यागमः इति प्रावीनिकोर्थः १४ तत्रापीति स्पष्टम् १५ येति त्रिविधो ह्युपदेशः
प्रभुसम्मितः सुहृत्सम्मितः कांतासम्मितश्चेति तत्र शब्दैकप्रधानः प्रभुसम्मितो वेदादिः अर्थप्रधा
नः सुहृत्सम्मित इतिहासपुराणादिः शब्दार्थयोर्गुणीभावेन रसप्रधानः कांतासम्मितः सुभाषिता।
वल्यादि काव्यादिकोपदेशः या कांतासम्मितनयानंदायोपदिशेत् यथा कांतानंदं गृह्णतां प
दिशति तथेयमपीत्यर्थः विलासिनीति सेव्य सुभाषितावली यथा विलासिनी येन त्वं त्वां वाह्य

प॰ से॰
१८ ही॰
१८

16

विलासाभिनयं विलासपरत्वलसरोभिमुखेन त्वयाभिमतत्वं करोतीति भद्र इष्टार्थपदेशे इति भद्र इष्टार्थपदेशे वा ।
स्याव विलासिनी सेविता सती विलाससंतानाभिमुखं भगवानासाभिनयादिना सरोभिमुखत्वं यतिपदार्थं ते भद्र इष्टार्थ
पदेशे वसरहा भद्रपदार्थपापं चत्तं सेवया जायत इति व्यतिरेकः ॥ यस्मा इति ग्रामेव कोपी यमनः श्रोता च यस्या
वालायाः स्त्रियः शुभा कदाचिद्दुर्मनी भवति न तथा सा इति व्यतिरेकः तदभावस्तु तदर्थेन प्रकटयति सदे ।
ति यतः शरोरुहजननसंमुखत्वादेव यस्याः सुभाषितावली विलासिन्या ग्रामिमुखत्वेन मदालसस्य संभवः ॥

श्रु—
विलासिनी तथा मेऽयं यातं सेतासरेनेप्सतः सरोभिमुखे इष्टार्थपदे सेविता सती ॥ यस्या मुखेव
कोऽज्ञात विमनानभवेत् क्वचित् सदाभिमुखत्वस्यापत्त्रमदालसगतिः ॥ शरोरुहवर्तिनो सेवा
याहृदिस्था पितापले सेसतत्स्वपि यां ज्ञात्वा जनस्तावोऽजनयत्सते ॥ हर्षाधिक्यकरी यान्तमेनः ।
१८ सौख्यकरी च या तस्याले सेवया सर्वे सिद्धयं यन्मनः प्रिये ॥ इदपञ्जलपातेनैव समतेसहचारिणी

कृजननसंभवन्निये हि विलासिन्याभिमुखत्वेन मंदालसगतिर्जायते इति मंदालसेवीदृश ॥ शरो इति बालाहि
विलासिनी सभायामेकस्यामपि हृदिस्थापितातीवोपहासा येति व्यतिरेकः ॥ उपरेत्यमभिमुखी ।
कृतस्त्वोपयतिश्रेतरिति जीवात्मनि मनसोनः कारणास्य सौख्यकरी सर्वेभितिषु वाक्यविषये ॥ इदमि
ति हेममतेसो सुभाषितावल्याख्यो विलासिमन्त्रलाभी हृगो हृषी सहचारिणी इदं कुमन्तराधेन समर्थ ।
इति यस्याः सकाशात्तेनवनकदाचिद्देमनस्येन वाक्याल्लवततन्तो यमनसंकविद्वदिति बालाया याऽङ्क

॥ १८ ॥ विलासिनीमता भवति कदाचिन्मानवती ...

आरूरिति ग्रन्थमाणिकसंमतिमवतारयितुमाह आरूढ इति प्रवीणस्य योबहुककस्याऽऽरूढः अमी
लोका वियोवर्णाः धियैवेहिकीवर्णापरिसमाप्तिनम् रमास्वमनुयुताऽर्थ्यः ततोऽपि किमित्याह तस्याऽऽ
ति वो भित्रकमनस्याऽऽत्मतत्त्वबोधः तस्यापि योऽनुसंधिः पूर्वापरानुसंधाने मग्नः स्वरूपस्थितिविवेल
णास्वरम् तथा सौ स्वकार्यं कर्तव्यताकर्तव्यते नानातीमर्थः तथापि किमित्याह निःस्थितेति नि
स्थितता चिताऽऽहितमतत्थाने हसः कालस्यैदैर्ध्यं दीर्घो गुरुत्वमित्यर्थः इमम् एतत्सायनेतस्याः संधेः सा
धनेनैस्थितिस्थिरीर्घो गुरुत्वाभ्यासः पूर्वापरानुसंधानेनापनेहत्यर्थः तथापि किमित्यतिफलितमाह येने।

आरूढः प्रवीणस्य विशेषेण योऽमी लोकास्तस्यामरूढोऽनुसंधिः निःस्थितताऽदैर्ध्यमनेहसोऽपि तु।
साधनेयेन कृतार्थतामितः ॥ दीर्घो गुरुत्वाद्यनैस्थित्यमस्मिन्क्षिप्य जीवन्मात्राणि नायदृशा।
पम् तस्माद्वैवस्त्विह शुद्धिः कृतेयं येलोकेस्मिन्सन्निबध्यानिबद्धः २२ ॥

तियेनानुसंधानेन कृतार्थतामितिरिति किमत्र ज्ञानमित्याह दीर्घो गुरुत्वमिति अस्मिन्क्षिप्यक।
लिपुंगे जीवन्मात्राणिनानदीर्घो गुरुत्वेनैस्थित्यमवयस्माद्वैवानुरापतनोऽभीरैर्विरिलो वयमेर्निमित्तस्य।
साधनस्य विशुद्धिः प्रतिक्रियेयं कृतायरमेस्मिंलोके सन्निबद्धाः इतिहासाभयतरामायुगलयानिब
द्धाः इति अमीभिर्लोकाविरितपूर्वापरवर्याः स्वस्मिन्नेपीद्रेयास्यतीति प्राणिनामितिनेनवजीवत्वे।
लब्धोपिपुनर्जीवन्नहरणे विचारस्तमाः प्राणिनोऽन्नापिकाविरणाऽऽतिसन्तवनार्थम् शुभम् २२ ॥

प॰सं॰
२६टी॰
१९

अत्र दृष्टान्तयतीति तथाहीति समुनिरित्यादिना आदिकविर्वाल्मीकिः श्लोकपद्धतेः श्लोकेषु निबन्धस्य पति।
योगी राघवस्य शिलामाहात्म्ये श्रीरामचन्द्रेण रावणवधादि निबद्धं योगिषु सत्योषु २३ सद्गाथीति वि।
नितान्तं विनयतीतिः स्थापितवान् यथा धर्मपालनया कुशिकनन्दनः पार्थोः स्वकीर्तिभिः सम्बद्धा
प्यानसमाप्तः यथर्मपतयालेनन वकौरवाः समरङ्गः प्रथितिश्वेषीभयायशः पंकमलिनितस्वेह

तथाहि समुनी रामचरितं श्लोकपद्धतिः यतियोगिनमात्माय शिलामाहात्म्ययोगिषु २३ स
द्वापि भगवान्व्यासो विच्छिन्नमविशदाकृतीन् पार्थो कौरवं संगत्याविविनायाद्भुतले २४
इयमप्यपि कवयः प्राज्ञमूपतिमविर्णे मनीषिधीवैयानोत्तमावाप्यैकिल २५।
नकथं वनलोकेस्मिन्नूणामल्पायुषां क्रियाः स्थियावशमापातीमन्त्रपदकलोक्वलाः
शुभम् तथा वेनतरङ्गिण्येति बद्धः केश्चिदास्थान् यथाशाहनसैर्गणभाविहितशुभंभवेत्
समरङ्गनामहेच्छानां महाविभवयापिणाम् श्रमहारिकृतेशुद्धे दर्शमार्गदर्शकं २८
यथाशक्ति यथोत्तमं यथाविमयरापिणाः सहृदेषुरतः कृत्वा प्रवर्तेरन्मानवाः ३०

ताः समाप्य मा भूरिति २४ इयमिति प्रावयिवेशाख्यायिकाभिर्निवध्नुरिति २५ नकथं वनेतिस्प
ष्टम् २७ तथाचेति इन तरङ्गिण्योरानन्तरङ्गिण्यः इदं शुभाख्यानम् २८ यथाशक्तीति गतिराः
ख्यायिकाराजतरङ्गिण्यादिपर्यालोचनात्मिका ३० ॥

१९

कार्येति कार्याणा महाहारिकानिर्वाहिकायाः शास्त्रयत्नात्सो प्रथमर्थः प्रायेणात्रपतयः पालि-
दद्भ्रेवइदं कार्यमिदमकार्यमिति यतस्त्वशास्त्रिणा प्रवर्तते दर्पते इति वक्तः कालान्तरे स्मृतिदा।
यिमय इमुक्के कार्ये गुरुके निनाद्दृश्यो शास्त्रिमहीपतिनाट्याया कार्ये निर्वाहयतीति प्राख्यानां भूप-
नोमनइतिमनोसिद्धषित्वा सत्कार्ये प्रवर्तते तेन वा लोकस्य सत्कार्ये च रोन नतफलदर्शने सांप्रत-
मिमधुनातनभूपानां ॥२१॥ ननस्थणास्वेति यैः कविभिरिमाः कथाहारिकाउद्घाटिताः शुराणा।
भूपानां कथामात्रमेव परन्तु यमावबस्थिताः इति ये उद्घाटिता विकासमानीता निरर्गलाः क।

यथा च लाभभाजः सूदानपाईचयेजनाः दातारः कीर्तिरपाश्चतथैयेणतिरुज्वलाः ॥२१॥
कार्योहाहकथालीनामहतस्तचयाः कथाः प्राख्यातानामनूनेन लोकदः साम्प्रतेध्रुवं
शास्त्रप्रवीणत्वाते यदः कथाहारिकाइमाः उद्घाटिता येः समस्ते मेऋकावक्रेणवेधिताः ॥२२॥

तासैवं वक्रेणाहीरमणिनामकावेधिताः प्रथमर्थः इमाः कथा नृत्तं मुक्तामणयः यतं यथा
वेधितानां मननयः योगे योनिवेयं नतहारकेऽइत्यादिच्चनयेप मुक्ता भवति तथमा अपि सद्भवनया
येनिवद्धासैन रूपयोग मानीताः यत इमाः शास्त्रप्रवीणत्वातेयदः शास्त्रैः प्रवीणोऽस्त्रज्ञाते यदद।
नीतिनियामितः स्विमाससशास्त्रैः प्रवीणोऽस्त्रज्ञातो यभवतीति कथामुक्तामणयः वेधविता
ः कवयः उद्धिष्टहीरत्नं तद्रुपयोक्तारस्य महामतयो गानऊमाराःद्वितीयदत्रसाम्यविवदितम ॥

प॰सं॰
१९टी॰
२०

यत्नैरिति यत्नाश्चमहेच्छावाल्मीकिप्रमुखाद्याः बहुनिबन्धैर्यथायत्नेनानुभूतमस्वयंपियेति
दिव्यहकतवनालक्ष्यास्मारितेश्चस्मराद्यर्थकाव्यैकपनिबद्धम् यतश्चातिविश्रेकपाल्तनामयेतिम
र्गइतिभावः स्वस्मिन्सावमानश्चास्माद्धितिसाधुरहस्मसाभिरेयवैरम्यते नतकुपपाकुशाणानोक
श्चानिशम्यप्रवर्यश्चनाकिंपतेश्यमस्मइत्पमेवरमेकुशणावाणगुण्यादिकमेत्तेल्तमितमितिभि
वः २४ यस्माभिरर्पीयतश्चमकेमकृतेयोगमपतिड्यमितियच्चास्माभिर्गम्पतेसयंस्नुभाषिताबलिः
सद्वीलशैलीतिनाम्नाख्यातिमतीसतीप्रमास्ताकस्यवाक्पतेःकवेःप्रीतयेनास्त्विम्यपीदिव यथव

यत्नैर्महेच्छैर्वेर्देतदनुभूतैस्स्वयंपिया स्मारितेवातिविश्रैंचसाधुसामिरर्पीयते २४ इयंस
द्वीलशैलीतिनाम्नाख्यातिमतीसती सुभाषितावलीकस्यप्रीतयेनास्त्ववाक्पतेः २५

कस्यवाक्पतेर्बृहस्पतेर्नप्रीतयेस्त्वकाक्षास्पेवनास्यात्पतेहस्मात्प्रिविलोह्य यथवयथाकाचित्सती
सद्वीलशैलीतिनाम्नाख्यातिमतीमञ्जुभाषितावलिर्येस्याःप्रमेककस्यपतेःप्रीतयेनास्त्वप्रसेव
मुक्तिलेशः २५ चिन्तामणिइतिसेयंसद्वीलशैलीनाम्नीसत्कल्पवल्लीःप्रसुराणवश्चस्यचिन्तामणि
म्राहृद्ध्वानगतियपयतासत्कल्पैविनयतासेवाकर्षणावर्तताम् कथंभूतेचिन्तामणेइतिविश्व
बाणमुविनसत्कल्पवल्यार्पणाविनीमुपपादयतिमैत्रीमन्वेतिमैत्र्यायाश्रुनसत्वक्षितपरि।
क्लियामैत्रीमुदिताकरुणोपेत्तेतितापवाकभीष्टदायित्वात्सत्कल्पलताः ॥

२०

मेरावाद्रिवलयस्ताभिर्भूषिते इति च तस्यणे सुरलतानां संभवानेव स्वापि कल्पलतिकया भाव्य
मेवेति पंचमोयं सखीलवणोल्लभिधाना कल्पलता पुनस्त्वाराम संभूतिमाह वनदिति तावत्वाया अ।
ह्वाग्राणाः स्वभाव विमलत्वा वासनास्नाप्यवल्लयाप्यहत्वा लेरधुषितपरिसरेष्वाश्रितपर्यंतभूमौ क।
थभूनाकल्पवल्लीमाह उद्वेदेति उद्वेदोक्रोरोमांचितः स्कंधः प्रकांडः ऊर्ध्वस्तानि पत्राणि शाखाः प्र।
सिद्धाः कुसुमानि पुष्पाणि यत्र ईदृशेष्वाकुलेन तव हेलानगत्या सवेनतः संबंधः यथा उद्वेदिते स्मादि
श्वारादुद्वेदिता ततः स्कंधिता ततो विशाखिता ततः पल्लविता ततो पि कुसुमितेति पुनस्तथा मेदेति

विभ्रागमेरुमैत्रीं स्वाद्वसरलतिकाभूषिते तत्र छायापाल्लयापावहतहेलाधुषितपरिसरे राजपु
त्रस्य सेयम् उद्वेदस्कंधशाखापल्लवकुसुमिता मोदमत्तालिरंगा हृद्या सत्कल्पवल्ली जगति वि
जयतां पुष्पदंतस्य कल्पे ॥ ३९ ॥ मनोरमे यंसु मनोधिवासा संवाहिता वेत्रउद्वाशयायाः नष्टो
श्रामोरेश्वेतेरंग नेत्ताापि सखीलितेन केकेन भाव प्रकटीकरोति ॥ ४० ॥ भ्रातेस्त्वयादिह पगांधे।
मतास्ताविहांसप्रवक्ताभेगायस्यो सेयं विजयतामिति ॥ ३९ ॥ इत्यं च मनोरमेति इयं वीरवल्लभेव
रशिलापरनाश्री सखीलपेली नामधेया कल्पलतिकावेद्यरिसंवाहिता सम्पगो विस्मावाहिता।
प्रहृतिमामानीता सम्पगवाहिता जलवाहरशापिता केकेभावंपासत्राशयन प्रकटीकरोति सर्वशास्त्रा
शांप्रकटयतिकैः संवाहितेत्याह शाशायायेः संस्पिताभिशायायेः ग्रग्रग्रहणात्रशायाणासस्तताश्र।

पं.स्तं.
टी.
२१

मर्थः नचात्रसंवाहनेकृत्यंचनाप्युद्वेगःअस्माकंमनोरमेतितत्त्वत्स्मृतमनोधिवासस्यशोभनसामर्थ्यकमु।
कलेनमनसाधिवासस्यसंशीलनात्अथवात्वन्मनोभिःपंडितैरधिवासस्यत्रयणीयाकल्पवल्लीचत्वन्म।
नोभिःशुद्धैरधिवासस्यगेयचितमाअथवात्वन्मनोभिर्देवैरधिवासस्यत्रयणीयातथात्वच्छीलितेन।
मत्कृतेनोत्तरेणमनसाप्रत्याकल्पवल्लीचोत्तरेणत्वच्छीलितेनभक्तिभावेनत्वच्छानतरिनाक्लि
कानोतल्लाभः अथचेवंमनोरमासहीअथत्वन्मनसःशुद्धात्मिनेरधिवासस्यपरिमलयितेयोगसंवर

॥ १८ ॥ मांचितांकुरुचिनतुत्रसमयेयेपरिपितासहलतानातेयंकलिकोभिनाविकचयाभावे।
डुनेचानया श्रायंगाशुनरेवयाफलितयाभूयेनगच्छाप्नुनारोमनत्रयपथेत्वमाप्यसिद्व
धायायास्यदेसमस्तफल १८ हावमिदंसंकलितंसमस्तंव्याप्तंव्योममनीषिणोयेत्र निश्यतिपदंत्व
तेह्यप्रकाशमार्गेसमाप्नोति १९ इतिश्रीवीरश्रीत्वविशिलापरनाभिधानात्वच्छीलेषसा

न्नेविमर्दनेशपायाग्रामिरसत्याग्राग्निग्रोनन्तरंत्वच्छीलितेप्रेमभावोमनोविकारः अथचमनरोमाख्या।
कोमहीव्याख्यामवकेंकेभावेभावस्पृष्टाभिप्रायेनप्रकटीकरोतित्वन्मनसःपंडिताःप्राशया
ग्राग्निअभिप्रायविशेषाःग्रोनंतरंत्वच्छीलितेवीतेलाप २० साचितामिति नवसमयेपरिहासच्छीलशे
लीसंकल्पेजातःयासहलतात्वच्छीलशेलव्याख्याकल्पलतानाकलिकार्थविकसितंशुद्धम् अथचेमा।
शुभदायिमत्कारकालेभूयेनेतिसंभावनायोतिइ नवग्रामेयतेपमारोपितानन्तरंगाद्धगमनेननत्र।

पञ्चस्तवीसटीका २१ ॥

२१

श्रीगणेशाय नमः ॐ केनिश्चवर्णविनिर्णयेति उपादेयत्वात् इदमपीति वर्ण्यमानमर्थपिशाचा।
पतद्वर्णनेहेयत्वाज्ञेत्वमिति द्योतनार्थम् सावधानैरिति प्रायेणात्र समाहितमतिभिर्हेयमपि वक्त्
पादेयतयाटीयतेइति विशेषार्थम् १ अस्मतीति उद्दतमुश्मतिगाणेवश्रुतेच इत्येचोद्धतत्वादेतीह
त्वादेशाभेशास्त्रातिविस्तराटितिवाइः संक्षिप्तेनेत्यर्थः २ तत्पदेशस्मकनिर्वाहयतियात्ताविति
न्मितोजनिमतायोसोवीः सर्वशास्त्रास्पदंसर्वेषामैहिकामुष्मिकभेदेनोभयधामपि शास्त्राणामास्पदेपि
पैवैहिकमामुष्मिकं च शास्त्रमाप्यतइति याचयीः सर्वेषांजनिमतामभानज्ञानीयानामनुजना।

श्रीगणेशाय नमः ॐ कारार्थविनिर्णीयात्मसंगतिरियं मया ग्रन्थे हमपि भोधीराः सावधानै।
निशम्यतां १ अस्मतियागइमात्रोहिदेहपर्हात्मन्द्वतं एकोनचत्वारिंशतेल्लसतेनातिविस्तरा
त् २ यासीसर्वशास्त्रास्पदंमनजनताहेतुस्त्रयीर्नमितोभ्रंशोसा अस्मिन्विशुद्धिपिपठितैः श्रोतैव्य
इत्यालसैः सर्वानर्थकलोभयापिजननीकामादिहृपाविपर्यासगाथ्रानरत्रसेगातिहेते

हेतुर्धियैवमनुज्ञामनज्ञाइतिगणपेनेतद्दीनात्रूपमवइति ग्रस्याधियोभ्रंशयुतिर्यसनमितिमु।
ख्यलक्षणमस्य विशुद्धिपिठतैरितिसूत्रार्थविवेचनकोशलेधीयते ननुकामादयोलोकेवत
नमितिगणपेनेतत्कथमपूर्वमिदंनयोच्यतेइत्यत्राह यदितिसत्यमसोकामादिरूपानर्थकलाविप
लतलाणायानर्थकलाव्यसनेनतथापियदुस्येतियस्माद्धीभ्रंशलक्षणात्मसनादस्मादुत्तिष्ठतइतियत्से।

प.से
२८ हि.
१

गात्रेति कामादिव्यसनितसंगात् विपदिति एवं च साचोभयादिजननी उभयविपत्पीडाजननी इह।
मत्त्वापि पीडाजननीत्यर्थः तद्व्यसनमत्रयीप्रेमालत्वणोव्यसने सति प्रत्युष्पं गायातेत लसतो नो गच्छति
नदस्य लक्षणे न भवमव्यापकत्वात् सति मति प्रेमाप्यन्तदुष्यात् सति च यो समाधानेन दूषणात् प्रकसा
दुष्पत्नावपि यौ समाधानेन लक्षणमेव विलयाद्वीप्रेमाप्यवमत्वं व्यसनमिति भावः २ नदस्तीति।
दूषणस्य रमिति जन्मायामयमिविनियोतिनमप्रेमनपाद्यमप्यसतासो प्रनत इत्यर्थः इमागाइति ।

नदस्ति यस्य व्यसनी सोयं लोके दूषणस्य रम् न सगोव्यसनित्यागो भाव्ये तत्रोदितात्मा।
ना ४ येनर्थं च नयः संवः ज्ञानयो व्यापकाद्यये रेष्यानेषणाद्दतोयहीभावे तनोबलात्
६

तत्संगाद्धरीभवनम् ननु गृहीतस्य वस्तुनः त्यागेन भवितव्यमित्यत्र यथ समर्थीकारणयातीति
समर्थयति भाव्यमिति समाहितमतित्वमेवसागाद्दृति भावः ५ यदिति प्रनर्थः कामक्रोधा
दयः तेषां गयनयत्राकाराः ज्ञानयः परस्परप्रेमाणि भेदसंपादनात् नदइति तेभ्यः प्रायेणचेमे
प्रेणी समाजेन नवर्तन्तीति संचार इति न
विद्रूपणेकृतम् ६ ॥

१

नत्वत्वंवेदशास्त्रोद्भवप्रकृतिर्वेस्यंपंसर्गनिष्ठानांकानामानुपपत्तिरितिकिमत्रोपदेशेनहरीभ्या।
यमितितथास्ययरतिसंकोतिदोषादस्मादुपदेशोऽशक्तयवामयथासत्संगोऽप्यतिष्ठायनेतितिनिसमात्सत्सम्कृ
तेः सत्संगएवसंक्रामतिदृहप्रकृतेश्चदृहएवेति १ सतामितिस्पष्टम् २ सम्हृदीतिसर्वपंचदृशीःमह।
तोचम्यक्राराःश्रभीतिविरोधाभ्यामितिसमकस्यतयोपादानेनकेवलमप्रीतिरेवयावद्विरोधोपीति

योयस्यनियतःसर्गोसोऽस्मात्सकोऽपिनेबलात् सन्त्याज्यसावसंन्यासन्नविधिरेषक्रमागतः
सतांसमीपवासेनमहालाभोऽपिप्रजायते इहैवसहार्दक्रिययासर्वथानौविनीफलम् २ सम
दिहर्षजनकःसद्भिःसंगोपयदृत्नैः श्रेतश्रीतिविरोधाभ्यांक्रीयक्राराण्यदृश्नुवं २ जैविनीवं
सदासद्भिरूपवेष्टयमादरात् पृष्यांतरेनजातस्यकंटकस्यापिकनाशयक्रु ४ नैभिस्त्वेवाप
वेष्टयंयेसंगाननितान्तः नजातःसूदवेतोनतालमाधुर्यहेहितम् ५ ॥

स्वितम् ४ जैविनीति जैविनीमेवविशृणोति पृष्यांतरेरतिप्रथमगर्थः यथापुष्पोपघानेकंटकजा
तिःपतितापिनकंटकतयागण्यतेहयाभूतान्नतयागण्यतेतयामहाशयपंडितमध्येवेश्रपवि।
शस्तिदाकदाचित्तवापितस्याभ्यनोपादानेभवतीतिदृश्यकंदृश्यगेवकंटकत्वप्रकटीभवसी।
ति ४ नैभिरितिस्पष्टम् ५ ॥

प. सं.
१९६ी.
२

समानइति अत्रैवसमानः येनार्थत्वेनयत्स्मादिनोक्तः विशेषणयोगेनैवोद्देश्याविभागे सकरेण।
नाह आद्योद्वेति अत्रोभयमध्ये आद्यः प्रकारोनिषेध्यः निषेधार्हः सचसर्वसाम्यतः महासमसामान्य
नैवरसौसर्वथानिषेध्योकार्यश्चमध्यः परश्चद्वितीयः प्रकारोदर्शितनयः निराकरणीयः अत्रैवविशेष।
माह अत्रेति अत्रद्वितीयप्रकारेमहासामानपवाधिकारिणः शङ्कर्यीनत्वान्निराकरणस्यसामान्य।
ज्ञतानोचतस्भावादितिभावः अत्रेतिद्विकल्पावधिनिर्धारणविषयभेदेनाथ्यभेदात्रशनकृतिदोषइ
तिबोध्यम् १२ स्वाचाराणामितिस्वाचाराणामप्रशान्तानांयेषांद्वितीयसमानानांस्थितिः

समानोसौद्विधाद्योत्रनिषेध्यः सर्वसाम्यतः परोदर्शितनयोमहासामानोधिकारिणः १२ स्वा
चाराणामप्रशान्तानांयद्दरीकरणात्स्थितिः तदनुज्ञाननाशत्वात्सर्वथापावनीक्रिया १३ स
र्वक्रियाद्विधाध्यस्तानध्यवेतिद्विधापुनः प्रथमाभिधतेतेनद्वितीयासौपरिकीर्त्यते १४

स्वाभ्यम् तदनुज्ञावनाशत्वाप्पनवास्थितिः तथातेषांदूरीक्रियाविधेयाएवैषामनुद्भवएवस्था
दिति सर्वथेतीयंआद्यापरभावः परत्वविशुद्धतिरोलमार्गोमितिरिति १२ येयमिति अध्यस्तान
ध्यस्तत्वमतिविषयताउपचारेण क्रियापिद्विधेमकेसेयंक्रियेतिसेयंनिराकार्यदूरीकरणलक्षण
द्विधानन्तरादावेकाध्यस्ताध्यस्तविषयनिराकार्यविषयतास्वयमध्यस्तेति द्वितीयानध्यस्तेतिपरा।
तविषयनिराकार्यविषयतारनध्यस्तेति तत्रापिप्रथमाध्यस्तविषयनिराकार्यविषयाद्विधाभिधते

१४ इति प्रथमसौ... [illegible]

२

तत्रायायाभेदभिन्नवानापश्चात्कृत्यादौ द्वितीयामनन्यत्वविषयां विशदयति परोत्वेति आदिशब्देन त
दुपसर्पतोहंसादिभिःकारिग्रहणमभ्रभिणालानामिति शक्तिमद्भुपलक्षणम् १५ तयावेति तस्यावेला
यामितिशाणत्माणवेलायां स्वकस्थात्माकाचलोकानवहृतिरिति किमस्यतद्धनयाचित्तयेतिसमर्थय
तिद्वुर्वदमितिमहात्मानोहिनजातवपिद्दतिकर्तव्यताज्ञलाभवतीति १६ शुद्धेकेतिस्पष्टम् १७ यथेति

परोत्वंध्रमत्तयैके विसृमेतीहभूतले चैत्रगाधाभ्रमिणालानामोचितीतद्विराक्रिया १५ तथा।
वतस्यावेलायां सज्जमागमलेक्त्वे दैशेशिखाद्यहोनीवाद्धैर्ष्ये किमहात्मनो १६ शुद्धकान
यसत्काये येचांधकृतोद्यमाः यशहेकरलाये पिवैराघाः पथिभेदकाः १७ यथोर्विमेचतेस
वैकर्दमायेकनारिभिः प्रतीकार्यांसुल्यायेन न कीर्तिलब्रमेनयः १८ कोलाहलकृतो
त्माहायेवहाद्यपहारकः सार्थेभ्यः सर्वतोहिंस्य निराकार्योसुशादरात् १९ समरद्विरवा।
भूपानायसेयानोभयाइति गतागतप्रसंगेन वणिज्जादेश्च पसंगतिः २० ॥

कर्दमेति ऊनयसक्तानामलिकेकर्दमांकनयातस्मादेष्याहूरीकरणमसंधेघ्रतांनापिरत्नाऽवे
वाणदीनामपराधानसोरणप्रथमेतमाग्रायेहगादिच्छेदइति १८ कोलाहलेतिसार्थेभ्यइतिते
हिंसायेणसार्थसहचरणएवभवतीति शादरादितिप्रयमेतन्निराकरणएवोद्यमेविधेयइति १९
समरद्विविति देशपादेशवासिनः २० ॥

प॰मे॰
१९टी॰
२

ननुरितिपङ्क्तिगरितिराजस्वास्थ्यमस्त्विति पकर्मारंभावमानयोर्द्वयुक्तस्यनामयः श्रवणेननयि।
फलतीमर्थः ८१ नयावरितिस्वयं विषयाचिन्तानावरत्येवेतिभावः २२ समरङ्गाशनिपङ्क्तीमो।
गीन २३ अवरोपवयतितथाचेति रत्नावत्यामिति शुक्लिकानाम शुद्धजनुर्मतिः शुद्धजातिः शुद्
मतिश्च नयाचतत्कृपापात्रमस्मत्स्वरणानतिश्चितिस्वयमायातिसरस्यातितस्संगीकस्थित २४ सम
ननुरुषमहार्घ्यो त्वस्यानोक्तियविक्रयात् समरङ्गानिर्भयालोकाप्रदुःखस्यनामयः २५
नयावयमतेराज्ञावध्योक्तिपरिपालने पारोसर्गादयानीयानावङ्गोसोस्वलीभवन् २६ स
मरङ्गः स्मृतिमेनाम कथंमम वशोऽस्थिताः इतिचेन्मनसीष्वानन्निर्भयाः कृतपदतोः २७ तथा
वात्यायिकारत्नावल्यां शुद्धजनुर्मतिः उमराव्येवयस्यस्य सरस्योपयवद्वर्पिते २४ मदीन।
पार्श्वेचरत्नः कदाविनेववर्णितया वनाविशाङ्गलानिवृम्भलोषमस्यति २५ यमनीया
नितान्यश्शिनाम्रमैतिके ग्रामस्याभ्यागमसस्साहत्वावोराः प्रद्रुद्रुवुः २९ विलोकेवा।
कृतिनेषांस्वरत्नाद्यापृथ्नारः कथंविमोवयामामसर्वः शिपतनेपातितयत २१ प्रापप्यापम
ही नेसमसमाप्रयत्नणोऽनः गताचनत्तशविणः सदेयथ्यवचोभ्ययाम २८ रस्योवक्तिमदीनेः।
तिहिंस्याकीमृष्टा २९ विलोकेवातिपृथ्नारदशतिकथंजीवत्रकिंचनोप्यहमपेयेतिकेवलस्वामयोन
र्यांनरयतिस्यादिनि आत्मनोहितायहिमर्वेश्रियंभवतीतिन्यायातइतिभावः २२ प्राप्ययापि अवयः

॥ ५५ ॥

प्राणायामितिनिश्चोकोस्करायया २१ वृक्षीनिर्ग्रनिर्गोध्यनमशतिशोधवंहन्नामात्रैनैरलंकिंविस्मातित्
मिति २२ उपविश्यसेतिसत्यहम् २३ विलोकेतिप्रश्नाबेसेतिननमणप्रयोगः ग्रहेप्रश्नाबेसेति २४ इत्य
इतिचोभिन्नक्रमः सेवस्यपरिक्रोवेतिहृतसेलोदेतेगितपनाप्तर्योप्यवाचयेतिसमादेवाचनार्थेनग्रा।
हेतिगुग्मम् २५ नशासीदितिसथवेचत्वारिंशाद्गृतानिहृदि दैनंदिनिककलाहृपाग्रसारितिह्रयहल
प्राणायोनक्षुतिंदीनवाच्यस्यांवृद्धतह्रुतिः श्रसेनवगारीग्रथ्यंप्रजिह्वायममोसिके २६ वृद्धवे।
नवशरीराज्ञाांवकिमाशुचः सकलसकलेनेङ्गगर्पयामिस्वाविभव २० इमक्राहस्तपादा।
योकृष्टेकस्मिंश्चिरादशात् माग्रवेश्यणः स्वतावनसचेमक्रोपवेश्यच २१ वक्रिस्मवेणेस्लेतिविष्य।
ह्यंतोन्मवितेवलात् श्रानाध्यगतिशोध्यापिरासामश्तिनिश्चि २२ उपविष्यस्मेतचान्व।
हेराज्ञोचिंतायसः सतेमनंचतस्यामेगुरस्कृतमगुरोमयुः २३ विलोकासेस्थितितस्यकालेकाले
वसत्सरः सदस्याज्ञाजरीतीश्वप्रराप्तेसमृदाविनः २४ इत्यंतचवसन्मुक्तविनोहेविहरन्स्वावात्
चत्वारिंशेदिनेवाप्तदेशारद्वालमागतः २५ इगृह्लानिस्वकीयानिछित्रेहस्तेचपरिकाम से
वनोदनसेत्रोहमस्याप्येनासमादृदे २६ ॥
तेलव्यप्रापकप्रेष्यति
देषाः चत्वारिंशात्तवर्णकाइति
चत्वारिंशद्दिनातिवाहान् श्रवसमर्पयति श्राद्धिकी पञ्चदेशेऽयमनदेशेऽपयोविमयथावत्।
हारवर्षेश्राद्धिकीकलावृद्धिर्यास्तिकीहस्तीकलास्यदिनेजायतेइतितवदंतवेदेश्वायासमस्तिसे।

पं॰ सु॰
३९ ही॰
५

येसमर्पितािकिमितयोपविष्ठ्यसमस्तार्थसिद्धये भवद्भिः कलादीयतेस्मयत्समर्थयतिश्रापइतिन्द
पारपालनावइकल्पः श्रायोबाद्धलेनस्वाध्यानान्वेषिणोमाकश्चिद्दिनः स्वदेशेगमाद्भुत्वध्यानेक।
शेमीतिस्वाध्यानान्वेषिणः स्ववर्गोमाच्युतोविरश्यतेइति शुभम् ३८ यानेतिप्रवृद्धदंडनाभिरितियथा।
मेभयभीतमनयद्वुतुकाभवेयुरिति सेतिशीद्वशाग्रपिमहालयेषुविरिनाश्रतिनेपिचाशेयतेसमाधि।

तथासीत्लिष्टिलेनगच्छ गृहीतास्वेयथनेवते वृद्धिरस्मानपायायास्ताच्चतावैश्यास्तवर्णिकाः।
श्राद्धिकानवकलादेशोयथोविन्नसमस्तिया सवेसमर्पिताश्रापः स्वाध्यानान्वेषिणोन्तपाः
महाशयौवितीर्येसायस्मीकीर्तिकातिनः चौराघनर्थापनयंदेशोद्धरवर्यमल ३९ शो
गपतेर्यमहाराजोसार्थवाहपश्चान्वलात यदमीशोधयुक्त्यासुगतागतिकसिद्धये ४० शा
तसज्जनसाधूनांतथापीडाप्यताप्य सवेदंडनाभिस्तमनीकार्याः स्वभादेयैः ४१ मो
षकस्यशायंछित्वान्तठकस्याविरत्नया स्त्रीपुंससमाधर्मागेऊर्वंमागतिकज्वला ४२

ताश्चनेनबोध्याः ४१ मोषकस्येति मोषकोहस्तच्छलीलुंटकोमार्गरोधी स्त्रीपुंसेति पुं।
सास्त्रिकदाविद्र्यसङ्गावेपियोकघशकाकृतिः संभाव्यतेपिस्त्रीणांनवबलनात्रकथंचन।
संचाइतिस्त्रीपुंसमाधर्मासाधारणंनचात्रविप्रतिपत्तिः साथारस्मिन्लांछितेदिपात्तवेग।
क्रेमनतोवांछितमितिमहाकविप्रयोगात ४२ ॥ ४२ ॥

मार्गेति गच्छमिति सर्वथा सौविभूतिः एतेनैव फलतीति भावः ४३ इष्टमिति स्फुटम् समरेऽपि
ति सर्वं नरपतिग्रामपालि विवशात्वाम्नस्य चिन्तैव विज्ञापनकारणा हृदादर्शस्य मलं मालिन्यं प्रले विभा।
नीतिवत्तनवगति विवादानयोग्या भवेतीति वत्तनवगतिभानेन कार्याकार्यविवेका संवृत्यास्तु
भोक्तृयः इत्यलमिति चाह मातिग कार्यड्ड्हसमाजस्यानथ्यत्वविषयः प्रथमः प्रकारः ४४ पंपतिवित
कार्यड्ड्हसमाजस्याथ्यत्वविषयायाः क्रियायास्मै द्वितीया पुनः प्रथमाभिधेयतश्च द्वितीया विभागोहि भेदास्या

मार्गेऽप्येवमेव देशे सार्थवाहगतागते समरेऽपि च पौरेषु भवेद्ग्रामेऽपि पुष्कलम् ४३ इष्टार्थे
सार्थवाहानां पौरेऽपि निपुणाननाः ग्रामस्थशान्तिनीशस्य नगरेश्वरयेमतम् ४४ ग्रामेऽपि।
पि समरेऽप्युग्रे सर्वत्र उज्ज्वले नष्टचिन्तामलेऽप्येषां हृदादर्शो विभात्यलम् ४५ यापराध्यत्ववि।
षयाद्याभिरास्यामहीभुजाम् पालयन्ति परस्यापि समायायान्निशाम्यताम् ४६ एकस्यापि।
तारोपेत्यबलात्प्रथमजानयः पुरग्रामेषु वर्तन्ते सर्वथानुपरोधिनः ४७ यानेनाशक्तिमता
पि ऊनयावेलयापि तः नष्टानुकम्पमालक्ष्याः क्रियैषां करशान्तिः ४८ पिनाकस्याप्राप्याया व।

समागामियाभेदः परं केवलेषु भङ्गो पालयानेनामध्ये पालयितेशाताश्चमसौ भोधीराः समाहि।
तचिन्ताभवान्निशम्यतारके निखलाः साधुमज्जनस्वपरविभागानभिज्ञाः सर्वथेति मारणाद्यपह
रणापहरतित्वाद्विहरणेऽपि निरुपरोधाः शक्तिमतः पुरग्रामाधिकारिणः ऊनयावेलयेति पद्यः

तावत्प्रमयप्रमयावर्तेया समरेतेषोस्मानपि कदाचिद्दृश्यतितिष्टमानिपतत्वेतन्नेनपश्यादिनाख
नोलेतच्छान्कुर्वेति रेमेषामयमस्मातीनात्तलानाक्रोणपायोमोयझंकरायानितिलिष्टर्णेशहि।
महाराजहस्तवज्रपातः स्वयमपातिरस्तेनैतेसकलरोविधेयाइतिप्रथमजातयइति आतिदेव
घाकाचिक्रराविलक्षविदुर्निष्टतीतिसंचितम् शुभमम् ४८ नेक्षितिराकरणानितिसुक्रोपितमती।
कारेप्रतिकार्थमितिशुनहाकिरवसानरूपेणाकारादिवयनमप्येघाकदाचिदुपशुम्येतइतिसंचन।

तेऽभ्यपतन्निनावरं प्रतिकार्यं यथा न हि अस्मत्प्रायाश्च मे लोका भवेयुरिति
निश्चयः ४९ निर्दिशन्तमिदं देशं फलवान्वेषुरमेके वहवः पामरप्रा
याश्च कस्मादुत्थिताः किल ५० अथो लोकाश्च तत्र समाश्रमसद्दियग्रहदः
किल समेमावयमर्वाचैयुर्मिश्रेणधर्मकोविदम् ५१

र्थम् ४९ अत्रेपोत्वयपतितनिर्दर्शितमिति इमकेइतिगर्हायामकद् अकस्मादितिपश्चामस्या
नमपिकालवशोनानिर्मितमेवजायतेइतिसंचितम् उत्थिताइतिसर्वानेवापरानाण
योचकारिस्मायाथः ५० अथेइति अस्मद्दियग्रहदइतिशरीरपीडायामोच्छायामपिज्ञानरम्भेयी
उन्नयाः सैतोनशेक्षतिमर्थः अवध्यमायावाथक्रायेशुराजगम्यः येशुरतिअपूर्वसंपाडमिह
पद्म धर्मकोविदमिति अस्मेतेदृष्टातातदृष्टंसचितम् धर्मिष्ठासमाविततियाशाणमेनमाज।

सऽतिनयेति यत्सोऽयं श्रुताभक्तनयातिनोदृमाद्यैः तौ व विनेष्यतीति स्थापयेति वंतो शिक्षादानेन स्था
पयेमोऽश्रुतस्वमन्त्रिवेशोऽस्थापयेति बलोऽइतं समर्थेऽनयोऽइतेव ५२ सऽतिग्राण्येमोशर्वस्यामोऽनेःप्रयो
गः आगमोऽनुव्रतः इति कृतेकतयोहिविदितावस्यलेदस्यामागामिष्यामीति ५३ तदितिकादवंकद्भा
वेपाकष्यमितियावत् यत्र समानेववृतेनस्वावबान्क्रादिन्देश्चकालमर्थः ५४ दृढाशयः कठोरहृदयः
यथेतिप्रतिकादीर्घेतन्मारणपिनेवेलपप्रतिपादीर्घमतिगर्वेताकिंवासोमाकृतादिति ५५

सधीः स्वप्रेष्यमेकं च रहस्यनयकोविदम् । स्थापयेति समादिश्य प्रणिधाय बलोऽइतम् ॥ ५२ ॥
स तत्राप्यनवाकांक्षि न्याय्यबाहुरुपाश्रितः । कृतानां किं तान्कृतीर्दस्यवितोऽभूदागमोऽनुगः ।
तद्दृष्ट्वापि समाज्ञो सौ पदानविशोऽभवत् । तदा सोऽकादवैधृतावव्रतेन दृढाशयः ॥ ५४ ॥ यथा
यथातिकादीर्घं चिन्तितस्योदयं दृढम् । तथा तथातिवर्ती दीर्घेष्वत्तेषामभूत्किल ॥ ५५ ॥ तथा
वर्तते यत्र सौवर्तयामामसल्कियो स्त्राधारपस्त्येनैतद्वत्रिलिपिनेशविकोपरि ॥ ५६ ॥

तथावेति किं बहुना सर्वं सर्वमनेनेतस्युलितेंऽज्ञातमित्यर्थः तथावृतत्रविधेयंसंपञ्चेयत्रसाधारप
स्येऽसर्वसाधारणसत्क्रियानिलयोऽसौमंत्रीसत्क्रियोऽस्याधारोऽवितोनिमार्जनालस्तणक्रियावत् ।
यामासतत्रपस्येऽस्मिविकोपरितमर्थनतिसंकेतास्यामपरितेलिपिवेलिपिःकृतान्नसौशिरेन ।
तवसरेयथासंमतावेलिपिमनोपस्पवितिसाधोवेति एवंवत् शिरोनमास्यानीशिविकेति ।

प.सं
५८ टी.
९

लिपितमिति लिपिनिवेदयति स्वमिति त्रिभिः त्वत्तीक्ष्णह इति द्रष्टव्यनाम सौन किमप्यस्यतत्त्वप्रहृति
मितिलोकनिदर्शनाद्रम् मायात्निष्येति इयेक्रियानवालेदमेवाद्यातीतिग्रन्नसाननतोवर्णतेभ
वामः साज्ञातिरस्माकमिमर्थः यैरेकतत्त्वसंस्थायामेकदेहमनैनममामीदृशाद्दशानन्तवः संस्था
स्यतित्वर्णमाविर्भविष्यतीतिकथमीदृशीतिलिङ्गाकमिमप्याहस्माद्वेतिइयंस्वमतिलक्षण
नोस्माकमस्माद्यामतिस्माज्ञोममामत्रेदमर्थः ग्रयचिरकालेनासौ स्वक्रियायामस्तोस्माकेज्ञल

स्वत्वत्तीक्ष्णहमालीढमायोनवर्णमेनसा यैरेकतत्त्वसंस्थायां संस्थास्येतिदृश्यतेदृशाः ५८
स्मादेवयेनोयमयोक्तः ज्ञलदीपः समुद्भतः योसौ स्वक्रियया संस्थामाप्तः काष्ठेष्वमलिनः
पिण्डात्मेस्वक्रियामागात्संस्थां वाञ्छति पीनज्ञः इतिस्माद्यात्सैःश्रीडकथंनोविलितिति
स्थित ५९ ॥

दीपः ज्वलत्प्रकाशकः समुद्भतः संस्थामस्माकिस्यतिर्ईतिस्म यत इयं स्वक्रियामस्तिर्नवः स्व
क्रियाकाष्ठादिविपदेनाथमाद्दिपित्क्रातिमतिसंस्थामितिपरेवचनकथमितिनकिंचिन्मात्रेण
प्यत्रास्माकंश्रीनेतिभावः निश्चितमितिविधेयमवधार्यस्वशक्त्यानाञ्छवेदयातिदेति ५९ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वयमितिवयंतेविलासिनःतास्थाविलासिनःप्रमायपर्यन्तयोऽपाः सोभवासःयस्यायपरमाक
मनयास्वनुष्ठितयास्वक्रिययाम्रतिर्भवतदामाहात्म्यदुर्दयामाहात्म्यसमस्ङियाभेदेषास्मत्कौ
तुकासिकानीलोति ९ः पंडेतिस्पदम् ६। वेतस्यइतितत्रस्मस्माकंमध्येप्रहृतिःप्रहारःसर्वेइह।
लोकेकथंकेवलकलेकथापीपायवद्धःलपाठम् ६२ निस्त्रपइतिईहानिहूतिकारणविष्ट्वा याव

वयंविलासिनस्तेस्मःसंख्याचेत्क्रियथानया माहात्म्यदुर्दयादेषानीतास्मत्कौतुका
सिका ६। पंडेत्कथिलायांतोदृश्यनेलिपिरीदृशी संभाव्यतेत्रकृतोसोप्रामेणनिमनु।
नम ६। योपिजगसेचत्रायोपिनःप्रहृतिविना निर्यासकथाःसत्रोपरत्रामयभाजनम्
निस्त्रपोपंभवानस्माहिंसयाद्विग्रचेतनः भविष्यसिनकापीहानयेत्याचरकामनः ६९
प्रविष्टोसौतरातस्वविमर्शाघपियाकुलः इथ्यौसमनपातात्दीसमेस्यःक्रियानया
एतदर्थेक्रियाकाविन्केत्येतिमनसाल्वय याम्रस्यावाचपुरतःस्थितेवरमनीषिणं ९९
सोतोपंडोसमाधानेत्तातेमेपुरुषाइति साधुवोमोग्महृदयकलनाविरतात्मना ९०

देवतैस्वकामनोपपेऽजम ९४ प्रविष्टइतिप्रविष्टःस्वक्रियोपलब्धे नदितिलिपितम् याललम्ह।
गोचरीकृत विमर्श्यपाठस्वंभावेविवुध्य याकुलःकिंकर्तव्यताम्मूढः ६१ एतदर्थमिति।
क्रियानिर्दलनोपायःकल्याणवेतयाख्याय्या ६६ त्रितेतिसेसमस्तानामिदेविदितमिदंसपत्रेयइ

वेताप्रकाशाइतिताम्भिनग्रहितिमायाइतिवेणुमाकेसाभिःसायुक्ताविहितनुपः
भ्रमीवैणि ६७ ॥

ष.स्त.
१९ टी.

चित्रैर्यैरिति शिरोलीलाखेलनेन स्वशिरोवृन्दगणनायाम् १८ यो कल्प इति श्रुक्लिमस्य योगमे ।
नस्तात्तमपतावदिति सस्मिन्नस्य पारस्यानीनगते किं कथ्यते गनन्नादेव ननस्य सेत्काशेविनीप
देहसर्वथासावतीनानोस्माकमेवत्रपाभवेत्त स्तुपथ्याख्यितानाप्व १९ स्तवेतिस्तवे वैपरी
ये मयाभवन्तु विहितमिमितफलमनुस्यतेलत्रपामत्वानति: रूपमितिनिराल स्तपासाके

चित्रं स्यैर्यैः शिरोलीलाखेलनेनभवाद्दृशः कोप्यनीदृशं तेसाधुसाधुकारामवेद्भव: १८ यो
हृषेयेकमस्मेवेहुवक्ताप्येसर्वसिद्धये शस्त्रकिंकथ्यतेनीतेसर्वथानस्त्रपाप्यसौ १९ स्तु
त्वहृस्मचलाभोगेयर स्माकेस्तुत्वानति: हृपेथा यथा द्वणाख्यायनादृशाऽतिनदय ।'
इति विज्ञमिव स्त्रानेनप्रविश्यारहेविज्ञापये स्पिवेयेनयोयोगपद्हलेनस्यायथाम्पतम्
अस्माकं च भवेद्यस्यास्य सात्म्यमेवनः तावन्मणतिर्वोद्गकालेसमभविष्यति ।'
समाधिन स्यतेश्रुत्वासम्याउद्दिग्रवेतस: चित्रयामास्त्वामोनमीतामास्त्रुनीहव:

नहूपंतस्माच्चमितिभाव: ।' इतीतिविज्ञप्तिर्वस्मात्प्रकारमेवभवद्दृस्तोतेशरणागः ।
तोहिशरणवस्तोतेशृहृण्णीति सेधीतिवोऽस्माकंसेपिवेयेनपण्णवेयेनयोगपद्हसौ वि
नष्यापारेणभवन्सेपिवेयेनोचितव्यापारोहंभवमीमर्थ: ।' अस्माकमितितावदितिमया
तिमात्रेनावरत्तकालवसेऽशसर्वसमतेश्चर्वोश्नाभविष्यतीतिवोभिज्ञक्रम:भवेद्यस ।

चैति १२ समाप्यमितिसमाप्यस्तुतास्म् नीकोविज्ञापा: १३

१

किमर्थमिति दुर्विदग्धविता इति शाहग्रहिला समागमोऽस्माभ्यामिति तेन महागता: १४ स इति वः समग्र
येन केवलेसक्रियायैस्त एव यावत्समोहमसंसङ्गतत्वप्रज्ञार्थो नरयनियरोलमिति निप्राप्त्युक्तिकार
णो विश्वासनिमित्तम् १५ अहो इति तिनत्वरणमिति सर्वत्र सर्वेषु सारणेन पाश्रयणीयः स्वविषयावृता:।
सर्वैरेव शासमिति भावः १६ इत्यो लिविमोच्यति निचाभिनयो दर्शितः नविमह्यतिश्रपित विमुच्य
ति कारायाउन्मोचने केषांचित्तत्वबुद्धानां तस्याशिलापोवला ह्रिमभ्येनधीत प्रभिनयवंतीचकारे।

किमर्थमागतः किंचकृतमेतेन दुर्विदग्धा अनयाक्रियया नैवेशास्यसंपन्नेति १४ सो।
भिनीतप्रदर्शोयग्रज्ञासे सङ्गतस्वतान् प्रणायांसपरोलयात्वति: साम्यक्तिकारणाम् १५
अहो धैर्यमहो साधुर्दुर्लभाई दृशानरा: अविमानियति दीनन्नावृणपराणति: १६ इति
स्तुताचारिस्वचणाशिनेभ्याविमोच्यस: कारोन्मोचनशिलायामभ्येत्य धीह्रिबलान् १७
परेयरस्थनत्रस्याविप्रविता समागतान् समीपस्थ एव शोभायमोचात्यो विनीतवत् १८

ति कारायायुसमीउन्मोचनीया इति १७ परेद्युरिति विप्रचिता नितिभयभीतचितान् समाग
तान्समेसागतान् किमिदं त्वयास्थमिति संबोधनार्थे समीपस्थतर्भिप्रायेस्तत एव बुद्ध्वाशरण्ये।
तद्वाग्युन्मोचनमप्रतीस्यैव विनीतवहिनीत स्वभक्ता प्रमाचात्यो निवारयामास १८ प्रमात्यो।
नमकारमाद्वीडितः निपियाइति संबोधनेमतकोपशांतयेभोः प्रियालोका ग्रहग्रीडितोसिनेद

प॰मे॰ २१टी॰ ८

नहिं साहसं कार्यं विधेयमासीत् मयाचाविचार्यैव कृतमिति सहसा कृतेन जानकी नोस्मि यत्का।
र्यं तेनिमित्तं स्मरन्नाह गंभीरमनय इति पूतेसेतीतिवक्ष्य कार्यं करणान्नास्मिन्यग्रता योतयस्माव्ये
वचाकस्मान्निकारा किं कृतमिति न कार्यं तातिशयद्योतनार्थमिदम् ७९ नैतानितिस्पष्टम् ८० मार
ञ्जीडितोहं श्रेयानेदं कार्यमासीत्कृतं मया गंभीरमनयोधैर्यसमन्नाः किं कृतं मया ८१ नैतास्व।
मोचितीसाभर्यामयाउनिपातिता किं कृते केवलं लोकेपि कृताधमपिथितः ८२ मार
लोकिं फलेनाम सिद्धेरेषां महात्मनां चेतराणां निबद्धैकगतीनां धैर्यशालिनां ८३ इतिका
येवि रसातलम्यापताद्दृष्ट्वाइति उपयोस्मेसमीतवयचनायागतिर्भवेत् ८४ इमलेमेस्मयेदा
येवामीवायमुत्रादहं कार्योन्मक्रोमविद्यामिशरूपाः खलुरूपाः ८५ लेख्येमेनत्समायाते
स्वामिनः सांप्रतंमम रामसालकृतास्थायेहमालेविमलाइति ८६ ननरसायतवैवताव।
तिष्ठतिविधेयंक्रिया कार्यगौरवमालोच्यराजतेभूमरेतोकिपा ८७ राममेतेतिष्ठतास्येयमासीने
नापिगाढता याधेवेतिप्रभोः शान्तिपालोहंयाम्यहंउत ८८ यत्तकिंविषमासामेहर
तोइतिव ८९ भविकालमिति उपयेसेतिभाविकालेइमलेवचनेन यतोसमायेवामीषामपेला स्व
वैवसाचमानग्राहरूपाइतिश्रमीपवरूपाः श्रमेमन्त्रियोनवेसकानिधेनर्थः ९० नयाहीनितिहृष्टा
नयामेनाहलोत्यमिति रामान्यरेशगाकारेकृतास्यानियमास्यापिनाइति ९१ नहितिवलः सो

ग्रंथ

न्वयमिति तेनेति मन्त्रसमाजमध्ये निशाम्यैवेति निवेदयत् २८ यथेतश्चेति सहम् २९ प्रीतिर्भूनिवदि
तियन्मयात्रैषाचरितम् ३० कृतेनेति कृत्वेवोऽआगमः ३१ अत्रेति निशिलेशेन नाहूतः प्रधुनाशिल्पसत्तया।

तच्छ्रियाकर्णोस्मार्कै वरुणाः पौरुषोज्वलाः अयेत्सामलश्मेनानस्वनभवनमाविशम् ३२ पृथम
स्महितायेरस्मेष्टाः प्रेष्ठाश्चत्वरये कार्यनिर्वाहकाः सख्येवानैयेनाच्छ्रिशाम्यन ३३ यथैतत्रा
गताः सख्यान्माहाय्येकृतदुहयः मामत्वामिनमप्याशुप्रीतिमुत्पादयन्नम् ३४ प्रीतिरुत्सा
वलोकायश्चैवविस्मार्यतद्वया पारितोषिकदानेन मञ्जयामि वनात्मनम् ३५ कृतलत्तया
मध्येयुद्धशिरश्चामजागरैः आरोप्य महतीं भूमिं कार्यं संसाधयाम्यहं ३६ देहेवाहमपि त्वाच
सेनामेनेतसेनामेते विधायच बलेनावगतकार्यं साधयामीति मे मतिः ३७ निशाम्य वचनं तस्य
हलभ्याः समयोचितम् वदत्पाणायत् सुलेरहस्यनयकोविदम् ३८ अशेषकच्चोवनघ्नुचोद्गा।
डोतिवलचेहितः निशाम्य वाक्यं पोगमस्थितः शिलेशेन नाहूतः ३९ निशाम्यतच्छ्रिरे सोयतालि
स्मितमनाश्च इतेस्मप्रार्थयपीत्थं गतासौ प्राप्यतामिति ४० तेनेत्यतीनमतयः समुच्चेयुरतोन
यन् गौरवातिशयादेशप्रीतिपात्रेच कारतम् ४१ अथागोपांगसहितैर्नाकल्पैल्लसमाजनम्

ज्ञादितस्वसर्गः अहो शिल्पीति लोकैर्विज्ञायते ४२ निशम्येति प्राप्यतामिति विज्ञातकर्णितहृदय
मस्यतः ४३ तेहतिगौरवातिशयादम्भुत्थानादिना ४४ अथेति भावयामास प्रसन्नमनसेचकेसर्वथेति

पं.स्त.
२९ टी.
९

तथेतिवक्तोतिस्तास्वमस्वाविराम् २८ अथापीतितेबूह्म् कोस्मादेशाद्गतःकस्मागतःकथयेतिपृ
वेताधिकृतान् २९ अथोक्तिज्ञानतत्वार्दीनातेप्रमाणः वोभिन्नक्रमः प्रतीतमनसेष्वाति ९ सत्यमिति

तथाभावितचित्तैतेहृदेवत्नाकृतास्थिति आत्मनैकचरेहूत्वावर्तयामासवर्तनीम् २८ अथा
पिचतुरःश्रीनानागतिकसंचरे अभेताधिकृतान्कृतानोवयामासतेप्रभुः २९ अथोमि
तेषुयातेषुवासरेषुस्वर्वेष्य तसामीज्ञानतत्वार्थस्थप्रतीतमनसोभवन् ९ सत्यमिति विवरह
सेरुदेवदनास्थानतामित तेभीतमनससत्वमित्रश्रुतिविकारेजसा १ नास्तीतमनसोशंका
तानात्मस्मित्रथाधिपः प्रियाइतिसत्वाहूपप्राहूस्मसत्वयागिरा २ शुक्लाहितानमेकिंचि
दूहस्येनामविद्यते सैमापेत्वायमेजानातयत्नेऊरुतमाविरम् ३ भायवताहसामलययेस्तु
लौहितयालायः सालोहितचतशीतास्तवथाराविवोइताः ४ इत्यपीताश्चयेकेचिद्वस्रि
तपयोगताः समझामातृतोलब्धकीर्तयः समरोगते ५ विशुद्धमार्गाः स्वाम्यर्थे ह्तस्था।
ण्यारण्यास्ति अथमावर्तितोपीउपेक्षितपरावराः ८ ॥

वेति एरुस्येहोरहस्मसेत्वामितेयामे श्रुतितिव्यवहारम् १ नातिनिपेवस्मोकीस्पृष्टा विशुद्धसर्गाः
स्वामिभक्तायेस्वामिनेनकदापिश्रतारयतीति उपेक्षितपरावराः पितृश्चाहिमरणेपितप्रस्था
हृतिकातिशाइत्यर्थः ८ ॥

शोऽयमिति । यद्दैतैरिति शसन्नविनैरिति नूनमपि पारितोषिकदाने स्वचितम् । पारितोषिकं गृही-
त्वाऽत्र कार्यं भवद्भिर्यन्नीयमिति तेषां च प्रत्येकं यथा स्वमात्मीयमात्मीयमीप्सितं प्रीतिशर्वके यथा
द्दिशानश्रयश्रतितत्रयणाणि भवद्भिर्देयं इति स्वचितम् शरथेश्रनिवर्तमानसामीप्ये ॥७॥ सपुत्र इति स्पष्टं ॥८॥
ध्यानीयेति शकेश्यात्रानेयोकललताणि निलोहितपायिन इत्यादि श्लोकद्वयेन सर्वं राज्ञा वेदिताम् ॥९॥

शोके शोकेन्नवैर्भिन्नमर्ग्यामिमीनिनाहृतैः । यया स्वैवैप्सितेनैर्बा शरयेप्रीतिशर्वके ॥७॥ सपुत्रो सो-
द्धुतेगवाङ्केनगाङ्कृतवासिनः । निविसृविसृतीयोगणोसबहिंसमनीनहत ॥८॥ ध्यानीयपुत्रतः कु-
लाप्राहाङ्केविराजीमिमा । सषहिंयपणोजेइयोमकललताहेहिताम ॥९॥ निशम्यहृदिमिथोऽको-
गिरमाहमनेश्यति । साधीमन्स्थापयायेनामवश्योरविलोकये ॥१०॥ शक्रमेनेप्रयातेवथाह-
यायपयाङ्गुपः । रहः सेत्तपयामामासोनाविनीमेयदर्शने ॥११॥ शाकल्याकल्पजातवशस्वे-
कल्पचितेमया । शवलोकाल्लसावयमामातेमल्लावारिति ॥१२॥ हरेसंश्यायनकालेतर-
षेडुनराहसः । श्रानेयामेविगणाश्रुख्याः शुशेमइतिदीपनः ॥१३॥ शागौनेषुदलाणानेषुतोषाणा ।

निशम्येतिमेति मेनोसेनामिहागमयश्रयाद्रस्वस्थानएनोस्थापययग्रहसेनोऽश्योविलोकयेइति ॥१०॥ श्रा-
क्रमेति शाक्रमस्वामिवचनेनस्वमद्दर्शिनयेनशति क्रमप्रयाते गृहात्मनिर्गतेश्रहूतम् सेत्तयाम्ना-
मसंज्ञादानेनवाच ॥११॥ शाकल्येति शाकल्पकाऽविनामामेति सल्लावानयामामेतिसम्याननाविधे

प॰सं॰
१९टी॰
१९

हृद्गमितितिरिक्षोकीसृष्टा १९ यावदिति नयाचेयेति समगिमच्छवोधुष्माकमिथेक्रियातयावेया।
विभज्यकाकुत्समपांयथेयेवला णामषष्टिविंशतीमजुड्भवेदिति १९ शुभ्रशालिमितिसस्य
हृद्यमितिरसाक्तभामेद्यथ्यदादयः कृतनह्वावलेविनश्यतिकेचिदिदंहृतेकृतमासीतकेचिदिदं।

शानीतेषुपदेश्वारसविवेलामयोगतान समष्टिविंशतीमात्येवशानोकल्पतामिति १९ ।
यावत्प्रभातवेलासोविभातिविमलोदया मावधथेयंसत्रडातयायेयाक्रियाचवः १९ शुभ्र
शालिसमाधायनिर्गतामेत्रिणोवरिः शितिमिशालामसमारंभेविरचुनदवेतसः २ लता
मासितिमिशालापरिजेनवद्दसहाद्यात शतस्तमकलयमानेविविदपटकर्परैः ८ श्यंगतेर
मास्तभाःयोगावर्गाश्चकेचन ऐहश्रेष्ठाश्चपेकविकुर्तरह्वावलेविनः १९ विंतामोहाधि।
सेमग्राःस्वस्वगोष्ठीषुवर्गगाः किमिदंकिमिदंवेतिशास्त्रस्योमनेजसा २० मिश्रमल्लकारेन
नतेवास्मेश्वराणादसौ दंडार्थेप्रेषितोनतमविंत्यावेयमीगाति २१ श्रेष्ठाकेटकमभूवेरशु।
ष्ववलीवेलादसौ शोपयतिधीतिःस्वोवाचिरेविधिप्रेभितम २२ विषशानासदेवाय

हृतेकृतमासीत केचिच्चदृढमासीदिति १९ विंतेनिर्वर्णयाश्लिसमानसंवकल्पनयाकिमिदमेवन
कृतेकिमिदमनेनकृतमितियुजसेतिसर्वेषामेवकमव्यजातमिति २० मिश्रनिहिक्षोकीस्कृसार्या
२२ विधिविविधेयाविपरीतेर्हावेष्टाशंसितकार्यानुष्ठानरूपाक्रमपातिनीकाव्रसादिमयेः २२

ग्रमनक्रमवर्णितो २३ ॥

चित्रविधिमयतोवेलाद्या पंक्तिहृदयालापकमेण

१८

१९

अथैतितमीशवि श्रेतःशुश्रवेसोनयगोपनार्थः २४ अमुंशुधरिति स्ववितमर्थं विशद्यतितानि
ति मत्रेइर्थेड्कवर्वैः उक्तिनैर्मनोदरशनयाऽऽस्फालनसमाहितेः अथोप्रभातवेलायां शुराजिरेशयनः।
शुराजिरे २५ वेशोनिवेशान्मणीयमत्रप्रविशवेशोश्रुनः कल्पितेऽज्ञतियांश्रीनियदामथैतप्रमेकंश्रेष्ठ।
नेतदात्तानवरस्यरमेनेप्रमेकशोवध्याशति २९ गतायामिलिखितोकीसश्च हृषितः श्रीतमनसः
अथागतायांतस्यांमप्रविशयंतः शुवेनपः सखर्हिविंशतीवीरशुहषाणांमथसुस्थत २४ ता
नेकवितवशुषःकृत्वाभिमानसमारसः मत्रेहैकस्यैतस्याभिभायसमायिश्रेयो २५ वेषानतेसमा
याथमथैतश्रेषितायदा अत्रातामोन्मसक्लायवभ्याःप्रमेकशालरा २९ गतायामथयार्वर्वैर्विभात।
कल्येसरहमेव मेरिह स्थानमाश्रुतेषुणतास्समायथो २१ वर्षानिवेरितेनास्मिन्समाजेशुरस्त्रा।
गेते रथांमस्यरं पाणिमार्जनेनाचापिङवेति २८ अथैतहिदितेराजाकस्मार्थेस्तावबुरुत् कृ
ताकृत्वाश्मेमेश्रीक्रियंतांहृषिताशति २९ श्मासमसंपितरूपतः शविनाःसहोनिरम् प्रविश्यवो
चितिशाय्शुः स्वगतेसानत्वागादृमी ३० संपत्रकलेकार्थेस्मिन्नरांगनेगीतकोविदः सघुज्जहृतस्मरस्था
यैससमानंसमानिजपत् ३१ कृतसंज्ञाविधेयेनसमाध्यागामभूपतिं वितप्यमानिताहेनशरतः
३२ संपत्रेतिसमानमितिप्येतभ्योविशेषणासोहृदःसंख्यामापतीयोवक्रेवानेवोपकृतमितितसमजि।
तपत्सेनयावोधयामासग्रथमर्थः नासावेनहृत् पारस्परत्तानवथः किंतश्चवथमसोसातादीत

सम्रुपाविशन् ३२ ॥

एणीपल्लवः स्वयंवध्रुइतिसमानमितिलक्षितम् ३१ कृतसंज्ञाइतिस्पष्टं ३२ ॥

पं.सं.
३५ ही.
।।

ग्रथेतिस्पष्टम् ३३ वीथ्यामिति ह्योध्वनामितिभोगनान्तामिः ईहक्रियाविध्याविनामेधावीतिरितिवो
धनान्तापनो ३४ ग्रहेतिसामेति माङकृतेहंकार्यंमाङकृतेति ग्रामितिपतस्यकर्मण्यपेक्षैवोविती।
मितिलौकारे षकाराइतिपनकर्मणि षकाराप्यवपानतीयाइति ३५ इतीतिस्पष्टम् ३६ सावीयानिति

ग्रथासौवयुवंङलानाह्वयनिकोविदः शालिस्मादापशीर्षीणिप्रांगणेशोध्वनामिति
वीथ्यांवीथ्यांचविपणौविपणेशापिवोध्वनाम् शरद्घमर्भपतेवांगतिरेषेतिबोध्वनाम्
हारेतिकेचिन्नामेतिकेविदामितिकेचन स्वकर्मफलमिममेषकाराइतिचापरे ३७ कुरु
इष्वपेतुवनाद्भुञ्चापिकेचन सावितायांह्योधणापानरद्भुतमिवाभवत् ३८ इतितो।
लेग्रभ्रमिसविधायायतिशालिनीम मिश्रशवरणोमानीवंदितेश्चनरागमन् ३७ सा
धीनाश्चात्रवक्तिस्मइत्युध्यायिनोवरा शिरश्छिदाशुभामूलाजूतिहुशोच्छिन्नेस्वरेः ३८
ग्रथ्यतविधयस्यास्यप्रकारः प्रथमोगतः समाहितनपियाभ्यनाहितीयेश्रूयतांहताः ३९

इत्युध्यायिनांकचर्याणांमर्माणांवारच्छिदाशिरच्छेदोवरइतिप्रश्नइष्टांतइतिशुभेतिदोषदाष्णुञ्च्या
यस्यतरोर्मूलइष्टस्याणांशुभमिति ३८ उत्तरमवतारयति ग्रथ्यन्देति द्वितीयमितिप्रकाशम् ग्रस्याह
रीकार्यइष्टसमानस्यप्रकृतापेतयासौतृतीयः प्रकारः ग्रवातरकत्पनयाद्वितीयइतिसर्वेहस्ये

प्रायेणेति ये राजगोपिता नरा न संबंधलेशाविरावये राजकीया इति तेस्मिंल्लोके । प्रायेण ज्ञाल्पेन
चरंतीति संतीति न संभावनामात्रमिदमपि तु निश्चितमिदमिति संभवत्क्रियया वाक्यम् तेषामिथः
मार्हंती अन्ययोवितक्रियया ते विनीताभूत्वा वर्तंते नीमार्वतीति तदाह एते इति हृष्टोद्धुरैर्धर्मप्रथा
नैर्भूपतिभिरेतस्मिन्देशे न संभाव्या हृष्टीकार्या इत्यर्थः ४५ तथाहीति तथाहीति दर्शयन्नाह किं तेन
यः गंधगंधेन राज्ञां संबंधलेशेन ये राजकीया गंधोधा कवेबोधाः अनवेदितपरावरगंधा क्रा ।

प्रायेण संति लोकेस्मिं ज्ञाल्पा ये राजगोपिनः । नदार्हंतीयमेतस्मिन्न संभाव्या हृष्टोद्धुरैः ४५
तथाहि गंधगंधेन येगंधोधा राजगापथ्या । गंधान्ध्यामर्दयेषु शेलेन्नं नेमार्दवशालिनः ४६ प्रसा
यं ज्ञाल्पनीहारसमम्यक्कोशकाशकाणि संतापापशवर्तेनेतवाहारैमनारव ४७ प्रसाधिप
तिः पाणीमविशुद्धात्र विशति नास्तिकानास्तिकाचापि तस्मै संस्क्रियोचिताः ४८

सरभसिता राजनाश्च संतीति शेषः ते मीमार्दवशालिनः शांतचित्ता मर्दयेयुर्लंघयंतीति संभाव
ते संभावना च शांतचित्ते ये वसंतं ज्ञाल्पेञ्ज्ञाल्पाः किं नाम कुर्वंतीति तथा गंधांधा राजनामार्दव
शालिनो सरह्यंती मर्दयंतीति गंधो गंधक ग्रामो देलता संबंधगर्वयोरिति केशः ४६ प्रसार्य ।
तितेश्लिपाञ्जसंबोधिनः नीहारोवपुरा यः सोकोशकाद्विकरणं सोमात्यागसंबाधं वसन्त्या ।
योऽत्वः हेमनावा रोहसंतारिवसाः हेमना इति संबंधालोपश्चेति साधुः ४७ प्रसाधयेति पतिर

तिलोकस्य समागमाशानार्थमन्तुक्तं स्ल्लाप एवं वर्तते अविमृश्य इत्रविमर्शनीति प्रस्तु इमिदं नारेद्य
मितिचेयेनग्रालिका अलिपरलोकइतियेषांमतिस्त आलिकाईश्वरज्ञासिनोनचैतेतथाशुद्ध
भयाभावात्नापिनास्तिकाः नास्तिपरलोकइतियेषांमतिस्तेनास्तिकानचैतथातेपिहिशब्द।
हैकसारानास्तिकनादित्तलक्षणाद्यनंदगतविश्रमेवनचेमतेयतितइमेराजकीयाःपुरुषाःसे
क्रियोचिताहरीकरणार्थोइत्यर्थः ७२ तथेति अचेतनदेहक्रियाणामवधेयमवधानयेनभावे
नेश्रमसिरोमोचनयाशिथिलीभावम अवधानमाह यथेतिपक्षाआत्मानोमहतानाय

तथावधेयमनैषांयथानतृणपिनोक्वचित आविर्भवेत्क्रियैषांयत्क्रियाधिव्याधिरूपया
देहेहिआत्मपर्यंतकाष्ठायातंफलेमहत् अकिंचनेनकोठावाराजयत्नोदेवोपिवा ७३

थानतृणकृतिमात्रमपिनक्वचिदेहेषुआविर्भवेत्क्रियैषांतिपक्षाक्रियेनदेहेगस्यक्रियाविकित्सा
अनयाविकित्स्यामीरोगिणाउन्मत्तकरोणाभवतीतियत्रव्यतिरेकेणाप्येनमेवार्थंसाधयतिआ।
धीतिअनयेवेनक्रियाकरणाभावेमीषामाधिव्याधिर्नायतेनतस्याप्यमीषामपिसर्वथाकष्टमि।
तिभावः श्रुतिसहिताव्याधिराधिरितिसमयपालोचयः ७४ आधिव्याधिरूपयेत्यस्यंविवृणोति
देहेहीतिनहिदेहेनपपात्रनिमेतिभावः कोठोमेडलकमित्यमरः ७५ ॥

ग्रयेइति संधिस्तस्मिसंधानमिक्कसितेपइतिकिमिरंमस्यामिनवेति ४९ ग्रङ्गस्येतिग्रङ्गस्येम
पेरुपसेमालोक्तिः पद्मामापन्नजनानामग्रशनिपातादपीयमानिकवोदेस्यर्थः इतिहृरीकार्थे
समानस्यतृतीयःप्रकारः ५० ग्रयेतिग्रस्यउत्थसमानस्यनिर्णीतबुणेकच्चुमारस्तुइतिसमन्तत।
मेवहसमानोसोहियायेउनिषेध्यइतिनिर्णीतकृतः सर्वसाम्यनइतिशक्तिमनोसामान्यनवालो
वासौनिषेधाहेइति यत्नह्वविणोकच्चुमाटनायाहमंगलावहमिति ५१ सइति ग्रङ्गेमिलोके

ग्रयेनालम्बशरेणापेसंधिस्समवधस्तव ग्रापतवङ्गांक्षितःशामाल्लेपेतेस्लेसमाचर
ग्रङ्गस्तेदशरेपणानोलालम्बनामखिलीकृतिः नीवेग्रशनिपातेन नेषांजानहकृधार
या ५२ ग्रयाययोस्यप्रकारोयेयानिर्णीतःसर्वसाम्यतः निषेधइतिनैधीतः शुल्कधेमरा।
लावहम् ५३ सकोप्यस्तिसमानोयमहयोपिउविधः तत्सर्गसंगतिर्येकेसमरुडेवि।

समानएकयोगतेसोवर्गःयसवर्गस्यपदेशः पादप्रवेशः उविधोनहोमंगलावहइतिपाव
न ग्रपिपाहृगसमर्थेविशदयति तत्सर्गेतिनेषांचसर्गउस्यानामनभावृत्तारिद्रूपःतस्येम।
गतिःसमरुडेर्विवरणेनसमरुड्डिविवरणमिवाचइतिसमरुडिरनेनिर्णीतीमर्थः समरुड्डिस्वानरवा।
रिद्रूपासैवेवचवोध्यात्तत्रोतरीणारीरवतिनीसनउडिभावारिहूपावात्याचइत्युसेपतिह।

प. सं.
३९ टी.
१३

13

निदर्शनदृष्टान्तद्विभागमाह तथा चेति तन्मध्ये इति निःशेषसमानमध्ये एकः कश्चित्समान्तो।
स्तिष्ठति निदर्श्यते इति भावः को सावित्याह य इति ध्रुवमित्यत्रार्थे नानवः ते पिशुनाः खलाः सूचकाश्च
मलात्मक इत्यर्थः गुणक्रमेण तान्निसार्य पैशुन्यमत्सरः पातयन्ति विचारात्मानोपि तत्संयोगेन मलिनाभ।
वन्तीत्यर्थः ५० कुर्वन्तीति गुडान्त्वयमौचारस्थलानुस्थलान्कुर्वन्ति दीमान्मक्षीती मलिनान्क।
लंकितरेखान्कुर्वन्ति किं वेति यतोधिकं किं नामोच्यते स्त्रियामेभवज्ञानं सारेराश्च लक्षणाहि यु।

तथाप्येकोस्ति तन्मध्ये यत्ते पिशुना ध्रुवम् तैः पैशुन्यमलं स्वं च पातयन्त्यमलात्मसु ५० कु
र्वन्त्यत्र मलिना गुडान्तीमांश्च सज्जनान् किं वा स्त्रियामोदरोषु विरुह्णाति लक्षणं दृशी
तथा च स्मरति रप्याह नासौ नाकाश्यदोचितः समस्तमसौ चितीयेयमत्र खलनाग्रापि गीयते ५१

ह्रोति उपजापयतीति ५१ तथा चेति असौ पिशुनः नाकाश्यदोचितः स्वर्गारोहणार्हो नेति अथ
च असौ वकाश्यदोचितः अर्के उः खेतदास्मरमुवीच्यादिस्थानेन जननो चितोपि तत्तच्चेवोचितः।
ह्रानो ज्ञोपकृतमर्थं सातिशयं ज्ञत इति नीत्या वस्तुत एवासावुचित इति ग्रन्थे च भवति सत्यमिति अ
स्य मोचितो परसौ उपाणाउत्वलनाग्रापि गीयते तथा चायमर्थः असौ खल मत्तं स्तुत्य हृपत्ना।
ति रह्णाति वदतीति तथा भूतश्च तदा तं स्वममेव गृह्णाति स्वयमपि पिशुनस्य ह्रुणो भवेदिति ५२

तेनापीति स्वयंभयाकाशावतीर्णो यो मोसाङ्केयानीवहः तस्यां नीतारोहस्य पुलिकायां ५३ त
स्यामिति तस्यां वेलायां परलोकयात्रायां अदरावलिकां अदरपंक्तिं गच्छो योकृत् अस्यापि पुनस्तेरे
ह लोके रिक्ताशयस्य तृष्णाकामस्यानन्दितस्य तेन लक्ष्यास्तु तः स्यादिति तमवजलोयों जैव लब्धि।
तो विवेकैः स्वयं प्रत्याशंति यथैव समन्तुतिमत्येयति मयवनन्तृपाभानने रिक्तहृल्लस्यन ज्ञापिमी
तिया रिक्ताशिकादिदृष्टम् ५४ याङ्गस्येति सपिशुनस्य ग्रामिति स्वस्वभाववैचित्यमनेकप्रकारम्

तस्यां पयस्यसि वेलायां भाले देशो दुरालिकाम् अस्य रिक्ताशयस्येष्ठतः स्यान्न दृश्यमलम् ५३
तेनापि च स्वतेजानस्यां नीतो स्वयंभुवि मोसाङ्कसोपसानमनत्रिशास्यन थौ यनाः ५४
याङ्गस्यति पुण्याङ्गसविज्ञो वानीसमानेयेन बोढव्यमो चिन्तीनेवयया स्वास्थ्यं भवेदिति ५५
तवायामस्य वारोधनगारएयसैकदाचिना यस्मावकितः सर्वं जगन्मापिशुनाख्येया ५६

समानेयेत्समीपं प्रापयेत् अचैतन्यमायानेश्वयं तव बोढव्यो चिन्ती यत्नालनयानव स्वास्थ्यं भवेदि
ति चित्तेन लोभवोकाशेन लम्पनीति यथ्यवाला स्वास्थ्यं भवेदिति निरवर्षयावा विसर्गलोपो वाक्यः।
इति विसर्गलोपेन हः स्वर्गोनिहतीति स्वस्थ्यलस्वभावः स्वास्थ्यं तन्न भवेदिति ५५ तवेति तवषड्
धौ चित्ती मध्येश्वमायाचित्ती तवैव पिशुनेन समवायगणपः यस्मावकदापिना सर्वं सेकेतदापि
नापरमेष्ठोरणयं सर्वमेव जगन्मापिशुनाख्येया कितः पिशुनस्वपरात्मालापेन कदापि समः प्रलापः।

मोहितानां संवित्तिः कर्तुं किमप्यकर्तुं किंचिद्वा कर्तुमन्यथा वेति स्वातन्त्र्यकल्पनं
प्रकृतिमिति ५९ ॥

पं.सं.
३५ टी.
१४

14

द्वितीयोयमो विनीतमयं पिशुनस्तागतप्रवतिषेध्यः निषेधप्रकारमाह नतेश्रुतिमूर्द्धे नेगिरोपाश्रेना।
स्मिश्रुतिमूर्द्धे स्त्रगर्भमर्षोन्तरयतिमपपङ्कवीतिमसौकाले वेलायांश्रामायांसंवाहनानेसौवा कि
कथं कदाकिं समीपेवेश्चामिति नकिं हृदयेघेतन्नामवक्त्रोननास्पविरध्यादितिरोभेघायत्रिषि
ध्यतेइति ५२ तृतीयेतिमसौपिशुनोवैरिगणः यत्रप्रमाणायतिनेनापीतिलेनपरमसंतत्रेणासौ
पिशुनयोविद्विष्टमः तथाहीतिनिरर्थनयानेनकृतिप्रमाणयतिसइतितत्रपरलोकसतत्व।

द्वितीयापितिषेध्योयंनतेपात्रेगिरामदे यस्मीमपपङ्कवीकिंनकालेनांक्षेपपदसौ।
तृतीयादिरसौरागायस्तवतेनापियद्विषः उक्तस्तत्रयत्तुर्यः स्विरथभेदीतियद्भूतिः
नैर्यषतद्विरामाधुसद्ग्रानभ्यानजात्वपि काणायांकथापरत्रासौभरोनर्थमिदापियत
पंचमीयेनवार्तायांलक्षनालयतेत्वयोः यत्नेनोज्ञावनानस्यालोकहासक्रियेभवेत ५४

यातुर्यः स्विरथभेदीतिविभूतिः यथमर्थः तत्रदितानुसारेणचयतलवनंतं स्विरथभेदोभा
वेदितितत्रतववयस्यसारथभेदफलंदंडोभवतीतिसंदंडेनेनतत्रकाविलशतिसएवतनवशत्रु।
रिति ५८ नैर्यषमितिस्पष्टम ५९ पंचमीयमितिलक्षयोः स्वाधीनबुद्धिः यतुनदोषमाह।
यत्नेनेतितस्यालहृज्ञायांवार्तायांयत्नेनोज्ञावनाप्रकाशनास्यसक्रियेभवेत अतइमा
हलोकहासइतिनाहयत्नेनलोकाहसंतीतिस्वस्मिंलत्रैवजायतेति ६०

१४

षष्ठीयमिति शैवितीशेकपालनायातमर्थेनिगमयति सन्ततीतियपन्देवितीषकेसम्यक्पाल
यतिसन्नतिसानितिभावः ९१ शांतमितिस्पष्टम् ९२ येनत्वर्शतिग्रयमर्थः यथसौत्वमिरंतवैम
यैवपरंधाङनयेवदीनतवनेविजानीहिविशेषतोजानीहितदेवतयात्प्रथफलतीति ९३ अ
त्रशोवेरथतिनिर्शान्तमितिईस्फानमियर्शतिरवंवेदशोसमाविष्याऊः प्रायेणचैवत्वेदृशपापवदृकौ।
शाताइतिसन्नवनार्थमेनदाव्याविकोपमासः विकायेतिमूलेनेतिशोधितमितिचसाकृतम् ८५
षष्ठीयेऽस्मत्पादस्यवचः कार्येनचांतिके मार्गोदैयोऽस्यसन्ततिविक्रमेनहिदुर्वृथाः ९१ शांते
शिऊनयानेषषीवञ्चमस्यापयेदृलात् यवकाशशदानेनमेदनयानिशाकृतिः ९२ येनदेवा
नजानेषकार्यःस्वास्मिविनस्तवः यपिशासविजानीहितयैवेतस्फलदेति ९३ निर्द्धी
नमिदंदेवाईस्फदानमियेपुरा संपन्नारेवणाकृशिदूनविकायशोधितम् ९४ तस्यशा
श्वसमायानेविकेनादृसवलवणः त्वदृष्टत्वमार्वेस्यनावशेनामकिंचन ९५ किंतमा
विस्थितेवीसवस्पष्टेपिकिंचन नत्रिशामथयथेत्वमेनस्वीकृतमाथवा ९६ ॥
मकयोयेगुणाःशोधनीयास्तेसर्वेनेनशोधिताइतिपरंत्वभगाकृष्टमायेनसर्वेगुणाश्रसन्तश्ये
तितजोदासितमिति ९४ तस्यातिसवलवणइतिकृतवुद्धिः पूर्वापरानुसंधानचतुरः कृतमावेकृ
त्वतृतेयवयंदोषः ९५ किंतितिस्पष्टम् ९६ ॥

प॰म॰
३५ टी॰
१५

कौशलमिति कार्मणजन्यं पैशुन्यं ९१ निशम्येति आकर्ण्य तां हतनेपथ्याम् दृष्टमति रतिमि
क्षलमपनरितिकर्मणपरवशामिति किं नाम इमे करिष्यतीति गणयन्ति लम सौन्दर्यादिगुणग्रा
णगुरुकम् ९८ गतेति निज्ञाहं न प्रमाणपरशलिनामिति शोकः ९९ तर्कमाह मेति माजनाशो कार्य
लतपतितिस भावनायोलिड् ११ इत्यमिति वक्त्रं मनःक्षोभः विक्लायनाशरीरविकारः १२ वि

कौशलेविर्येनमूढिकालेनजाखितिस्थितेः अवयवेगमननामेननयावानुगुणावर्तया ९०
निशम्याकल्पितांतस्यवाणीमिवहृष्टमतिः अस्तेवतरितिनिश्चिमलेविकारपगुणावि
ने ९८ गतेदृढमुकतिचिनगाढस्वामिनीमसौ यथाहाहं नन तेषवीर्दातनतर्कयेत
या ९९ मार्कविह्ह्दयेनस्याभवेकिनंननलये इंगितज्ञानमारह्मिनुष्याणामति
मेना ११ इत्यसतेकसज्ञाहहदत्वावाचेनिशम्यसा वेक्तव्यपरसगान्नाभेनेविक्लापताम
सा १२ विमृश्यक्षनयेद्वमलस्यपातिनमूर्तनसा उवाचनानुनराहोकेयविकलनाहया १३
साचिंतायाहिनद्वैरिकिमिद्वासोवशीभवेत ममेतिकथितास्योमसवाक्यमिमाहसापिते

मर्ष्येनिलस्यातिनमितिफलितेमममनोरथेननलसंपतिनमिति १२ मेति ग्रसावितिभता ग्रामस
ति अनुरागायस्यायत्नोपनत्वाहंषवेदना १३ ग्रामिति श्रवभरेवशीक्रियायां सकलाशोभनं
काशोलम् व्यभिचाराभावः कौशलस्य शोभनत्वम् नदाहमेशायीति मेचर्पूर्वे विकलायोजिनान।

१४

परेतितिविस्मोकीगतार्था ७५ विस्फार्येतिग्रथेदृङ्कवेंदतिनयाप्यत्रमजेनभाव्यम् नयेतीतिएव।
मत्त ७६ गतेति देहितम् ग्रभ्येमेरहीति ७७ किंविदिति ग्रागममागतोस्मीति ८० समाहिते।
ति ग्रलमितिग्रसोभवहृयेसेलग्रथीक्तायिनूनेश्चदविष्यतीति ८१ धीरइतिपरीक्षेति समवायस्य।

परेतेस्मनयावाला: कतिविक्रुस्फनावशो कार्यालसाधनासीक्षेकिंपेपेफलिनीभवेत् ७५
समस्पनलत: समस्वानीलानदयायया वालालीसमुपादायमनसर्पसमाविरम् ७६
नयमेवकलाहाद्राम्रतिकृवैतयायुध्या सेवेनदासवङ्गार्तोयेन प्रीतिमवाप्स्यसि ७७ वि।
स्फार्यऋनयंयातेनमसोपतितापदे: ग्रंधेतिकथयामासतथेतिप्राहसोचिताम् ७८
गत्वाहस्वामिनेवाच्यक्रियाद्वानदवसवन् गोपयेनेसलवणंरुणीतदासोयुदेहिताम् ७९
किंविक्रुतेमयास्त्रीहविधासोविस्तवेतनम् त्वामपीममागमेस्वामिस्त्वद्येतितिसाम्पतो
समाहितेनहृदाभाव्येनयायसमग्रगोचरे फतेहृदेनकोजाता: कोपिपत्न्यास्तवेमतम्
धीरोभूत्वायमदाम्यपरीक्षाशंवमाहृत: निद्रामभिनयत्रामबुद्ध्वातोभवेदिति ८२ दस्य।
सोसातरप्रेक्षोभूत्काकालिकमोदनम् ग्रंत:गुवगत: सालिमीलितास्उदानिनत् ८३

ज्ञातान्यथेतिनिद्रामभिनीवात: गुप्रेप्रविशतनलगाधैवेदविदितेभवेत् मदास्यमप्यधैववविदितेभवे
दिति ८२ दतीतिसांतरप्रेत: सांधत्रुद्धि: कालिकमेककालनियतम् नदानिनत् उद्धासानजगा ८३

प॰ सं॰
११ टी॰
१९

16

प्रतीतमापादितमित्यर्थः ८४ स्फुटमापादितमिति विहिंसोक्ती ८५ छिन्नमात्रे इति पर्यन्तरीतिर्यां सर्वसे।
नोरूपमश्राजरमहोत्यर्थः ८६ प्रपिततिपवेति सूमशालिकादेवदेवस्थानीनदादेशेन हंसा।
कारियासेनेनजीवान्तगमयामासनमोरपतः सेमर्थः ८८ इतीतिनेस्तेनेति यो यहे लवकचे।

प्रतीतमामाणमाप्येनेसपद्मेगाढनिरया धवेसनवामारापतदंतिकमपागमत् ८४ स
हसमात्रेयमच्छ्रापेनतेन्नेनीतसमतरम् उत्पायवीरसतोकेशांकिमेनदितियाब्रवीत् ८५
इत्युक्तेकार्मिपंघ्रातिकोधाविहोदुनेलरम् हृताशयात्बलान्नंगोशिरास्यालेनविच्छिदे
छिन्नमात्रेयसाक्षेसाःसमंतादुत्पुस्नम महान्कोलाहलस्तस्याःपिलरोवेपततर्ययाः
प्रपिततिपवलादेनमानीयमशालिकाम् नदादेशेनजीवान्तगमयामासनवलात् ८८
इसहेलवकचे हृष्टेमयालुलणसर्वके उदाहृतायषानाशेनेसनेपुनरुस्थितिः ८९ म्रा
लवमांसेनयोनामविग्रहेरादारुकृतार्थ काष्टेगालादिसंप्राप्यालवमेवाचतुर्विधः ९०

हृष्याधुनरुस्थितिःपुनरुत्थानंनेस्तेयथासोवडकसोभवतितेमायस्येवेत्यर्थः ८९ प्रसाधारण
लवणमस्याहृत्थास्थितिं प्रनयोर्मन्तस्त्वनयामोनेविग्रहोपुड्ङेभवनग्रहंलव्यावसरोदारुकृतनरा।
हस्लुपलतामनर्थजातस्यसमीपुगम्रहत्तिपुरहकाष्ठेगारंपातयामीतिलघ्वतीत्यर्थः ९० ॥

अध्येतिअस्यापिश्रुतस्यकाविद्याध्ययमेलेत्वलक्षणाश्रमानिगद्योतइतिशेषः नलक्षणमाहयद्गति
अप्रयुक्तमप्यस्मात्कृतम् अन्नोस्त्वकइतिकथ्यतेसर्वपूर्वलेखकइतिभेदः आरब्धादितिपदैर्यक्रिया
नरहेकफलेतिभावः उभयत्रानुचितमिद्यन्तदर्शनमिति ॥१९॥ अथैवभवयति भक्तादिति बलाद
कस्मादनिच्छयेतियावत् अलिसमापन्नोहृद्योलंजातेनास्यस्तवकस्यवाक्कविवेदयाश्रान
व्याकविरितिसंपन्नोविपन्नोवा अत्रहेतुगर्भमर्थान्तरयतिनात इतिअलोभ्यः कश्चिदपिविलिन

अथात्मस्यविद्यायोग्यश्रुतमप्यनकीर्तयेत् अस्यापिदर्शनेश्रेयपरिहर्तव्यमादरात् ॥१९॥
बलादलिसमापन्नोनावेद्यस्यवाक्कवित् नानोविलिमधीः कश्चिद्धकव्यत्वविधिर्नवा
उक्तंचाग्रायणेषोभोजाराज्ञोनाम्नतातवः अलिसामामोलहृष्टान्नमानाहृतिरीहृषी ॥२०॥
निर्दिष्टंतमिदंभाणीस्वाफेलभ्यमिपलैःपुरा वभूवरिहेतुर्भेदमनाहृष्टेतिसुक्रम ॥२१॥

बुद्धिः प्रतिपद्यगामिबुद्धिर्नभवतिवक्रः कुटिलोव्यक्तोविपरीतव्यविधिर्यस्यनाहृष्टोनामोली
तितस्मेगोविलिमतिर्नवक्रव्यत्वविधिसंभावनादिति ॥२१॥ उक्तमितिग्रामग्रायेहस्यणांकेश्वा
माणिकोकृतरत्यर्थः कृतरत्यत्रहेत्वर्थनमितिः ग्रामाणिकहृदयावर्जिनी हृष्टमेवरिमहानसा
दौम्मादिवर्जितसाधयतिनश्वनरहृष्टमित्याहअलीतिपद्यापिवानुमानेपरोक्षप्रमितिसाधनेहृ
हृष्टवैमेवप्रवर्ततेनतथापिसामान्यतोहृष्टेनामाहृष्टसर्वमपिसामान्यतः प्रमितिसाधयतियथाकि

यायाःकरणसाध्यत्वानुमानेरूपादिविषयात्वानमितिसाधनेदृष्टमेवेंद्रियज्ञानेसामान्यमतद्वि
द्यमपलत्वणीकृत्यानिमितेभवतितेयदृक्तर्गीविदितज्ञानदर्शनेनाविदिततयातेषणमेनार:
नश्यन्नमीयतइतिभावः ९१ निरर्शितमितिभाणीर्हसाफेलनामासौवानीवहः दिहवेमोइति।
सुकृसेमाव्यापिकावलूमाणानिदर्शनेनेवाग्राह्या ९२ युगेतिमत्कोपसूरयावतीर्णमन्नुति
स्पाहृठातारगनत्यकारोणस्थस्त्रयमपकारकत्मान्तममपीपलघ्यागतेममोप्राप्याणमाम ९४
नेयतितत्यापनेनाताहृप्पामनाहृह्विरूपायामायादिसइनिमोसाक्रमसरजरातिः तेनेतिराज्ञावहि

यत्रयत्रैवतत्रैवापितत्कुपास्खङ्गतितया अवधीर्णापियाहृठासमेमोक्षमपीप्सत
तथाप्येतस्मिन्नेवहिर्कांतेगाचरं पठित्वानिपतितंवांतेचक्रमेसर्वमंगलम् ९५
गतेष्वथनयोरेवंचतुर्दिवसेषुबलम् नकांचनसमाभाताभिस्त्रानुमतितपस्विनी ९६

ह्रतिनगरश्रीमायाःनिपतितमितिदीनाक्रंदनस्तुतिनिपतितस्यापस्मृर्वेपणवेपादिलक्षणश्चेते
पर्यवसानवेलायांसर्वमंगलेवचक्रमेसर्वेषांमंगलेभवतितिरक्रमेचक्रमेइत्येकवचनमस्यसो।
साक्रसहजरातेसत्यार्थसज्ञताख्यापनार्थम् ९७ गतेष्वितिएवंनिपतितपाठेनअन्तमितिसुपवासा।
दिनियमोपशाधिकइतिसूचयतिश्रभितामितानेनलक्षणमितियावत् अनमतितपस्विनीतरञ्च
मननसूचिनीयेनकेनचिनदभिज्ञानेननमतिरोमनेतसफलमिरमस्याकमितिनासौका।

५५

एवमितिनौयावयोः ९० इतिश्रुनिवतःसोकोस्कटार्यो १ तिणमेतिश्रसैसत्वकोसकुलेकोस्तिइति
कथ्यतियत्रिश्रयेनकियानिश्छितिःयणाकरीस्यात नेत्तानायणाकारयामीति २ विहस्येतियमविति।
हित्वाश्रुकृषःबोः सायोपषासत्वकोसावत्तीतिसत्वकश्रकाशनलत्तणोविनीममनश्रहेनोब्रवीमिश्र

एवंगतेमतिविंसोत्त्वएषश्चेकृतजगाग्रह किमापत्रेविभोनायोनाभिज्ञानापथेमनाक् ९० इत्यैवं
स्वरमाभाष्यत्तवमाहेनश्चघनः एुठवावाबभाषसैमामेमतिविनिवारितः ९८ श्रवयेहि।
निमित्तेवेरश्रुतकथालामतिः किनामयद्भुतायनेवत्वावेदिवसाइति ९९ चत्वारिंशादिनायत्र।
चेहागत्स्वेश्रुगमसा नुष्यापिनंस्त्वासिद्दिरेघस्यवलवनया १०० भवत्कुलेत्तिसंज्ञानःसत्वकः
कोपिश्रयकम नमापभवरापालेतिनिसमेननिश्चित्तु १ निशम्यासोशयोवृद्धासाश्येदयो।
क्तिमत्रिमाम् उवाचब्रहिकोस्तीतियत्पापणाकरीक्रिया २ विहस्यासावथाहेनेनेषासा।
योहमोविनी स्थापयेहमवयाईकथंसांचतथात्मना ३ वत्कंसोसिध्युत्तेमेश्रवदामिस्त।
त्पश्चक नेगमयस्त्वंवर्षाणांलोपणाकारयमाविरम ४ ॥

सोस्तिविकइति श्रव्हेनःस्थापयेइति श्रहमंस्तवकमवयार्हस्थापयेनियोसौसर्वयापवित्रम्येइति
विदांर्हस्थापयेनिंदाश्चितिमंनेकरोमिनिशोसौहत्पात्रवित्रम्भेश्रुमसावहमात्मनासोसत्वकइति।
कथ्यंतथासोकिमात्मनैवसत्वकंकरोमीति २ कोचशुनःसंकल्पउपायश्मचाहवत्कमिति।

पाणिकायेश मैत्रेयनःकथनीयं ४ ॥

प.मे.
११टी.
१८

नदितिकृतकार्येविहितपणेनचविधेयेसमाहृतेकृत्वाछादनेभवितेतिश्रुत्वागमितकालेर्थांतरयति
गुप्तिरितिगरीयस्त्वंचकार्यसिद्धेः यथयराह्णस्तसिद्धेश्च ५ निशम्येति श्रेयस्यप्रभवति ६ नचैरीति।
नचैतिपवमस्थितमनुमतोकृतार्थोनियतिः पणावेयः ७ इतीतिश्रुतीनप्रमयाः ख्यातपणाः श्रमन्तव।

उत्पथपतितेतस्मिन्कृतकार्येसमाहृतम् विधेयंभवितागुप्तिः सर्वथायद्गरीयसी ५ निशम्य
इतिमात्रासौसंगमथ्यस्वपेशलानान् पैशुन्यादेषगन्तव्ययथाभद्रंभवेदिति ६ नचैतिसर्वेति।
यतोकृतार्थोकिलनतल्पणं यथानभसोवृष्टिः तथाथारमयोस्तथाम् ७ इतिप्रमयसिद्धास्ते।
राजानोनैवजानन्त्यपि श्रीहिंपनेत्वलवचोभिस्तथसाध्यराज्जुवत् ८ श्रुत्वागात्योयिकान्तश्च।
इच्छामात्रैर्गरीयसीम् कानामश्राव्यभणितिरानंदायनजायते ९ संदासेशिलयाकश्चि।
द्दोषयामासभूपतिः नेदंचयेविधेयंतेयदीच्छासर्वथापिते १० यसमेनत्वयाभाव्यंजातहे
षात्तसौभवेत् सर्वज्ञानत्वपारंचशितितेयप्रयमानव ११

लवयसः ८ प्राप्यश्रावायैसर्वार्थांतर
यतिकानामेति ९ स्वमितिइदंत्वयंव्रयमाणम् सर्वथेतिमहीयात्ववहारवर्तनीदिनमिदंप्रोच्चत।
एभवेदितिसर्वकिंकोभ्योहंसमीपवर्तीभवामीतिनचकदापिप्रभुमंतोविमनाभवेदितिच १० यस
त्यमितिहेष्यइतिप्रसावसनभाषीसर्वत्रहेषोभवेत् नथानहेपात्रेचलाघवपात्रेचभवेत् ११

सद्ग्रे इति निवारितेति निवन इति द्वितीयके निस्वार्थकम् ११ नेति पिशुनक्रियापिशुनचेष्टा तत्रापीति सर्व
सामान्ये तत्र विधेये स्थितेपि विशेषतोऽनेकैर्मानैर्नानाविधेयैति क्रियाशाला १२ अत्राभ्युपपन्नोऽषमा
द तथाचेति निकरोमि विप्रकारेऽशुलाभवामित्तानहृतानि विदितमज्ञावाः श्रमवषुपनाम्नगणेनिख्य।
यममत्रपलापैनेनेवास्तामिनमिव्कुलीति १४ भवन्तताद्दृणावद्वोपिलभ्यंत इति चेत्तत्राह हस्त्यं इति
समवस्थितेनेष्टपि वेयादिनाभलिष्टितप्रायेर्योतरीक्ष्मायाकप्रतीकारेति भावः सवत इति वर्तमान

मदद्रेतोविधेयामेष्माद्याव गणकीर्तनम् वेद्यात्मानं नवराधिकादितिशिलाद्वितीयका
नकथंचवकत्वानेकापीहपिशुनक्रिया तत्राप्यनेकैर्मानैर्नानातीयासोक्रियाशुभा १३
तथाचक्रपितस्तेशुनिकरोमियद्यानरा ज्ञातहृन्नाशुवेवामवषपतोमगणेनयमी १४ इत्यंग
नेशुसचेसर्वतः समवस्थिते श्रेवणमार्गेलभेत सर्वतोपि कृज्ञोतरी १५ अशतमर्तिनाते
नाभित्वविनेनचाप्यसौ मज्जारीतितिरयंतमेद्दृशात्क्लिशाणरदृधीः १६

सामीप्येन लक्ष्यत इत्यर्थः सधा इति मन्माहात्म्यैर्मसमनेकधितिभावः १५ अशतेति प्रनेनतपिशु
नेनाशृतमर्तिनाशुइशरीरेणाश्वाविलविनेनसांशुहृदयेनेयरीतिर्भीयाणाम्यपालनादिलक्षणावा
मज्ञाये मत्वोमर्तः परासुखीभवेत् तथानत्वमारस्यमितिनतरितिनदाश्यंद्दृभीरद्दृभयादपि
क्लिशाभवेदिति अरद्दृभयंवक्लिनोर्ध्वरिरद्दृभयंलपावकजम् तथाप्यत्र लवकार्यैकमनमेवेति।

प.मं.
११ टी.
१५

फलितमारतनिरितिक्रियेयं सर्ववैयाविकिसेयमनुग्रसोत्सवकः १ निरर्थितमितिशब्दसम्मित्रुतः वा।
कदतिपैशुन्यमवाचेत्यर्थः १८ कृतोनितिनिरितिपैशुन्यम १९ संवादयेतइतिमयेमासत्वभावाः से।
वाद्येतेपरीतामाज्येतेनचचसमतयाश्रोमाः सत्याभवेगुत्तदाभवाविर्भिन्नेतत्वकरोषणाविघुर।
तित्वचकोहितवैयामहात्मभिस्सुदेवगणाः अन्ययेतिसमत्वाभावेयदीमागिरोसत्याउपलभ्यते

नयदाहृष्यपतामेतिपिशुनः कृतिनांतदा क्रियेयं छिद्रवत्सनो विधेयोसौ इत्येवलात् १७
निरूपातमिदंतेनोशोरिणासिसहीपतो नद्रूमः केणस्तत्सवशैपैशुन्यमुक्तिके १८
कृत्सोतत्रिशमासस्यसम्पक्कुमवयानतः साधुसाधितिसंभाव्यशोवावचवदतांवरः १९ ।
संवादयेतेमयेमासेतभावाः सत्यतयाभवान् भुवंतत्वकरोषणागुनर्दर्शोलित्तवान्यया
तत्तीयोपिपणोस्त्रीहसैवभिन्नसंस्थितः तास्यामपीतिसंधार्यंयथैकंवर्मतानुया २१
तिष्ठास्यतिरमस्यासोविवार्योप्यारम्भमवः कृपालोगतमेवास्माल्तमसत्याद्येवमाप्रति २

तदाभवान्द्दग्योस्त्रीतितवयिरेडपातयामीतिभावः उभयथाप्येतेनभवानवघाहोंसीतिभावः २० तद
नीयोपीतिइहेतिपैशुन्येनायशम्भस्मेवमहत्कदापिविदधेरमनसंस्थितः स्थितिसर्वेपणाकरणात्
रमोगतसायोक्रियोदाम्पस्यपीतिसंधार्यं स्वयंत्र्याविरभ्यपथेहुवर्मनारिपुनवास्त्रीकृतदे।
यवेवास्त्रीकृतस्तितिवास्त्रीकुर्विति २१ तिष्ठास्यतिभ्रमुखरतिस्वक्रियायज्ञचिन्तवाक्षीनवास्य

विलोकयेति श्वेतरश्मितिलकनतानवनताद्दिनोपशुमन्याणमजानीमादिशान्ते मयेतिभावः २३ नार्प। न्मितिराज्ञा नो हि भास्करप्रायाः पिशुनाश्च तिमिरप्रायाः इतिभावः २४ भूरत्रमिति एतस्मात्पिशुनात् भूरिंहभूमीमंडलाभोगः विनेनिश्चयेनामालिन्यं संवाधितस्याद्भवेत् इतिपरविषयं पैशुन्यफलम् अथ स्वविषयं पैशुन्यफलम् अनर्थेनाह नचेति नचपिशुनेसौ परमकारुणिकः परमेश्वरः प्रीयते प्रीतिम नाभवति नचोभयसंगतिः स्वकीयपरकीयप्रीतिर्लोकद्वयप्रीतिर्वा सम्भवतीति स्वनपाक्रियया ना

विलोकयंतं मम सा सैन्यवयाणपाहसंमितं श्वसज्ञो भवजानीहि संयात्सापालिता मया २३
नार्पयंतं दिनाम यत्मौनं तत्समीपतः पीड्यते स्मर्तलिनच्छायाभास्करेतिमिरं जनः २४ भूर
रश्चत्रमेतस्मात्स्याद्विनाशमसंकुलं नचासौ प्रीयते तेन नचासौ भयसंगतिः २५ आख्या श्वा
पुरावकृत्तेनतेनरूपेतिमति कोप्यारात्सैषिष्व हेलामनूपालः किलदुर्विधः २६ समाध्य
स्वक्रियासाधु समाचारो विधेयस्मात् सस्थायिद्वयसंपत्तिमेधासौ सङ्कृतिगतः २७ ॥

चरेष्वपरेवाप्रीयते नचेहामुत्राप्यसमसत्वमित्याशयः श्वतोनजानेकिमर्थमेनोक्रियामसौलीक। ऐत्नीतिनास्यर्थम् इतिद्वितीयचकाराशयः समन्तुपश्येके नैवोक्तप्रायत्वादिति २५ आख्यादिनिश्चारा दूरतः श्रयतोपिहूतेनादनतद्भागाधिपत्यः इविधोऽहप्रकारः क्षुद्रिरविद्वोवा २६ समाध्येतिस्व। क्रियास्ववर्णाश्रमाहितकर्मसाधुसमाचार इतिपामादिमलत्वाणेयेनः विधेयस्मात्साधनसमाद्वय

प॰सं॰
१९ टी॰
२०

20

पुत्र इति एक इति इत्थं संपति भाग्यवृहनात्मनः शनीले इदं कर्तव्यमेव मया परंतु भवत्सामन्ते शनिपालयामि
अयेति वाक्ये किंचिदिति पत्युर्योवितम् २८ अत्रस्य कोशलत्वोपनार्थमाह स्तेति अधुना माल्ये अस्य
बालस्यापि अस्मयात्इत्थं संपत्तो समासाधिता यामालत्वात्रयतनमेवापहति स्पंलितया वृद्धेनमपि वृन्नीति।
अस्माकं च कोशवृद्धिकला शुभा यस्मात् कोशवृद्धोहि सर्वे राजानं मानेन पश्यन्तीति कीर्तिरिति समयश्च।
याते इत्थमस्मिन् यातेऽस्मात् सदानादस्माकं कीर्तिरपि जायत इति सर्वथा धुनाभाविन्यपि काले स्वपरविषयत

पुत्रप कोऽस्ति बालस्य शनीले प्रभुशासनम् अस्मै किं विलसमर्प्या यशिष्ठे यासेन वस्यते २८ ध्ये
यमधुनास्यापि कोशोवृद्धिकला शुभा कीर्तिः समयदानाश्च सर्वथेयं क्रियाशुभा २९ विलो।
क्यशुभमतवैव पत्र एहे स्वपाणिना समाधायनिवध्यापि शनिनायययागते ३० त्वामवलम्ब्य
तेनोऽसौ बालेवावत्सर्वथा तडिल्कारांकितमुखोयातयं इत्यपतोऽवलः ३१ ॥

यापीयं क्रिया विचारणा शुभाशुभदायिमस्तीति २९ विलोक्येति आवितिअत्रविषये कालेदेयनोयो।
येति स्वपाणिनेति मायाम्मापि कश्चिद् इत्यवेदी भवेदिति समाधाय समाधानेलिखितानि वध्यापि स
यमित्यापि संवध्यते ३० त्वामवलिति असौसतेजः परमेश्वरो मंयरलोकगत इत्थं स्वामिनं त्वामवलम्बना।
धिक मपमार्कुतमवैवैनं सर्वथा एतल देहे न क्रशालिनं इत्थं संपमायसमरुद्धं कुर्यादिति सर्वथायदस्याश।
यः असौ वावलो उ छाशंसीत डिल्कारांकितमुखो इत्पंतायाल्लनग्रनाउ इत्यमयोममलोभवतिमर्थः

११
२०

समाधानमितिस्पष्टम् ३१ मावारीतितिमस्ल्लनामेतिनतावत्संभावथाभिन्दपसन्निधौतवैवनमैश्रु॥
षेतावपिलब्धावकाशेभवतिकदाविन्नवनन्नामतथापिनिष्ठायांपर्यंतकाष्ठायांततोनिःश्वासाश्री॥
संभेतवेपरासावान्तिमोंःक्षिपोसनिःश्वासमनुक्षितीतिनिराकांतवगतिरितिव ३३ दृष्टेवेतिनिष्ठ
यन्तिमिवाहृतादिशःऊर्वेन्दुइतानमदावलिमसतीव ३४ द्वितीयइतिमस्पालवलस्य ३५ स्वार्थेतिस

समाधानेतिशाम्यासोनतत्त्वेणोम्निष्टवेतनः किंवभीतिवमूर्छिनापपानपर्णीनवे ३१ मावा
रीणांनपेशुमेकस्यापिनिरूपसान्निधौ मस्त्लनामपिनिष्ठायांनिःश्वासावासमेवते ३३ दृष्टेवा
नवनिःश्वासोनिर्हेपन्त्सर्वथाववात करोतिप्रभुतान्भावपामर्येकादपिचोडनान ३४ द्वितीयो
सोप्रकारोस्यपेशुमान्योनिरूपितः समाहितहृदाभूत्वानन्तीयेशुणतापुना ३५ स्वार्थेक
प्रसितानामयेस्युःकेचनभूतले सुधीभिरस्तेनाभावेनृणांकुपालमिञ्छुभिः ३६ यत्किंचिन्।
वेदशस्त्रऊर्ध्ववीस्वार्थतत्पराः वलानिर्णीक्षापेमेवतेनामसमभीप्सितम ३२

सितास्त्वन्पराःनमोस्रसितासमैकोविमममः प्रमत्तोमीप्या ३९ ननुसर्वःस्वार्थेसमीतनतइतिनयेन।
कानामामीषांवल्लतेस्याणेवसमप्रमितिर्येगीकारेणसमाधानेयत्किंचिदितिसंससर्वेस्वार्थेस।
मीहनेवदंतिऊर्वेतिवनामीवाव्याहोःकितनन्पराइतितमाववमत्रदोषःनमरतयाहमीयोहेनि।

पंचतीतिमावमीकाम्यविवेषः ३२ ॥

प॰सं॰
२८टी॰
२१

धर्मेतिनतद्वितिकरणंभावगतंवा ४८ तथाचेति हेतिप्रसिद्धैतेषांतुलानांनैव्यसत्वेधीनतायोग।
त्वेचस्वातांस्वकरणाःस्वाःस्वकीयायाग्राधास्त्वापचांस्वकानितेषांदशांस्वभागाग्राकङ्क्ष्याःनामी-
स्वधीनत्वेसत्वेवाकरणपिविधेयं तेभ्योहानत्वासमिमर्थः ४९ ननुमितिविहाईनाहर्येत्तुपत्वेवरूपभव
त्वेवंस्वसंवेधिनेभ्यःनभवतांचकिंकरणःस्मइतिस्वार्थवलेनप्रेमाभिनयेतितत्वेषामतःप्रेमसंयोग्य

धर्मेणीतिनिराकृतमप्रेमशीलिमयापिवा तनयावत्तांन्नुनसमनर्थोयोपकल्पते ४८ तथाचस्व
ऊणांग्राग्नात्वशिलायामप्यावच् तेत्वेभ्यसत्वेग्राकङ्क्ष्याःस्वांगांस्वकरणाइति ४९ ननुतेषां।
स्वार्थेनिष्पातास्तेसार्धेनाहयंस्मत् सदाचारमणीन्त्रहगुणानिस्तावयेतिच ५० तावद्गुणो
भितावामणिमालाविभायसौ यावत्स्वार्थगतिस्तेषांमनेवाभासतापुवं ५१ सत्कार्य
कीर्तिमत्वनमतरायविस्पतेत्तगुणान् तथाविरथतेस्रीत्रेयथासोत्वत्तनास्मरे ५२

स्तीतिनपतेनईश्वाग्रस्तत्वात्सदाचारमणीस्त्रहगुणान्सतोविस्तावयेतीतिपतत्वतोविना।
णयेतिपथास्त्रहगुणमणयश्चतत्वतोविस्तिप्येतेतथासदाचाराग्रपिस्त्रहगुणाश्चतत्वतोविस्तिमा
भवेतीतिभावः ५० तावदितिगुणाःशांततारयःसम्यवस्वार्थगतिःस्वार्थसाधनाश्चेतेइतिस्वार्थेस्वि
द्धोत्राभासतेतिगुणाग्रप्पाभासमात्रसाराःसगणयोप्याभासमात्रसाराइत्यर्थः ५१ सदितिखलता।

स्वैहेतस्तोत्रमाणिस्वकीर्तिकपत्रीकर्मः ४९ ॥

२१

मादेहीति अस्य सक्षार्थो वेषिणः अस्माधिति च सार्थो वेषिणः दर्शनायोगपतो नामसैनरर्शीयितमपि।
यथायोगपताभवेनयालअग्रहादेभवेनइति ७२ शादइतिस्त्रहम ७७ नेष्विति आफलतः फलकोटि
यावत् अधियामस्वधियाम् नातेनफलेकोटत्समिद्दमितिभाति ७२ नेषामितिवाइवार्थेहितमि
वाभातिहितचतेषाममध्येमहितमिवाभातितत्तस्माडेनाः ङ्कतमिमपरीक्ष्मर्थः ७९ अतीवेतिसदे
सारेत्यस्यतिस्वमित्तडेस्मादुवेतव मधंतअमक्षाडेशरदर्शनायोगपतामियात् ७३ श
दोसोवेचकस्याधिमाप्यमोदर्षयत्वलम् मध्येनापेतितदोष्यदत्तः ह्रतसंस्थितिति ७७ तथा
प्रमापयेमेतेयथाकोटत्समेवतत नेषानयदहस्येनविभामाफलतोधियाम् ७२ नेषाम।
हितमाभातिहितेवाहितममथा नमहृतमितोभाव्यविषयत्नमतिनाङ्कते ७९ अतीवयत।
नीयंचसत्मताह्रतयेतुथैः अमीषामन्यथासभ्रपातोस्जिनवहारः ७० यदोत्मोवयतेसार्थ
परोसावयरोगतेः आविर्भावयतोरोषास्तराशांनात्मनामपि ७८ आविर्भावयतेयावत्रास
सेलापमनसा तावत्कथमसोनामशुरुषत्वेनगण्यते ७९ तथाचसत्याकोत्र्येपिमंत्रिणोतम
येदेतिच ७८ आविरितिअस्यसार्थोवेषिणः येनसानत्वेनतावदितिसयवशुरुषगणनामपैतिच।
स्तस्संलापमाविर्भावयतेअयमद्यतवाशयइति ७९ शचोदाहरणमामाहतयाचेतितिमंत्रिणामरु
लातालिने कानतिकिंगणोदासोविधेयः किंदोषस्यपरिहार्थइति ८० ॥

प॰सं॰
३९टी॰
२२

शोकेंइतिनिशामयममाहितोभव ५१ प्रतीतीतिप्रतीतिपालकः स्वविश्वासरक्षकः मानीमानमेव सर्वथाकलयति सेवकःइतिमानलवेनाल्पेनापिप्रसन्नचेताइत्यर्थः भक्तवाहीनकदाचनापिप्रभुसे वापरोसेवासामिनोभक्तंभवतीतिकार्यनिर्वाहकः कार्यशरीरमतःस्थापयतीतिनकेवलंप्रतिज्ञातेवे तिभावः चिन्तावर्जकश्चिन्तारंजकः ५२ शुभ्रुरितिशुभ्रुर्यो लोभेनविश्वासमप्यपाकरोतिअर्थमतिनीच

शोकेंद्रवचनेश्रुत्वासतमाहमहामते वदामिरामचरितंकिंचिद्वनिशामय ५१ प्रतीतिपालकोमानीसेवकोभक्तवाग्यपि कार्यनिर्वाहकश्चिन्तावर्जकोदासइष्यते ५२ शुभ्रुरर्थमतिस्त्रस्तश्चाडुमूर्खःशाठ्यकलया हृद्यांतरक्तहापिप्रीतोपिस्यादृश्यते ५३ अपाकरोतियोगार्थाहितांसम्मरस्मृष्टधीः नेस्वरोहावयतोमवड्क्षीनैःस्यात्कृतःस्वार्थ ५४ नीचबुद्धिमाश्रितयोमानेहापपेक्षःइः सडखेः परमासाधयतस्यैवनसंशयः ५५ यस्तमेनापिसते। षमपेतेतनजाणयः सोनर्थेषवापिहिताउर्विधेयायाचतेपणान् ५६ ॥

मतिरमानीतिभावः नसकृत्प्रसेवकः इमिंखोवइम्यवः प्रमत्तंपरोदंवालाम्भवयंवरनीतिशाठकः केवलंकथंतायोनवृत्तःकार्यंनिर्वाहयतीति यपिशाहोभिन्नकमःक्रीतोपीति ५३ अपाकरोतीतितथाचुव्यासःदिवंस्मशतिभूमिचशत्रुःपात्रस्यकर्मणाः यावत्स्वार्होभवतितावन्महपघडच्यतेइति ५४ प्रसतागानमाहनीचेतिसप्तहम् ५५ यङ्गतिनमन्त्रस्यापणानितिवराटिकाःतयाचमाक

रं:बतिकातिरशबाहंघणसाकाकिनीतायपणगागतमम इति ५५ ॥

२२

दुर्मेत्वेनारेषणायाः दुर्मेत्वमिति सप्तहम् सरवासमिति अतस्मभद्ववादीसननं समीपवासमवा
मुयात् इत्यर्थः सिद्धम् ५२ केवलमिति सर्वाभिशल्लः सर्वैकज्ञानवृद्धिमाविनि दूषितः ५८ नरंजय।
तीति अस्यमे मणालमिति नकरोप्यसोबामिश्रेमपाचेमवतिमहतनयतिलयेशामे सोबाप्यः कि।
यते नैनतंसम्बाविकिंचनापिरहः कार्यकर्तव्यतामितिइति ५९ दुष्टेति धर्म इति अस्मै समस्वामी अहमे
नहन्तव्य इति सर्वं कृतेषु दुष्ट मतिर्भवनायः स्वामिनेभवतेतेनभ्रमेनासोस्वामी स्वश्यामाकुशानीहावा।

दुर्मेत्वेनसमामाद्ययोग्निश्वेकृकृतेगिरे सहस्त्रोतितरोलोके स्ववासमसवामुयात् ५७ केव
लेमावेतेयन निर्वाहयतेकिपो सर्वाभिशल्पेषोपि कथं स्वात्वमवामुयात् ५८ नरंजयति
यश्चितसंतरत्वेषणोयतः अलेप्रेमामस्याकिपनेवासोसोनयतिगोपे ५९ दुष्टबुद्धिसमास्या
यधर्मेयः स्वामिनेभ्रमेत् नेनासोस्वश्याकुशानीलोकानेमायकल्पितः ६० धर्मबुद्धिरियेनामस्व
र्गमार्गेऽउदीरितः अनेनचरितानिमे देवत्वमुपनायते ६१ प्रमादमननधीयोपिकुमार्गेणाव्रव
र्तते अलेबामिविषादेन सत्यं यतोभयमुतः ६२ नेमायकल्पितइति ६० धर्मबु
मकुशालः पश्चलोका
द्धिरिति स्वर्गमार्गयाविलोहि देवाइति ६१ प्रमादेति अल्लमिति स्वास्यसावनेनोविदितइतिनतस्यपो
ध्यवेयत्समस्वयमभयश्रुतइतितसेवसोध्यवेशिष्यतेअद्वेतिस्वामिनिसभोयमत्रयादशरोसेपिः गुण
इतिसमेतिपालकस्मादयः षड्धर्मश्रममः प्रतियोगीतियथाप्रतीतिपालकइति गुणवेनोक्तः अद्वै

प॰सं॰
३९ही॰
२२

वद्धृधुरितिप्रतियोगिनेनोक्तः ननुकथंप्रतियोगिकथनेनैकार्थतानभ्युपगमे उभयोरसमानार्थोनस्यति।
शैलेतिसर्वत्रेतिप्रतियोगिसामीप्येनैवतन्नतिरोधेभवतीत्याशयः ९२ पक्षेसमानानामेकस्यैवसमा
करयतिनत्रापीतिसामिश्रस्वभावत्वलक्षणधर्मस्यैवबन्धेनसमाश्रित्येनप्रतीतिपालकत्वादयःषङ्गु
णास्तरन्तुयेतिरम्यतोहेतोर्धीरेतत्रैवधर्मस्यैवभेदेनिरुपयोर्विधीयतामितिश्रमेसूत्रमायासतित्व
स्मिन्सामिश्रस्वभावोविराजेतेइति अयमेवाशयःषड्गुणानांसामस्त्यकथनेनधर्मस्यवरस्यक्रि

यताःसमस्यैवैतेषांसामान्यक्षरितान्विभो प्रतियोग्यन्विताःशैलीभावेषुणानितरांभवि ९३
तत्रापिमुख्यमेनलक्षणधर्मस्यैवतद्रूपे अनुपमपरोधीरैर्दर्शकिपताबदः ९४ शैविकेषा
पिमहत्त्वंसमवर्णोयेभावितं ननावेतिक्रमानेयाःसाहृतिलक्षणंपदं ९५ हिंसामेरा
न्तानसैविरस्बहवरैनःस्वरं समानभित्तोन्तरन्तवाग्वाचारोरम्यत्वेनमताः ९६

यनेनकविनाविक्रान्तंइतिबोध्यम ९७ अत्रैवनवकम्पशेषमाह शैविनीतिपक्षाश्रैवमस्त्यपमा
नाश्मेरितिवरमाणाः प्रथमपिवसतिमागमकारस्पर्थः ९८ हिंसितिउमानसंविरुद्धान।
बुद्धिः अवद्दवरनोयोदृष्टोपिमध्येकसाउत्तिह्नितिषः समनामवत्सकिफलचेतिनाभिजाना
तिसमस्तानभित्तः अन्तरन्तवागसमभावीवाचारोवडुगांहेवाक्रु ९९ ॥ ॥ ॥
९९ ॥ ९९ ॥ ९९ ॥

अत्रफलनिर्देशेनहेयतांप्रकटयतिअतीवेतिहेवकीयम् स्वसमीपेनास्यकदाप्यवकाशोदेयइति।
भावः अत्रनाकालिकीप्रेमगतिरविकृतिकरीमाह अतोनेति सर्वविधिभ्योनरगविधितलीयानितिमा
यान्विषमितिवैरलक्षणम् ९२ अत्रैवभाययतिअतीवेति अोघयेसामादिप्रयोगाः निर्यातिबहिर्भूयाप
गच्छतिनहिंकाप्यगतिरित्याहगतिरिति जीर्णिलत्रैवप्रलयःप्रलयेप्राणेः सहनिर्यातीत्यर्थः अथवा
निर्यातनाप्रतिक्रियाशोधितेवावैरेवरमपयातीत्यर्थः ९३ नवलादितिप्रसादुर्वीप्रतियोगिलक्षणम्

अतीवर्णकेहिषतोनाममयोसोहमेतिके अंतर्मर्मतिमत्रेतहिषंकेनास्यशाम्यताम् ९४ अती
वदूर्वियमिदेविषयत्रोषयादिना निर्यातिगतिरसौवैजीर्णिनिर्यातनायिवा ९५ नवलक्षुलि
सामेवेदंयतेयत्रोर्थमोक्षणात् समूलनशावहदोन्नामस्मसात्स्यात्रसंशयः ९६ भक्तावेयपि।
हेमोपिस्वतंत्रोनउवाचह भोस्त्रछायामगपनहिंहेरोसानपादिति ९७ किनामगरणवैशरणवि
षस्यास्यवलाहियत् सक्रियासक्रियोछत्वादेहस्ववनडेनाम् ९८ ॥

लेपितृपितामहादिगायावासंतनिप्रवाहाः वृत्तस्थुलंयप्रतिहेदी ९९ अत्रप्रमाणयतिभक्तानितिप्रत
इतिवैरस्यैवसर्गनानभोतिभक्ताभिमतेषु नच्छायातस्यस्वतंत्रस्यहेष्टदेवस्यछायादणावरणे १० हो
हवमिति अस्यविषस्यैवगायस्यदोहवडुभावः किगरणगरणनोचितकिनगरणपलामेति नथाहोति
हृष्टतायायेनाहवलादितियस्मादिदवैविषस्यक्रियामपिवैराकातमतिनारकिपोडक्रियाछत्वाडेषे

ममकिंचित्कमाईहर्षितमैतीईविकंडेनईइस्तिगमनतीति ११

प.सं.
२९टी.
२४

24

यद्यपि दाहे च चक्षुरुद्भवनम् इदं चैव विषम् २२ असर्ग इति स्मृतिः सदाचारवर्तनी सदाचारप्रास्रविता
यितीयमित्यर्थः २३ सर्गोसाविति अत्रहेवाके अस्यैव सर्गस्य मेधायाधारणावती धीः इत्येव मेधा।
विनोप्य सोप्रेरकाकारणमितिकानामकथासामान्यावो इत्यसौ सर्गो नावापि नेभ्याद्योमोपाधमोष।
कत्वादितिभावः २४ उपदेशश्रवणायाभिमुखीकृत्य माह संथायेति मेधाधारणावती धीः अस्यैव

यथा कृतिं दिति दोषाय यो भस्मसात्कृतेन तः नयेदेतत्त्वहृदयाति मा ज्ञायेयपुरीरितम् २२
असर्गोयं स्वविमोन्य ईर्ष्यायासोपि साविका अनया विष्णुरीनो अतः स्मृतिं करिष्यति २३
सर्गोसौ जातनायेति यत्स्वयं ध्येत्परे श्रेयान्नपि लोके सिद्धेनेमथा प्रमोषिता २४
संथायमेथोयपापास्यैव भवं स्वजनैः त्यागात् स्वदेहेन्द्रियतापाय भवेत्कालातिपातितः २५

रविषमस्यैव भवेद्दोषप्राबल्यं पापनाशोपायेपनतः स्मादस्वजनैरेविति स्वस्माज्ञानिर्ययनात् इदं त
ण स्वदेहेन्द्रियतापाय भवेत् यदि चैव विषमं ज्ञात्वा भागपवषाज्ञैवैति प्रतिफलति तदा सोपेवका
शे स्वयमेव देहेन्द्रियशुष्को भवति अत्र हेतुः कालातिपातितः इति कालेन नालब्धकार्ये च प्रतिकोप
नजाते साधनभूतकालातिपातात् इति इदं सशरीरेन्द्रियतापः केवलमिति २५ ॥

दृष्टमिति अस्माद्देहाद्व्याहिषं स्यात्स्वह्रोपेयं वमीवैराद्ये विषयसेपीवैत्यर्थः इत्येवा स्वचानका।
दस्मात्कथं दिनातिवाहनेऽवटेनामेति किलेति प्रसिद्धिद्योतकः प्रसिद्धेसावर्थेऽस्मत्कः प्रसिद्धा
वपिनाऽवविमतिरितिमाह दृष्टमस्तिपामगाणामिस्त्येनन महाजनस्य गोसोन भवतीति सूचितम् ॥ १८
अत्र दृष्टान्त इति तथाहीति कस्यचिदिति सभागोपनमदृष्टांवलोकनेऽप्यपणामः कपोला।
विनिभल्लपाटेनेति लोकप्रसिद्धिः कथमस्माविस्यकरोनीमन्यार्यातायतिविचेतिविधिविल

दृष्टे विषयसारस्मानामगाणामस्वयपः स्वावेदिनातिवहनेऽवटेनास्मात्कथंकि
ल ॥ १९ ॥ तथाहि दृष्टोपनलोकस्याप्येवविनाल्येयोः कपोलेपाटयमेवविदेहितिय।
तिर्विधेः ॥ ११ ॥ कथिकेयंप्रसिद्धेर्षानामयंस्वासपंकना दितिमाशालंफलेऽग्रोवासराव

अमरुटी° १९

सितेकिंनामदुर्घटमितिभावः ॥ ११ ॥ कथिकेति अल्पार्थेकन्कथालेडिकेऽमर्थःश्वमीष्यां
नामनन्तरं स्वासपंकनास्वमुखमालिन्यकरणम् तथाहीसुदाहरणाग्रज्ञेनसमर्थयति
तिभेविग्रश्रमनियोगिनिअसाधीर्घ्यातिमासंसस्यकालफलेऽवाफलेननेदंनियतेयतियो
गिनितिमासावबर्षफलेदितिकदाविरफलनाफलनेपिअल्पतनकालमेवफलतितकालो
नेहस्यल्पमनकम् सेटतिआत्मनः देमः सदायमध्यावसानेषुइतिस्वसुखाकनेवयमितरंयः ॥ १८ ॥

प्रज्वालयति तिप्रसौ वैरीयपरचिकित्सया तेनाहमनेन निर्वापयामीति १९ अनर्थेति प्रपमादिति ।
स्वयमिति शेषः अप्रहृदिति परमर्थमिमर्थं लभते २० आत्यायिकेति अत्रापीति शेषः अप्रेषण ।
र्थं कारयति करोति वा संस्रयते अपतती प्रवार्थे उग्रः सत्वः प्राणी सर्वजातिः २१ नेस्पति तस्यम
नस्य कथं हृद्भ्रात्रेण प्राणमानाहमत्रार्थालयति कानामेति २२ विप्लवति भ्रष्णविक्लव इति

प्रज्वालयन्नसौ वैरवह्निं परचिकित्सया स्वदाहायेति विद्वांसमेतं कस्मै न रोचते
अनर्थकारी नियतमनर्थं स्वयमेव सः अपमहृत्प्रहृदश्रयेषा लौकिकीकृतिः १९
आत्यायिके यमत्रापि स्वयन्तानि भ्रष्टनापायाः शाकै ह्यव सोऽद्य हः सन्वा प्राणभृत्कि
ल नस्याशी सृहृत्तिर्यं स्पसेदार्थं पविक्लवः नहोग्राणो स्वकानामभवे स्मिन्नुपे
नागतिः २१ विप्लवेस्मिन्स्वहृद्दत्त्वाके ह्यभ्रष्टाविक्लवः प्रतिक्रियार्थमप्याशु विद्व
द्वाराण्युपायो २२ अप्र्वेविक्लवेतस्मिन्मतिकर्तव्यकश्चन शक्तोभृदितिक्षुःलोतेः
प्राप्य कर्तव्यमियेवसः २१ तेनयामति मालोकमप्यसौ विक्लवोभ्रशाम स्वेहृन्नाणमभ

मन्दलाशविहितगच्छम

हस्त्रारकनार स्मृत्वा पौरुषेणाप्रतिकिंसत्वमभमानः विहृह्नाणानिरतिमिद्वयं चादिनैनत्यतिकि ।
कार्यम् २१ अप्र्वेदीति माययमिति सञ्ज्ञासवतिनयानैगुमान्नायनममः २४ तमिति आमक्रियो ।
लव्धोपायः नस्यामति माया योपवामनिरत्नम विक्लवः किकर्तव्यतामूढः स्वेहस्वाभीहरवेशार

शक्तिप्रदीपप्रतिसंबंधः २५

२५

भद्रमिति भद्रमस्त्विति शेषः मार्गे मार्गे स्थगयित्वा स्थगयित्वा ग्रहो इति विस्मये मार्ग उपायः प्रसावि
ष्णापतद्दर्पणामिति आपत्त्रिवृति तिति भावः ८९ इमुकेति स्वामिनमिति शेषः वहिरेमाहिर्गम्य ग्रस।
दर्पणस्य ८७ आनायेति संप्रवाहनेत्याकरे अनर्दपणानयनादनेनरं नद्येन सपाकटस्याग्रेणाभोग
प्रेषेति दर्पणस्य प्रस्तूतिति याकरे ८८ तत्संगुत्वमिति तस्य हविषस्य पतद्धकरेन इष्टगत इतितछे

भद्रं मार्गे मार्गमस्तो मार्गोल्लङ्घोमयायुना आपदोस्माडुल्लेखानेमेना नासौ दृष्यतां विभो ८९ ॥
मुक्ता वहिरेमां हर्दपणः समन्तानया मानेनास्य यथा हष्टमसौ तत्र्यानमच्छति ८७ आनाय
दर्पणं पेव्वाहने वानयीयुनः तदाग्रे युपिवेने हष्ट आभक्त्वालना ८८ तत्संमलेप्रपाद्य।
तेसतद्दष्टगतः स्वयं धीयतोहृतैलोके ईहोतिकम्पयापयो ८९ मागिधमर्भसंधेयमथा।
विनाभिमस्त्वमलात प्राणान्तिके दर्शाग्रदर्पणं समपस्थिते ९० विलोक्य स्वसमेतेगीता
पतितोमूर्छितोमप्य विल्लमात्रूपविकृतंजहात्राणान्तणादिव ९१ प्रथफक्कानिना
देवसर्वतोत्स्फुमानसाः उद्धुद्धिहमभितालोकाल्लमक्तनो भयाः ९२ ॥

दर्पणपरामर्शः हृत इति सम्भाभीमाः ८९ आगिधेति उपस्थितं प्रति विम्बलपासंस्तुत्वमायांते।
९० विलोक्येति विकृतमिति क्रियाविशेषणम् ९१ प्रथेति फक्केति स्फारस्फःपदहेलक्षेपपरः
९२ ९२ ॥

प॰ सं॰
१९२ी॰
२६

निशाम्येति विहारेति विहारस्थानमाश्रितो कोसौ मे विहारे ऽस्थे वसिर्ययौ २३ निर्यांतमिति भो विभो
नवभागपर्यंतो ऽस्मिन्निति भागपर्यंतोऽस्मिन् वनयतीमर्थः अथवा नवभागपर्यंतोकरणाभूतयामयाज्ञितम् २
३ तिष्ठेति समाश्वस्तमात्मानं प्रेमपात्रं जानाने किमेतदिति कथमसौ स्वयमेवमस्त इति एतद्

निशम्योदंतमवनीशः सोपि विस्मितमानसः विहारस्थलस्यतो ऽस्त्रुं मेऽद्रिणा तं विनिर्ययौ
निर्यांतं तमथाभ्येत्य समश्वस्तावुपायायः गृहीत्वाचरणौ प्राह भागपर्यंतोऽस्मि ते विभो २४
३ तिष्ठेति समाश्वस्तं तमसौ प्राह भूपतिः किमेतदस्य संप्राप्तमत्र ऊर्ध्वनरासने २५ इति।
श्रुत्वा तं तमसौ प्रोवाच वदतां वरः अवधारय राजेंद्र कर्मणां गतिरुद्भुता २६ स्वकर्मोपार्जि
तामेव गतिं लब्ध्वा स्मात्मलान् उन्मग्नो विषभूष्मानुविद्ध्वस्य परमाभिनः २७ इति ह्यार
काद्येण विषेणासौ समन्वितः यत्र संपातयामास हृष्णासनिथनगानः २८ इति श्रुत्वा विवा
यो ऽहमकार्यं तान्किंयायया सुभ्रूसमन्वसस्याहासहृष्कत्तनगोचरा २९ गृहीत्वा स्वतंत्रे
हष्णा स्वयासौ समृच्छेत नः संतस्थ्य पर्यपराजेंद्र गाविलंबं प्रकाशिणा ३०

पार्श्वस्थाः समानयाः स्वप्नेतेति २५ इतीतिस्पष्टम् २६ स्वकर्मेति गतिमिति विषचरजनम् विषभू
विषभूमिस्त स्याः ऊष्मा वाष्पस्तेनानुविद्धस्य संपत्कादृष्टिरस्य परमाभितो गतः २७ इतीति स्पष्टम्
इतीति क्रियामुपायं पर्यणस्थापनादि रूपाम् २९ स्वस्ति गुणिमाह गृहीत्वेति संतस्थ्य समापरेस्य

४

२६

निशम्येतिसप्तम् १ निहूयितर्हतिनिगद्य व्याख्याते २ वर्गश्रतिरहस्येस्मारे यस्मध्येयस्यवर्गस्यमध्ये
नचेतिनासौराज्ञानामपिमेवकोविधेयश्रतिभावः ३ सर्वेगेश्माद्दित्रिलोकीसाहाय्येमेवधेयतिसर्वानिमि।

निशम्यासौराकेस्मृत्यध्यानात्तेपरमेश्वरे आसीःपात्रमस्मेवकोधीमद्भिः किंनवाप्यते १ नि
हुयितोयंप्रथमोवर्गः स्त्रैमहीभुजा समाहितहृदोभूत्वा द्वितीयेश्रुतिनान्नजाः २ वर्गः
सताश्रागाल्लीहृयमध्येनचकोप्यसौ यस्याहंतीमहीपानोसेवायामितिनिश्चयः ३ सर्वगः
पामराणामथैकेविन्तृपणाभुवि यद्दृक्पातमात्रेणश्रोरिकंभवेत्क्षणात् ४ तेदेख्याःस
र्वथालोकेरक्षकोचकृतक्षणः गुणावरणशीलाश्चविधमेघोविजृंभितम् ५ ग्रामा।
लिसर्वथाभूपैर्यपतस्प्रतियोगिनः दोषावरणशीलायेहरिविकासकृतोत्सवाः ६ शुभात्रा
मगुणान्वेषीकृपणोगुणदूषकः नत्राद्योहृतोलेखाद्वितीयेहृतस्थानेन ७ कथासम्।
श्रुत्वेयीयकथोदाहृतिसंगता निबद्धानिगुणैर्माद्यैःसमयतोसाद्दंगुणाः ८ नजात्वज्ञग्।
लोभभूपैःकृपणाग्रामिलाषयः स्मावधेयाश्रीडातोमनेभ्योनाप्यतेक्वचित् ९ नयाव
लसखोसमराख्यस्यमहीपतेः प्रभूभैर्जितैःकृपणोपिक्रियापदमापितः १० ॥

त्रेनप्रतियोगिनःप्रतिहेहितः ६ शुभानिमादिहित्रिलोकीसंक्रदार्थ्या ८ नजात्वितिश्रीडेवेतेभ्यःमा

प्रातस्मरकिंकिणि ५ नयाविनष्टकम् ८

प.सं.
२९ ही.
२२

सकिलेति प्रवसेतेमालिसमये पसर्वंयेति घाति ह्येयायेभ्यो निर्गच्छे निता निर्याति वपरोघानेषुतानिस्र
लेनेति प्रेरेयाति समंश्रिमै कायकूत्र विस्याने स्याय्यानीति ११ काले काले इति यथो विममिति
महाजनेषु केतिकेनदी नानान्रादिख्यामैति ग्रसेनफलमाउदानेनानस्थषुणयसंगतिः १२
ग्रहेतिकथेतेनह्वकेतकेवेवलाहूपतोननयाचरितमिमयाहराजानेति १३ ग्रेषतिकलयामा

सकिलावसेरेवोवनमयोघावनलया फलानिदाडिमारीमालुमाद्याति सर्वथा ११ का
लेकालेयथोविमयमेध्यतिवैद्यम् कियासुभायमहतामेलैनानन्संगतिः १२ ग्र
तासस्वामिवचनेविधायचतथेवतत् कोदानिरुपामासराजाताहिरोयसी १३ अथ
जातमहीपोमानजानेशोतरागतान् समीसकलयामासनायाकोतहलोद्धतः १४ ने
याजनासमाहूरेयथाससंवसंगताः कामियोगिमनीषित्वापनथोयेपिकेचन १५ स
मीरसंस्थितिः तासकृतीकलनकोविदः सुरसपरितोषायसंक्रियासमदीदिशत् १६
ग्रथभोजनवेलायांग्राम्यायासमहामतिः यंतरेकल्पयित्वासयसरस्माग्मारसारम् १७

साभिनायययामासश्वाहूतोध्याममेवेताः १४ नेथेतियेपिकेचनेतिसदेवस्नामनस्थितायेकेविमहा
त्मानः १५ समीरेतिनेदेलघुकालेनसमाभिगच्छतीतिकृतीनंकालनिर्वाहकारीकलनको
विदः सर्वोपरानुसंधानचतुराधीःसंक्रियांभोजनायवीसमदीदिशमारोगोवेमेरेशेनाश्चुपत्

इति हन्तेति स्पष्टम् १८ अथेति श्लोकनवकं स्पष्टार्थम् १९ लसोनेरोनेति केन विद्यामेन २० शम

इति हन्ताप्तुनामेयं वेलाभोजनमिड्ये विधायधक्तिंभयोपिनासंपश्यतमाविं १८ अ
थनेशु सरेस्मष्टपविश्वषपंकिशः श्रयन्तेमनोपितभकमपाञ्चेशु सर्वतः १९ अनीतेषशु
सेयानऊशान्नोसावचिनयत् फलानिमावशुद्धयंदेयानीतिसत्तागतिः २० भोउगारा।
स्थितेनसमाह्वयोवाचधीधनः आनीयराङिमानवरीयेनामास्पशुड्ये २१ आकर्णपला
मिवचनं पाणीवङ्गाश्रोगतः सश्राहत्तानि सर्वाणि शुष्क्नानीतिन किंक्रते २२ यघाञ्ता।
नाट्यामेवानयेचितालिनोमनाक आकंट्मद्वितात्स्मिरमीयामितिनिषिद्ध २३ दि
श्विमतभैतालसोसमानेचननतानन: गच्छेतिपर्वतश्चेनयाशापिताद्यविसृयत् २४ रता
मासोर्थवस्तुनोद्विरिषामनायवा श्येशुहियोनामदानन्तियोनवालिया २५ विक्का
धनापयतोदीनक्लिनानिलोश्पनडनम् शकौतिपकलिमास्यावनालकेमथीश्वरान् २६
विस्मापींदविधेयतनसमापध्यायश्चाकितः हृदीवकात्नकार्पांरस्तैलसोनेरोणलम् २७
श्रमक्रुष्मश्रसंगेनसत्त्वार्थंवद्गनोबरः बोधयामासगोष्ठानकार्पण्याचमलाचव २८ मन
स्विनस्तावदमीमहान्तोमनीषिणस्तावदमीमहान्तः सहस्विनस्तावदमीमहान्तोयावदग्रा।
हृरितिस्मरन्तंमितिपरस्मसस्तिदानार्थम् २९ मनस्विन इति मनस्विनः स्मायनवाचम् महते

कोशिकनकोशिकनकः ५६

सर्वज्ञविषयम् ॥ ५६ ॥

प.मं.
२९ही.
२८

द्वितीयोऽयमितिगन्तार्थम् ॥ १ ॥ मज्ञाणेमारिस्पृशम् नसमज्ञाणम्य ॥ १ ॥ केतिमकुर्वन्तीतिनरूपेल।
यातेषामनगाधनात्तौस्त्रिमापिताइतिनरूपेत्वयातेषासमगाधनात् ॥ ३ ॥ नेतिउदासमनितानिनाम्
लोकेऽशुभेऽत्रशुभकर्मण्युनानसमर्थक्रियायेनालोऽप्यायनत्वमतिशयेनदुष्टायथाययोक्तिकेकर्मा॰
णयास्थेवेनालोऽप्यायनादुष्टानयावौर्यंयतद्देक्रियेतिभावः ॥ ४ ॥ अत्रप्रत्यापनार्थमाहेक्रमिति।

द्वितीयोऽयंस्वर्गोमयासृष्टेमनखिनाम् अधुनाकथ्यतेसम्यक्तृतीयोऽपिविभज्यते ॥ १ ॥
मज्ञायाधिगतेस्वर्गोयमहीयामहीनले नेतस्यवृद्धयेसम्यग्वर्गोद्देयायमादरात् ॥ २ ॥ नना
मज्ञातवर्गोसौसेवायोग्योमहीभुजाम् यत्नात्तानधियः केचिन्नामेदेहेपिमांसलम् ॥ ३ ॥ क्षा
गाधमतयोधीरास्यमकुर्वन्तिसागरान् क्षोनानमलयोमृगाधैः कल्पागैश्रुमापिताः ॥ ४ ॥
नजानन्दानपिधीरोमहीयेऽधिकारिताः इमेकार्यार्थनेदुष्टावेनालोऽप्यायनाशुभे ॥ ४ ॥ उ।
क्तेचनौनयीरेषकृपणामामरादपि अतीवदुष्टप्रकातिनेनेवातिपिशाचकः ॥ ५ ॥ नदृष्टा
तिवयोमस्येप्रमन्तायामय्यापिवा प्रमोकृपणाःस्मकः स्वद्रव्यस्यार्थभावुधेः ॥ ६ ॥

वातिपिशाचकइतिनस्पष्टार्थस्वभावः मतस्थितेोसौपौरैर्नलेक्रियमाणेकथमिमेहदंनीतिशोऽपि
नावेषोननाम्नीडयतीति ॥ ५ ॥ प्रमत्तायेतिप्रमत्तकोर्ण्यायामपे प्रमयेतिप्रयोत्लफलधर्मायर्थम्
स्वद्रव्यस्येतिकेवलेयथेच्छेलयंभेकेरमर्थः ॥ ६ ॥

विषपानमितिदानमित्तभयविषम् सेवापीतिनस्वयमपिभेक्तस्यर्थः १० नदेवेइति इतीयसेताभ्यो
वैलक्षण्यंप्रदर्शयति नदेवेइतिसर्वमेवाकेहिविधेदानेत्वेयम् नोभेक्तेइतिस्वमपिवेचयतेइतिहुपणापाम
एवज्ञानमृतोप्राप्तिकार्यमस्याह यथेतिध्यानामाविद्यीमागर्हयतिगर्हाप्रकारमाह इयेनेइतिपते।
स्वाद्यामर्थितमनयोरश्योवपेद्र्यनामसख्यतोस्वाद्यास्वाभिरण्यतइतिस्वाद्यामोइणाख्यत्वमनयः॥

विषमानमघोरानेत्तमेयस्यचउर्मतेः सेवापिवेचयेयोसोपामरःकीर्तितेबुधैः ११ नदेवेनोभु
क्तेस्वयमथपरानार्हयतियोदत्तवेतेस्वाद्यामर्थितमनयोप्राप्तनमिति १८ कथंत्रिगुणमेवा
गतिममलधीर्हन्मयचरी विरक्यादिसंवेदत्ठविद्धइत्तोद्विधइति ११ सोपेत्नीयोविबुधे।
कुन्तानमनिरीर्यते केदासेक्तितसज्जालोयस्वाभःपातनोविती ११ निदर्शितमिदंप्रायोवीरदे
वमतिर्नयः यभक्तशिममायस्यपपोरःपावनेक्तितो १९ सज्जानकृतकीभाउगाराधिकृ
तेषाविलम् उवाचदाक्षेरीनाथमुत्तेथीमिमेममलम् ४० माहन्तमघोप्याञ्जलवलनुवंवनाटि।
नाहन्तेदत्तनामकिमस्यदानस्यफलमितिपरान्यात्तमोगर्हयतितथामलधीर्विमलबुद्धिःकथना
मेतांत्रिगुणातिग्रमाहतेस्वाद्यार्थमयेभ्योपदीषलेशस्येवंरूपाहृन्मयचरीमनोनुगतोविरक्त्यादिसे
वयोदृढविद्धःमतिरसोद्धविध इतिकथितः ३९ प्रकृतोयोनयति स्वयमितिग्राह्यसमवम पाणाति
र्थमनोतेदृढस्थितिना यशोलयतिनिदर्शितमितिश्रद्धनिवर्णयितप्रारब्धम् ४० ॥

प॰ से॰
२५ ही॰
२९

29

सज्ञानितिथीतिति ज्ञायुत्वमिति कृतेशतिवचनादिनागच्छानीयतामित्याशयः निशम्येति इदं बहु
यत्वामिनो कोटीनां प्रभुतेदासे इति इदं बहूक्तिममाणं न चोयमार्हनीयं सर्वथा स्वपरगोचरत्वेन त्वति
होति: दीनां प्रभुतदानेनास्माकं विकृतात्मसर्वलोकरेतनामत्वमिति ४१ अनेनेति स्पष्टम् ४२ समी
हेति पतत्स्वर्ये दासे उत्सुके इदं बहूक्तं न चार्हनीयं सर्वथात्वति तिस्मादिश्रुतिवचनेन समतिथतानि चित्तानां ग्रंथि
कल्पनाभिः समतियत समर्थयामासत्वनीयाशंदासे वत्स्वीशंदास इत्यादि कल्पनाभिः विभागेषा

निशम्य गिरमस्यासौ बह्वापालीश्वरोत्तमः आह स्मेदं बहूक्तं न चार्हनीयं सर्वथात्वतिः ४१ अनेन च
नवोयो यास्तेन्ये च सर्वथा गच्छेरूपयोगं तेयया हि कृपणायते ४२ समीहा वापमस्यासौ
स्वाम्योदायमतिर्विभुः अर्थविचित्रार्थकल्पनाभिः समतियत ४३ भद्रे नैव यं तामि कापि
केनाता पि किं निःस्व भूरीतिदयामाशेसास्यापिलोभ हृद्वाक्तिभिः ४४ भवति तिरूपो क्वासौ
बह्वापालीश्वरत्वमम् आह स्म भद्रैनचापि नैको ज्ञो वित्यभागिति ४५ ॥

यात्विति निश्चायणप्रस्यां न निर्देशस्यादत्तनावि चित्तसंयोगात्मचापि स्वागप्रस्यां न निर्देशो बोध्यः ४४
भद्रमिति क्रमात्यविहायणं यां कृतायां भद्रेने इत्यादि त्वहृक्ति एवमेन न सौहृद्वोक्तिभिर्दयामाशेस्या
पितः दयामाशो दीनावत्सलम् ४५ ॥ ४५ ॥ ४५
४५ ॥ ४५ ॥ ॥

भवतितिभयरिच्छयाद्रामांगापवरीयतेइतिभवतानीयतांरीनारलस्यमितिभइमिमपलनलां॰
भंइतेवर्थनामिच्छाधिकोनानोपीमस्य नशापीतिएवंव्यवसितेपिग्रइदीनारलस्यदानैनैकोऽविम।
भाक् विभव्यवइभ्योदेयमिदमिति ४६ ग्राकर्णतिस्पष्टम् ४७ ग्रापन्नेतिग्रापन्नेतिसंबोधनम् त्व
मयिग्रहाभवज्ञावरा ४८ ऊैदार्यमितिनिगदव्याख्यातम ४९ विबुध्यतिग्राशयंतमतिग्रहेति येन

ग्राकर्णयंववनेतस्यउर्विथस्यमहाशयः विस्मयोवाचउर्जुहेकिमेतत्कलितंत्वया ४७ ग्राप
न्नग्रूयतामिच्छामेमेयंत्वमयिग्रहा यनाशःस्वहतोदगयदेवेनभवतास्वयं ४८ ऊैदार्यंवृह
तःकृत्वास्वार्थनिर्णायकोभवान नातोदेविंग्यमेतेतनन्तंनस्वपरवृत्तयः ४९ विबुध्या।
शयमस्यासौविलक्ष्यवस्त्रांतरे तस्मिन्नामायपापेचक्रोलेभुक्तमयाकृतम ५० ग्रस्तत्वा
मत्स्वर्गाणांसर्गांभाक्स्यावादिदः उदारमतिविप्रेतत्रिकंनात्यमपेत्तेत ५१ निशम्यवाइ
वाक्यंतउर्वंद्दोमौनगादतम ननमन्त्रानमेयस्यपीडाहृतंत्तितेम्शम् ५२ ॥

देमनसि पापेमयापेयर्णग्रायजनेतेयंपापशङ्कःभुक्तमितिस्वहानिरेवार्जितेतिभावः ५० ग्रस्ति
तिनात्यमपेत्तनेइतिग्रन्यथेप्सानस्वसर्गंमजनेति ननस्वयःसर्गोभवतावायकस्पितःसपाल।
नीयएवेतिभावः ५१ निशम्येति उर्द्धइतिस्वाशयंश्रतिसज्जनबुद्धिरिति नवनैनवुइम्शयी।
डांहेंतीपीडायोगयतायेनामस्याशांतवृत्तिर्भवसीति ५२ ॥

प॰ सं॰
११ टी॰
१॰

सेतिस्वहानिरध्रुव्यसेपरलाभः परहानिर्मोदोस्यार्थभ्रंशालक्षणम् अवज्ञायामपिता ५३ यदि
तिशुनरितिज्ञातविद्वितीयवारम् ५४ परार्थेतिस्पष्टम् ५५ शुचैवार्थानरयतिहृष्यतिमलिन
च्छायानस्यकारत्वः तमिस्त्रानोसभप्तिनारात्रिः ५६ पुनरपिभरयतिद्वविधानामिति ५७ उक्तमिति

स्वहानिपरहानिर्वा हर्षावज्ञाप्ययेनहः प्रवर्तन्तइमेजातुनोविज्ञाः पारिशेषिके ५३ य
मर्थानियतेतेषतज्ज्ञत्वानकिंचिदम् दोर्विध्यंनन्वयादर्शपुनर्गोष्ठ्यांकदाचन ५४ प
रार्थविच्छ्रुक्रुयोसोऽदृशेंगितकोविदः सन्नुन्नतेषुसमसर्गापेक्षात्सेकलेक्षपेत् ५५ हृक्षे
नमलिनच्छायास्तमिस्त्रायांयहच्छया कथंवराममप्यपोह्यटनार्यमरर्शने ५६ दुर्वि
धानांकियामैषाभालनामगरीयसी ऋवंकर्दमलेलेषाममलकेनेनिपातिता ५७ शुक्ल
स्तीयवर्गोसोचनश्योपितिशम्पता अवड्वदनानामयुड्देशेजकीर्तिताः ५८ येदो
षकस्पनेवडूकल्पाः सहस्रानेगणान् नेदुर्मेलामहीपानाहृशीकार्यानिरंतरं ५९ श्रा
ल्पनामवचः समेतेषांतत्रापिदूषणम् पेशलकथनादोषद्वेगणपमनन्लोकितः ६०

स्पष्टम् ५८ अन्तनामेतियद्यपितेसमानमेवतद्द्वोवदेति तथापितदसमंतंकथनातेषांतत्रपरो
लवादितालक्षणाहृषणापतत्रपूर्वमेवसमर्थितम् वेदस्तुतेतत् तदादोषद्वेगणयपरोलवा
दितालक्षणैकादृषणमनन्तवादितालक्षणाद्वितीयेतिदोषद्वयप्रसक्तोसाविति ६० ॥

अत्र समर्थयति अतिपात्यमिति निगदमात्रेणागतार्थमिदम् ९१ स्थितिं स्थापयितुमिति साधीनामिति नरिकश्चि
दपि सर्वश्रुहृदयाणां सोऽपि पयति प्रस्तनगुणानेव वक्ति तथापि परोत्तवाग्दोशं कयासौ हेयरूप एवेति समा
धिनेति नियमेन ९२ अत्र चेदनरपि समर्थयति नूनमिति अस्मात्कारणात् अभिषात् नतस्यापेके विम
रोत्तवादेन्दुगीयतेनेमी स्त्रगात्तज्ञानतस्या इति भावः ९३ पथ्यमिति पथ्यं विधे हि मानतस्तेगाऊत्त्यग्रा
यंनतयति स्वपमिति पथ्यप्रयाहाहरणीनमनाः तद्वाहमिति इहाकीर्ति स्वदनापरत्रवाचीयादिदुः

अतिपात्यमिदं नाम पुरस्ताद्विबवनादपि यद्दुःखस्य पदुत्वेतदुमानिति जगोऽक्षतिः ९१ स्थिति
स्थापि विशेषेणाग्रोक्तमेतत्समाधिना परोत्तवादेहेयो यं सतीनामपि शंकया ९२ नूनंपरो
त्तवादोसौ कारणामिषभत्ताणाम् समस्तवगाधिनां यास्मात्कृणाचाहृदयायनम् ९३ पथ्यं
विधेहि मति मम पथ्याहारनात्मनः स्वयं किं नेष निर्वोढुं शक्तस्त्रद्धामेजनमा ९४ निर्दशि
तमिदं वा मृतकस्थितिहाताबकागतीः येनावाच्यवताल्लदयेज्ञानात्स्वमवतेविदा ९५ सकल्पा
चनतार्वेयादिव्यै रागाम्यमूर्वितः कल्पउत्पावगतेजसमनानेधनानद्य ९६ ॥

स्वत्तत्तांग्रेनसातनेन स्वयं निर्वोढुं किंन शक्तः शक्त एव अयमर्थः यद्यस्त त्रद्धाव निर्वाहणाय ।
समक्तिः स्यान्नदा भवत्साहाय्यमनुपकारायभवेत् एषत् स्वयमेव तन्निर्वोढुं शक्त इति मानवता ।
साध्यं ज्ञरुचेदस्य भंगो ज्ञरुचेतदा नम योभा भविष्यतीति भावः ९४ निर्दर्शितमिति आचार्येण

प० सं०
कृ० ह०
२१

अथेइति ग्रेरामन्तेगो अभियुक्तेनां यत्नमभियुक्तो भवति ९८ तत्रापीति तत्रापि वत्न ईक्ष्यं मनिह्नतेष
इति विधानेनेष्यविधेय संपादनेन हतीकृतकृत्यः ९९ अथेति वत्न स्नोकीगताथमाया अस्माविः
तिवार्ता वहाअली: अस्माविति वगिरि: अस्य वार्ता वहस्य १२ गुरुमिति गुरुं विधायेति नडदिनं

तत्रैव तातोऽयेय यदापेतेन दसमेवतत ततोऽहकं वेदयी याति यतन्होपाय निश्चितं ९० अथो
यदेकमभ्येति तत्र मा स्यत्ततः परम् अभियुक्ते निरायासो न कार्यं लेकथंचन ९८ तत्रापि
पंचमयन्तभवेदृषेणततोबलात् वेलेति विधानेन हतीभवसि नाम ध्या ९९ अथयद्गुहेष
भाते सोधी ह्वे निर्गत्य वर्तेना तेनद्रुक्षावकिनाम भस्से प्राप्तीति मुग्यधीः १० यदातिकातावि
दत्ता विलोकाग्रसिते निशि अमुत्त्वं वातिविक्ती गाविक्रुवो सोवभूवह ११ ओ स्मे सो।
कथं नाम किं कुर्वे शान्तिरप्यसो पाल्यति सम्बन्धी भूयया वत्रुलेस समुद्यतः १२ अभुनावद
सोऽत्र मम मा यो जाना स्मत्र हेय गुरुं विधाय वर्दनेपि तो सौ मा ति कामवः १३ इमेन मस्त
नाभेअर्गधेनाभून्मसनये ततः प्रीतिमनागावा प्रगेहष्टापतद्रुहम् १४ स्वनारित्व वचो।
गोप्यमिदमेतन्मुखः स्थितम् समस्थौ तिलविता सुखश्रमे केवलास्वो १५ निदिप्यतत्र सौ।

सेपत्रमिति तदर्पितेतन रत्नमोदनेन ततत्र समर्ष्य १६ ९९ ॥

ततश्चिन्तितवान्ः सोऽकौन्निगदव्याख्यानमायापिहितमितितेन वार्त्तावदेन प्रमाणमेनत्वनेनेव सम्यक्कृते।
तिक्रोमतिः पिहितः पिधानादिनाच्छादितः २८ साम्प्रतमिति स्पष्टे २९ चिरिति चिरेणाचिरेण तथाधेमङ्ग।
नमनेन हृष्टानन्दाश्रुणा न्यस्तेत्र सौतथैवोपविगतमितिविलोकयन्तिनाकूल्लोसौ यन्नेननस्मरत्वमेनिवेदितेन तस्मा।
यायातितनमेवकिंपुनः कृर्वयत्स्मौवपिहितोभवतीतिभवतागतत्वमेवायत्नमितिगतन्त्वयोगत्वमयहेतो

गजस्त्रयगतौत्कयायायावन्मयासादप्रोदयौ रदर्शनावदेवासौलेवलाकुष्यितं तन्तान् ३१ भ्रमाग
मदुष्टकृत्स्नादगायमपत्रं ततः स्वप्नेऽप्यनाविदितः मद्धर्मरमगामृतः ३८ साम्प्रतं वेषते।
किंचिद्वेवेतिवृत्तत्वव्यसौ गतागतसमसंगुप्यपयच्चकेमहामनाः ३९ चिरण्येतं तथाहृष्टादिना
यावगतत्स्वरः प्रहृतोगतमग्रेसौ रदर्शवराणापुयम् ४० इयत्स्वेतिवदन्नीतिकेशोसोगुरलोव
नत् पाणिभ्यामेकमारोप्यनगुपेतनधीमता ४१ संज्ञाकेतनिमेषाधोहावस्येपनः पुरोगा।
नः सामेतिस्तुपिनोहृष्टवाचभ्रामयाञ्चिव ४२ भोस्माहमसिकनपेमेदिनमस्यानुधावता
न् सहोविदसमंपात्नेनोदेनीयंमनागृहि ४३ ॥ ग्रेवरणागुदश ४० इयत्स्वेतिभयकंश

इतिचिरणाचस्यात्यथाचितः ४१ संज्ञाकमितिचराणापुधगोपनार्थंच्छादितो कंगेयामेतिमासा।
हस्तेकृहमानाहरमंकृविंतित्रासयज्ञिवनसवाचयतोसौहृष्टः कुपितः तयहेतुः स्तुपितश्रुति ४२।
एतेरवमकटयतिभोरतिस्पष्टम् ४३ ॥

प॰ मे॰
३९ टी॰
३२

अमत्कण्ठमिति अमत्कण्ठं गतमार्गे अथवा अपदिताप्यतिशयेनातापिनम् अर्थीतिपतनहन्तुयावनानस्रा
विनात्वा खेदं विहायेति त्वद्वायेपेवमी निशीति साधनो न तत्रामौ विनी दृश्यपति २२ निशम्येति दिव्यो
कि मतिर्दिव्यगुरुषेणप्रत्यहे स्वसमस्थे निवेदितोस्मिस्वयं केनवचसमापततिनिजद्वौप्यमितितत्स्मयापातित
नतोपियः परमभिषुक्तेमोननिराध्यः कार्य इति वस्वत्वा मांसपेशीमांसग्रंथिः अस्मै स्वपेनाय २३ उत्था

अमत्कण्ठं वामममिदं त्वापतन्त्याममंदं बलात् कथं त्यालमामाल्वा वा सा विशन्निपरमेत्यसे २२
निशम्य वाचमस्या सौ स्वतान्दिव्यमथ्य — स्म विह्वयस्तौ कृतो मांसपेशीमस्मैसमपिपत् २३
उत्थाप्य मांसपेशीमभक्तिनाप्रीतमानसः विमृश्य कृतवान्कैतेस्मि एवं शमन्पायये २४
अथासौ पुत्रतो गत्वा दृष्टोपत्तितेऽभवि शवमेकं च चरां स्वहृत्विनाशोद्भवात् २५ स्वत्वा।
दिव्यवचो हृदयं सक्रांततीर्त्तितापायः विमनाः किं विरुध्येत प्रेमयापगृहात्मति २६ आयाता
यामपोतस्पोट्टीनाकैरनततयः बोधयामास सर्वेशांतमसौविमलाशयः २७ भगवंस्त्वा।
कृपामात्रभाजनस्यनकिंमम दृष्टपतेसत्फलं कालेकालेयन्मयिकल्पमे २८ ॥

प्येति स्पष्टम् २४ सावितिभयादितिशायात् २५ स्वचेतितनीरितापायः समासममनो यस्यः विमनस्क।
त्वस्य किं चित्तं दिव्यगुरुषोक्तीनां सेवादे ज्ञाते पितत्व निर्णयाल्लाभादिति प्रुस्मे यापगृहस्यायोया २६ आ
यातायामिति तमीरश्मिः २७ भगवन्निति आमारो वेगवद्दमनकल्पमे कृपाऽक्रमे २८

३२

यदात्वममिति अभिज्ञेनातारम् किमिदमिति किमिदं दृष्टं किं चास्य तात्पर्यमिति ११ संदेहेनिहे
लैवेति कालेयस्य नाशवकाशइतिभावः ७ विसध्येतिसेद्धुतिममफलेभीष्टफलेसिद्धेवेणाये।
नामत यदैवामीषोतश्चखेज्ञानापनेतदेवतलभ्यतइत्यर्थः १ अवधेहीतिहिसोकीस्पष्टार्थो २।
कमोज्ज्वलइतिविहृणोतिअमुत्रतइतिस्पष्टम् ३ यस्येतितनेयतिकार्पण्यनामननमरहतोयत्सोपका

यदात्वमेत्वयासर्वंतन्मयाग्रतिपालितं अभिज्ञेकृहमामग्र्यकिमिदंकिमिदंभ्रमो ११ संदे
हगारलाक्रांतेस्ववाक्यैष्टबधारया विधेहिसंदिलप्राणासेखवकहणानिधे ४ विह्ना।
प्यानतवक्रतेगरुढहपायभारनी आविणमविनीलानांखेज्ञायेथोमिसमफले १ अवधे
हीतिसेवाध्यानमसौगृढविग्रहा समाधानप्रवक्रामविनयाननकेथो २ अमुत्रतोतिवि
स्तीर्णासितादिर्यत्स्वयत्नितः अग्रस्तोग्रामममाशेसोममुत्रेयः कमोज्ज्वलः ३ अमुत्रतोति
विस्तीर्णःहृत्सग्राण्मुद्रमेत्निपः सोमः स्याड्रमवलायाग्रस्तोतिमधुरध्वते ४ यस्यस्व।
णिमतियाहोयद्भुमोयतितेत्वया सोपकारेणनिसर्गोस्यलस्ततोमनसातया। ५

गाविष्करणमिलिपः कश्चिद्दातेच्छरच्छतिसोपकियांपरिथेइतिनस्यासौवलात्सयमञ्जवतीति
अस्योपकारस्यनिसर्गः स्वभावोमनसालत्यतामिति सोपकारइतिपादस्वसोसेधिः ४ यइति।
यस्त्वनीयच्छणागुपलतणोकमजस्रगमायत्रमआसेतस्यसर्वेशितः सर्वपरीलकस्वयरमे।

प॰सं॰
१९सि॰
३३

33

यस्य समाप्तसेनिशामय जानीहि नखवायमाशयः सचितः श्रस्यकेनचित्स्यापितस्य हस्ता यो जागर्य।
यथा जागरणेन हंधमनेन तस्य नवकाशं भवेत यथार्थमपि तोनास्य संभवेत यास्य जागरणेन हस्ता
विधेयेति १ यइतिय स्यत्वयैर्बलात्स्यायीशन्द्विषयथार्थस्त्वदंतिके समायातः समापन्नः सभागी।
तितयाहृतिर्येसमात स्यावलायो हृतः केनचिदुपाधिना यइसोकदाचिन्न स्वभोगं प्राप्नोतितयापि।

यद्वृतीयो कमापन्नस्तेन प्रासेनिशामय जागर्यमस्यहस्ताय यथार्थंधमनेनतं ५ यस्य।
न्त्यों बलाद्वा वस्समायातस्त्वदंतिकम् सभागी भागवान्कार्य इति तस्यानुशासनम् ६
पंचमो यः शत्रो ह्व्यः इति हृयितरिक्तः परोत्तवादः संज्ञेयो हृयीकार्यो बलाद्यसौ ७।
इतिनीमास्य यः कश्चित्स्यापयेत बलात् तस्य दैर्गध्यमभितो चूर्णाहेतुः प्रजायते ८
यत्करोतितराकीर्तिमत्वाले चाप्यसौ क्रिया समाधायततो धीर्वेहसी भाव्यमतो बलात्
नासौ निराशोविधेयो न्येनापि प्रकारेण भागवान्कार्य इति तस्य सर्वकर्त्तव्य अनुशासन माज्ञाप्लीति
वेतु: ७ पंचम इति इत्यादैर्गंध्येन ८ इतिरति अस्य परोत्तवादाख्यस्य मृतकस्य नेपरोत्तवादे।
तस्योत्थापकस्य अभितः पार्श्वद्वयेर्हाम ज्वच ९ यत्करोतीति असौ क्रियापरोत्तवादक्रिया।
ततस्तस्मादेतोः समाधाय समाधानं कृत्वा अतः परोत्तिवादक्रियायाः ९ ॥

मेति स्वपभावत्वेपरोद्भवाः स्वत्मसमर्थयति स्वरूपतोऽपतितया निष्क्रियाः स्वतया विशुद्धया साक्रिये-
ति ईश्वरायनलत्वात् शुद्धक्रिया ॥ १ ॥ अतएव मितिसंक्रियापतो मलत्वात् तु स्वप्नाचरहीनाद्या विधेयेषां ।
साक्रिकंकार्यं विस्त्रियते स्वपमेव विस्त्रितं भवति ननु स्वयं विधात्मा प्रकारोयपभावत्वात् लसत्वं वि-
धवो विना विश्वस्तानीयोगयातानां हि विधवात्मानाक्रियानविनाः किमन्यत् कुर्वन्तीति नाद्यामेवस्य ।
मो विनीनगरुषात्मामितिभावः ॥ २ ॥ ऊर्वेति निप्रकृतलतास्वप्रभावत्वाम् सोऽद्रास्वत्मोद्भवा इति सा-

मावर्तनपात्रकस्यापि निष्क्रायस्यप्रभावत्वं स्वतन्त्रयानद्यानाम कथं संस्यति साक्रिया ॥ १ ॥ बु-
वमेतेन वादेन साक्रिया हीयते नत्वात्म् विस्त्रियते विधेयं च विधेयं विधवो विना ॥ १ ॥ ऊर्वेता-
नामयेके विस्त्रोदयायस्त्मोद्भवाः हरीभावेन बधीशानामेभावस्वपदार्थिनाम् ॥ २ ॥ अजस्रा-
यापवर्यातारसैनद्भवांतनपि याधायनायतेजनेतो विलिधीरानुशासनम् ॥ ३ ॥

रक्षस्वत्मद्भवउत्सवोयेषां उदरस्वत्मार्थमपभावत्वाऊर्वेतां शविनेनस्मिन्नशोसेनइतिकियत्रा-
मानेन हीयते इति भावः यद्यर्थे वेयात्मसधिवेधः कृतस्वबुद्धानी प्रकृतयो जननयाविशदीकरोति ह-
रीभावमिति नः शर्वस्याद्यनिरेकेन स्वधीशानां महात्मनां स्वस्मात् प्रभावत्वात् हरीभावम् यतः स्व-
पदार्थिनाम् उस्वपदस्यामेति दंप्रस्य हस्वनमिति भावः ॥ ३ ॥ यतउक्तिपतं हर्षयितायत कुर्तिपत-
मयि हर्षयित्वमवतारयति अजस्मेति नपाहुः श्रावकयत्तानयोतनार्थः धीराणां धर्मशास्त्रप्रणेत-

प.सं.
२९टी.
२४

तृणंमन्वाद्रीनामनश्यत्स्वेवशिरेति नयावमनःकलौनश्रपियानयोगंतस्येवाननोयन्तश्शिनको।
वलेयोमहतोयभाषतेश्लोकोतितस्मादपियःसपापभागितिसङ्कमात् १४ मेदमितिशब्दमार्गोपभा
षणालक्षणोमार्गःश्रवणेनिक्रोशतिवामातिथाःमैतद्वच्चमाचश्रुतिमर्थःश्रवणफलदर्शनया।
नर्थंसूचयतिवेदितिश्येहयीवाक्तुमात्याकरणाद्वयीचेत्तुज्ञात्वादानवसक्रियात्स्ववनश्रवणाद
पाकर्यफलिष्यतिफलिनीभविष्यति १६ श्रवणेति प्रथमार्धःपाद्यातग्रथ्यणुक्रमाद्यमिदमिति।

मेदंमार्गेतिथानिक्रोशतिवाजानन्तवेदियम् नयश्रुत्वाकथंनामसक्रियातेफलिष्यति
श्रवणावरणीयत्वाद्योकस्यापिभाषणे डौचित्रावरमेवेतिमात्सर्येणतत्रसज्जति १७
वर्गास्वतथ्यडक्रोयेपंचमेश्रुणुताद्दताः योसौमहीपगोष्ठीषुनजानीतेविरमाक्वचित् १८

पुनरनुभाषणेहिक्रमदोषावहमितितथांके यतइदमवश्यावरणीयत्वादौचित्यावरम् इत्येतद
वश्यवक्तव्येवस्तुहिभाष्यतेइति श्रलिचमहात्मनोहिवडेस्ववडेभवतीतिन्यायवेयः इत्येहि
दनुभाषतेन्यायमिद्देयेनमात्सर्योमनकक्राव्योदोषमनुज्ञावयंतितत्रतिविधानार्थमाहमात्स
र्यमितितत्रतेषुसमस्तेषुमात्सर्यमेतदुक्तकमन्यहेतुकेवावोज्ञाविनेमज्जतिमहात्मभिःसोक्ति
संवादात्प्रतिक्रतेत्रार्थेमात्सर्येणतेनैवनिमज्जतिस्वयमेवतेमात्सर्यफलभाजोभवेयुरितिनात्रयन

समेति कर्मेति प्रारब्धं भेजनेनेन पन्नं तुर्निनं ऊर्वं नेकयं पत्रं नेनेषामिति निन्साधनार्थं माह समत्वेनैव ।
ति समेनास्ति केनानन्तत्समेयं स्थिरानरलत्त्वात्त्वास्मतो मे स्पृहृतीति तथानदादिं च वकिंचनेति ।
तेन समत्व लत्वाने त्वान्नान्यायत्किं विदारादिं वेदाद्येकर्मनैरपि प्राप्यवत् तथात्रलोकयत्किं वित्स
नेनदर्थं कलनया स्मोकारवनयानिवर्डे संथारिभिलदपि प्राप्यवेदेव १९ नेतिनदीदणासमंसर्वथे ।
तिप्रमत्तेपरोत्तेवेमर्थः २१ सर्वथेति प्रमत्तभागमवशिष्टेविहृतानिप्रभूकेविस्तामीतिस्तामि ।

समानभिन्नायेके विदुर्मन्तिपरणीतले कर्माणि वाहनामत्कापत्रावस्नेप्रकीर्तिताः १९
समत्वेनैव हि समेतन नदादिं च वकिंचन स्रतेवाप्यन्यत्किं विहृतीति प्रदेसलाम् २० ना
भिजानेतिनत्समेयेनामभ्रूविदुर्विधः सर्वथानास्तिकालेमी विवर्ज्यायपरणीचवैः २१ ।
प्राभुक्तकाविणास्तेमीपरवंचननन्मयाः स्वामिसमानभिन्नाम्रकयत्हृदोमहीभुजाम् २२
वर्गोसौप्रत्यहंतनुसारमर्दनमर्हितः सर्वहेष्योत्रवरितैर्भोग्येश्रीलस्पशालिभिः २३ नजा
तभागपमेतेषांवृद्धंभवति ऊर्जचितः श्रीपिता श्रीरमीशुद्धाक्षलनोतिविनिश्चयः २४ ॥

प्रकादपिव्यस्तमनपरमर्थः २२ वर्गोसावितिप्रसोपेव मोनास्ति कवर्गस्तस्य सर्वेतस्यपरमस्तंभ
स्तभंकोयः सपवपारस्तस्य मर्दनेर्लनापानेमर्हितः तथासर्वेहेष्यः स्वपरात्निगतः प्रकाशितवर्गो
श्रीलस्पशालिभिर्महीपैः श्रीः शोभा लक्ष्मी सम्प्रवरितैर्भोग्यमेनतत्समीपवासेन श्रीरपयातीतिसमा

प.स्त. टी. ३५

नन्नातितिवुद्धेफलदानोन्मुखमर्पितेनिकदाविस्माचीनकर्मलेशाद्न्ना २७ यदितिनास्तिको।
विदेविस्मारयेतग्रेतनमस्येमधुरंदमितिविस्मारयतेनानुत्तरणांतरूपाणायातिविदांज्ञानात्मणांतद्धि
स्मरतिः शुद्धापाकालान्तरेशुभकार्याविलोक्रमर्थमनुन्नगार्थेनविशाद्यतिनवेरतिसमामितिसमशतिश्री
त्वास्मीक्ष्णवितपदरूपंवुद्धाशबुध्य २५ असवाणोतिखवलयिनिमुतजेद्ध्यामाग्रजास्मिन २९ यदेतिश्री
तरममेवेदित्वातिज्ञायाग्रासिकातेनमतिकियानसप्रतीकाः फलनिर्यातनाशोधनानीलानि।

योविस्मारयतेमिथ्येशुद्धापानहिस्मरतिर्विदाम नवेदसमयेयोव्यस्मादुद्धापयेविधेयलम् २५
असवोपिहितत्सेगानिवग्रविज्ञाभवेत्सलम् तथाववलशःसोपिवक्रिस्माज्ञेविनोकिये
यस्यजिज्ञासिकाऊंटाशुक्रोक्रौनमतिकिया फलनिर्यातनायेयातीलानिज्ञासिथाल्पा
लवणाद्यगवापिसर्पविस्मरणोत्तरणो शिरोग्रीवेभनमत्यशुननत्संविनयेस्तदा २८ मह
येमहूषेनामसत्तमस्मरतिरियेदणान् नहिस्मरतिरियन्नूनेतथ्यापारायपानयेत् २९ वा
गोसोपवमः प्रोक्तः यहस्थायनिशम्यताम येसतमाषिणोनामकल्पनाचलराननः ३०

क्राराजकीया २८ लवणेतिलवणसंस्कारकद्योपलदणाम् अपेपचभसाशुपलदणाम् २८ म
हेयद्रितिमद्रोतेअर्पात सेत्राहर्वकविधेरतिमत्वाउपयाद्द्यभावः आयादाम्रातयेतनासोशुनहति
हतीति २९ वांऽइतिकोसोवर्गश्स्मादयेसतोनिअन्तोतनिपरमार्थेश्नलतःकिंचिद्वचनशाकलातिम।

नेदमितिनदमसम्भाषणं लोकेनापीतिमहात्मभिः पामरैर्वा कृतं विदित्वापि महात्मपामरत्वं तयायोऽस्ये।
अनेनासम्भाषणेन ३१ तत्रापि विशेषमाह असम्भाषीति अश्रीकोऽनायते इति शेषः महीपतावि
ति असम्भाविते अनेन सम्बद्धः ३२ तथा चेति शीलमञ्जरीनाम सुभाषितावली तस्यामेतद्गाभिधेयं।
व्याकोशितं स्फुटीकृतं मञ्जर्यां च व्याकोशनं भाव्यमिति व्याकोशितमित्युक्तिः ३३ तत्सभायामिति

नेदं केनाप्यनुमतं नो विनीतं वापि कृतं भवेत् अनेन च रतो लोके न कापि सिद्धिरिष्यते ३१ अ
सम्भाषी मनुजोऽश्रीकोऽनन्ते महीपतौ असम्भावितहृतश्चन्तर्दृश्ये सौख्यपाठुयैः ३२ तथा
च शीलसंचर्यामिदं व्याकोशितं रहेत्। अनेकविवरो मे श्रीमहाविभवभाजने ३३ तत्सभायां
महामात्रावमृतानस्मराभियः तत्रैकस्य परः साक्रुभमित्यो मानभाजनम् ३४ विप्रलेप
नरमेये ते गोष्ठ्यां नर्मलीलया तत्रान्तरे स्य साक्रुभ उत्सीषः पतितोऽभवि ३५ तेषु स्ताहृति
मालोच्य प्राहासां मे विशृङ्खलाः किमिदं नर्मलीलायामतोऽधिकमपीष्यते ३६ ॥

मानभाजनमित्यभयविशेषणं ३४ विप्रलेपत्नीति विप्रलेपनः तत्रान्तरे विप्रलापकाले उत्सीषः
तिनस्सरपाणिनेति भेष्यम् ३५ नमितिष्यस्ताहृतिकोपायनुभावमनाव लोहित्यादिलिंगदर्शनेन
विकृताहृतिं शृङ्खलः श्रेष्ठः शृङ्खलस्तुफले श्रेष्ठ इति हेमचन्द्रः किमिदमिति किमर्थं नु वेद्दश्यसुक
मत्राः नैषा विनो प्रयोग्यानर्पति नर्मलीलायामिति यत स्सलीषपानादधिकमपीष्यते इति किं

वधान्मुगविकृतः ५६

पं. स्तं.
टी.
३६

36

श्रुत्वेति त्वमिन्मोः त्वमाशीत्वभद्देतेस्व ३० निशम्येति चत्वरोवसरोचित भाष्यं सोमे श्री ग्रन्थे ह।
क्लिं किमतोधिकमिति क्रोधदृष्टानां किंचितोरुचिनमवसरोचितम् अहो न्वनमद्वेनेवनुग्रकंपरो
विधेयोमयाक्लिंगतेन सर्वथा सुभानद्यमावहेत इति अश्वाग्नोनर इति कृतिनः इति कोऽवसरोर
वांपरात्व स्वधातेन सुखमेवविज्ञणातिकारुकं मे कृत्वेकृतित्वमिति भावः ३८ त्वमुद्धह्देहबुद्धेस्पथव
निस्मारुद्धद्दन्तेवर्दकार्यमयद्द्वलभे मान्य यनेनत्वमाहात्म्यहानिर्नजायते अश्वसमर्थयति श्र

श्रुत्वाराशौ त्वमिन्म ईकथं ममन्मथे वेत्रमे गोप्यांनवाघमाहात्म्यं पृष्टे किमतोधिकम्
निशम्य चत्वरोत्यक्षेत्रक्लिमस्यानरोचितम् उवाच कृतिनः कोऽन्न सीदतीति जानात्वपि ३८
त्वमुद्धद्देहर्दकार्येस्वलभे मान्यमध्याप्ने अलेयहेलत्नोलायानहाम्याप्रेषितेहिते ३९ मा
नातस्मन ऊकदीपप्रज्वालये यनिस्वेरः शांत्यप्रकाशादीनः स्यादुद्द्वगायश्लिरोधेन ५०

त्वमिति लीलालासितेवत्वलन्दुवमेतयम् त्वसीभावनार्थमाह तरिति यत्वयोक्तं माहात्म्ये
प्रष्टे जातमिति तरिपुरेवतवचाम्यासयाप्रेषितेवलाद्यह्ने अयमर्थः ऊनत्राप्यानोसि इति
तहिनेरहेनयावाम्यारेनेयागुरादहमेकरांद्वत्ता नप्राप्ति इति घरोक्तं तोदेन एवमवतामाहात्म्ये
मतोहापितमिति अमत्यभाष्यसीतिनाम्यर्थमितिमहीपुत्रावसंभावितहृनिश्चेतिसमर्थितम् ३९
माजानितिनिस्वेरः उपद्येभकालेलाव्यपरप्रमायकप्रेमरहितः ५०

३६

सा स्मादिति ग्रस्मारस्तत्यभाषणात् विड्जानीत्यतरसमभाभामसमाद्यमाभास्वत्रिस्मारम् नेत
थ्यास्मारस्तमायद्दवं मानमाहात्म्यलक्षणं तङ्गेलीपानीयमिवास्थिरमित्यर्थः ५१ वरोंसावितिस्प
ष्टम् ५१ तत्रवाचाऽऽशावृतिकत्वयातह्लक्षणमाह वदेतीतिस्मृताइतिपाणिनिशिक्षानुसारेणेति।
भावः तथाचपाणिनिः आलवाद्यैऽङ्कस्मिन्नवरूभाषिणीतिङ्कस्मितेबरूवक्तीतिवाचाटः ग्रत्रहेयता
माविष्करोति ग्रमानमितितङ्कस्मितबरूभाषणे लोके मानेमानरहितेयेबरूवदन्ति तन्वाकालहः।

मास्मास्मानेहीमस्माहात्म्येवापिमत्यतोविहि ग्राभासमात्रेमतङ्गेलीपानीयवद्ध्यंचास्मात्
वरोंसौकथितःपङ्क्तःसम्मोयं निशाम्यतो येवाचाज्ञा इतिख्याताः निंदापात्रेमहीतले ५२
वदंतिबरूयेनित्यंतेवाचाज्ञाइतिस्मृताः ग्रमानेत्वल्पतल्लोकेनाल्पमानस्यमानता ५३
क्वतिरूप्यत्रवाक्रिस्मदोषणोवमाश्यात् बलादसमयापातिबरूकेभ्यो नचेतसाम् ५४
भोजनेऽपिमितिस्रोतामपिसाक्षनोवयारीविभुः बरूक्तिसंस्तत्तोलोकेवीतलज्जइतिशेवकाते ५५

स्तनमानेविधेतेनतोऽपिकिमित्यत्राह नास्तीतिग्रमानस्यबरूवाज्ञालवादिनो लोकेमानतानास्ति
इहशेनरं लोकानमानयन्तीतिनस्मात् किंविकरनेसिद्धम् ५३ क्वतिरिति स्पष्टम् ५४ ग्रत्रसंवदति
भोजनेऽपीतिसोक्रइतिपाठश्लोकांतेप्येःसंस्क्रतःकुतनपविरूपः ५५ पांकतेश्नतिवान्हतपांकास्पदं
समाविनिकिंपरशोकामावेणासौनयाभवतीमत्राह पांकास्पदमिति सवाचाटःपांकेवलेसां।

प. सं.
११ सी.
३०

37

इष्टं यथमभ्याहृदिष्टमिति बहुभाषिणां नराणां लोके मननं नास्ति वेदितव्यम् इतीष्टम् तस्याः प्रथम
सोपानमिदमेवेति भावः ४८ सततिस्पष्टम् ४८ तथा चेति येनाभ्यासेति पतञ्जलावाहुः अपवादैरिति
अपवादैर्जाति प्रसिद्धेः [illegible] समीपे ग्रन्थिनः भोः स्वामिन् [illegible] नयाधीति ४९ एतदेव विशदयति

यो कामस्पन्देन स्पन्दे भवेत्तत्तत्त्वे योग्यो [illegible] इष्टं चेन्मननं नालोके नराणां बहुभाषिणाम् ४९
सप्रुवं [illegible] सवन्द्योगावस्थितिबहुभाषीः इमनी वोदितेसम्यक्स्थिति [illegible] विगाहते ५०
तथा चाभ्यासिकात्स्ये तेन माल्ये [illegible] अपवादैरभिमानस्याभिज्ञानाद्येषु ग्रन्थिनः [illegible]
कमो [illegible] नारुदनोपन्समावरणाद्दृष्टं सत्रासायाम् इहमदिता [illegible] तिष्ठिताः ५१
इतुक्तो मोहमस्याहमानो माहित्यतां प्रियाः मौनमावरतां सिद्धिः सर्वथैवेति निश्चिते
इति ग्रन्थागुनस्तेन्यपसङ्कविनयानताः क्रियेयेत्रु हाभाति कथं व्यवहारनिष्ठया ५२
ति [illegible] पुनरप्याह कियन्तानानायमेभ्यः तथायेयायथामेघानुपकारकत्वेन ५३
मौनमेतद्धि मिथ्येनममय [illegible] भाषणां मनोमालिन्यकं [illegible] अनर्थकारकम् ५४

कोमुक्तिग्रेत्तिदरणोहेस्वर्गीसे ५० इमुक्तमिति स्पष्टम् ५१ इतीति क्रियेयमिति पद्यं मौनव्रतिनो भवा।
भवामीति कथमिति अत्र मौनव्रतधारणेऽपि व्यवहृतिव्यवहारस्पर्शिनः कथं निर्वहति ५२ निरायसेति कि
यत्तामिति व्यवहारानिवर्तने अत्रैव व्यवहारकारणं परं तथैवमादि ५३ मौनमिति एतन्ममौनम्

३१

ग्रन्थैवप्रसेगागतमवतारयति यदिति अ सावल्लभावः साधुरितियदस्यभावत्वेमाद्येनहातुं मोक
इतिवोध्यम् नेतिरैश्येयधनश्येयुदस्यभावत्वेनतत्त्याज्यम् यस्मात्सगभीरोदारार्थतयोत्यन्तका-
वरूपनेरददातीति ५५ ऊर्विनियदितिपत्तकावितोकयाभियनेकालेरस्तितथनेदासेइतियदिति-
पत्तकाविताराचतेनतर्हिवाग्रत्नानांयन्नेऊरुवाम्वाऊत्सेनिवार्यताम् इतितन्नैवपत्तकारीभव अ

यत्त्याज्यमस्यभावत्वेनहाप्योकेनचैष्यते गंभीरोदारहृद्योत्यन्तकामालिधनेवरू ५५ ऊ
रुवाग्रत्नानांयन्नेयदितिपत्तकाविता येयनेरत्नानांवाचांसोवधिर्नावधिर्यतः ५६ अहो
मौर्ख्यमिदं लोकेयहिंघंचहरूत्नतः उन्मूढाः ऊवतेवाचासत्पुरुषंनरेनवे ५७ साहो
निरूपरोधस्य यद्वैभोगधर्माहृष्या सर्गोत्तिविमलः सोयंयत्क्लेनरस्यभावेण ५८ यदको
उमसोहूनेयहूतेलफलेवरू नस्मादर्हत्सान्तानांयन्मोनेसाक्षिणितः यां ५९ यतो
पकरीवाणीयासौवाणीतिभण्यते ययासौविघतितानसावाणीहिवाल्यसौ ६०

येरेनः रत्नानामितियतोवाचांरत्नानांनवनावधिः शेवधिनेनोतिधिविम्रर्थः नावधिर्वतिवरूश्रीति:
श्रयमर्थः नवशक्तस्यवागप्यालिपाणिरप्युल्लितत्रयत्यतेहस्तस्यकरोषितनतस्माधु वाघपवप
तेऊरुपहाथाक्रियतेरदासीतितहूस्तेनतत्त्वोरेहीतिवाग्रत्नानामेवाम्बत्रानवधिर्निधिनेहस्त
रत्नानामिति ५६ अहोइतिगतार्थमिदम् ५७ सोतिहानितननता ५८ यदकोउइतिनिगदव्याख्यो

प॰सं॰
१९ही॰
३८

अत्रैकोत्तरयति उदाहृतमिदमिति महानुभावाः महामतिनिश्चयापर्ययामर्यादेयाक्रमेणासमुद्दे।
तिसमेतिवोरविकालितेशोकलेशागतमिति भावे धीराधीरा अथोदिहागतात्यर्थः ९२ दृष्टेति
अथमर्थः यथामहीपामर्मस्वामिन स्वयातह्याप्येपि स्वामाम्यजनवाणीरूपरत्यर्थः ९४ असारेइति

उदाहृतमिदं ज्ञात्वा गोष्ठ्यां तत्र बाणिनः उपोन्द्रपाः समुदिता शुभभूवकार्यहेतवः ९१
ये मीयके मरीचीन खोकानीतिं हिडुराण्यपि महानुभावा मिमिल्नन्तु स्तवाणवतां चिताः
अथ तेषु पविशिष्टेषु शारदे लेखिवपर्ययात् असौ नवशारीराजाज्ञामानपत्रिदमब्रवीत् ९३ अ
हो सुचिरकालेन समुद्देतिसभेद्रणी सड्याफैः कलितमे पचीर्दीर्घदागतम् ९४ दृ
ष्टास्मेत्य मदूल्याभाषां कृतमाचिरम् इयं हि रूपवाक्कं नैवागीषीति विनिश्चयः
असारेऽस्मिन् भवन्नेगोष्ठीयकृतलक्षणा कष्टत्वं गौणेन झानिस्यास्यतीयं शुभोदया
विलोक्यातस्मैमेतस्याः फलेक्ष्यपरमाहृतः प्रोत्साहयेच भवतः प्रमाणं भवताहमे ९६

इयं शुभोदया परस्परं संवादलक्षणा भाषाख्यास्यतीति शुभोदया पञ्चादि लेखिलासतामहोदायिनी भविष्यतीति ९५ विलोक्येति एतस्या भाषायाः प्रमाणमिति मदुक्तं शुविन
मन्त्रयितवेति अत्र शासिताराभवतेति
९६ ॥ ॥

कार्यमिति यद्यप्यनङ्गसोमभ्रूकः प्रायप्रार्थ्यनाजीर्णं प्रायायामद्यङ्गसोऽकारी रक्षितव्यमायांश्राघता।
वायतिमिद्द्येयपरिक्षयः कार्यः यथायतिः स्थिरीभवति तथा विधेयम् न पापिकिमित्याह नही
तिमग्नः मज्जापालनतयाहिते यादृशमितिकिंविदङ्गभुजामद्यद्र्केक्षमनवेभ्भुविनालिसम्मसंहाममनास्मर।
णे जायतएवयथंलनयाभाषारवनयाचनस्मतिभइदापिनीति यद्युकेनगलज्ञावेधमज्जापितावि।
लीनिवद्धेनकथाप्रसङ्गेषु सन्मानतयाबामशङ्कणनीतिभावः ९० इतीतिमयेतिएवमस्ति।
मज्ञाममेनाचेष्टारङ्ः प्रादिवितिभवानेवप्रयममावेदकोभवेति ९८ इत्येतिदत्तसंज्ञाटत्तेति।

कार्यः परिक्षयः सत्त्वङ्गसोऽमज्ञायतौ न हि । यतो न्यत्किंचनोद्दर्कं क्षत्नयेन भृजोभुवि ९
इत्यमवात्मानिशम्यासीतिमसमहीपतेः । तत्येमशकादङ्गः संज्ञाला हेवस्थाभवेतितम्
रत्नसंत्रः समसेत्तासमनुज्ञाणिनायकम् । प्रावकर्थबानैद्योतप्रकाशितसभातलम् ९९

नः सनवशुरीराजा ससैत्ता समनुज्ञात । स सः प्रशस्तायाः संज्ञाद्वेतना विशेषात्तेषां समनुज्ञातदाख्या
नस्यानातुङ्गेरितियावत एकं मणिनायकं प्रानेमेदयथा स्मनकथं च नापि दृढयातारि संपातो भ।
द्वेतथाचकर्थबहिरविघ्नकारपकाभाषामवाचेतियावत् सवाहस्त्र्यमाणे द्योतप्रकाशितस
भातलः स्वप्रकाशमात्रेण सप्रकाशीकृतसभातलः इत्यर्थः समनुज्ञोचितेभवतेबहिराहङ्कारोकि
पटिकायांसमतिष्ठिपदिति विशौनेतिति सूचितम् ९९ ॥

प.सं.
१९ही.
३९

39

मणिनायकमावकर्षेसुकम्‌ नमेवहारिविषहरणेप्रभोज्वलमसोकमणिंप्रकाशयति नज्ञा।
विति यदेनवस्तीराज्ञायत्नावेदोविसभावणात्‌ विचार्यविचार्यपरथानाङ्गानुचिताबाध
याज्ञानपिहृदोस्मान्नहिराविहृतेमोविसभावणम्‌ नस्मादृयनावदनान्वचस्मृसारहेलजितो
भृवेलजपावेजातशनिसमहृदयाबाधःपरेत्वविचारेक्रियमाणेनवाप्येवेसतमप्यर्थवलादर्थस्य।
वलीयस्त्वात्कापिलज्जनालाकस्मादयातेतिमृष्यतोवुध्यताभवद्भिर्मेयिद्धस्यतोवेतिविचार्य
विचार्यापिभावणास्येदफलितेविवाचाटवस्येतितामर्थम्‌ ॥ सवितेति सविता:सत्स्वरणा

नज्ञानत्वजितोभवसहमोविसभावणात्‌ नचाप्यर्थवलात्कापिजातालज्जेतिसृष्य
तो ॥ सवितासोवर्षेसाप्यामृष्यरामीयकैसरी पश्चीनार्थनृतोहीरकाणिकामावद
येह ॥ अतेवहुत्नयासह्रोद्यामदेदंक्रियतेमया शिरोवाराणसंग्रामृष्यतोममचापले

नितेषांसेवार्थेनिपिभृतेहृदयमितिपावत्‌ श्रामृष्यांतरानसंधावेनलसीकृमपरीस्यार्थेषु।
क्रोधज्ञविवेकार्थेनतः शेवर्धेहीरकणिकामावकर्षेहेतिप्रसिद्धे ॥ अतेवहक्रेयतिवाचा।
टवखेडनासूचनम्‌ सेतिमेवक्षीनर्थेः श्रवसह्रोद्यासदनसारपरामर्शोनिरतायोश्रेयासि।
वहुविज्ञानीतिनीत्यामाशहीः कस्यचिमितरितिइदेवसमाणाहीरकणिकाहृपवाकासि।
रोवाराणहृपेणशिरोरत्नादानमिदमस्त्विनिसर्गेणानिश्चयेनदानेनवाक्रियते ॥ अतवसमचाप

नेमृष्यतोदसतोपदेयपमयिर्किचिज्ञानवहुमापतेहिति १२ ॥

३९

शाक्त इति अयमर्थः योयं मार्गणो योभियेयमेव मार्गणो बाणः वाङ्पावानभिन्न इति यद्युनाव।
न्नमयोक्तमन्वोर्थे शाक्तोस्मि अधिकार्यस्मि साधिद्रमसाधिद्रमिति वदामि नवदामि वेति अस्मिन्नर्थे
बाणो बाणस्यायाभिन्नेन काचित्क्रिया प्रायोस्तित्संविन्मयत्वसाधेवेति ज्ञातेयिन्नसाधुत्वमावर्तने नशाक्ता
स्मि भिन्नबाहूष्णानन्ताक्रमेयश्चायक्रवं करोमि न मयोक्तमिति शक्ता रेणा सावधाश्च वहारमार्गोस्य।
मलेखितः अतीवस्वात्मस्वात्मसंसारस्य व्यवहारो घनावन्मयालेखितः इति वा वाटत्वे अयमशोयमिति ना।
न्यथम्॥ ९२ वीनताडितिमानामामोदायमहानभावसद्मसहृत्समनन्ये मुद्रितो हृदि कृतमुद्रणाश्रा

शाक्तोस्म्यहं न भिन्नो यो बाणस्यायायाश्च एव मार्गणः। भिन्नेस्मिन्नक्रिया कापी मत्कासौ लेखितोम
म ९२ वीनतारतरवाणाभिव मामामोदायमुद्रितो उन्मीलयितुमुत्कं श्राहाहा कुविकान्त
स्तु ९४ नोवक्षि यावन्नाव मे शक्तिरात्मवशागम्यया मामयहस्तगतान्नूनं शाक्ता किं किं न दर्शय

दायहीदिक्षा पाणिनेति शेषः नवंपरिमितान्तरोमदगो वा ९५ नोवक्षीति यावत्पर्यन्तं नाहं वह
मिनाव पर्यन्तं मम शक्तिरात्मवशा स्वहस्तगतैवेति यथायथा नो वर्तयामि तथा तथा सौ वर्ततामे
व अयमवेति यदुक्तं भवेननदासौ शक्तिरस्मद्धस्तगतान्नूनं निश्चयेन मय्येव शाक्ता यावत्किं सतीना।
नेत्राहे शाक्तो भवामीति शाक्ता मतीमो किं किं न दर्शयेन अ संभावितमप्यरूपं दर्शयेदेवेति।
यथा वयदास्यं वा यवधू रेन खिन्नापटावरणा हृते देहा किं न नाव दस्याः प्रसादे स्वकीयशालेविघ्नत्वप

प.सं
१९टी
५.

यथा यथा प्रसादयत्यामेनां तथा तथा प्रसादितास्वप्रीतिर्दाक्षिणी अभवत् यदा चासावाविर्भवति तदा
परहस्तगतानासौ अभिचारिणी वा किं किं न दर्शयेदिति १५ हिडिम्बायेति अथ तत्तावा त्वां वा रूपा सेवा
रामस्तस्मात् गंधाकारिकन्नासौ गंधभवति दिग्वासिलोकान् हस्तस्वस्तिकाश्व प्रतिष्ठितोक
नमरीदस्थान् निदर्शयामास १६ यो यमितिवा यत्नोत्तरे अस्थाननिकेतनसभागृहम् ११ सम
मिति समममितिवदसमागतावागीकारे सदैव पात्रेस सारे पुण्यपापसहरूपाहृद्येवदालिः वा
त्रि.मोके क्रियमाणो पुण्यं वा अन्ये पापं वेति न चाद्यापुण्यमयी गतिः शुभोदयापातन्नशाकाकुला

हिडम्बायथवा रूपा रामाङ्गं यथाकारिकन्नो समन्तो हास्तिकां धीरम्बरे समग्रशरीरदृष्टा १८
शो यशोऽयं च वा स्थाननिकेतनमहाम्बरा धीमान्तिम्बद्धितो वाणीमहास्तिकास्तनमाश्रिम
न ११ समं हृद्यास्ततोऽपुण्यापुण्यमयोऽशुभोदया अयायासाकाकुलानामद्वितीयाथदतो

अस्यमयोपकृतं किमभावेनेनपुण्यमनेयतेयवा पापमिति नियम्यापितस्सर्वः समापयेतेति।
अथ वा पापयेति कति शुभाभ्यां काकुलाम मध्येपि हा नौ स्वाविषयापद्विषयावसाका किम
पायं पवेयं मत्केति स्वशोकाश्नेन न किम सौमध्य एव मक्केति पशोका द्वितीया पुण्यमयी अथ
ततः प्रमत्तन पवावेति दुष्यामपि मनीषिभिः मोहवायाध्यवहारं स्मजाग्रतात्समाधेयम् उभ
यविरोमकथंयाचासिध्यती निर्विमनामतद्विषयाविनावरूपं विधेयेति १८ ॥

५.

उपकारेतिशेकामिति उपकार उपकार एवेति निश्चयेन स्वार्थे कोऽप्यनाशे भवाम्भराशौ कोवेत्स्यो।
स्थितोऽप्यहन्तः कृत्वा पश्चात्कियन्तोऽन्यं श्रवसोऽपि चिन्तयन्नुपकारोचितं तत्र भाषते नेनस्य हृद्यो गतिर्हि कथा
त्रिकीर्चापोद्ध्वलात्सहैवेन शोभते इति १९ इतीति अप्रत्यर्थितिकं स्मितनवकृभावचनम् ८० इतीतिश्वा।
तस्यपर्यालोच्य यामामित्येवमस्तीति ग्राणार्थान्यतिकृत्य लिखालिकेभागतम् ८१ ग्रापीति
सभानुमतेयेहतेच विरेहते संपत्ते ग्राणार्थान्यतिकिं नाम निनाकिं नाम वल्लयहृयेनासलितेन।

उपकारधियेऽस्वार्थं काकृत्वाचपहतः योऽसंभाषेतत्तस्याहोहृद्धी गतिर्योऽज्वला १९ इ।
तिमेरोचेन साधुमते धीयापथाचमः वाग्मीतिकथ्यनेरुहोवाचारोपयस्याङ्घ्रेः ८० इतित।
त्मतमात्तस्यफलवदनाङ्गनाः सर्वेपरममिसिस्त्रुः कृचालिकानराजले ८१ ग्राचापिकृत्स।
लाः प्रत्नाः सेवंतेनिमनीषिणम् हृदेहतेचकिंनामत्वयज्ञामलितेङ्घ्रेः ८२ यवनेषुतए
नात्वप्राप्यहृद्योचकस्वन हृहोहडेहाखाजीवीभद्रेहतेनवराचमे ८३ ॥

विशारदीकृतम् सर्वमेवाहस्यवल्लभाचीनैर्विशारदीकृतमेवेति ८१ नत्रकस्यापिवित्तेऽसुवादमवताप।
यतियवनेक्षितियवनाहिवेशाशतिज्ञगमाम्पसिद्धः नत्रज्ञातकदाचिद्विहृप्राप्तंतयाप्यनेयवनमध्ये
पिकस्पनहृडःपक्रुरुद्धिमेयाहहःभोदेवन्नमत्रमात्रजीवीभद्रेहृद्धवदेयनहतेनवर्तिष्यमाणेनभ
ईज्ञापनेइतिकश्चित्केविस्मातिवदति ८२ ॥

व॰मे॰
३९ही॰
५।

निशम्येति मद्वचने श्रुत्वा आरब्धनामौनस्वर्वेगेन संसार्यस्मद् इथन्तु स्वन्तर्वौरं आरम्भमौनमिति
किमन्तु सूक्ष्मीभाव एव विचलितस्तन्नामापि कस्मिन्द्विशेषस्म शारदेनेति उभाभ्यामभ्याभावतान्मौ
नेशाग्रे श्रेयस्ति मर्थौ रात्रौ तस्य भावामौनाद्धीयसीति अत्र वक्तीति विवक्षार्थं यदापि तद्वचनात्मा।
मिहेन्द्रवचनदेवेदस्मार्थं वा स्वार्थस्य स्मसचितम् ८४ मद्युति मद्याकोमलयाविवेकाद्ध्येयेति।

निशम्यारब्धनामासौ लक्षणं मौनमिति क्रमात्। वक्ताऽहस्मन्तस्माग्रे उभाभ्यामभावतादि-
ति ८५ मद्याद्दयाद्द मद्यालकः सर्गो भुविभूषणे नानो विनापरः कोपि जातो मे त्र भरतर्षभः
नाहं तत्राम्नि यत्रामम यथा नौ शृविनीधृता वदाव स्मरमालस्यो विस्मयाति क्रियाशुभा ८६
अमनित्मागाभिख्ये गमद्याः मयेदमाकलितम्। शार्दयति धीशिलायेये स्मात्तविभ्रमावि
शत्यत्र ८७ इति श्रीवीररत्नशेखरशिलायाममनिमागाभियमेकोनचत्वारिंशत्तम्
३९

यावत्सर्गः स्वभावोऽतिविस्मयो वाद्य तत्र इति मौनात्। भरतर्षभ इति वेषणामहः ८५ नाहमिति श्रुवा।
मद्यालोकस्य सेवक्रपावद्ध्यावन्नौविस्मेति श्रुत्वार्थालस्यति पुष्टि ८६ अमनीति धीशिलायामिति।
धीरेव शिला शोभा विक्रम तथा शिला दीपिका शिला शमेवावरूपप्रकाशेन भाव्यमिति भद्रम्
८७ ॥ इति श्रीवीररत्नशेखरशिलायाममनिमागाभियमेकोनचत्वारिंशत्तम् ३९ ॥

भाव्यमिति न संशयस्त्वमिति प्रमादस्य मदिरापानावस्थेयम् विधेये च वशपकर्तव्ये १८ बहुशोऽतिरस्कृ
तोऽपदिश्य कोऽनमरतिश्रलस्य गणीभूय यातिमापन्नक्रमाणो वमभ्रवेत्यर्थः १९ उक्तं सल्लिप्सिता
त्यपतिमूढस्येति यद्येति प्रमादस्यागे विशुद्धात्मतित एव शुकृताः सर्वथा विशुद्धात्म इमंतयोवान्तो
वातिशयमर्थः येन स्वपरेषु देहेषु स्वकीयपरकीयेष्वेषु प्रतिपार्श्वतः प्रतिपार्श्ववान्तयति वान्तो
मे चाचरयति यतोऽकुतोभयाः एतदेवाकुतोभयत्वनिमित्तमित्यर्थः २० अत्रप्रमापयतितया चेति

भाव्ये च हेतु न तेषां लं न संशयः प्रमादिना विधेयेति इत्यानून मनर्थोपपत्तेश्च वम् १८ बहु
शो सर्वमेवदृष्ट्वित मास्मात्समनर्थीः भवेत्सक्रोनमच्छन्ति यातिमापविशुद्धधीः १९ अ
दृष्ट्वा च विशुद्धात्मा सर्वथा यतिपार्श्वतः येवान्तयति देहेषु स्वपरेष्वकुतोभयाः २०
तथा च मोक्षमात्वलस्याहस्माधीनधीरहम् विशुद्धमात्मा मम तात्मे भागपत्नभ्यानसंशयः २१

त्वत्प्रभुः सर्वेवत यथीनधीलमयतेचः २१ विधात्मसमार कियायारीति ध्यमोपि सत्रसोऽसमा
मार्थः मदिति स्वामिसमर्थकोपो विविक्तमम्याले त्वेन दृष्ट्य कृतात्मतयो यायोः शुद्धिमाप्यतेन
मदीयेमशोन च यज्ञतिनापितदीयमेशोमयसे कामयति अस्मा च सर्वथा समफलोदयः दीनापी
डनात्मा मिभाक्तिपालतोऽवहस्युदः सत्रभयतो विशुद्धफलभकावत्र इस्तमानितिरिति २२ ॥

प. से.
स टी.
१०

द्वितीयमारकोनाज्ञाल्पंशमयेरिति आपवृमिति तृतीयपेक्षे वेषिण्नडमयगुणत्रुस्मस्योरेति
कृष्णनिवेदनार्थं वेदालोऽध्यापतकम् इसशार्थेतिशेषः अभ्यसीत् निःश्वासमङ्गगारमध्येवि।
रतिरणेरभिनयार्थो ८२ विरतमितिसुष्ठम् ८४ आमिति आमितिसमायानानुकारणम्
आवेदयतिप्रसन्तंपेरालंवामनकर्णगोचरंकरोति ८५ फलितमितिसुष्ठम् ८६ अत्रशोभाविया

क्रियाचारीसमेभ्यर्योयोमदर्जनकभागयोः विविक्तशुद्धिमायान्तंसमर्वंश्यामसुरलोदयः ८१
कोऽद्धवालक्षणः स्वार्थमनयेऽस्ममनागपि आज्ञप्यज्ञाल्पंशमयेदाएवंदेतिसोऽभ्यसीत् ८३
विरतंतमयाभ्येनकश्चिन्मायोनवश्रुतः स्वामिस्तृतीयेवदनोवर्ततेहृदियस्तव ८४ ।
आसंमर्जनकच्छतेनातयथावस्तुतोमम आवेदयतियामर्थंप्रेमपात्रेसमेमतः ८५ फलि
तेभाग्यतरुणाराज्ञोवेदीहृष्टोभुवि मिलेतियम्नुखेनेमाः प्रजाकल्याणभाजनम् ८६ ,
निदर्शितमिदंग्राम्यभावाभंख्यातिरोविदाः स्वामान्तकान्हृत्ताभिस्तानेर्पितमनाअभूत् ८७

ति निदर्शितमितिबोधक इतिदेशनाम अग्रेऽधिविरिष्टतिस्वनामसेममीपवर्तिनोमानास्पदंवे।
यवः अमान्यारहस्यनयमरचराःकारवःकार्यधारिणः अभिज्ञानेसकेलकलनावेदितियाव

न ८१ ॥ ८१

तथा चेति कलिते कलनावच्चरणावेवैति यावत् तान्सामान्यकामन् प्रथमागतान्येव हृतं।
तत्सलनं दिनव्यवहारं भगवान्सर्वकलाशक्तिने नेन सर्वथा शक्तदेवरहस्यमपि यथावदन्यथारोपिते
नत्वहत्ममिदमयथभक्तमयस्हममय्यानमनेनेमवाः कृतेनेनदेमक्तमितिसर्वभक्तादि यथात्र
भूतेश्वावयामास ९८ यथानुभूतमितिनितेशति श्रद्धयत हृत्वाभिन्नवं देवसंश्रयाद् इतेदेवयसारः।

तथा च कलिते तस्य यथा सा वागता सुखः नानेयोहृते समाचल्योऽयं यथावत्सर्वथाभग
त् ९८ यथानुभूतेन कृत्वा सर्वं हृत्त्वेच तेव हिः निर्गताविस्मिता ऊर्ध्वनेत्रे देवसंश्रया
त् ९९ वाक्क्रियेयमम लानस्याभ्युपचैतेपुनः सेत्तात्मलाभात्संक्रमादेवनाशातिकल
ना ९० कार्याकार्यविवेकार्थस्थापिताभेवशाखाः तेसम्यक्करणाज्ञात्वोहृतेति प्रसभेधि

यम् ९१

हिनादेवताप्यैनोवार्तामस्मे संक्रामयेति ९९ किंपुनरयत्नतलमिमाह वाक्कि
येति तेरितिसर्वविचारिभिः सेत्तातिलाभादिति नाहंशीवाक्क्रियासाम्याभ्युपाकस्थापितविदि
ताभूदिति देवशक्तिकलनाकृतादेवप्रसादप्रवासासावितिसंक्रमात्संभाविता ९० कार्येति।
नरावराऽर्थिनाकवाशाहोहृतः द्वितीयस्तत्त्वगाणसवनायसम्यक्कारणेसदाचारपालनंहः।

रेतीतितह शान्त्यामवेतीमर्थः ४९

ज्ञात्वेति प्रहृतानामपि विज्ञात्मज्ञात्मप्रहारमापन्नानाम् तेषामिति चराणां राक्षसो वा २२ तत्र
राज्ञो वैकविधेयत्वकथनाय विधेयविशेषमुपदिशति एतदिति एतत्मन्त्रोच्चैर्मित्रहन्तुर्नाश
वध्यो क्रोधामायामेयपणो नियमोऽस्ति पणात्स्वरूपमाह अवचायेति क्रियानिष्कृतिः अन्तीकार
इति यावत् तत्र च रसन्तावेत्तणीयेति भावः उक्तमेवार्थं दृष्टान्तमाह उक्तमिति मरणजन्म

ज्ञात्महृद्दर्शने तेषां प्रहृतानां चोपणे विधेयं सर्वथा स्नात्वा ह्यरीति रेषा मरीभुजाम्
एतन्मन्त्रां विना राज्ञां मवध्यो क्रोपणो ह्ययम् अवधार्थं क्रियाकार्यो न तूर्णं शान्तिरि
ष्यते २३ उक्तं च वैवैरभ्यातां शान्तिर्मरणजन्मनी अवतीर्णास्त्विवागेषा गूढरूपाम
हेतवे २४ ॥

नीउत्ति तदाज्ञायां हि मरणमयत्तिश्च समसेवेति तदाशेयः यतोऽवतीर्णेति एषा शान्तिर्महीः
तले भूतले गूढरूपा वा एव अवतीर्णास्वरीवागेषेति भावः ततश्च नकस्य नाप्येनो प्रभावर्तयितुं।
महतिराज्ञा समाहितेन भाव्यमिति भावः २४

॥

ग्रहापि समर्थ्येषु निवर्के निदर्ढेति मध्येके दृषिन्नमयाकमाः रस्नतापेनरीमयामनेन संहितेत्रिकं वि।
त्यतिप्रत्यावर्तनेनिःसंभावनायो लिङ्गनसंभावेपसाप्रत्यावर्तते इति कथमिति केननयेनतूणेसा।
क्लिष्टेयतिभावः २९ ननुरिति निगूढतेषु कार्येषु निगूढानां स्थितापि कारणानां स्वामिभक्त्या च सिंहासन।
स्थितानामनां कथमिदमसमन्स्वामिमिसिंहासनेस्थिताहिनमत्रैव भवतीति स्थितात्मनां तमयाणाम् मरहृ
कार्येषु प्रत्येषु वा वलायतनतः सारोचितिनये उचितमोचितमसर्वहेयजाते परिसम्मलेत्व्यपचारोणेहृ।

वक्राणामनेनिकामानेववाङ्कुरीदृशा संहितेइथतापेनप्रत्यावर्तेन सा कथम् २९
ननुकार्येनिगूढानां सिंहासनस्थितात्मनाम् स्वार्थमहात्मकार्येषु सारोचितिनयो बला २
न २९ विधेयंचविधायैवेतदेनोक्तिमलभात विशदीकृतमनब्धाक्लिन्दनानब्धापिचसवा।८

क्तिनानिविधेयानीतिस्वार्थम् २९ विधेयमिति विधेयंसारोचितमपहृत्येनोक्तमेवमुक्तप्रकारेण
विधायमेयाय नत्वविधेयइनोक्तिंदानिहृदिलत्वणांप्रभुणाक्लिभवादतिशयेनानेकार्यतया।
ध्वभिचारिणीविशदीकृतमनकथंचनकदापीदंभभिचरतीति क्लिष्टतायामनयाविविक्तोहृ।
नायानतब्धाक्लिदंनानासोऽत्रापिचसवेलरितिलेखणाक्लिप्रकारः २७ ॥

प० सं० ११ ही० १२

12

विमृश्येति साक्षात्समस्पतीगोचरमानीय अथ यदा कालान्तरेऽपि सावन्मनत्वापरमेवादौ विमर्दसहा-
मिदमिति विधेयं कर्तव्यतयास्वीकार्यम् शास्त्रभाषितं विधेयम् एतच्चिन्तयमस्त्कृते कार्ये शास्त्रि
दानभक्षणम् एतच्चिन्तयासम्भवेन राज्ञा प्रणमेनदेयमिति भावः ९८ अथ प्रमाणयति उक्तं चेति अ
र्थः यद्विधेयं राज्ञामुद्दिश्य वारम्भाषितमकृत्वा शास्त्रिनद्धीधर्ममीमांसादिष्विति तन्त्रधीमतो धर्म
शास्त्रे चानन्तसारीणीति न केवलमिर्यैरवयावत्स्वघा इति अर्जितमत्कीर्मसेसनाचासावि।

विमृश्य मनसा साक्षात्क्रमशस्तावदासवत् अथ यदापि विधेयं तद्धि येयं शास्त्रभाषितम्
उक्तं च विज्ञैर्धीधर्ममीमांसादिष्विति च यत् यद्राज्ञां शास्यते सद्यः सद्दशोपायसन्नापसौ
अवधार्यावधार्यापि शास्त्रिकृत्प्रायमादरात् विधेयापरथा तु नैकार्यं स्वपरगोचरम्

ति ९९ अथैवमभ्यपति अवधार्येति तां चेति शीघ्रं स्वव्यापकत्वात् आदरणेनत्वविमृतयाति
स्मितमध्यमहद्देनापि विधेयापरथेति विमर्शाभावेन तं मितिनर्कर्येव स्वपरगोचरं कार्यम् अविचा
रितकार्यं कुर्वन् स्वपरदेहमेदेस्यायकदाचित्स्वावकर्मा मर्मसारयति कदाचित्त्वासौ शास्त्रिप्रापकः
स्वयमेव न श्यतीति १०० ॥ १००

इति शान्तिग्रयक्रमत्थमहूइशालिप्रकारः अन्येष्वेति श्रवणमात्रतइनिनवृद्दष्यानत्रापि सं
भावितयवनत्रामवाक्यामः १ येति संभावनयाशंकामात्रेणयातनाबलात्कीकारणा २ ३
कार्थेदृष्टपतीनयथाह उक्तंचेति निगरव्याख्यानम् ३ अनर्थइति तस्येति सर्वेनियंतरीक्ष्यस्य।
संभावनाकृतास्यः शंकितेर्थेदृष्टपतीतिः ४ इतीति अस्मात्कंकितत्र्यवदरणात ५ मेतित।

अन्यथापिपणोत्स्रीहातात्श्रवणमात्रतः संभावितोविकलनास्यदेशाख्योननाकविन १
यासंभावनयापापिपातनासोमहीभुजाम् इहामत्रायशः पंकपातनाभगदायिनी
उक्तंचैनदृहस्येवसंभवामनयेत्स्रिया भूपानाख्यानकीर्तीनांशास्त्रिरेषाचलेपना ३
अनेन्यसोपतेनूनंवृंडदंडेचतस्यैव संभावनाकृतास्थ्योयश्चरतीरमहीपतिः ४ इति।
सत्कीर्तिवशास्यैमंखेगलितियातननात नासोकनेनवास्मादाङ्क्षिवर्तेसहितेकुभिः ५
माकस्यविद्दीरविथैस्त्रिहृतिकेरतथाकीर्तिकलंककलेला फलेष्ययातेयशभीरतासा
नश्रेववाव्यक्तकलयमङ्ग ६ यदीयंनात्नविज्ञामसाविताश्रकरीभवेत तदानशःकृता

येति संभावनामात्रेणअस्येतिपत्नोतासमञ्चये अशायेंातरन्याहः ऊकरोतिइयंसंभावनाशास्य
त्रातनवतःऊन्मितकलना ६ विपदेवाथमाह यदीयमिति इयंसंभावनासाधिताविषयवतीव

प.मे.
११ हो.
१२
13

कृतापदिष्टकारी भवेत्ते केवपनेसमम् इति नग्नयाच्छादनाप्रकाशम् अलभमानो ऽन्तमः पश्चात्तापी
किं विधास्यतीति न कोपि शुद्धिप्रकाशलभ्यत इत्यर्थः १ अभेद्यशिखायां शोभतेति निर्दर्शितमि
ति केचिदिति अनभिव्यक्तजातिविशेषम् २ गतेति दृष्टिं विद्यासेयापेति दृष्टिं वपमित्युच्यमेतत्ता।
येन च लक्ष्म्या नास्य मुख्योच्छिन्नः सस्य मध्ये निखातो भूदिति मध्यनिखातासिः ३ इत्यमिति निश्चयनिखन

निर्दर्शितमिदं तालिकवायेगालिशासति कश्चिल्लमस्य लीयातो ह्याकेविद्दर्शह ४ ग
तोतिकेविलोकायदृष्टिं वपुमेनेनसः छिन्नश्चैवेति तेन मध्यनिखातासि इत्यर्थ इतम् ५
सत इच्छातिविता ध्यिमयग्रहस्ताश्रमन्मतिः स्वच्चोभूतानागतिस्थानक्रिययोरेनेवसत ६
तैरेवागगतः कश्चिद्रागनकोयानरस्यताम् संस्थितिवीसप्रदतो गतानजसेति दुःखितः ७
विचित्रपाणीनस्य द्वाविपर्य स्तोर्ध्वसंस्थितेः वहुशिरोयावसिकोरतोकातो अत्लभय

नात् ८ मह्यतिगतीति किं गच्छामि न ततिष्ठामीति क्रिययोर्मध्ये भूत नजगाम नापि रस्थावि।
ति किन्तु लब्धप्रवेपभूवेमर्थः क्रियारहितस्थगतिं स्वभ्रते स्थानमत्रासनम् तथा चामरः
स्यादासनासनं स्थितिरिति ९ तैरेवेति स्पष्टम् १० विचित्रेति तत्स्रोर्ध्वसंस्थिते लब्धस्य विप
र्यस्य पश्चात्संवेष्ट्य अलेवयत गतेपि लेवमानो चके ११ ॥

श्यमिति स्पष्टम् ॥ १२ दृष्ट्वेति केदारो हेमरत्नप्रायम् यात्रेति पपच्छ पप्रच्छेति वक्रक्षेपात्ताम्।
इत्तहन्नत्वादाहेत्यो ऽद्भुतस्य चकम ॥ १३ किमिति मल्लकायश्च वध्यो कि वाग अनुकरणम्।
१४ यूयेश्चति विदितैव घरश्नेति ञेदः श्रत एवं समकाशक स्वामिन् विदितैव घेति पतार
शाभिख्याभियोगावहत्वो लोके जायनेप वेति विविच्य वर्तते प्रक्रमम् विवेके च सतिप्रभृत्साः।

श्यमानीयते राजा स्थाने तत्र यथेप्सितम् सर्वं निवेदयामास स्वामिने सोऽस्य किंकरः ॥ १३
दृष्ट्वा स्फलत्वा वतद्दृष्टे दीमच्छाखिरसोऽकथ्यत् ओंकारगर्जितेनैनेकृता केदारसमाहर ॥ १४
किमिदं किमसंभृतं बलाभ्यां नृणां नतिमजः याय स्वेमस्य यद्दृत्वा मल्लकायमुवाच सः ॥ १५
यूयं विदितवेद्येन महद्भिश्च धृतव्रतया विविच्य तद्यथेष्टं तेवर्तनाः सर्वथा शुभा ॥ १६ अ-
हे यस्येवतमितो मेऽल्पदृष्टान्सुमारितेन तथा विस्मितः किमिति स्वल्पो भूपतिः संस्तुता। ॥
उत्ता ॥ १७ येते त्रैव नानेन सा वागतो राज्ञः स्फुरः वंयतप्राप्तमसंते मामसिकेदमिहानय ॥ १८

सवलितशासनेयिनदोषश्तिपथेच्छसिसुक्तिः ॥ १५ यद्दमिति मंत्रपीठं तथेति छिन्नशिरा।
स्वहृत्त्रिशोनालङ्कृताभ्याम् ॥ १६ येनरश्तिप्रेवोनेप तस्यो मूर्छावस्थायां यदानेन बाऽयस्मा
वैतेनानाहेवइस्त्देवमयापि मे स्नाम्नाग्रसिकेदमिति तस्मादसिरुत्याप्यमतो केदसमर्पितमिति

प॰मे॰
२१ टी॰
१४

निशाम्येति ग्राः इति नइत्तमितित्थेरात्मा सर्वव्यापिपतनीयमिति कोऽपि नयस्तवनम् श्रु
तमिति तस्मेभ्रुवं मम इति स्वाध्यत्संस्तुवम् १९ समामिति सममिदममावेनेनमात्तिः
ति प्रकृतकर्मणानिर्यकर्मणा परोरेडनोम्रतिलक्षणम् २१ इतीति शोकयासंभावनामा
त्रेणामामोमापिनेऊरु २२ ग्रदेविपरमात्मेन परमेश्वरेणविद्वयाविद्वपपदारोहणकामाः

न ज्ञानेह्यतमद्यास्यमृतस्यवचकस्यवा इतिमत्तेमहाराजश्रभ्रयीरघुनागतिः १९
तिराम्यवाकृतस्यामैराजाहेडाहत्यायातम् ममेह्यान्मोवनगतिर्विधत्तेमोकृपा
पैनैः २० मत्तेसम्यापितोनेनद्वैनाकृतकर्मणा ययोवितमसोपीडंग्राम्यमोरेड॰
नीयताम् २१ इतिश्रुत्वानिराशोमोजीवितेवंडशासनम् तमवाचमरपाशेनमाचितेश
कयारूढ २१ ग्रद्योऽत्यपरमात्मेनरहस्यशृण्वभूपते नपत्नीमास्यदेशांकेमविद्युविद्युथाइ
ति २२ समपङ्क्तिशामितवार्थः परमात्मवचोमना ग्रवेहयोवचात्तमपंचमारोप्यतामिति

प्रतीमास्यदेशोकांमेभावेनादोलावृतितेनऊवीरद्विति प्रेरोक्तामांभाविते ग्रंप्रतीतिवनऊ।
वीरद्विगर्थतः सिद्धम् इतिशोकास्येदवइप्रतीनयोमूर्तोइतिविद्युथाइमस्यभावः २३ सम्य।
गिति निशामितेश्राविते ग्रम्रनारात्मा ग्रवहेश्यौनिपापिनः पात्मदंडः किंकिनत्नुश्रीनिना।

नीत्वेति स्पष्टम् २५ घोषणामाह अथेति अथेश इति लोकसंमुखीकरणे प्रायश्चमागाहूत अथेत।
स्मिन्नवपके आज्ञाता नाना तोरम्भ इयमज्ञा २६ घोषणेति घोषणाया कारिते स्माहूते शुद्धैर्नेतुमथ्येति।
तेष्मा वेलक समानात २७ तावदिति तन्मध्ये कालले पंकजकृत एव तथ्येति भवद्दत्तमतो ग्रन्थे संभवश्
तिभवता स्वामिनो मम मापीति भावः २८ अथैसो चेति इयं स्थिते राज्ञस्थितिः अलमतिशयेन सा गो

नीत्वा वरम्भुं वंशी छत्रे गुणैर्वन्दापिते ततः यंत्रारोपणवेलायां घोषयामास हूंकृतम् २५ अथेश
एतत्याय ध्वं विजने स्मारितो मना कोपी मद्योदम्भुराज्ञा यत्र मारोप्यतामिति २६ घोषणा।
कारिते शत्रुवाक्य स्थिरे वेलकः निर्गत्य पुरतः प्राह मामेव मृपिकुतानुतम् २७ तावन्तमे।
धुराज्ञा प्रेरणताहूयावरस्य तद्वयस्य नृपोणये वक्षिप्रत्याख्यानर्थं संगतिः २८ अथैसोऽवभवदाने।
तेन होस्थेरदृवशंकया यापमारोप्यते गौतस्थितिर्न यपनाराणादियम् २९ इति विश्रान्तहूतना।
स्वयं कांविस्मितास्ततः विधायकालदेपे तेराज्ञांतिकमुपानयन् ३० सोऽयं भूतैर्वराज्ञा
न सास्मन्वयोऽहतः तमापकवयोर्ममाहूयासौ प्रमाप्यताम् ३१ ॥

यांगत्वगणवर्णं २९ इतीति विश्रान्तहूतना विरोषेणापरयानर्थं संभवश्चतिसूवयश्नहूतनाः ३० सोऽग्रेशति
प्रथमिति विजनसंयतः भवद्भिर्हृष्टो मेवयः मत्कर्तृको सौ वयस्यार्थः अस्माविति हिंसकत्वयास
भावितः प्रमाप्यतोस्माधनाम् ३१ ॥

प॰सं॰
२२टी॰
१५
15

श्रुत्वेति प्रत्यविज्ञेनेव नेत्रसंभवं किंनस्य बोधने हन्ताभिसात्तनम् ११ क्रतेति विचिन्त्य किमिदं
मयाप्ये भावनामात्रेण तत्वमस्मि तिभीमग्रः संवार्थनाणसंथारणं कृत्वा स्वदेवतया स्वदेवेन ह्यास्ते।
गतिं हत्वा मयाप्य प्रभृति नैवमिति शङ्कामात्रेणनात्वा कियते ह्रतिपणानियमे द्र येकं तब्धतया स्वीच
कार १२ स्वेति महत्तत्वादिनेसमहत्तानवादिनेश्रवकारणबंधनेस्वगर्भे तज्ज्ञविशेषवशेनाज्ञामन्येति।

श्रुत्वा ननारि पुमे सो तब्धा यावत् स्वेमया स्वदेनमात्रितो नास्य किंचिद्यत्र बोधनम् ११ क्रत्वा
विचिन्त्य भीमग्रः संवार्थेषाश्रुविग्रतः स्वदेवतयास्वैवनकार्यैतिपाणेद्ये १३ स्वनास्योक्तो
वनाश्रान्ति राज्यामनः कृत्वा स्थितिः कारणोबंधयामास सतेमहत्तत्वादिनम् १४ तेनिया।
प्याथकारणयातेचाप्नु सोप्यतेश्रुभम् अथ्यन्तः श्रुतोगता नत्याहृतेविधिज्ञापन् १५ ततो
विघ्नत्वितोसौ धर्ममीमांसकान्बहून् आहूयमेविमाबोध्यपपच्छार्थं वसारम् १६ सवे
ग्यासौ वैनकक्रोनवध्यो सौ कथं चन गृहलाघवमालोच्य यायानां निष्कृतिर्भवा १७ ॥

अन्यथा स्वयमेव प्रज्ञेनेइत्यौ किं राज्ञेन कृत्यमिति १८ ग्रैत्रेव विशेषबोधनायोग्यश्रेयावताः न
मितिन याहृतमिश्रसौ कारणायां कृतोसौ वमोचितश्चेति १९ ततश्चेति अन्यार्थं स्वयमावेदितं
स्वहृतस्य विधेयमिति २० संमेयति निष्कृतिः प्रायश्चित्तम् २१ ॥

२५

गरलाद्यवमेवालयोयतिमारितइतियद्यसोसमनेवेदेतदासौहितीयोनिर्निमित्तंमारितोभवेदि।
तिसौरवम् एकस्मस्तः सचातिरितिलाघवम् ३८ इतीतिइदमस्मान्मतम् यतोभवदाज्ञाप्रमाण
मितिभावः ३९ विशेषेतिग्रविलसोगोपांगतहृतम् ४० ग्रेचतिनिगदव्याख्यातम् ४१ समस्मिति
प्रस्याध्यानेपितवयस्यनकिंचननकिंचिन्मात्रेणापिविदितहृतवमस्तीतिभावः ४२ निशम्येति।

सातिनेस्वरिपेसम्यवाचापुम्नोचितःपरः मनोतिरेकवचनादस्येतिलघुनाभुवम् ३८ इति
शाहमिदेनोपयायमन्दर्भेउर्थरम् वर्धतिप्रभयीहृतसर्वनोपिगरीयसी ३९ विशेषवि
उषावकासासंलिप्समाद्यात् निशम्यानाध्यवायेतपश्छातिलमेवसः ४० ग्रहमूलेस्व
हृपचवाच्येसेनियतेलया इतिराज्ञास्वयंदृष्टोजगादाग्रमपूर्यंभूः ४१ समेमेतिसोनाद्य
तावेमेवपामागतः लब्धोसोविजनेतत्रणेमयातितोस्यनकिंचन ४२ निशम्यमतिःसोप
समेध्यानाहसन्मतिः नस्योविनयशालायामन्केकिमितिविस्मृतम् ४३ राज्ञाविशेकप
नैववात्वरीभूयकरावन एकेसाध्येमहानर्थमत्रपातस्त्वयोरिपात ४४ ॥

समंध्यात्वासम्यमेतत्येतद्वचनमितिस्मरनाश्रयवासमेत्रलइवेध्यानाग्रहोमध्यापिनाहंडकृतपाचे
जातइतितमीश्वरंशरणीकृत्वाहाविनयशालेतिग्राहिकानाम ४१ विनयशालार्थेनउक्कोविश
दयतिराज्ञेतित्वरीभूयोपगतीभूय सत्रपातोयेनवासनिवद्ध्यते ४५ ॥

प॰ सं॰
३३ टी॰
१६
16

शंकयेति नश्यभेति इहामुत्रापि भयदायित्वात् ४५ व्यतिरेकेणाप्युक्तमर्थं साधयति तथाचे
तिश्रुतिरिति वृत्रपालनायोत्तनार्थम् ४६ गुरुशोखयति निदर्शितमिति सर्वश्रुतिमहाजनाः
प्राकृताश्च स्वाभीष्टमिति श्रागच्छन्त्यस्य गृहमत्र्यसन्नद्धमिति स्वद्वारमुद्गुप्तिनेमवस्थापितमिति
एतत्फलमाह महाजना इति स्वेष्टभागः स्वेष्टदेवताभागनैवेद्यमिति यावत् यथा स्वेष्टदेवताने

शंकया दंडनाया सौ नैषधा भयसे स्तवः प्रसभेमतिकस्यापि न स्युभारकृपानता ४५ न
थावशंकमात्रेण यत्रातामभ्रमनोन्ननः देवान्नणं पलायैव हन्तुं गच्छदितिश्रुतिः ४६
निदर्शितमिरेणाकेन चित्सर्वगोचरा स्वरव्याप्त्यापिता सर्वे स्वाभीष्टाप्युवेविति
महाजनाः प्राकृताश्च स्वेष्टभागमिवाविदः तद्दर्शने विसृष्टायां तु सौ किं नाम संलेभे ४७
मूर्धस्थशेखरशिखामौक्तिकालीद्युतिपरो स्वलोचनप्रकाशाय धीमतस्तो यथाविरे
सद्वेषणन्नुवालोकप्रकाशेनेव नायते प्रकाशभवितासत्त्वं जनानां लोचनद्वयी ४९ क
दाचिच्चसमानस्पहृद्वः कश्चिदिपकयोः संवादान्तरतस्त्वित्रामाविषकेकयामिमाम् ५१

वेयं सत्फलावाप्तये सर्वे प्रेमागच्छन्तीति तयान्तर्दर्शनमिति न चास्य देकर्मविस्मयायेत्याह विसृष्टा
यामिति ४७ मूर्धस्थेति सभाख्यितत्तदर्शने धीमतां तमोनाशके जातमित्यर्थः ४९ गुणाग्रोंतरमा
सेनोक्तमर्थं समर्थयति सद्वेषेणेति स्पष्टम् ५० कदाचिदिति संवादान्तरः कथाप्रसंगेन ५१

विचार्यतेति तद्रूपध्यानेन स्पोपथा उद्धरसारवत् ग्राह्यमानेयम् ५२ तदिति ग्रन्थे मेतदर्थम् य
स्मिन्नाम्पयो विते सौवर्णादिवस्तूनि ध्यानमागोचरे सत्यपि नतिरायोन भाव्यमिति ग्रस्त्येकमिति वै
यक्ताविशेषविहर्ता सरूपवानर्घ संभूरवस्तुत्वैके रत्नरूपके प्रशस्ते रत्नमस्तीति प्रशंसायां रूपं तद्रूपेव

विचार्यतेऽथ तत्र दर्शनालाभभागिनः तेषां च तद्रूपध्यानमात्रे किं च नोद्भवम् ५२ तस्मा
माध्यत्र बाह्येऽस्मिन्नप्यध्यात्मगोचरे अस्त्येकं वैयक्तानर्घ संभूरेवत्त्वभेदवत् ५३ वाञ्छामि
तद्दिदृक्षुर्गामहमभीक्ष्णमस्पृहः प्रीतिमत्तया भयकाभावं लाभवत्ताध्रुवम् ५४ निशा
म्याशस्य पक्षः प्राप्त्यो हृदयानां भावतीमदा उवाच सद्दयादावाचा मोदयन्निव सर्वतः ५५ स
पक्षबुद्धेति निगमं सदीयं त्रिभवो महान् वस्तुनाम तिसारणां कथा सारालौ वस्तूनि ५६ द्वि
तिकौतुकमालोक्य रातो सौ सत्कथाभरे हृष्टचित्तस्तदा वेदं सर्वांपरविचक्षणः ५७ शप
थास्वाचवत्क्तैतेपरसेरानयथा भवान् न च सर्वलीनिकार्येषु सत्वेन सर्वथाभयम् ५८

कद्रूतिरत्नरूपकमिति प्रयोगः ५३ वाञ्छामीति स्पष्टम् ५४ निशाम्येति गतार्थम् ५५ सपक्षेति नि
गमोऽथ वरयथाः मम सत्कथा वस्तेवाति प्रीतये ऽरुतिभावः तस्मात्तदानयत्किं नाम नदृति ५६ द्वि
तीतिः सर्वापरविचक्षणोऽहमतिः ५७ शपथास्वेति यथा शपथवत्तस्मापेतया ५८ ॥

प. सं.
२२ टी.
१२
17

गायया लोचनत्वकमिति विवृणोति यत्स्वरूपमिति सूर्ये भावः लोचनश्रवणयोरेतन्मूसंगुलिवत्त्वकमे।
वविद्यते इति स्वरूपं लोचनेन विलोकाविषयत्वमति धृत्वा विधानेविधेरिन्द्रियेतोऽक्षवर्णगुलिवत्त्वकां।
नविते मायरमावरस्त्वरूपवधारिते विद्यासाभावात्सकथाच प्रवृत्तिरनर्थायवैतिस्वरूपं चत्वचारुष्टे।
सत्यप्रतीत्यावर्तनेन युक्तं स्फुटेवचलकरणमानानामसाधारणत्वेन समासस्त्वसंभवादृतेनमयुक्तं।
मिति ५५ सर्वथेति सर्वेषामागनार्थेशंककाविलोगनकपिलादयोपि संनीति बहुवचनेवलिनी

यत्स्वरूपे दृष्टपेनेतनत्वम्भूत्वा विश्वरूपत्वेनन: विधानेऽङ्कुरणे इन्द्रियेतो मादृशमावर ५६ सर्व
प्राणोभवेदृष्टमिरामुत्र स्तुतिरयम् श्वेनेन चावत्तोसिद्धिः स्फुटे दृष्टस्वमेकतः ५७ श्लोके।
काविश्वराजाज्ञावलिनीयेन्द्रयेमेन: स्तुत्वा विश्वरूपमायेयानत्वानेव विलोकया ५८ ॥

तिशारीरदृष्टेपरमसेवाविकारात् यावेयाविवेयाविशंकयेतिसंभावनामात्रेण ५९ तथाहीतिनि
दर्शनेद्योतयति शंकेति श्रोत्राभ्यामपि याप्रतीतिर्विषयाणां काप्याने वेघजिताकदाचिद्देवरूपास्तु
हीभवेदसत्यमिदमितिप्रतीतावपयाप्ततत्वदर्शितामेनेडेरन्तु सेयानस्यूने: किमकेडः स्वेनाप्यतेसर्व
मेवडः स्वमाप्यते श्रवमेवमत्वमालिम्पडनोमामिरमत्वभाशति ६० ॥ ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥

निश्चयेति ९१ देयोतिविस्यस्तमनसः इतिवक्तव्येविस्यस्तशिरसः इतिशिरोत्यहृतोपरास्तिदीप्तता स्तव
नार्थं यथासंज्ञानविकारेनश्रमपिवस्त्वनेपथ्येनाछायनेनतथानयापिदेपादेपीयाइतिनेपथ्यग्रह
णम् ९४ शंकास्पदमितितथेतिहृद्दन्यसज्ञावेपोभागान्यसमरुद्धिः ९५ इदानींशंकामात्रेणराज्ञा।

शंकाघ्यासपियाघ्यानेयोनितोवस्कुरीभवेत् प्रतीतोमत्तवदर्शिनोकिंनाप्येतन्नैवकम्
निश्चमप्येमतेमाधुकारैहुदमथाविवत् यानितोपिकदानेनतत्कथामस्ततमर्थीः ९३।
देपादेपीयनेपथ्यंधर्मपोभावनामस्पाम् विस्यस्तशिरसोयासोपनास्तिनास्याकुदेष्यति
शंकास्पदंवयापास्तिसाहृदंधमदीरितम् तथानस्पतिशोभेयमितिशास्त्रार्थसंग्रहः
तथाववकेनविदृशोधेमरुहामहीभन्नाम् श्रमादकारणाऽहृदिशायेतोतेश्रमादिनः ९५
श्रमादकारणाद्बुद्दियानिञ्जेवतिभ्भजः ज्यायसारञ्जेकेभ्यश्रुतिवीर्नातितिनिश्चयः ९६
कामतस्माहृताप्यानेश्रयेहानिरियेत्पाणि विशेषेणामहीपानामर्थंत्रेषांतितोरवम् ९७ ते
चेस्वियश्रमोदेनयःकामवशगोभवेत् नथेपुःकामनास्तस्यसर्वाइतिविनिश्चयः ९८
श्रद्धोतोनिमित्तेनिहृपयिनमवतारयति तथाचेतिपतेराज्ञानः ज्यायसेयशापियत्वे भ्भजइतिश
शमेते ९१ कामइतिसर्वचेतिकतव्यज्ञाने ९९ तत्रादौकामस्यप्रसादकारणात्मादरवृत्तेतिस्प
ष्टम् ९९ ततत्वमितिकथमहेविहितेनेदक्रान्तम पतत्सत्वेपरयामीति यतत्संपरपामीति ९।

श्रीज्ञानीतिकामिश्रेतिविभक्तिप्रकरणः ५८

प॰से॰
सटी
१८

तत्रापि राज्ञ नोऽर्थं गोऽश्वमाश्वकामेति ९९ अश्वोऽश्वं पतिश्चाक्षापिके तिष्ठियं वरं इति इमस्मा हि
नचारी १० महाराजेति महाराजेमामेवरणं नाम्यः कोपि नरस्मो भुनाक्तीति सद्वचनार्थम् आय।
तिरीनरकालिकीगतिः पूर्वः जलबुद्बुदः ११ अनयाप्यनदोऽनुपमाह अथवेति देहनेति की
र्तिदेहेन चिरंजीवी भविष्यस्येव अनेनापि भौतिकेन देहेन चिरंजीवी भविष्यसि आमेव उच्चनाम।
नलहंनोपघेयं वाकामीकस्यापि पश्यति नभीश्चापीस्तेनवृक्षमेहिकामभिकीम।
नाक् १२ कामभोगानन्ननायः कोपिरतधीरः सर्मकार्योगानस्याशुगतानीति विति
अयः १३ आख्यापिके यमत्रापि गीताश्चायः श्रुताग्रतः पाकेश्मयापि कृतः कोप्यवोचमि
यंवदः १४ महाराजापतिवीसोऽहास्यालेवरः स्त्रियः सत्यात्मनेश्च वरुद्यार्थः कोपिभ
वेद्वम् १५ अथवापिक्षमाणोऽश्ववरुद्धाप्येयमनत्वता नवस्थानाचिरंजीवी देहनापिभ
विष्यसि १६ जपात्नासर्वथामेयं तवेन वरुभार्थेना भस्याविद्याधनाद्याराः प्रमाणप्रभृथीः
धरे १७ रतिप्रेमश्वरकाश्मभरितो गिरमस्पृशः निशाम्यस्मितवोवेदस्तप्रेमविभानरः १८
सीनिश्रुतेः १९ जपालेतितवरं नेतिच्छेदः देहेन सामि २० इतीति श्वरपत्नश्चवहवनम।
१४ ॥ १४ ॥ १४ ॥
१४ ॥ ॥ १४

सत्यमिति नामधेयमिति शृङ्गारादिनानर्थेनविशेषः ॥२५ मनस्कार इति मनस्कारः कालान्तरे स्मृतिः उभयो
नैवोक्तचरेण नवकुसुमृतयेत्याशयः ॥२६ पूर्वसमर्थयति शश्वत्सैवेति एवकारेणाग्राम्यवचनस्पश
त्प्रमाणकत्वादव्यभिचारित्वं द्योतयति स्वविषयेऽवकर्तव्यं कर्म सत्त्वयत इति ग्राम्याग्राम्यानुगतमनुभ
वानुगतं चेति भावः ॥ वक्रोक्तीकारणमन्तर्लड्डुकमित्याह यतिकुटमिति सर्वविजयी सर्वथा प्रगल्भः
मावध्यनामिति चेदाह वक्रोक्तीति कोहिनाम कामपरवशनाडइहत्ध वक्रोक्तीकल्पदर्थीनत्वा इतत्ति

समंचावध्यटीनान्तेवतः पालनयाययथा सत्राग्राम्येसमवेहापिमहंयाप्येतनामयथा ॥२५ मन
स्कारो महीपानामभयं नैवमृतते नदिदं स्ववशेयेनपालितेसर्वथीमुखी ॥२६ यत्नेवा
ग्राम्यवचनमात्मायुक्त इति स्कुटम स्वविषयेऽन्तर्गणोत्सवससारकं चेति सत्त्वयः ॥ यतिकुट
मिदं नामयः सर्वविजयी सचेत कदाचिदैवध्यनेत्सीणवक्रोक्तीगतिरीदृशी ॥२७

तो भवेदिति भावः ॥ सर्वथैतन्मकारएवमायीपालितिमूलयति य इति एतदाचाणं कामिनी।
त्वाम् एतदाचाणानुमरणेनासौ सपानएवमर्धिवृ इति पानं सपानो भूतनन्दा लतादिनायस्यापिपूर्वत।
दाचानुमरणे एकपानो हि नैकताप्युपायेनापेनीति तात्पर्यम् अत्रार्थान्तरयति क्लोवितिसिद्धाः
शुकश्चेद्रशामसौ हासवशान्तो हंसिनीचक्रवाकमिथुनेमरणमिति व्याख्येयम् ॥२८

प॰ मं॰
१३टी॰
१९

इत्याद्यः प्रमादकारणं कामः ७९ द्वितीयं प्रमादकारणमाह इसमयेति सोपीति तस्मात् लुः ८०
यत्र तमनर्थयति गुणपाशुल्येति यथा लक्ष्यमिति हिंसादिद्वाराणीरणात्केतिकथमसौ योगात्
मपात्रेमभवेदिति ८१ यत्रैवमनयति प्राकृचयत्रिनिद्य्राकृचेनेसवपीकृतमणोपवे पिपनीमद
महिवेकाद्धारयिद्योम सत्विवेकीपंडितः ८२ इद्धन्तइति प्रसन्तस्मालोः ८३ नेनेति

यः कोप्येकत्वगणेनैवनराणामवसरेद्दवम् तन्म्भर्पिपानः पोमतो ज्ञोर्यतिहावृणावृणाः
तस्मा ८४ तसपालेयया सोपि पिपरकीयेपिवसतनि हितैवपापकलनामद्योगेद्रुह
नेहवान् ८० गुणपाशुणपकलोहितावरतोवयथातथम् कथमर्नकणंकोनकृतिहेन
मद्दीभनाम ८१ प्राकृचयत्रपाविलेसवेतोपियपान्यधीः नरणारक्कुयमितोपिपानी
होकरोतिमन ८२ इद्धनोस्पमरस्मसमाभद्धेवनजानिति कपट्ठहिकरोमेषसर्वतः सुवर्
लकः ८३ ननेश्वगुहिकाजानलव्यानोश्यंतेभुवम् भ्रुपतेसौकिकस्मनाग्राकामेतो।

यत्रव्यतिरेकदृष्टांतः भ्रूयतेइति यदैवशक्तिकालानलकणादानेनगुहृपसंमीलनात्मके
सेतोषंपारयतितदैवमन्काशुलाद्दीनायते संतोषाभावेपद्म्रा
एवमुमोरहाहृयंतेइति ८४ ॥

ममगुरुपद

१९

अत्रशोत्वेरयति तदाहृतमिति तपागतमिति कृतनंदेनवेलत्वान्मेलनार्थमंतिकमायाते
अज्ञानहेतः तद्धेलायांसाध्मसौवेलोनेवलेतियावत् विवृद्धधीरितिकः कथमुपदेश्यइति ८५
शासनावाक्यंपठति अहोइति आश्चर्यराजइति इदानीतावत्भवतः सर्वेसमर्जेकाश्वाच्छाइति।
पृरिवसोश्रुतमन्यायेननतेभ्योवलिदेउयत्निनदारीनदरिद्राज्ञोसावितिनाथपादेशांतीतितद्धु।
पदेशायाचेतंमाभूदितिमायेनप्रज्ञावत ८९ एतदन्यंसवादेनद्रष्टव्यति उक्तंचेतिदीनतोयांतीति

उदाहृतमिदंचापिकोऽपियान्तमुपागतम् कंचनेनेशशासाज्ञानहेलायांविवृद्धधीः ८५
अहोतेफलितंभाग्यैराश्चर्यराज्ञोऽस्मिमानद मादीनद्दुर्विधोनोभूर्गच्छजीवदृष्टः समाः ८
उक्तंचयदिकोशागारात्तोमनसिवर्धते तदाच्छादीनतोयांतिहाकष्टंधिगिमांत्रषम् ८
यथाशैशोत्यनेतत्वाशोस्यालेविगुणागामिनी नेयंज्ञानपिवोढव्यामहोवदतिविनिश्चयः

तदैन्यशोकौदुर्वारयतिभावः त्वघमितिकोशशुद्धिलक्षणामशतिहृदेवसर्वान्यसंचयधिकता।
लक्षणायाग्रेणननिषेधः ननुसर्वथाकोशसंचयाभावः ८७ यदिवेयमपिभावनाज्ञानरूपेती
तिसेभावनातदासाविशेषंप्रतीकार्यस्याह एषाकोशावोर्धतामितितदैवस्वविगुणागामित्वमा
शास्यासोमहिपनाच्छन्नियाशासनीयम् अत्रहेतुः नेयमिति ८८ ॥

सं.प.
३३टी.
२०
90

अत्रसमर्थइतिकथमितिअत्रकोशासंबंधे १९ अत्रशोलेखयति तथाचेतिसहम् १० द्वयोरिति
द्वयोर्गनसमर्नेकयोः योगेनागारलक्षणः समासोविपर्ययेणमतः समसमर्नेकायुवको
यः निश्चितमितिनिश्चितेवर्तमानसमसमात्समर्जेकलक्षणकोशादशेसायनाकोलाय

कथंश्चिदशांतनुतेधीरोविमलाशयः योसौवाशुरिवाजस्त्रंचलत्वेवोपलभ्यते
तथाचकश्चिद्भूमेणः स्वहस्तः कोशसंबंधे एतन्नुलिख्यत्सयोतिप्रस्तुवाचामतोदयः
द्वयोर्वभातियः कोशोसमासोबहुमयाम्नतः निश्चितमसमास्मेश्यशुसाकिंनभवा
दिति २१ सुखापूनाभिधेनापिकृतसोऽसमहेतना येनजीर्णविशदादेतद्रूपमेवेत
न्नलाणम् २२ हितकृद्भिरलभायमहीयेः पथ्यकारिभिः मनतायाप्रहानर्थभाजा।
नैभूयतेतदा २३ तथाचमतैरूपतामभारेतिगरीयसि अर्जकेष्वरेशोऽभूमाः हे
ब्बचरंतिहि २४ ॥

योगकालउत्पत्तौकिंशरणानभवोउदेत्यसंभाव्यतइतिसंभावनायालिङ् अस्मादेवकिं।
द्रष्टसीतिभावः इतिवृत्तमाद्यो द्वितीयः प्रमादहेतुः २१ तृतीयमाह सुखापोनेति।
सहम् २२ हितकृद्विरितिमननतायाः पथ्यकारिभिलक्षरवतीतिभालभावम् भूयते

प्रमोदेनर्थे संपत्तिमाह नष्टा चेतित्यवहृते शतित्वश्यथलाप्रयिकाविणः ९५ बोध्यइतिनातेने देमद्दकार
णे पीतसंपितवेतनसमोछ्वकलमः स्वमोछ्वमेवकलमो तात्वतीस्वसोछ्वलेखनार्थे स्वयमनर्गलेख्या
पितः समोछ्वमनयालेखमाप्रवीणालिखितिति स्वयमेवतननेम्पालेखमात्रितेति ९६ अभ्युपयदोषा
यार उद्विग्नेत इति स्पष्टम् ९७ श्रुतीवेति यमिद्धिरिमाहावस्याकृतेशवोधवेलाप्रतिक्रियेतत्रवत्रयः

प्रहृते ध्यतसे चापे खाङ्गमेनं न तद्गणादसौ विस्मयप्रकृतिर्भूयो न पपेऽद्रुक्षीर्निभानने ९५ बो
ध्योपर्यीः समसेन्मारकारणैर्यनभ्रम्रता पीतसमाछ्वोकलमः स्थापितो नगलेखवं ९६
उद्विग्नेन नवीनाम्बक्ररेपनयपीतयः देशादेशी यमीमाखविद्याविप्रमादिति ९७ श्रुती
वमत्लिनामेषं क्रियायज्ञोमहीयसाम् प्रबुद्धमतिभिः सेवद्धेदानन्नप्रतिक्रिया ९८ उन्म
नते ये शैथिल्यकारणं कार्यवास्तनः संधिबंधस्य नागर्यो सर्वेषेन विभ्रमणाम् ९९ ॥

मादेजाते कृतस्य कर्मणः प्रबोधेपिप्रतिक्रियाद्भुर्धदेति ९८ उपसंहरन्नाह उन्मनेतेति देशादेशी
येतिचबोधेजागरणं जागर्यो इन विभ्रमणाम् कार्यवास्तनः संधिबंधस्य संधानदात्तनिमित्तम
रत्नकस्पतिङ्गस्वपरानर्थायैवेतिनोविचा बोधौवितीति रत्नद्वारस्वनाचौन ९९ ॥

प॰सं॰
शती॰
२१
21

रत्नहारफले राजकुमारे योऽनपिण्यत्वबलात्पुत्रिकाहीति स्मृतिभिर्व्यासादिभिर्महामुनिभिः
देयरूपक्रियाणां कृतानां परमावधयोऽर्पितं तद्वाहाद्विलोकेषां पादरूपक्रियास्वनेकविधास्वकथितानां तासां
मध्ये यानि तन्मौपनयनप्रतिकृतेषु प्रायश्चित्तानामुपदिष्टानि तेषां प्रायश्चित्तानामुपनिषद्रहस्यप्राय।
श्चित्तेन पुनरहमिति नैकदापि करोमीति यादृशाहीति नास्तोकनाकर्णाग्रहणादि शुद्धैर्मनसाति
यमने श्रद्धया तावत्कुमारेण बलात्कृतेन तत्रचावरतः कश्चन भवेतिनियमरूपाया प्रायश्चित्ता।

देशे देशीयकार्येषु तपोसौ सर्वविल्लकः नोचितामततानि ज्ञातस्यैवो यौवितीमृदे ८
यादृशाहीति च स्मृतिभिर्देयरूपक्रियाणां प्रायश्चित्तोपनिषदुदितानां यास्तियोग्याश्च।
पात्रम सौ सौ सर्वेश्वरउद्यद्दोमोदितः सत्क्रियाभिः किं विद्वांसि सफलयति नो नेति।
सम्प्रार्थ्यते द्वा १ ॥

योनिषत् शम्याश्रयः पात्रेति वेदनाख्याने सौ सौ सर्वेश्वरः नहितेविनान्यः
कोऽपि तत्रिवेदनाख्याने यतो साक्षुभयदलदोषभवनरूपामयोगानि निवायोऽयं गतिप्राकः न
नाटष्येने मा ह मोदित इति श्रुतिभिः समनेन रहारचिताभिः सत्क्रियाभिः सत्कारं एवाभिलषदभी
षतउदितानाचारनिवेधकरणमोदितः प्रसन्नस्सर्वतया स्वात्मानं प्रत्यभिमुखीकृतः सन्नस्माके वि
द्वांसिं किं न सफलयति सफलयत्येवेमतो हे लोकाः सर्वं प्रयत्नं सम्प्रार्थ्यते १

॥

प्रार्थनामदिशति अवामेतिलोकद्वयेपदिहंसमरहिडिएवर्गाश्चराजकुमावइतिसर्वंवङमयविष।
येयोज्ञे २ मधुपइतिरसैकसक्तइतिरसाः शृङ्गारादयः रसोरागस्तत्रैको मुख्यः सक्तः अतएवमधु
पइवसोपिरसेमधुमेकसक्तः अथचरसायामुख्योमेकसक्तस्त्वयोगदेमावहः मधुपोमयपायी
वोमधुपरसायामेकसक्तः पीतमदिरादिरिश्रितम्भूमिर्भवतिअथचयथाभ्रमरोरसेकसक्तोसारभा
गमयहापमसारभागमादत्तेतथामर्वत्रैवसारादायीतथाभवेत्माहि अथमोर्थः स्फुटएव अथचभ

अवामसंबोधयप्रसन्नवेतनाः सखीलपाङ्गैर्विनयानतांसः लोकद्वयेश्वमिनिबद्धकक्षोऽजी।
यात्समोराजकुमारकुः २ मधुपश्चरसैकसक्तोपियोभवविभवविहङ्कामोन्वरसम विच
रतिचतस्याचरेण्योद्धुतेपरमपरमृतेत्ययत्नाप्यथा ३ ललाटिकायामिवसंपयतायाः कस्मी
रभूः सत्नमणिभूषितागी विराजतेमधुवरपदाश्रितास्यामसेपितेनानायकपश्चयाजा ४ ॥

वेमहादेवेविभवोविशेषेणभवत्याविर्भावोनुभूतिसलहिलिडिकामइतिमिडम परमपदमसैप्स
यत्नादितितथाभिमुखीभवतीलायासप्रयत्नायत्नविनैवपरमपदंपरामालत्मीयेवतत्परमपदं
परमोमत्तत्वंहृदंचसर्वेर्धवतिपरंस्वरूपंवेति ३ ललाटिकेतिसंतः पण्डितास्पएवमणयस्तैः संतः शो
भनाश्चतेमणयः सन्मणिभूषितलम्पवितम् अमधुचरपदाश्रिता कश्मीराणामस्वप्रदेशास्थिा।
नात् ललाटिकावणीगोधभागेललाटस्थिता इत्यमर्वाणनडापायमानायकेनभावमि।

पं॰सं॰
२२ टी॰
२२
22

ति तदर्थमारम्भे इति नायको नेता मध्यवर्त्तेव यथोपकः सदैव भ्रमितविरागनाशुकर्षोर्पितः स्था
पितो नैनैवासौ विभातिनासमासायः ४ सएष इत्यभयविषयम् सन्ततापः शोभनकोश इति।
नाः शोभनपक्षु इत्तापस्य दोषाणां विकाराणामपहारो दूरीकरणमेकः यथानेयणोपस्य दो।
षाणां चैयथासु वीनयामवति जगदिति दोषायामुमोसिद्धरयत्नतपलेषांहारे दूरीकरणोपकः
परोपयस्य तत्रामहायघ्नरहस्मर्थः तथा महेशः महादेवः एषवामहारोगहारी रामो वेष्टायस्य।

सएष भास्वानिव सन्ततापो दोषापहारैकपरो महेशः। उदेतु सिद्ध्यै जगतीश्वराणां ॥ ४
सर्पितार्थः कमलद्विकारी ५ यंशापनीतिविधिकीर्तिविनीतिशब्दवाणी कृपा रति वि
भूति विवेकधर्मैः सम्यग्वतीर्यसदनात् कमलासनस्य शीर्णैरिहस्वशिवमापिहावासि।

शेरोगं भास्करादिति स्मृतेः सएष तेइत्यत्तुपस्मारे इत्त उदयं कोतिनुचजगतीश्वराणां विशालं
यतस्तेसौम्यमर्पितार्थः सकमसमर्पितम्मूलः तदधीनत्वादेतदेशी च व्यवहारस्य सार्थवस्तूयो।
द्रालोभ्योर्द्धमाराध्यवेदनीतिशरणागसिद्धम् तथा कमलद्विकारीति लीकद्विकारी सार्थच।
कमलविकासकारीति ५ यंशाप्येतिप्राय्भावः सीमाद्यो सीमाबाः परस्यैपिताः पुत्रस्नुषाद्य।
गादिसंबंधेनत्रस्समदेनकृतस्थितयः स्वास्वमासनेनत्याहि विधिभर्ता वाणी भार्या धर्मः पुत्रः ता।
याविधिः पिताधर्मः पुत्रः स्नुषा प्रसाविवेकः योरः तथा विवेकः पिता भार्या कृपानीतिविनीति

कीर्तयः पुण्याः विभूतिः योज्ञीवृतिः शैपोज्ञीतियामीघांब्रह्मसदने बंधुभावः सहासिकाचावेचा।
मीत नदिहृत्प्रमंडले सम्याभूत्स्थितिर्निर्माणार्थे देवेण श्रवणा हतीर्यावतीर्य समवितत्स्याना।
लाभान्नाणैर्विशीर्णाप्राये देवत्रकास्मिंश्चिरकोवेडमोनलबलास्खलित इति शिथिलप्रायै स्नेयंप्रे
नगुणं श्राप्य सवशिवमापिवेधुशोभानव्यास्तावासिकाचामासर्वेमीभावायत्रकृतस्थितयः।
सेतीतिभावः विधिः सङ्गापन ६ शाकेंदुम्मेति शाकेंदुः शाकाधिकारी युधिष्ठिरादिः प्रद्युधिस

शाकेंदुसेवोज्वलमानकृत्तेर्वस्यस्रमतेः प्रदीपनताज्ञव्थिस्थलजनलगताभातियदियम
नतस्थितेर्हृत्पमत्पयातिभरेस्या पुमहिताउदैवास्मिन्नेमामाम्नऊटकलनाहाहिर्दपिता ७

लजनलगतेति नतदर्पियानुमतायत्रिनेनभातिननतस्थित्रमधुनाहिर्येस्मान्नेतज्जलस्थलादि।
निवासिभिर्हृदयाज्ञैर्लौकिकोतिशयप्रतपनिप्रतापन स्वासपितादर्पितामऊटकलनामऊट
कलनामऊटरीतिर्दैत्यामरायवेमेवप्रवणवेलायामेवप्रहितामऊटवेथनमस्माभिस्यक्त।
मितिशैवनेरसैवोधितेतिकिंविश्वयदेभिरस्यामाहतेति शस्यान्तापउमहिषीस्थानीयातत्रगा।
नेतिनविश्वमकिमिदंविश्वमित्यर्थः यतोमप्रतापस्मेनत्रप्रेषितेनैः स्वस्वदर्पितामत्रदैत्यमासे

षिताः शसिद्धेश्च प्रतीमगणमानेनाप्तिमेवं स्वरूपतोऽवर्त्तयंति शूत्रञ्च प्रमाणपनाशिप्तनस्त्रे शामेस्व
त्वार्थैतेनैवमहत्त्वमुक्तस्थतिदेवप्रियपुत्रीनेस्मृती इति नेतनिवऋमामतामृबिना शमेकापेतायैक।
वचने ॰ सोयमितिसइतिसमवेनरह्ममप्रज्ञातः प्रथममाविनिवर्णायितेप्रज्ञानतत्वात्प्रमस्।
निर्दिशोपिमेयपि स्वहृयहृवतीति त्रिनयनिर्देशोनवद्यः शुभायतिः शुभावृहायतिः शुद्धयस्।
तिरिति सर्वथा श्तत्वात् संतति हि राजपुत्राग्रण्यवयलेशाविद्धत्वादैहिकामुत्रिककर्तव्यानपि।

सोयं शुभायतिरसौ रणवीरसिंहः शुद्धप्रकृतिरमलोदयकीर्तिभाजः श्रीमन्महोदय
दयानृपदार्चितस्य तातस्य प्रश्रयवशाद्व्यपि परमनीयात् ८ नगराधिपमेव योऽस्याय पवि
नितरां विभाति वीक्ष्य वम चक्रे कौमारपदस्थायिनमेनं पितापि दीप्ताशः ९ ॥

कारिणा इति विशेषणेनतनुभयापि कारकथनार्थं प्रत्यय इति मन्तीति मूर्तिः अमलोदयकी
र्तिभाजः इति तस्योत्कृष्टिर्हेतुः सदैव चनेऽमलेयस्य ऽथवाऽमलपोरेकान्तरस्मरणात् अमलोद।
यकीर्तिभाजः अमरादेवाः इहपरत्रापीत्यनुक्रमः ८ नगरेति स्पष्टम् ९ ॥
१ ॥ २ ॥ १

अपन्नीति प्रज्ञानिय न्याप्रज्ञाभागेन नलब्धोदय इति उदयः पालनाशक्तिः प्रतीतः प्रापितः शिर-
यावीणमहाबोरणेति विवलः एवं तिवर्मनामा हि लिपिः एवं मतीवकश्मीराणुमह्लवयदिति राज्ञा तो
गिरणांप्रसिद्धम् यस्मो रणमस्थितिंह ह्यासिडाप्रप्यश्रावानीतिःः तथाचराजतरंगिण्याम् एवं
तिवर्मणः कालेबहुश्रीकल्हणास्यः अनग्रह्णायलोकानां सिद्धाभूमावावतरन् इति अज्ञानिय।
नीलब्धोदयोसाविप्रमम एवं तिवर्माणमिव विविच्यतकीर्तिपाविंतस्मिन्देशोस्याधिपसंदर्भम्।

एवं तिवर्मैव प्रनातिपन्या लब्धोदयोसौ विधिनापि सम्यक् विविच्य तस्फारितकीर्तिरस्य
कश्मीरदेशोधिकृतिं प्रतीतः ९ ततोपि वृषभ द्युस्म समीलकायोसे या ये य प्रवरसेन मि
वापि वैथाः पाविरणहत्कमल मस्यगाभीरथीर्भाव समप्यनगोपि हतेचकार ११ सल
लितादिविवनितेणम कृदेशान्नतो द्विरहतमन्तः किं न विभाति लसन्ह्रीर्ललितप्राकारहत

इति भावः ९ ततः संपीति अपि पूर्वसमयं श्येम प्रवरपुरे प्रवरसेन निर्मितेवपुनाम्नी नगरमिति
वदेति ११ अपि ततलितादित्यैः ललितादिम्यः तेन चक्रवर्तिना महदेशो अपि जलमग्ना वितेषपरपुना।
पि ऊरु कथापि हृतस्थिति ललितप्राकारे रमणीय सालः ललितादित्य राजप्रकारस्य इदानी-
न्तनप्राकारस्थितिरतद्देशेषु समस्त ग्राम्यर्थे नैव रचितेति प्रसिद्धिः १२ ॥

प॰सा॰
ल॰टी॰
२५

२५

अतिसंकटस्य इति शक्तिलब्धभिंतःपाते भगवतास्वमेकतानुग्रहः मध्यपात्तानामितकारणम्
मभूत् इति प्रसिद्धम् तेनैव वचस्त्वध्यपुरे विरचितं अस्यतत्स्वरीचीलासंदेड्याचार्यातथाचरणा
नन्दमानान्त्वध्यवाज्ञास्मरतिमदमागतश्रयर्थः २३ विवर्धतामिति उदारानस्वरात्स्वविषयेभ्यो वि।
मुक्ताबुद्धिर्यस्य पयोदारबुद्ध्याबुद्धः साक्षात्कृततत्त्वानलवपरियाटीकः बोधफलमाहतदितितस्य
परमेश्वरस्य शक्तिपातेनानुग्रहेणोदमनादीमविवेकयोग्यहृतिरात्रिन्दिनेश्वरायपरायणस्तत्हृदयस्य।

इति संकेत्यप्यमनास्त्वध्यपुरेस्थितवतास्वशरीरमात्रम् । किं नासौ स्वध्यतपःस्मृतिपदे।
बीयापितोविशेषाम् २३ विवर्धतामेवमदारबुद्धिरलं कुमारस्य प्रबुद्धः तत्क्षिपात
दमनाः प्रपन्नस्त्वाहीनितत्पादसरोजयुग्मम् २४ उपायपलमाहारमध्यास्थैर्यमधीशितुः
प्रणामं विकल्पाहृतनिस्वयोऽसौ विराजते २५ ॥

हीनिरहस्यमायस्थितोपनिषदात्तत्पादकमलयुगमं प्रपन्नः शरणमायातः २४ उपायेति अधी
शितुः परमेश्वरस्योपायपलमाहारमिमं प्रणामं विकल्पाहारीतिनियमहृपयाहृतनिस्वयः २५
रीत्येतिग्रनयैवपणाबंधहृपयारीत्यामयात ... विश्वसाननस्वहृपादहं प्रादुर्भूतोऽस्मि तत्प्राप्य
मितित्रिविधं कायवाङ्मनोभिर्यसनत्यागं अमनानिपरत्वीस्वरूपानादिलतणानितेषाम्यागेऽस्या

यं अथ च त्रिविधं यं विचारेणत्र नियमेव ह्याद्रिसत्यावैवागिति नीमायोभरणमाभाति १९ विहायेति
विकृतोपतः स[illegible]नादिकृतनस्वरप्रेशाकाचितेजोयकृतिः सर्वोह्वासर्वतेजोभिभाविनीयासौच्छ
विरोलज्योतिः प्रकाशास्तयासहजनपुमाभ्यषितम् अतएवविकारातिक्रमेणासरूजप्रकाशाभ्याप्र
शांतशांतेवदने अथवाप्रशांतामनयस्लेषामिवशांतेवदनेयस्यराजतेतराम् १७ विकारेतिच।

रीत्यानयैवमेतत्रशाम्भवंपुनरेवाह त्रिविधंयं स्वसनत्यागेसंपार्याभातियोभरणाम् १९
विहायविकृतोपोतेसर्वोर्धकृविभूषिते प्रशांतशांतेवदनेयस्येदेराजतेतनराम् १७ वि
काराणेहृद्धाम्यामेषेयंतत्त्वरसंभुवम् इतिवडस्थितेःकोस्यापियंथालुपितत्तमः १९
ऊनयाहृत्कृतिस्वगेनिर्व्याप्यासोनदाहतः विहरन्सत्यमार्गेणाकथंवाशतिमीयते १९

स्वभावेणासंसर्गदोषेणाकराविहानभक्तिणोपिदर्पणेनइत्यवारविकारेतिगुणपानादिविका
रजनितनस्वरानेंद्रहाम्यानिश्चयेनममनत्वरसंयोभनासादेमधुसहजामस्तेपयेमितिवडनिय
मस्यास्यकोपमसनीसंसर्गेणापिपियंचालयितुंशक्नोतीति १९ ऊनेयतितरांहतःसहजनरूपेणा।
हतानेदाहतःसत्यमार्गेणाविशुद्धबोधेनविहरत्रिमांव्यवहृतिंविहारभूमिमनुभवमानःकथंकेन

प॰से॰
३३ टी॰
२५

प्रतिमीयते उपमीयते अनयेत्याकृतिः त्यागेन व्यवहारी व्यवहारसमाचरणाद्रशान्त इति अव
हारशान्तजनभरतेऽपि लोके प्रसिद्धोपमिताः तैरिह मेवकवीनामिति भावः १९ एतदिति व्यसन
नञ्चकचराः २० मङ्गल्यमिति स्पष्टम् २१ समवेति निगदव्याख्यानम् २२ उपसंहरति रत्नहार

एतज्ज्योत्स्नोच्चयसर्वमसृक्छासनसंप्लवः शरान्तयद्गनिष्ठानां संवासेनाभिभूयताम्
मङ्गल्यमस्तु पात्र्यस्य सर्वतो वितनाभ्यताम् लसन्नामोद्भविनागोष्ठीषु तस्य मन्मतेः
२१ समस्तदर्शी भगवाञ्जिनेन्द्रः यगान्तयासोत्कलितं विधुनाम यथास्य समेताहिवर्ण
पथिवीवाससः प्रसन्नाभविताः स्फलेः स्तुः २२ रत्नहारं चैतद्गोज्ज्वलाभं समस्मइदेरी।
तिरम्यं समन्तात् बोधौ वित्याभिव्यमस्तु हृत्सभी मे बोधौ विरामकीलितं किनरयात्
इति श्रीवीररत्नशोलरसिरावायां सुशीलपरभियानायां सम्यग्बोधौ विसर्गनामत्र
यस्त्रिंशत्तम ३३ ॥

मित्ति अभिख्यानामशोभा च उद्धृताप्रतिकान्तसंख्याः उत्कीलिता।
मङ्गलदीपिंशुजनकृतम् उद्घाटितं च ३३ ॥ इति श्रीसुशीलशैली विवरणोपदसंकेता।
त्रयस्त्रिंशी प्रभा ३३ ॥

श्रीगणेशाय नमः अथेदानीमादिमवृत्तं आकर्ण्यतां श्रूयतां कर्णेवाद्यं यतो रत्नख्यानतानूप हृ
द्धृते समस्तगणवर्णितेवलः स्थिते च गोष्ठीषु राजते सभामण्डपेषु च यथा शृणुध्वं विदित्वा चेदं यत्कर्णेऽस्त।
स्य हृदयंगमेन नतवचनगतस्य शीर्षशोभेति अर्थश्च हारादिगणयामि दृष्टान्तरूपाय आकर्ण्यतां श्रव
णे श्रूयतां श्रवणशीलिते च हृद्गतानुसंधिते गोष्ठीषु शीर्षोत्कारणामित्युक्तं राजत इति अथ
वा स्फुटमेव यतः श्रुतासमाधानं संधाय तत्र राजन्ता विदग्धसभाप्रवेशमार्गेण ताम्रपात्रभ्राजनाय।

श्रीगणेशाय नमः अथेदानीं वक्ष्यामीदं रत्नमाकर्ण्यतां बुधाः हृद्धृते च विशेषेण विद्व
द्गोष्ठीषु राजते १ यन्मया पूर्वमदृष्टं बुद्धिकौशल्यमेतया तदिदानीं बुधाः सम्यग्लक्षणैर्यो
रत्नाय च २ न चायं यत्नवशेनात्र पदार्थाखिलतोऽखिल आखिलेऽखिलतेऽखिलाखिलतावि
लीयते ३ ॥

र्षशोभत इति १ यदिदानीं ल
सतेऽखिलगणाश्च नयानि वक्ष्यते अर्थोदयायाभिधे।
य संपत्तये अथ चार्थानां धर्मार्थकाममोक्षाणां रत्नायाविर्भावाय बुद्धिकौशल्येन चार्थानां।
स्व स्व विषयस्थितानां सिद्धिहेतुत्वात् वयमधिकारिलक्षणमनुलक्षिकाव्येय तामनवलम्बयति २
न चेति न चैवं सति अयं यत्नवशेनात्र ऽखिलरत्नार्थः अनेकधा अखिलं सर्वमेव अखिलतो निःशेषं बुधैः
विलसते रत्नवाचां जगत्क्रीडमात्रमिति कल्पते अखिलमशेषतिरत्नम् अन्यायपर्यन्ते खलु यस्माद्

हेलाचपलमतिः खलाखलसमरः विलीयते विनश्यतीति बुद्धिकौशले सति किं नाम गोपि।
तं भवतीति शून्यपर्यन्तमपि वक्ष्यते ३ सरतीत्यत्र बुद्धिकौशलेन शान्तिपरस्थिताः शासिता रोग।
ज्ञानस्य तेषामस्य विशेषेणोपयोग इति ४ तथेदमिति अमीषां बुद्धिकौशलवताम् ५ बुद्धिकौ
शलविषयमाह तत्रापीति धर्मरीत्या धर्मेणास्य रीत्या प्रवर्तनेनेति शासनेन तद्देयमित्यर्थः सरल
मार्गेणैव निर्णेतव्यमित्याशयः अन्तर्हिन्नेति यत्र किंचित्सत्यासत्यादि विज्ञै प्रकटं न भवेत्तस्य

समर्थं चार्पितपरोयः कृतास्थोयधीयतः विशेषेणोपयोगोस्य येस्युः शान्तिपरस्थिताः
तथेदं सर्वतः साध्यं यथामीषां मनोहरा हर्षापरविधेयेषु यातिंधा गिरां गोचरम् ५ त
त्रापि कार्ये सत्यत्वं धर्मरीत्या प्रवर्तना अन्तर्हितेषु किं यत्तदनेन प्रसादयेत् ६ सान्त्व
वानापि सत्ये सा सत्यासत्यविनिर्णये अपेक्षते स्फुटमिदं लोभस्य बलवत्तरः ७

र्थः अनेनेति बुद्धिकौशलेन ६ सान्त्वेषु कार्यनिर्णयकारणेषु सत्स्वप्यस्य बुद्धेर्वोपयोग इत्याह।
सान्त्ववार्तापीति सेति निर्णयकारणमिति गीता सान्त्वविभाषितमिदं सत्यमसत्यमिति।
निश्चयार्थमिदं बुद्धिकौशलमपेक्षत इति तस्यापकारिकत्वात्रकिंचित्कारत्वमुक्तम् ननु वादि
प्रतिवादिनोर्विप्रतिपत्तौ किमत्र स्यस्य येनामावसंस्पृष्टीतीत्यवाह लोभस्येति ७ ॥

नरीतिविषयमितिहृष्टः योनरमारिनोऽकलनाः ८ उक्तमितिमहात्मनमरीचनिपुणबुद्धिकाशो
लभ्यगोतिनिप्रवीणसंख्यारिभिः ९ निबद्धमितायोगेलक्ष्यति निरर्शितमितिप्राकृतानतनका।
लेश्वरतोविवादसंक्रकृताम १० मरीचइतिएकावलिमरीचोसौगुरुः द्वितीयाचनयेवावलिमरी
यणेवेति सिद्धीरीतिमातिप्रमयारिवइमहत्यापर्णोऽद्भुतमितिपरोक्तापरोलसंवादमासाधात ११ नुत्र

तद्दीकोशलमाश्रित्यसर्वथासातिभाषणे नप्रमेयंसमालोच्यविषयंसादितामता ८ उक्तं
शतप्रवीणोग्रहच्छायाशालिकारिता महात्मनाविभात्मेषाबुद्धिकोशलभूषणैः ९ निर
र्शितमितिप्राकृतस्यातेसंदिग्धमहत्तम केविशेषेसमाथायश्चक्रेश्वरतोकिल १० मरीचासो
मरीचासाविमवक्योक्तितमोरे संवादवद्धनियतीप्रातिविदितयतक्रद्भुतम ११ दृष्टमतीतेस
ख्यापोयथेकाक्रेदिताततया ग्रपणापिबुभूवान्तरद्भुतमिवाभवात १२ इतिविस्मितचित्ते।
मौलणांस्थितानांतरंपयौ किनामवित्रेविद्धषायदसाध्यंचसाध्यते १३ ॥

संवादसाम्येपिदृष्टप्रतीतिर्निर्णयकारणंभवेत्स्यात्तथाह दृष्टेतिक्रुद्धितामंदष्याक्तिः तदद्भुतमि।
तिसंवादवंयोप्यनयोःसमः दृष्टप्रतीतिक्रुदताचसोमेवेत्याश्चर्यकार्येनिर्णयइति १२ इती।
तिश्रोतरविशेषमतियतिम १३ ॥

प॰स॰
२४टी॰
२

अर्थेति पथ इति उरः समानकलया समांशेन यथा नानयोः शर्वे वेदतद्भागस्मनाधिकभागविवा
दः पुनरवशिष्यते इति समत्वे मातृहृदयप्रत्यत्नम् ॥ अर्थमिति पते हेमातरौ स्तोष्यते इति अशेष
स्वस्वामिनो वृद्धिर्वैभवं पत्यपाताभावश्चेति ॥ पाल्लाविति स्पष्टम् ॥ तस्यामिति तस्यामसि
कायामस्यापिताया वालस्यैरीकारणार्थम् ॥ अयोरिति उद्यानकोलिणीतिमह्यापति

अध्याहृत्य समत्वे सम्यक् मानानितपस्सभुः आयायामिहिया कार्यः समानकलयैषवः ॥
अर्थे समर्थ्यतामस्यापर्थमस्येमह्युरागुनः यश्चैते हरमायातेमांस्तोष्येते गतन्त्रौ ॥ पा
लीअवंउदंजयामस्यिताया प्रभोस्येवात् कश्चिद्भूत्यः पुरोगत्वा निश्चकर्षासिकां बला
त् ॥ तस्यामस्यापितायां चतयोरेकातिविक्लता लोलयमानामपतदण्णोभरणाङ्कवि ं
ता ॥ अथोक्लिन्नालिग्मा सौधारासारेणलोहितम् उह्यमानस्यबलहाचामामेत्सम्मयानका
लिणी ॥ मामेति लेपमालोच्य किंचिदुक्लमलचेतना स्यापपिताविगिरं स्मायमवावचषेम। क
विक्लता ॥ निरापाहमतौमदीयोस्मान्मयापायः आमितौमिषमाबालो मार्थतांगमता

तापिमास्सावेनेनषीज्ञेमार्थते इति निवारणार्थमस्यानकोलिणी ॥ मामेति मामेति वावादेपं
कालदेपमालोच्य ॥ निरायेति अत इति एतस्मात्स्नातमयापायः पाणिरासितानिष्क्रामितः मया

गाथ इति वाक्ये ऽशाग्वः पुत्रकामना मेघवति निधय यौन तकांक्षमण्ठवित्
पतिवेदकतालिनिदकतालांक्षपति २॰ ॥

२

अपरस्या इति अपरस्या द्वितीयमातुः अमृता संधिमता २१ अत्र निश्चयकारणं ज्ञातेयाममिति कथं
निश्चय इत्याह किंकिमिति प्रेमवश्येति प्रेम्णो बाह्यविलानां ज्ञातानां सर्वशक्तिविकलानां ज्ञातानां
सर्वशक्तिविकलानामपि पालनामपि पालना लालनादिना शक्तिसंपादनात् प्रेमबद्धेति २२ अस्मा
दिति ते वितारस्तवलेनाकर्षिताः केशा यस्याः सा अग्रतो रेणाहरीकार्या मिथ्येतिपः कश्चिन्मि

अपरस्यामृतेनाथ विकारो ददृशे यदा तदामृतात्ममसोऽश्वो ध्यायत्यतोऽद्भुतम् २१ या
ल्ले निशाम्य दुःस्थामस्यापघोलितनिश्चितम् किं किं न कुरुते प्रेम प्रेमबद्धा जगत्स्थितिः २२
अस्मोल्लेखितकेशान्तारेणाकार्या स्वतोऽद्भुतम् मिथ्याभियोगवात्तैषमग्रतो घोषणाद्गिरा
धीकोपालफले धीर धीभिरिमं शुभोदयम् विविच्यतिपमात्रत्रस्येश्वभपरेहुभिः २४
अनसरः प्रकाशो सोऽयं दिदं गुडिकाशालम् यो सो तन सतते गाविमस्लः शुद्धिपालिश २५

ध्याभियोगं केन विरुद्धितितस्य पघावाताश्यमेवरीतिर्विधेयेति २३ धीकोपालेतिस्पष्टम् २४
अनसर इति वियस्तश्यनेन श्राग्रभावे कुरुते ति दृष्ट्वा प्रसन्न्यायेनापीति नरस्तोपि तन्न्यासः कृतः
ति समारितैरत्रभाव्यमिति तद्वितम् गुडपालिधिनि सभावनः गुडा स्वबालपाणजातिव
त्याजावास्वस्ववार्ता श्रमथर्मपालकेषु २५ ॥

प॰सं॰
३५टी॰
३

उक्तार्थसाक्षाद्याह तथा चेति उपनिषच्छ्रुतिः भोर्लोकाः यस्मान्मोक्षलक्षणाद्धि शुद्धात्मेः सर्वथावा
ह्याभ्यन्तरं च स्पन्तथा संकल्पतयातोऽशेषमनुष्यविशुद्धमात्मेर्दृष्टिः तस्मिन्नुरस्य साक्षात्स्वरूपदर्शनेऽस्य ह्यध्या
प्रपश्यतितत्र दृश्यैव पश्यतितत्तस्य सर्वान्तर्बाह्यान्तर्क्रियास्तस्य शुद्धस्यैव भवन्ति नास्य किंचिदध्यात्म।
दितेभवतीतिसर्ववेत्तत्वेसहजमस्यानिश्चितम् १९ स्फुरतिचितिश्चस्य स्वधर्मनिष्ठस्येयधीकोशल।
दृक्यालावतीर्णांश्चाकाशाद्वतीर्णा तत्स्वावतारपवास्यानन्तरयोनिसंभवश्तिसत्त्वकलनात्मम

तथाचोपनिषल्लोकश्चस्माज्जस्यतसर्वथा श्चरोदत्तस्यसात्सर्वदृष्टतवोहृत्वमीरितम् १९ स्फुर
तिश्चिद्वैचबहुयातीत्तिवुद्धवृत्तिभिः धीकौशलदृशास्येयालावतीर्णाविराजते २० किंनामह
दपिरितसमीपेप्रकटतथा वाह्यमाभ्यन्तरंवापिजडैर्वाधीनैराजते २१ हेयेदमरितसङ्गिः।
सहजातार्थभेदतः तथापकौशलेधर्मेवितीयवैषमिष्यते २२ स्याःसृचितम् २३ किमिति
सर्वमपिहृत्पिहितादिकमस्यसालाज्ञात्मतश्तिभावः २४ शुद्धावांतरभेदकृथनायावताश्यति।
हेयेति सहजंस्वाभाविकंश्चचात्मवशाद्धार्येशीतितंवात्मेच एतदेवविहृणोतितजाद्यमितिश्चा।
येसहजंधर्म्यधर्मादनपेतम् धर्मोदागतेचवैषमितिविमाजानंतेवुद्धिनीदाणताख्य तत्रवुद्धीना।
मानेमात्मकदाचिकेनविकल्पितमपिकिंचिद्मेनमीदाणवुद्धिनाधिककल्पनयातत्रितस्येतश्ति

४४
३

एतदेव निदर्शनीकरोति तथाहीति । पेशिकास्वभिकविधेयेषु ३० करामलकेतिसाहस्रम् ३१ प्रमा
देति प्रबुध्यन्तो बोधैकव्यतीनाम् ३२ इहेति इहत्वव्यपदेशकारणमाह नापीति । महात्मस्वेवेति ।
महत्त्वहेतुं पालिग्रुतपल्लियोगपारिपूर्ण्यकारणमस्य कोशालस्याचालनं सूचयति ३३ नायहृति ।
नामेयमन्वतेति नायहृतिनो न्नते दृष्टमिति दृष्टप्रमल गोचरमापन्नेषु कथं प्रमोदहतिमहात्मानः

तथाहि नापेतरसायायाविशुद्धमनस्कता धीराणां भ्रांतिहीनानां वैराग्यं सर्वथाखिलम् ३०
करामलकवज्ज्ञातं त्रैलोक्यं सचराचरम् मनोहृत्याविमलया येषां ते सर्वसत्तमाः ३१ प्रमा
दाद्धारेतेन नष्टं किं नामैषां प्रबुध्यतां नयाति गोचरं नायहृतिनामेयमन्वता ३२ इहेति व्यपदे
शाहेण घनापूर्णस्य किंचन अतातेकोशालमिदं महात्मस्वेव भास्वरम् ३३ दृष्टिविविचेत्ता ।
हीनामश्रमस्यैकोल्वेशस्यांतः किं वा नष्टं व्यवहृतमभ्येति समाहिताः सततम् ३४ प्र
ब्राणुदाहृतिमिमामाकर्ण्य विनयशालिनः कैभस्यानवरस्यांतो नाफन्मा हृत्सेमाकृयो

स्वसंतापसंतापः नष्टमिति नित्यम् अव्यवहृतमिति प्रकल्याबलात्कारेणवा इत्यांतरे बाह्यार्थस्तु
स्फुटएव ३४ इति शिखिध्वजः प्रत्यग्बोधरचना अत्रापीति तत्र प्रबुद्धहेतत्वं चनत्र सप्रसिद्धा
दिग्वारेण बाल्यार्थं माश्रित्य व्यवहारनिबंधनां तां तावन्निदर्शयति कैबालयोमहात्मदृष्टमि

य· सं·
३८ टी·
४

उपविष्टाविति स्पष्टम् ३८ विलोकेति विलोकी गतार्था ३९ नात्र विस्मयः शुद्धहृतमाविस्माहस्थी।
कौशलमिति अत्र विलेखाविति सुगमम् स्पष्टार्थम् ४० यत्र इति भ्रमिकासनम् ४१ इति शि।

उपविष्टो स्मलेकापि सर्वमायाप्रणालये अप्राप्तुं गहवं केविरायोनेमे दिराहस्ति: ३९
विलोकैकोनयोः काटोनोल सावितिवापरः लोहकार् इति प्राह निर्णयार्थं तमश्रुतः
अनीय शरतस्ते तोपप्रज्ञलवनाविलम कथ्यतो कौशले उपतवास्तीति सचाहलो ३९
लोहकारः शरामवेकाटोनो पुनाम्यहम् इतिश्रुत्वैव तेनास्य मलोलहमतुः पराम ३९
यो कौशलमिद्मनोयत्नवविधेयमनोमकृतः विमलोपतत्समाटस्थानमसाविहेत
खिलेखाम ४० यतमद्रसपोरकुसौ पेवेविनदर्पणः विपोप्यो विजनस्यानासिका।
मार्जनयावृथैः ४१ निर्दर्शितमिद्वावोदोलवालीगमवाम्यसौ महाजनोमानयात्र
वभवविप्लाशयः ४२ ॥

खापत्री अत्र शेलखेवेयः निर्दर्शितमिति अवोदोल खालीक अम्पदीवाणीति तत्र खालीक
इतिनाम अवोदोल इति ईस्यावेयनाम अम्यह् वाणीतिदेशनाम ४२

दयालुरिति सम्बन्धमत्सर्गः सोऽपीशानो दयालुरिति द्वयमत्रानिर्धृतवत्स्वयं श्लिष्टमेवेति किमत्र
नेव स्थापयतादित्याशिषमत्राह स्वमानेनेति यास्तेनाधीरुणां गृहे साधुजनाशीः सा स्वमानना स्वमा
ननाग्राम्येयते साधुनाशिषा संयोजयतीति अत्र च भाव्याशयेनेत्याल्लोनयत्कृष्टच्च वर्गो स्वस्थापयता
मानग्रेकयोन्निकिं नामदृष्टेकवडकस्यैः स्वरस्यश्राणार्थं न क्रियेत इति यतस्त्वप्राणान्तर्गतीनां मैत्रादिया
दिक्काराभूषितविनानाश्रमगारम्भरहस्योहारनशाकयापतितदोषनिवारणायकविर्यभरपति स्वमा
ननेतिसाद्दितिचात्रसाकृतम् इत्थंचास्यनामसैद्धमपहाससत्त्वकम् प्रायेणाहीदृक्क्रियोथारिणोना

दयालुरीशः सोऽप्यस्य तेस्थापयताद्रयम् स्वमाननाम्नसौ साधुजनाशीर्यस्मानो गृहे ५३ ।
सर्वथा भ्रामितजगद्भ्रामकोऽभ्यस्य यास्ततः नकश्चिद्विम्नवोज्जातः स्वाहृस्य निवेदनात् ५४
सर्वथा भ्रामितजगद्भ्रामकोऽभ्यस्य यास्ततः नकश्चिद्विम्नवोज्जातः स्वाहृस्य निवेदनात् ५५ ।

मैद्देर्धं स्वार्थसिद्धय इति महान्नन इति च महान्तोजनाः अमितनजनाय योनेमकाग्रस्येति मानपात्र।
मह्र्कारपात्रमथवा मानपात्रं स्वकल्पनायाऽर्थविपलायायः विहृतस्यः इत्थं चतुद्धिकोशालसमर
सद्दिषयनात्रनाममात्रेण स्वधीभिर्भ्रमितव्यामिसर्केभवति ५४ अप्याशयानुसारेणानतमवतार।
इति वर्थयामित्येषयोपद्यकल्पनयाभ्रामिताजगद्भ्रामकायेनत्वेनामसमोभिकाजगारपिभ्रमयतीति
पिस्वकोशालेनानेनभ्रामिताइतिकैवकथासरलाणयाभ्रमणयामितिभावः स्वममासाथा।

प॰ सं॰
३४ टी॰
५

भ्रमणप्रकारमाह एवं नितनरास्मेके निवेदयामासुरिति साधारणक्रियया विभक्तिपरिणामे
नान्वयः एवं स्त्रियारत्नं से निवेदयामासेत्यादि नमेतिश्रुत्वा स नरराजा ग्रस्मरतमस ४८ स्वस्वेति
देशकालनियतिस्थापनास्वस्वसंकेतः तु विज्ञाताः कथंचिदप्यज्ञाताः कथं लब्धचित्रमिदं समहमसि
त्वमपि विश्वासास्पदे जातमिमगार्थ्यातारयति किं नामेति ग्रहएतिग्रहस्थापङ्क्तेवाहिसंबंध्यास्त।

एवं स्त्रियारत्नं सैव योषापि स्वपरेत्यथा पितुः पुत्रः पितातस्य राज्ञो भर्तुः सर्वथा स्यात ४८
स्वस्वसंकेतमास्थाय इह किं ज्ञाताः परस्परम् सर्वं निवेदयामासुस्तथा सा प्रार्थितो भवत ४९
ग्रतंयामीति सर्वं च किं नाम भविडलंभम ग्रहस्थपङ्क्तेव हस्तवई कमनसाहृष्या ४८ इती।
यापथमाश्रित्य चरतोस्य समागमे शुभेप्सया यत्र लोकास्तोत्रपाहतपापाणयः ४९ स्वात्मा
नयतां स्वात्मा सिद्धिं दृष्टेति संज्ञितैः नत्वेंगिते च तथार्थे यथा स्त्रा वेचितो जडैः ५०

वेचनायेन च स्वेन सः स्वहृज्ञाभिज्ञोपि वंचितस्तस्यानभिज्ञपरवंचना किं नाम दुर्घटेति ४८ इती।
तिस्थहम् ४९ स्वात्ममिति स्वो वेचित इति सज्जीवितमनयस्यापि यत्किं विज्ञहे साभ्यतमासीतद
स्मै समर्पितमिति ५० ॥

५

नियम्येति अस्या वेलाया भवद्भिरागन्तव्यम् समाधीद्ध्या हि दृशा च वः स्वतत्वाज्ञायते इति यद्वद्वै।
मुख्येण परलोकभयं एव मा त्वं समधीकरत सर्वतः सेव कारयथा न कथं च नापि स्वचये वभितौ चेंद्रस।
मायततीति ५१ वौर इति वौरा इयोपि साधुरस्ति लोकस्य ज्ञाता इत्यर्थः ५२ सब्रह्मचारिभिरिति स्व
र्हस्याभिज्ञैः मिलित इति नन्ववेचनात् प्रथिवयार्थम् कथेतिनिमानितस्य वक्तृविवेकार्थं च डार्गालो।

नियम्य वेला लोकानां पावनार्थं स योऽस्वतः समाधिकुसुमनाः दृष्टवैवं त्वं समधीष्करात् ५१
वौरो वाप्यैरिणी वापि व्यसनी वापि कश्चन नाभ्युपेनाश्रमेतस्य साधुतानापि सेगिना ५२ स
ब्रह्मचारिभिः स्वस्थैः मिलितो माय दा यदा तदा तदा कथा गोष्ठीर्माजानात् डार्गलो भवत् ५३ त
स्यार्थे वर्तनस्यामी हृदेकश्चित्तपोधनः कन्याहूतः पातये शालिन स्वकथो मलाशयः ५४ ।
सेगाभीरुस्त्वे ढीगरिनिकालसवनामतः सादादिव तपः सिद्धः शुद्धोऽहः प्रथमः श्रमः ५५

माविति ५३ हैभकौशलेन निर्वर्णये शान्ति कौशलम् अवतारयितुमुपक्रमते तत्स्योति शुभेन सवने स्ना
नम प्रथमाश्रमो ब्रह्मचार्याश्रमः ५४ गता गतेति ये च मत्समीपमागच्छन्ति ते मार्गसंगवशात् अपि
समागच्छन्तीम स्योममहिष्वाती कभवेत् शुचिरत्नः आधिना चित्तपोऽन्यत्रः निष्क्रैमेयति क्रियाये
यमितः कृतयत्नः ५५ यमितो ऽभ्यासामिति प्रयासायासमवतारयति कदाचिदिति स्पष्टम् ५६

प.मो.
उ.ही.
९

6

वित्तमरतिलोकैः समागत्याख्यानिकृतिज्ञर्विति विस्तनः सत्रवसरतः प्राप्यमज्ञानवेतेति समय
त्नः प्रथमेवेतोमोरात्रमहत्ववती साधुवधुः सरति सारीप्रतीतिममावतः स्थानाकथं विड्स्याप्यतो।
वा ५० नैवात्रभवतानायया सरस्मात्कृतमेपलिमयास प्रतीकारो विहितपवातेरवलेकृतमिति सेज्ञा
यावेयस्त्वकृतार्थ्यं कृतकृतेममस्करोत् स्वस्थयकारोति ५८ सेतमाइतिरत्ने सतः नमनृतमृरि
एपत्रतन्मे नत्सेकेन प्राप्य कथमविचार्येवतां मित्रसूतनाशमनार्थानयति किंइति ५९ सचेति।

कदाचिद्यरेशे त्रमारीयामासमंततः नचासैकपदेलोकांशतशोथसरस्वराः ५० वि
तमोमोभस्याथामावसरज्ञोयमेवसः कृतेमयेति सेतयसंकृतार्थं ममस्करोत् ५८ से
तमाः श्रेणयोलोहदंडहस्ताक्षमन्वतः श्ययुः किंचमूर्छानोऽङ्गारजानातीतले ५९
सचालकलनोध्यानिनिष्ठांतानासचेष्टितम् मुद्यतोभ्यमत्रतः सममिमयदांडैः

घातकालनोविदितनदागमनेहेतः ग्रस्यथ्यतचर्यस्यचेष्टितेस्वनिराकरणामारणलक्षणांमृरि
तोहोकर्मणोगतिः सर्वेषांसर्वथाप्राप्या मूर्छाः स्वपरकलेकहेश्चेवाद्यतीतिभवन्नवर्षं।
सचितकर्मसमार्जनाकथमन्यथाभवनिमंतोघस्थेनश्चापकर्मतयोभवन्नामयोगिनायाय
कर्मणात्तपस्त्वविनैनतइर्थंटइतिमैनमरश्चेमयासेगाछेथुरितिश्रुतोभ्यस्मसर्वेतघेनभवेतस्र्हा।

कृतमिति कृतं तेनात्रैत्यभिज्ञादानेनत्यतयदानेवैतेनोक्तं कृतेमयेतियत्कार्यं तेनोक्तंमन्मारण्णारित
त्क्रियतामितिचेतेनवउक्तंयथमेवमस्त्वितितदभिज्ञादानेनात्रभवद्भिः शंकाकार्येतितानयमयतिमवो।
हीतिममापिकृतस्यानर्थंसारमेवफलमिति ९१ यभीतः संमन्त्रं विगतस्ताडितस्थसत्रसौतेनेत्स्नात
मस्माभिरसौमारितइति ९२ मैषेतियतेः संन्यासिनः कृतकृत्यामारितोसौयाज्ञुरितिमइतियतिः ९३

कृतं तेनात्रयत्कार्यंभवद्भिः क्रियतां च तत् सर्वो हि स्वानि तेभुङ्क्ते कर्मणां गतिरीदृशी ९१ इम
कापुरतोध्येयत्लोष्टपाषाणपाणिभिः ताडितोसौत्वणान्तेमारितस्तैरसाविति ९२ मैषा
विकृतिरेतेषां मायावान् एषयतेः परा हंतकृत्याश्वतेस्वस्यः सचापि नियमं दृढ़ं ९३ गतागति
कसंगेनसम्पन्नं तु इतकृतिः यतीवधलहरयोवभवजटिलाशयः ९४ विचिंतमवज्ञयानर्थे।
वहकत्यस्तोहृदा संमंत्राकारयामासश्रीमान्वणिग्निमाद्रात ९४ स्नातत्वोष्मसौमेनसौ
रादितस्पत्तुर्मतेः ननामसवल्गनेनातत्तुइभावकृतोपरेः ९५ ग्रामग्रामश्रीजैत्रमञ्जरितः प्रविष्ट

गतागतिकेतिवुइतकृतिः सहेसजीवत्रेवासौवर्ततेइति ९२ विचिंत्येतिसंमंत्रयत्स्संकृतवामीमासौदा
दैन्यग्रात्स्यादितिसत्कारोविलेन ९४ स्नातेतिप्रसौयतिः अस्मावकिंचनपकश्चकश्चेनपाशोकेश्चमा
रनवनामेति ९५ ग्रामग्रामेति यस्यभ्रतारविक्रमेतेः मइतियतिः प्रत्यत्स्पष्टम ९८ ॥

प.सं.
३४ श्लो.
२

स्वागतमितियोर्भङ्गऽश्लिन् सत्त्वणाशिनइति मतिहृतिजीवीहिसकलतरणाशीघ्रनाशृतेस्य
तिमतिश्रतचारिणः अथचभेडङ्गवलीवेंदतस्याभङ्गावलीवर्द्धइतिकोशः वृषभस्तरणाशीघ्रना
शृतेनचपशुत्वभावः भङ्गइतिमध्यमेषयोग्राघनावगन्तः ९ आहेतिआहृतपक्षेभङ्गभावःपशुभा
वःअथवाकारप्रश्लेषेणाभङ्गभावोविपङ्क्तिःप्रमादइतिमध्यमपक्षेस्यद्वितीयपक्षेप्रकर्षः।

स्वागतंभङ्गइतिलेखलभःसत्त्वणाशनः यनाहृतस्यशीलोऽस्वर्बंधारानितिस्पष्टाः ९
आहरष्टोमनागूढभावोसौविमलाशयः भवरूपंततोभङ्गभावःकेनोप्यतेचिरात्
प्रसौदंयमसलीलाणायामयोऽहताशयाः स्वांतमार्गेविरक्तेयवासहूतिनीदृशी ९९ इत्र
कोविरतेमत्स्मिन्किंविद्धाकितचेतनः मानोऽस्तेमयुरयामिरैनेश्रमबोधयत् ३० ॥

णेसारेविशीर्णेतालीणाशयाः तीणाहृतयोऽर्विथाः तीणावासनास्वपर्वेश्रोऽङ्गताशयऽत्मत्राणिस्वां
तमार्गेविनस्रताशोस्यविनाशयेननतादृशमार्गेवअयथेति किमिदमाश्चर्येसहूतिःसाधुहूतिः अथ
दाकारप्रश्लेषेणासहूतिदौर्जनम् ९९ इत्युक्तेतिस्पष्टम् ३० ॥

संवासइतिसंवासःसमीपवासःअंतिकेवसताअविद्वेषेवेति अयंहिविद्वेषोस्वभावोयदमीमंतेस
मीपवासिनोमैत्रीपालयेतीति ११ मैत्रीपालनाफलमाहनियतमितिनियतमितिकर्तव्यतयानिव
द्धे संवायेनइतिसंवादोन्यमनना १२ इच्छेतिइच्छाइच्छामहेइत्यापानसाम्येपिकथितेयमेमनसीति
पार्थेतिकाश्चित्साहस्येपरेस्पनमेदृढीकृतम् १३ तदाशयमिति अनभितइवतदाशयमज्ञानान्निव
र्यातोनिगृहीतेरेमः किममत्रमहाशयेइच्छामीति क्रोशेति आशादिशालासामस्यपरमज्ञातस्या।

संवासमोहितोसिद्धैःसर्वथावसतानया अंतिकेनकथंमैत्रीपाल्यतेविद्वेषेवनः ११ निय।
तेनिश्चितेवापितत्त्वमेकेनमानसे नेतिसंभावनासाध्यायावत्संवाद्यतेनतत् १२ इच्छइच्छा।
महेचापियन्मनसिवर्तते संतापोनामविद्वेषोसादृशोतापस्वरूपते १३ तदाशयंविवार्या।
पिवार्यंसाधीरचेतनः अनभिज्ञइवानातिःकंपमानोब्रवीदिदम् १४ ॥ नेतत्रुस्थितानाम्प्र

वञ्चितानांमालिन्यध्वंसकर्मविषयत्समालामांयदुत्सृपरंपासमायावेवनामकेनत्रसंस्थापि
नाशोयेषाभवाद्दशोपदिष्टांसपत्नानांमहायवलसहितानामितियावत्काकानोचमानसोदे
मानमात्यसरोवरजलौघविनाभ्यंतरेववितिताहैंसेनमंत्वयतिभिश्चश्वविद्दूत्रितिवक्षेः प्रव
नाराहूतेइतिचग्रथवावलाहूतेग्रथवावारइतिप्रहूतेइतिवच्छेदः १४ ॥

प.सं.
श्लो.
८

चाहृत्कीनिश्चारयञ्छ १४ वचनमवनाश्यतितथावेति उपनिषद्रहस्यवचनेलोकाश्यामेचणेख्या
त्यानेचसममत् १६ तस्मामिति उद्धृतेनानेनवलाकाः सूचितः ११ अस्याइतियामैनवक्रतिमात्रे
णाकलगोचरेगनातस्याश्रेनामर्षेशांकापाशमितिशंकापाशाउपवीतेमुद्धनातियाशाद्विचासाम्
इत्यमिति अहात्मारेयरायानेहवाकान् किमितिकिमस्माकेनद्दमेनेनश्यपतिस्थानेनेसस्मतीति।

१५

क्रोशोचयपरंसंख्यानांयतिलिणांमानसोदरे कृतासैयराजनेविद्दनोशीवारोवराकुते १५ वा
होक्तिरुद्रवद्वेसौचलादाहस्मनृस्यवः वार्तावरस्यवचेनेनिर्णेयेक्ष्याप्रशाधिमाम् १६ तथा
चोपनिषल्लोकाग्रसाचस्यतमर्वथा अटोद्दकस्यसामर्वहृतवाहृतमीरितम् १७ तस्यास्व
हृतमाचायोभारत्योमरज्वलन्मनाः श्रामरकेननेशानः सूत्रवेशेयत्थेप्सित १८ अस्याः क्र
तेऽभिप्रायनिशामयकृताहृः शांकापाशेविभिद्याशुमुह्नातिसमाश्रय १९ इत्यतिशा
म्यतामर्षेयच्चाख्यांनाचेरेग्रहात् नेहेविनोसिगृहणागाहुवातिश्वाचकिम् ८॥

अयमत्राशयः यतेवयंप्रवुद्दमनयः भवोरख्यास्ममरीलार्यमायातोसिइतिनिवेदितंशुद्धोमैवतव।
वहिर्मेदतस्यकाश्याचाप्यितियास्यतीमेतः पाशोयलतणोचेरिमंपाशेळिनत्सितेदापदेशयोगेण।
भविष्यसीतिसूचितम् ८॥

गच्छन्ती मिथी सौरवर्णी लक्ष्मीकृतमध्याजी कृत्यतमहद्दिति हा कष्टमद्य तावद्यां कितो सावनयो यो।
ननाभूद्यतर्ईहक्वनो इति नभस्मनाशि वृक्षि विवासा नोऽस्थलराशी नियमर्वेया देद हीति इविरव।
गाढ़ासने ८१ अहो तेइति अकस्मादिमपरीक्षितापि अस्तोपविद्यमानस्मानरलकअथवाई हक्कयो।
वारेणन समानवं डक यस्मन्मानवं डके वातरम् साधुनाविविनक्ति प्रायेणेति ८२ आरूनइति क।
थमिति वशत्रुभावनया शुद्धचेतसा साधूनामियमो विनी विभूषापि नैव तेतन विभूषा शत्रुभाव।

गच्छेमनुस्तोथी सावोलक्ष्मीकृत्स्योल्यितोद्गतम् नमसोतमहत्मात्मप्रार्थयच्छ्रिवसारम् ८१ अ
होते साधुताद्यकाकस्मात्तनास्वमानर् प्रायेणमार्दवन्नघः साथवोभूतले सताः ८२ आ
रूतोसिकथं साथोकथं गच्छसि नैव ते ओचितीयविभूषापि साधूनां शुद्धचेतसा ८३ यदिते
स्मन्ते थीरनाक्रान्ते मार्त्तकितनः मुक्तावेनचैर्नैवमप्यते मौक्तिकावली ८४ किमियं
साधुनाश्वेवयत्कोपवशतात्थवा तातेते जातिसूर्योंयेवाङ्मुंगतिरीहशी ८५ अहंतदा अ।
पिशिरस्तास्त्रस्यासौ निशाम्यतो अवापविकृतिं देहयात्रायाकेन्वेश विदाम् ८६

नोत्थापनात् ८२ यदीति आक्रान्तेहृदयावलोकम् ८४ किमिवमिति वाङ्मयमिति साकूतमवाड।
वोविशेषस्य ८५ अहंतदा इति देहयात्रायां प्रारब्धोपनते देहनिर्वाहणायाम् विदामभिमानती
नानामितिकवचनम् ८६ ॥ ८९

प०सं०
२४टी०
८
9

यदीस्थमितिवेदइति भासनग्रास्मेनपदेभासमानेत्ववीमीमर्थः स्वचर्योतः स्वचर्याहस्येपरिन्नो।
स्मात्विवहितत्रोस्माकेयहायहीतानांमतमवनतभवदमेमस्मारकम् ८७ हसिमेतिदेवतिरे।
ववलेनेवतयधइकास्विमयइस्मननतीति ८८ देववलमेवाडिमस्रते ग्रहोइति यथाज्ञातेनाम।
रविता ८९ प्रेग्राइतिसाइम ९० श्रेमध्यमगीतिविहूलोतिश्रइसोति श्रयवायदिवसभावश्नःक

इहीस्थेमयुनाकुहोज्ञातोस्मितदलेवेद नहोभवसचर्योतविधेयस्मान्नतेवुनः ८७ श्रव
यार्थेहस्मितांतग्राहकौटिल्यज्ञेवितम् श्रापदेशात्रमग्रानामसेदेववलेवल ८८ श्रहोकि
नक्रनेकिवाविस्मातितमिदेवया किंवायथाज्ञाततेयंपदेवेमरुभाषम ८९ प्रेणावि
शुद्धज्ञातीनांसंवोभोतवनज्ञानुवित श्रेमध्यमगांयाज्ञातितोंडार्थेषोतिनिश्चित ९० शु
द्धस्यकूटताभासनतवेस्माश्वपरीतया कूटत्वाभासशुद्धोपिपरीतात्याविलीयते ९१।
ज्ञालरंगारकाणिकायानीसंमत्वेमागतम् विशाम्यतांगिरंस्फोटम्भतासः समजिर
पत ९२।

धंविरहतत्तस्यथाप्रतिक्रियाहस्थातयास्वभावाश्तस्यापिप्रतिक्रियपाभाववमितिसांप्रभा
वेतेववतितेनतदृहने इत्याह शुद्धसोति मकृतेनर्थेपरीतयेतिप्रायश्चिमादिरूपयाग्राभासेनद्धा
यामाहेण ९१ ज्वलरितिसमजितपत स्वान्तस्मात्मतिसेज्ञोदहे ९२॥

दत्तं मे त्वा इति विध्यतां मम स्वाविति देवे गिरा: ९३ नेज मीतिं ति गार ख्याख्यातम् ९४ स्वहृते ने ति से थायो
ऌपं कृ हे स्विद्म ९५ कोपात इति मा मे ति मा मा कृपय धम् ९६ अव कार्षि हे श्व विनये समर्थय ति किं नामे।
ति दृष्टे प्रयत्न मेव प्रमाणाम् नाम दि ति किं विद्यते ना वि यत इत्यर्थः इति क वि वचने ९७ वर्णयी प्रकार मा

दत्तं मे त्वा स्मृते हे त्वमेवं प्रहृष्टि यो बलात् यदेय प्रलदावि देते नो यस्त्वा विनलब्ल: ९३ नेजम
लसि ते थ्यो त्रिसमे ता ति मि ण पदा यस्त्वा इव वमृत्व लेत दक्ष्मि तमि वोरभूत् ९४ स्वहृते नाथ सेथ
ये ते मृ ठ मतय: त्वणान् उद्धा कि ता ति दृष्टु वरे स्वानि तु कश्च भवाम् ९५ कोपात त्वा न्म मा लो
वा मदृष्टविनयस्विशम् विविंस्य मा मे ति व ला किं का त्वा आवी वृतन् ९६ किं ना म श्रुटद्वजी।
नो दृष्टु का मस्म वे वत मां मम् तिरया धि नि पाते क का ण त्विद्यते मति: ९७ त्वणो कृत तमे भयाः
सिद्द मम स्तम मी हितम् अदृष्टणो भ्र दमा व र्धा किं नाप्येताम त्वापा ये: ९८ अहो वो मा र्व।
मे त न्म तो बा वि दा य वेत म: मदे कार्ये किमिति वो ल त पे वि मनस्कताम् ९९

दृत्वाणामिति त्वाणा म्न स वे मे भ्या स त्सं बं धि तो भ दृष्ट मतय: प्रर्वा ली ति ना ति: अदृष्टणो भ्र स कर्षणा।
श्रयग्र स्तो भूत् त्वणा गति मा दृ किं ने ति भविं स्य म पि स्वयद्ध पने तजा यते इति ९८ अहो इति वि स्ति।
पा नो क त्वं जु दृ स्वा ने द म ग्र त पा स्वा यो प रा न्ने सं या न वे क स स्त्व ना र्थ म् ९९ ॥

शात्रुर्नश्यतीति महार्णवविषयइति सततेपर्यन्तकष्टविकारोदेहसंतानः कथं प्रतीकार्यं इयत्र समर्थो।
यति यद्बृहदमिति कातर्यंदैन्यमेव इति अनेनापि मे भीर्हेमत्स्येति मम्यकाकश्रलिशान्तयति।
दृष्टमयात्रेति तेनाभीरुरेवेन १० लोकपनाग्रामानिलयति अयेय इति एषाभीरुरेवः अमुना।
स्मन्त्वामिनाबोधितो बकुयानयाप्रार्थितः अतइति तिवयंभवसंसारे नांतः करणेन विशुद्धाना

यद्यद्दृश्येमतो भाति कातर्यंतन्मोदेमम दृष्टं मयात्रतेनाभीरुतानां बालेतेमलाः १०
अयेपर्णाङ्गावागासमवादातततोमुना बोधितो न विशुद्धः स्मः कथं बाह्येसमाइति १
आलिमोमानपात्रेणास्मितापीनमिरंमया विहितं बोपयेच्छचवर्तिताबोधयणालिभिः
इतिदत्वा बोधनेनाग्नेनस्मिशुद्धविग्रहाः विभातेविमले ज्ञाना इत्याद्योप्यसंमननः २

ताः स्मः परंतु प्रतीत्येवाह्योपि किं विदेनडपलत्राणसमायेयइति वाह्ये शुद्धा समा इति १
आलिमइति इतीति पूर्वश्लोकादनसाधेमानपात्रेण समस्तेन भक्तिभावेन हेश आलिमः कु
ताभियोगः स्मितादहदंश्च पीनेयाममिति ज्ञानीतनवाङ्मात्रणापि निदर्पनामिमाहमयावि।
हितइति २ इतीति यस्मिन्स्येष्टस्वेग्राबोध्ये योबलोवसर्वतो वानानावारणीया २ ॥

किं विनिपणाभेयः सपथः क्षेत्रोयथवाः ४ इतीतिस्पष्टम् ५ साधिति अस्पभाजनमिति विमले
विभातेशूपभाजनापिष्टकविभाजना वियेयाराज्ञावनग्रहोज्ञातश्निखामिप्रसादोशूत्यनामितिश।
तिराहुः पणवेयसमासो ६ अथ्यायेति प्राणोध्यग्रहमेतियेनगलगर्भनेनप्राणाग्रणुत्क्रामेतितया
वक्रितिसत्वाप्राणिनः विश्रान्तचेतसश्तिकिमिदमिति ७ विश्रान्तचेतसत्वात्समागतेषुलोकेषुतत्क

किंतत्रपणावेयोसावमोक्षेसमर्थतांनवः मित्रस्वमत्वेनः कार्यावर्येयुंक्तत्रवितर्कटा ४ इत्युनो
गेसमेस्येवनामाक्रमेकनामरा वियापजगृहपादोशूत्यसास्वमथमः ५ अथ्यायतूणां।
प्राणोध्यसोऽहमकृतलक्षणाः गलगर्भनयासत्वावश्चविश्रान्तचेतसः ७ साधुसाधितिमो
पुत्क्रासेकत्वाशूपभाजनाम राज्ञोसंमत्वमायातःस्वामीतिविगतज्वरा ९ छिन्नानोग्रंथयः
सर्वाश्रयेसाकारितानतः समागतान्नुवृत्तिस्पशृहीत्वासपचयद्वये ९ तस्मात्वनामनुगु।
णः पणवेयोयमत्रिमम् साधने सर्वसिद्धीनांचार्थनियमशालिभिः ९ ॥

इतिमारछिन्नाइति आकारितानिश्रावितानिग्रमोमसातिनातिथैः गृहीत्वा पद्वयमितिपतद
गृहहोसाविति भावः ८ फलितमाह तस्मादितियथभावः सर्वेषांत्वनामनुगुणाः पणवेयः श्रा
तित्ता सर्वसिद्धीनांयत्रिमंसाधनेतत्र नियमशालिभिर्वार्यम् अत्पतैकनिष्ठानांत्वज्ञात्वानुगु
णैयनैहिकीपरलोकश्रेयः यतोतनिष्ठानांपुनर्वैदिकनामर्यामावान्नत्सियमिश्यानेगभावश्रा

मुक्तिकीसिद्धिर्नसाधकत्वमतिसिद्धम् ५

प॰ सा॰
३४ टी॰
११

ननु सर्वे स्वार्थैकपराः स्वानुग्रहेण न कुर्वन्ति नानामवर्तनीम् किं परार्थमिह स्योद्घाटनेयमत्राह सेयमिति सो।
यमिति परापरेषुः उपकारपरासौ सर्वेष्विति समर्थ्य पलिङ्गेनेत्यमित्रितिज्ञीनग्नतालेपरापरेषु ८ इति
स्तातपरापरेषु एवं तत्र विशेषमाह उक्तमिति सोयंपरापरेषुः सामामजनानुग्रगामीऊकार्यनिरोपूर्श्ति
कथ्यते नञ्चनरहममनुनामार्गेणाचरामीति बुत्तनकनमानुग्रोसामानोपलिपतिः नयः सर्वेष्याकार्यमि।
तिनत्ररतिः ग्रथवा फलाशाभावः कृतेपिनसिफलाकामनाग्रथवामपालनुङ्गिनालसमापयेनना

सोयंज्ञीनग्नतानानामकथ्यतेशाहसंस्कृतः कृतेस्मिन्कः स्वर्थीभूयः ऊर्यांकार्येत्रपावहम्
उक्तेऊकार्येरायः सामामयगाउन्नमानुग्रगाग्रुरति नपलिफलाशाभावोवानासाकल्पवि।
त्तमिः ११ एतन्मार्गेणपरिष्कार्यो भिनायेनकेनविन उक्तिश्रवालनेतारार्थत्रिहविरि।
निसारितः १२ ॥

किपृरिवतपः क्रियेवेतिश्रज्ञानामसाकल्पविज्ञमिर्नैकृतेमयेयमहंकारभावः ११ एतदिति स्र।
मेनकेनचिन्मपरापरेषुरसेवंप्रकारउदितः नमस्कारमाह उक्तिश्रनितदितिसर्वेनियेतनिर्देशः
तेनसर्वेनियेञ्चापरमेश्वरेणायक्तिश्रविधेयरहेयतयानस्मादिदमकल्पितंवासेतस्मादात्मीहढ
निश्चयेननिष्ठितिरितिसोदितइतिपादश्रस्तोमेधिः १२ ॥

अत्रेदं वैनीतिमयाल्पबुद्धिनाद्यानि कृतानि वेश्मनः तमवेति एकः प्रकारः तथा तेन भावनायाः कृतगुणा
अपि तस्मात्तपसोऽत्रेदं वेत्ति यस्माभिः स्वोचितं कृतमेव यत्नेन किं विज्ञानादस्माकं सर्वं तत्समस्तनाथिकोऽत्र।
मवेति कलनाचरणः सूक्ष्मेलिकाविचारप्रतीतः प्रतीतेव चरणपु ३ प्रकारश्च निर्लिप्ततत्वाद्धर्मकाशाल्प
ष्यानि दृष्टापि न दोषः प्रथमः प्रकारोऽयं धर्मकोशाल्पाल्पश्रमार्थः ४ तमवतारयति तादृशाय तिवेषवि
हाढ्यः यत्र तिवेषयी कोशाल्प आह यस्मैवेत्ति यो तस्य स्थानमात्रेणैव सरसतत्समभावनोपगुण्य सोऽप्यत्र।

अत्रेदं वेत्त्यस्मेहेस्मोयत्रद्विजस्तोपि सत्क्रियाः तपसोपीति सार्थीयात्तु भावकलनाचरणः ३ प्र
कारः प्रथमः सोऽयं कोशाल्पस्थानि निरूपितः द्वितीयस्तु धुताधर्षकोशाल्पाल्पालिस्यतास् ४
तादृशो सोऽस्यं वेद्यवी प्रकाराद्धितिस्थिते यत्राकृष्टमैवजन्तूनां सरसमेवविभाव्यते ५ आह स्त्वयं
कृता विद्यासमद्देशान्ते तत्र च विवरं तेन महात्मनां तेन कर्म सत्तारणात्भवि ६ सत्याविपात्यविहिता
स्वनेयं तन्तोयिके प्रबलकर्मविलेयं तत्कर्म तत्कर्मनिवर्तयेत ७ अस्य त्रप्तोभनोऽद्धत्तोसा विति विषो
शोधयत्नापि विचयेनापि तु ध्यते न्नाय्यते ८ आह स्मृतिरत्नं विपुलितिया कृतिरत्नादि विक्रतदर्शनेन तवसव
सत्वविज्ञानमिति तत्रेतितत्फलसंवेद्ये विवरं ते विसंवादोऽस्य संभवेतीति वदते तत्र बीजमकर्मशाव।
णाश्च ति ९ सत्यमिति सत्यमिस्मत्रान्तवादश्वेवमर्थो योवीकार यथैव वेतिशरीरात्रापोनादि लक्षण
विपात्यविहितेति तत्रिर्माणस्याचारस्य फलवेसदृयति कर्मतिसामस्त्रातिके विपात्ये निर्माणस्यापि।

अत्रोभयमपि निर्वर्णयितुमवतारयति तथाचेति सन्ततिनववधूरीययासामुग्धिकैवैदग्ध्यशालिका।
याप्रवर्तयदिति प्रकृतिमात्रमालोकयन्तनव्यवध्वांवर्तयामास इति शिखोपरिस्कावेयः १८ अथ
शालीनेयः ऊढाहमिति सप्तमम् १९ सन्ततिसनववधूरीणजा विलोकेति नदाकृतिपर्यालोच्य क।
थमसौ मिथ्यावादीति शंकायामाह ग्रथ्नलानिति २० उक्तं चेति सप्तमम् २१ निश्चितेचेति विप।

तथाचनन्तनशरीरिणोवमसौकिलसंगतैः वैद्यैः केश्चिदिरिविद्याहृद्यासोवर्तयत्यथा १९ उ
दाहृतमिदंजातत्वर्वैः कश्चित्सभासितैः पीडितोस्मीमव्यक्तिं कथंकरसे विनयान्वितः २०
सविलोकयन्तेनमिथ्यावायसोकिंपतांवहिः रमात्रणमसदोषलाद्दावोध्यतस्मादृश
उक्तंचैवयथविद्यायात्वरेजात्मःऊर्नीतिभाक् रथकुलनिमिन्नानुयायीवीरवृन्दैःप्रकीर्तितः २१
निश्चितेचाम्रनाकश्चिन्नीडितःस्याहिपर्ययात् ग्रामेमावाचितीयंसात्विंस्पतिविलो।
कनताम् २१ निशाम्यविस्मिताक्षेत्रसेवायकृतनिश्चयः तथेयंपलव्यरजानेमोदयामाहेग।
हृताः २२ अस्तीरेकोशायंत्रायोमहाविभवभूषितम् मनसोन्मीलितेकिंचिद्यरस्तरेविशा।

सीतसीतिमाश्रित्यविलोकयन्तोसंवाहन्प्रमत्तीक्रियतामिरम् २२ निशाम्येतिसंवाधेनिराजोकेन २३
अत्रतावविरयति अस्तीहमितिमहाविभवनाधिपमवैभवेनभूषितम् यत्रवज्रास्यात्तमहाविभवभू।
षितम् यत्रवज्रास्यात्तेमहाविभवभूषितानावतीमध्यः मनोसमुन्मीलितेमनसासेकस्मितेविशारदा।

उक्ते चेति ग्रहणं रंगितात्पोऽनन्तोऽवच्छवलं रंगितात्पो ग्रवच्योक्तेति समकेनविचित्रलङ्ये समापातितमिति २५
निशम्येति भ्रमपश्यिति निश्चयवकश्चित्तल्पेयनपीडितस्तमेवाबोध्यमानागतश्चेत २६ निशम्येति ग्रस्यवेथ
मिति मत्वेव ब्रह्मणः समन्वेहाहस्यानौ विमान रामस्य ज्ञानाभावबोधनेन समाहस्ये समर्थयांचक्रे इत्या
रात्रेयपनः इति त्वेवं तालेपात् २७ प्रतीकारं मामसत्यप्रकारमाह सशितसेविहृतितंडकसेवाहायपालया
मामप्रतीतयामामग्रयिवितिकमः तरपित्वयामभतपतग्रायातगतनावच्योक्तिः सत्येवाभृरिति २८ हमा

उक्तेचाच्यनं रंगितात्पकश्चिदेष्मयवामतः रात्रांनयनत्वशितामवच्यो कयावनितपत २५ नि
शम्यालोकान्तं माहत्वेवोपरिनकस्यचित ज्ञात्मपद्मसमापातोज्ञानेष्मयमन्ने २६ नि
शम्या सोहमितासवृपेतेवसमाहृये इयदास्यपतोमयप्रतीकार्येत्वयास्मलम् २७ समतोप
निवदोस्त्वोमवेश्यकताविहस्यच सविदयालयामासनमसौनतस्याप्यभूत् २८ हमयानीस
विज्ञाप्यविहतेनालिवेयुना उक्तापानी विविधापोद्धारमेकाभिषंशुभा २९

यानीति हमयानीतिदेशसेकेनः हमयानीग्रहम यानीयहेकारयानी ग्रहिवेयनेतिशात्रुग्रपि
प्रेमकाविषया ग्रथ्यातिसन्नातीयेननीविसृतयवम महूपाविषतग्राहीभक्तिकातेनयंशुभा वेध
वियाव्यकेहार्यकः कोऽउक्तहितासम्यासिवेविनाहार्यपतयातिर्यतालायपवानिर्यतलागृहप
हायर्गलारहिता ग्रसौमयाससक्तास्मेतनतउक्तैवाचनार्येन ग्रवहेतमत्कमासमानेतियरइमयाक

ध्यातेतन्मवेंनत्वन्योमवेतिकिंशयद्धि:मोणेनेतितयापिनतनग्रुथ्यकृतोनैयेवपरोक्षिसेकेमेदोषमा
णेकयारह्रविवियमितिमहात्मथ्थेवेहियकिंविद्धियतेतत्समपरोभेत १ हृष्टोतप्रदर्शनेनत्वग्रेयस्य
णेभेविवारयतिशिष्येहीतिसहम ११ महात्मवश्तिशतिवेषमनोत्रातिवेशिवेषमनोमध्ये ११ नडु।
कमवतारयतिप्राकृतेतिमावोतनारकस्त्तोवार्णः प्रंकयःसकलेकावरः प्रउपकडेतिरूपवे

उद्धटितातिमत्कृत्यासमानेतिमयाप्यसो सेकामतेक्षविरियेललतांयन्महात्मनाम् १८
शिष्येहियत्वग्र्येतमनोत्ताप्रुष्यहस्तिका तस्यापिविडलाकोतिर्हृष्पतेमानकारणम् १९
महात्मानोऽनुगृह्णन्तिपट्हृहस्तागतादिना तेषांविशेषतोभातिगृहेतत्पातिवेश्मिनाम् २०
प्राकृतस्त्वैयाःस्वयेनवर्णोयःपावलोचनः सउर्मेविलोकयस्यानुपकड:जनयीभवेत् २१
इत्यमेकलतउत्सीलाहृद्यर्थीयतमसलकः तवेरातिकचःसर्पगोनानाम्योविभीषणः २२

पी २२ इत्यमितिइत्यमेकःश्वेतोकलदाणनलितः विशेषस्वतनुरिमादितीलाहृक्तनिशितवाण।
इवयस्यहृक् वेयपिरीवभवतिनवेरान्नातपमङ्कः प्रतिकचोतिशिरोरुहः सर्वेतिपताभ्यामपिकदा
विम्रहयोमन्त्रेतनवस्मादितिभावः देशेविनानकदाचिदपिसौनरमेवतीत्यर्थः २४ ॥

इतिसमस्तलोलक्षणम् अथवल्ललक्षणंतत्रादौसमोललक्षणम् हृष्टेनिकान्तरस्तुलहस्योल्पथी
रल्पश्रवणशक्तिः २६ ग्रीवायामितिग्रीर्षकेनिसर्वलक्षणमस्यसमेव २९ ऋवुडीति ऋवुश्रवुडी
स्यातामितिशेषः असौ ऋवुड्रिरल्पवुड्रिर्वास्यादिमर्थः कार्यावललनाएकत्रानवस्थितलक्षम् २७ एक
तिस्पष्टम् २८ सकृत्सेतिपीरलक्षइतिचीयरहणंपीडवातेर्यणानाल्पवंगामिनास्तवनाय रोमाणि
हृष्टपाटलरोमायःसवीकण्ठतिमामवेत कानस्थापिषणीताल्लरल्पपीरर्दरोमवान् २५
ग्रीवायांस्कंदयोरोमवाहुलंसोल्वललक्षणम् रविनोल्पयिकानानिवेस्तुःकोपिचवरसपि
ऋवुश्रवुडीरलनाकार्याक्रांयविधेयता समंतायस्यरोमाणिकावणाणिमारीतिताः २१ एक
रोमाभवेज्ज्ञानादिरोमापंडितोथवा विरोमासामभावोकोवक्ररोमावतुर्विधः २८ सकृत्
स्तरोमार्थीदलोवध्योकौमायपालकः समरोमाचपृष्ठकथःसर्वत्रममसरोमवान् २९ इतिरोम
लक्षम् अंगेयदीर्घोलिकवोस्याद्वकोमंरपीयनः अल्पस्यापीलस्याप्रवृद्धःलभाकृपिता
ज्ञायते ३० हृदावर्तस्त्रहृतेयस्यललाटेचानिवामने सनरोनीचकर्मासाल्कृपणाश्चाल्परस्पा

मनेरलकृत्स्येनसाम्यम् समस्योनमलोनापियीमानिमर्थः ३१ अरोवेनिहिमोकीस्याद्
अर्थेइतिसंपुर्टेनिश्रुम ४२ ॥ ४२ ॥

समीमतिचदिक्षोकीस्फुटा ५४ सिराभिरिति उन्नताःपराणगम्यमतयः ५५ त्रिरेखाभिरितिविचत।
रभिरितित्रयाणांपिललाटोन्नगामिनीभिरितिसंबध्यते ५६ ललाटोन्नगामिवेस्फुटयतिरेखाणामि
तिरीर्घाणामन्तरेणतयोर्थोश्छिन्नानाम् एतस्यस्फुटतायाश्चशुभलक्षणम् एतद्यतिरेकेस्फुटयतिय।
याचेतिक्रामस्यापुषःतथतिवामतोवक्रतायासाधिकेनक्रामःक्रामश्चमशुभलक्षणमसाम्यागमन

समेचदीर्घमानेयत्रेखाभिर्लक्ष्मभोदयम् धेमतयीकथागमहत्त्वातर्पायमनीषिणाम् ५३
विषमेणललाटेननराःस्युःक्लेशभाजनाः शाम्युवेयवेयवेवलाभेस्युःकर्मणा ५४ सिराभिः
संततंयस्यललाटेमोचवान्भवेत् उन्नताभिश्चिन्त्नलाक्षलक्षिकाभाभिरुन्नताः ५५ त्रिरेखा
भिर्ललाटोन्नगामिनीभिःसमाश्रितम् जीवेच्छतसूभिर्न्नेनवर्षाणांमपंचकान् ५६ पंचभिः
सप्ततिद्वाभ्यांचत्वारिंशतमेकया विंशतिंतांचपंचाद्भ्यांमगयेणापिजीवति ५७ गंयाणोल
लाणभिर्दीर्घाणांपरिकीर्तितम् यथाचवक्रतातक्रामस्तथाधिकेनवामतः ५८ शतापिके
विंशत्यस्युःसमाःकर्णातयोचराः पंचयागाभीरस्यसेसोसानजीवपि ५९ शिरसामंडला
भेनगवाध्याक्षेत्रेतोन्नराः विपिटाःपितृमातृज्ञाःकोरन्याविरसमवः ६० ॥

सतथाचवराहमिहिरःविच्छिन्नाभिश्चागम्यगामिन इति ५८ शतापीतिस्पष्टम् ५९ शिरसेतिमंडलाभं च।

चेदेति सदस्त्वादेति तथा चशृति येन समच्छ इव वनम् शिरोदीर्घं वर्तुः विनाशमिति ५५ नव्येति स्पष्टम् ५
शुकाभयेति निगद व्याख्यातम् ५३ नद्भवेति सव्यनिम्नया दक्षिणतो विनतया ५४ कोपीति रोको
नासारेखम् नम्रविहृतं वेतस्यैव घण्ठो नोद्भूदितनम् पुटसौम्यं वेस्वल्पमं इलनम् लभायये वा साल
इति ललाटलक्षणम् वक्रमर्यो मार्गकृद्विहिम पांचयनोऽक्लितः महत्वाय धनिश्रेयः इति निर्वचन।
सुदम् ५१ इति शिरोलक्षणम् अव्यानसारस्थायनतया प्रतिमान्यनी स्थूलया शीलरहितः काम
कोमनकृदेभाक् ५२ शुकाभयाय सवितः शुष्कया चिरजीव्यपि दीर्घया भोगभाक् कोपलक्ष्या।
ऊर्ध्वितयानया ५३ उद्भृता ननवा हलम्य रखास्वौ भाग्ययाचता छिद्रेया वागम्यगामी प्रभवः
सव्यनिम्नया ५४ कोपीविहृतरोकाभ्यां सौभाग्येपुत्रसौम्यतः स्वपश्चार्धलभये रेकाभोयीस
स्पलक्षणम् ५५ समयानाम यादृग्दीर्घदर्शिन सधमः शत्रुहन्तातिनीदणा वे सर्वथा लभ्यमेव
च ५६ इति नासालक्षणम् कृतिष्योस्वेशृहीकिंतनस्थानविचक्षणः नत्वेतरकोवुडितिर्णा
शितस्त्वलक्षणः ५७ कृस्वकर्णो महाभोगी कृपणो दीर्घकर्णोपि धनी क्रूरा सिरा नड्कलश्च
स्योलम् ५५ समयेति समत्वं दीर्घकृस्वस्य लततनुतासाम्यम् ५६ क्रमोरिति स्योत्समिति कर्णोपि
लोयावोध्यम् ततवे वतस्या पवशुद्धिः कृबुद्धिः ५७ कृस्वकर्ण इति कृस्वकर्णो महाभोगी भवति
परंतु कृपणः दीर्घकर्णोपि धनी न तु भोगीति बोध्यम् सिरानद्धकर्णाः क्रूरः रोमशकर्णो ऽल्पजीवी

प॰ से
१६ स्त्री॰
१५
15

समाभ्यामितिसमत्वेनामकिमित्यतआह विशेषेति ५९ स्थूलत्वमितिस्पष्टम् ६० कर्णौ इति नेत्रादारभ्य
कर्णौ यावद्देहरमवकाशस्तस्यार्थेन ६१ मध्येत्विति ग्रैवेऽग्रभेणाति बाले हाकुतिसाम्ये वा ध्यम् ६२

रोमशाभ्यां च दीर्घाभ्यां कर्णाभ्यां नरसौख्यभाक् निर्मांसाभ्यां पापरतः विशीर्णाभ्यां सुभो-
गिता ५९ समाभ्यां चैव कर्णाभ्यां समोचितगुणो भवः विशेषाद्बाराहिमे साम्येनामप्रकीर्तिते
इति कर्णलक्षणम् स्थूलत्वेघननावापि ध्रुवार्थस्याविलोकयेत घनीवकटिनतस्यहृदयेषु विनि-
वेदयेत ६१ कर्णनेत्रान्तरार्थेन ध्रुवार्थस्यालिविस्तृतिः मेरोकालेणत्वयेनमानयेन्नाग्रस्थायः
ग्रीवेच ध्रुवगोपेतो नरोत्यागुर्भवेद्ध्रुवम् विषमभ्रूणाणापिनिःस्वोर्थोऽग्रभेणाच ६२ मध्य-
निम्नभ्रुवोर्यपिनराण्यातमयमलम् लेटितभ्रूगणापियनहीनो विजायते ६४ विशेष्या
श्वेरकोत्र भ्रुवोन्मध्येयदीलते जीर्णाख्यरोमतेनास्यरामलाभो भवेद्ध्रुवं ६५ भ्रुवाचसमा-
कृत्याभ्यां साधुवृत्तिर्भवेन्नरः यवणाकृतिशकुस्मह्लक्षणविभूषितः ६६ ग्रयातित-
लाणेवस्यमाहहिरिनिरोषरा यापीताभाण्पाहत्वमपिनेभ्रुरितापापाः ६७ ॥

मध्येतियनहीनइतिग्रामैर्वनेस्यामेनइमर्त्यः ६७ भ्रुवामितितनुधारीयत्किंचिद्सौकथ्यतेनत्राव-
स्थितमतिर्भवतीति ६८ ग्रयेतितेनइतिताहृदयपताः प्रमरिताशापाः प्रसन्नविप्राः ६७ ॥

स्थलहृद्येति मंत्रीति स्थलहृष्टिफलेश्यकः महात्वेऽतिनस्पदम् नेत्रेणेतिविगरव्याव्यातार्थम् १८
रक्तोतनेत्राइति द्विसोकव्यस्फुटार्था १९ गवाक्षाइतितारकाकनीनिका २१ मंडलाक्षाइतिमंडलनेत्र

स्थलहृद्या भवेन्मंत्री मंदालोन्नुपकृद्धीः मानीजेऽतिभावेन वर्तेयत्रात्रसंशयः १८ नेत्रेणामे
देवेष्वेन मोत्येलस्पनीतिगाम् नीलाहेनाथिनेत्रणदेवमाजारिमार्गणा १९ रक्तोतनेत्रा
शुक्लपाथेर्यार्दोधगणान्विताः भवंतिपतिनोयेचमधुपिंगललोचनाः २१ ऊर्ध्वदृग्लाःसदाहृत्वा
विकालालाम्लयायमाः ऊर्ध्वगनाङ्घविजेयाम्लसकरानात्रसंशयः २२ गवाक्षाःस्वभगाति
लेकेकरादाक्षरागयाः सहोमतारकाक्षाश्चप्रामुवंतिलिपात्स्नाम २२ मंडलाक्षाश्चा
निलालाःक्रूरप्रकृतयोनराः नीलोत्पलाक्षाविद्वांसःप्रौढाक्षाविभवान्विताः २३ यस्या
भितालिकूटस्पतिलकाःपीनपीनकाः दृष्टपेतेजनयीमूर्धचालीयोनरोध्रुवम् २४ स
मालःशुक्लघोपलक्षत्रिणाल्पपकारथीः शुद्धःसममभावीवशांतविताप्यसौख्ये २५
इतिनेत्रालक्षणम् विद्योपमेत्रवकेचनराधोऽहेर्महीभुजः उन्याष्टाउविपाहृत्वायपायनं।
विवर्जिताः २८ मध्यनिम्नाथपयोधःस्यात्सभंगोमानसंशयः स्थलोहृःस्फुटितोष्ठश्चनराथी

ववलवे निलवेवकतेश्रेष्ठाक्षाःस्मितभवितनेत्रा: २१ मुत्तिकूटेति द्विसोकीस्फुटार्था १२३
तिनेत्रलक्षणम् विद्योपमेतितिद्विसोकीस्फुटा २५ १९ ११ १८ ॥

प.मं.
१४टी.
१९

समेतिसहमम् ७२ महात्मतेवेति दौर्भाग्यं दारिद्र्यंग्रस्तसहमम् ७३ त्रिगुणेन्मारिवितःसोकीसह

समसेद्धत्नवेक्रेणाराज्ञाभवतिमानवः विपरीतमतोपन्यासेन क्रेशुनोनराः ७४ इत्यासलत्व
णं महात्मतेन दौर्भाग्ये मोऽस्मात्क्षाध्यसगतिः स्त्रीसुखेनाम्सतोज्ञेयो दीर्घैनैःसपद्गमतम्
भीरुणापापकृतेवचलस्थ्रेणसनता निश्चवक्रैविशेषन्तनपक्रपाटापके ७५ फलेवता
नेनकार्यणं संयोगेनचभोगिता शुभाग्रीसृषकसलोरूपवक्रसुडुर्विषः ७६ ततताप्री
ततावापिपस्सेतविनासये लत्तणंदुश्शाकायावक्रायाः शुभुतेस्तत्त ७७ इतिसुखल
लणम् त्रिगुणनावापिनेविग्नैते तांपसाम्येचतथैके लत्तणंद्धानानोचशुभैतैःशुभभा।
गिनः ७८ वक्रदंतसुफुषोहेलयानमहषकः स्थूलजंदीर्घदंतोपःसमवेष्यापकोविदः ७९
द्वाविंशेदशानोराज्ञाभोगीस्यादेकदातिनः विंशदंतानराभैतमहावंडःखशभागिनः ८० प
कात्रिंशेदशनाः शुभुषाडूखजीविनः अष्टाविंशतिदंतायेतेतिदुःखस्यभाजनम् ८१ इति
दंतलतणं उत्तवाणिर्महामवस्तनवाहुश्चवितकः समवाकूशानीतीलाणवाहंका।
भाजनं ८२ वाचस्पमाोर्विविक्रमपकारमतेःखल उक्तालोहसलसंतापितेलापागांभीर्यवे।
दिका इतिवाग्लत्तणम् कृसग्रीवञ्लान्वीचीरेनोसलत्पिसदयः शुरुस्पान्महिषग्रीवोह

उत्तवाणिविति ग्रहंकारभाजनमितिमोर्धेमंरकृतिनिर्वयाग्रुपलत्तणम् ८३ वावसेतिनकालस्य

१९

भलेवेतिसिरावनद्दग्रीवेवेतिसोपिवहुभंगानिसेवेथः सापमितिसमग्रीवाललताणंयीमान्मस्यवो
श्वासोभवतीति ९२ स्थलेलिस्पष्टम ९१ ग्रेसावितिवैर्यायेतिकोशलेचालयेस्तनिथैर्यायकोशलेथैर्यं

भलेवकेटावहुडङ्गिः स्वश्मिपिटकेथः सिरावनद्दग्रीवोवासाम्येथीसमलताणम ९३ इतिग्री
वालताणं स्थलकुलिग्रेहीभीतिविकलस्याधिज्ञायते कुलागभीरेन्दपतिकन्यानेहीमुखे।
लकः ९४ समेवहुलोभोगीस्यानिःश्वासहृदगलोदरः सिरोदरोनरस्यापिधनधान्यसमृद्धिमा
न् ९५ विस्तीर्णमांसलेवासम्पतेजायतेध्रुवम सममनवलमांसाधुक्रियानिष्टस्यसन्मतिः
ग्रेवपनेचेन्नातेवहृदयंवनितानामतम सिरालेसमपाचेववृद्धिधानाम्प्रकीर्तितं ९७ ग्रेसार
ष्टेतयिमिस्टीवेथीयेयकोशले मानिमापतनेयेनजायतेस्पनसेषायः ९८ भुग्नमशामम
ग्रेचहृदयमेतन्मपणास्यते भग्नेसरोमनिर्मासैरौर्विध्यायरणोभवेत ९९ सिरस्पष्टेनमनुजो।
धनीभवतिनिश्चितम कृशेस्पष्टेनरपतिर्धनधान्यसमृद्धिमान् ८ ततस्तसोविजयीराजा।
स्वधर्मेनियतस्थितिः शुभाशयस्समृद्धिस्पष्टस्कंधोवीर्यबलोद्धतः १ इतिमस्तकलताणम
दीर्घाङ्गुलिः स्तनीलाः स्याम्मेवकार्येषुनिश्चितम सत्यामिस्तनरोमानीमेधावीचापि

वाक्येतयर्थः परेतग्रनेनकोशलेक्रियमाणोमालिन्यापतनमितिमात्यम्मेवापततीति ९९ भुग्नो
मशामितिस्पष्टम ९२ सिरस्पष्टेनेतिदिसोकोसुकटार्या ९९ १० १ २ ३ ॥

प॰ सं॰
१७ श्री॰
२
17

रामणकत्र्नियतः प्रेष्योगतागतनिरतः ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

स्थूलाभिर्धनहीनः स्याच्छिपिटाभिरकार्यकृत् विरलाभिर्भवेन्नैःस्व्यं घनाभिर्धनसंचयी ४ ३
संपूर्णलितलाम प्रलेखपानयाणिग्रतः सर्वगुणिनिन्नतः कुष्ठरोमस्त्रवाङ्ग्यूदामः श्रेष्ठोपि।
वाभवेत् १ वासावर्तभनस्ताकृतलदालैलितिनाप्ययः शंखवीणाः सचित्तयाशहीस्त्री व्यासयम्।
स्थिया ६ स्वेतकातनलेयसंस्टकेनसहितस्तथा वामाङ्कितयसे यो चक्रवर्ती प्रजायते ७ सलिल
केजनसौभाग्यमस्येयसमस्यताभुवि श्रीवत्सेवाङ्कितालक्ष्मीर्यवाद्यारामलोङ्कितः ८
यस्यमीनसमाभेयाकर्मसिद्धिः शुभासत श्रेष्ठाघ्यापिसंतयोवक्रसंततिरेवच ९ यस्यो
ध्वेरेखाकरयामसूराज्ञातिश्चितेभवेत् उभाभ्यांयवपंक्तिभ्यांराजमंत्रीधियोज्ज्वलः १० एका
यायवराष्यातश्रेष्ठश्रीस्वयनोज्ज्वलः मणिबंधेयवश्रेण्यामित्रेश्वस्यार्थवोभवेत् ११ म
णिबंधात्समुत्थायपयोगयाचोर्ध्वगामिनी सोर्ध्वरेखाख्यया ख्यातापवयासौ शुभोदया १२
अंगुष्ठगामिनीसाचेद्राज्यलाभप्रदायिनी तर्जनीयायिनीन्वेनपद्योंवाहिनीमता १३
मध्यमांचयदागच्छेदाचार्यनप्रदामता अनामाश्रयिणीसार्थवाहकत्वप्रबोधिनी १४
कनिष्ठागामिनीसाचेच्छ्रेष्ठ्यसर्वत्रकारयेव ऊर्ध्वरेखाकरनात्वनयार्थ्येतिसंतोमतम् १५

कुत्रमिमारिस्पृहम् १५ यदेतिमथमितिग्रेगल्यर्थम् १६ पातोरितारिस्पृहम् गृहस्थेयतोभाह

यदैषांगुलिमादिप्यमथमारोहतिध्रुवम् तदासौनिष्फलातेयामानस्तालिकरीपवम् १७
इतिकरतलगतविक्रमलक्षणम् पाणौतलेनरेकेनथीरोनीलेनमयपः पीतेनागमयगामी
स्यात्कृसेनचयनोक्तितः १७ यरेखेवकरोरेखेवायेषांपाणितलेलक्षणम् तेसुःसत्याशुभानिः
स्वाङ्गःविनानात्रसंशयः १८ मणिबन्धेयार्पितरेयाकरभादिभवाशुभः गेयेहेवापितिहोपि
नर्मस्यगृहस्कांतरे १९ येषांगेयातमालितः संश्रुणादोषवर्जिताः तेषुमोत्रवनोशुषिसे
गुल्मोमस्यथानल २० गत्वामिलितयोःप्रोतेड्वस्त्रशोमुरेखयोः गृहस्थेयोपितिर्देश्यागृह
भेगोमथाशुनः २१ इतिदिस्थात्रमेतासोमयेदेर्यात्कीर्तितम् एतत्त्रविनोदायप्रसंगेणा
भेनाखिलम् २२ स्थूलोरुडंभेतोमूर्खःकरोप्रकृतिलक्षणा समेरुःसमतामालीभवे
त्सकलकर्मसु २३ तदेतत्कोशलेवैद्यविद्यात्वञुडिगोचरे अनेनचरतात्स्वतेवदिनोचर
तोनयः २४ विज्ञातेचरितेशीघ्रमात्कृसेवविदांतरे नरेनिखिलकार्येषुदीप्यतेर्थप्रसिद्धि
तः २५ संक्रामितमिदंसर्वंयतेहत्कंमरात्मभिः प्रातेपपात्रमथ्येतेविडम्बमानमेभः २६
स्थितिः २७ इतीतिप्रतामेयागणो २८ स्थूलोर्थदितिसगृहम् २९ विज्ञातइतिश्रोतेचरितेमनो॥

भिप्रायोविद्यादिविडम्बाख्यप्रतिबिम्बते २५॥

प॰ सं॰
३४टी॰
१८

18

संक्रामितमिति अयंभावः अत्रैवयस्तु स्नेहस्त्वमेवकिं विस्तरेणवर्णनीयमासीत् तत्रचनत्वम्भवे
इतियदभियुक्तास्ख्यातिपतिविडुरस्येमेति विडुरस्तुतिन्यायेनयथाविडुरस्योत्तरोत्तरमतीतिकरोतितथाच
पिकाचित्कणिकावेल्लुनामदेवमेतच्छिथिलयतितथाच स्तनतलोकूलतणेवात्रस्थानातरस्थितेति
लमात्रेणापिविडुरस्तदेषानेवपरीतदर्पणतेइतितदपिकथनीयमासीत्यत्रकथितंतत्रात्तुपपात्रेतो।
एवेतिभावः २ अत्रप्रकृतमेवराजकुमारेनिरूपयतियथेतिशुद्धेमतदपिकारणमाक अभितेकितशि
ए अतिकृतिप्रायेरमायपालनादेकितशिराः कलेकितास्त्रष्टभागः अथचविडुनाल्लसारेणकित
यथामनायसेसारोविहेकितशिराःशुरा तस्यामासादेवर्णतालनाज्ञामलेभ्वे २

शिराश्रिक्कितशिराः अत्रैनेतदपिकारेतस्मायपालनयात्तलेकाणगमेनविडुरस्यालेवि
भातिससारइतिभातिअत्रसमर्थकमाह अवर्णोतालनासादेनगतीतिशेषः अवर्णेनेदात।
स्याः तालनाञ्जगतिसादेसतीति अथचअवर्णेतालनारकारणात्तलालनादसारस्या।
कारेतालितअयामितसादेइतिसकारस्यादेस्वीकारेतन्नापिसंसारेत्यत्रविडुरस्यासस्ता।
इति अमुनाराजकुमारेणाप्यनासारोपिससारः
ससारेजातइत्यर्थः २२ ॥

पत्तो नैरण्येन स्वभावतो शिथिलयति अथ चेति सामान्यलोकस्यापरिचितसत्त्वीलाः तेषु वस्तुला
वर्णनमनुचितमिति भावः २८ पशुभावमिति सत्यपदवीमिताविवेकयतनाद्यमर्थः अत्रार्थे इति दृष्ट
दृष्टमेवैकफलैवैयग्र्याचातयोक्त्ये २९ सत्यपदवीगतैोनवोदिशति कर्मणामिति नास्तिकमितिविधा
रैलौकालिखितमिति कश्चोमेभवः यातोभवोदितिकृतेस्वकर्माचरणादिना ३१ दृष्टमात्रैकफल

अथ चेदिषसामान्यलोकहृद्गतिसत्रैतैः पताववुक्तेनात्पवशंकाकापीतिनिश्चयः २८ प
शुभावमतिकस्यषेमसपदवीमिताः प्रायेणतेषामत्रार्थे विश्वासोपिन दृश्यते २९ स्वकर्म
णांसखीलानांतयोनिरंतवेवनसाम् अरणायमेमीमांसकानां विशदात्मना ३० शाक्य
मेतत्समाभातिच्छलनावागरीयसी नास्तिकामतत्यत्रेपरलोकस्यनिह्नवः ३१ तथाचव
भिचारोस्यपवनाद्याप्रदर्शितः येत्स्वीजातिरमेदृष्टाक्रान्तानामाविवलणः ३२ गिरिश्रृं
गमत्यारूह्यवसनोस्यैकवर्त्मनि श्रान्तमस्थित्रकाणेभ्रंशगामिप्रतिमाकृते ३३ ॥

स्यदृष्टैनैवग्रहारोगत्कृशतिमन्यमानोतिदर्शीयतितथाचेतिपवनानांलिपिर्यवनानीपवनालिपा
मित्यात्रुकुवैयशतिविकित्सकनामहृढमत्रविवलितेतद्विशेषणाविवलणमिति ३२ गिरीति
एकवर्त्मनीमारोहणपंथास्यैकपवाभूत श्रान्तमीतियःकश्चिन्मस्यपमार्थे मत्रामाछतिनस्य

प.सं.
२४टी.
१६
19

प्रतिमालेख्यवनिर्मितमाहृय यस्माविति उचितश्रुतिमइक्रमप्रतीतिभाक् उदात्तसत्समीपस्थो सेनामा।
मोत्र नान्यथेति यदाचितः केश्चिदिति यदा साधुधियित्वस्तदा मर्पधातोरपवामास यद्युचितस्तदा च।
पवश्यमावर्तयामास १४ कदाचिदिति सुगमम् १५ इष्टेति अभूनावेश्येन श्रमलम् अतिसिन्दनदानामेवेन
तिलिपिकारकं मध्याने १६ गच्छेति ग्राह्यधीर्वैशेषिकसंविधाय विग्रहः हयाय स्मयन्तरितिविशेषितेन
इतमाकृत्यनुग्रहामिदं मिमर्थः अत्र संभावनायां लिखितमाह किं नितिउपन्तेशान्त्यसत्वाव

यद्यसाधुचितो मेत्र सेनामामोत्र नाम्मया १ स्येहृतपणास्य सेना भूकेश्चिदेवह १७ इष्टा
त्रमो मुनानामो मत्सेनोचितश्रमलम् अतिलिमोविहस्यासो वभाषे लिपिकारकम् १८ ग
च्छ सेमुनाश्चेव नाधधीः श्रायातति स्तम् किंतु पनतमप्येतन्नाख्येयापितमया १९ य
वाम स्मरति नावीक्षते भेगामाकृतिमया प्रतीवयति तेन सेन नावधेगतेमम २० किं नाम त
पस्तानात्र जन्मनेनाप्यते बुधैः असत्कैरुणपायापि हि देवस्या मम संगतेः २१ ॥

यित्रमशाकनात यो चितेप्रतिकृतम् २२ प्रतिकृति प्रकारमाह अवामेति अवधमिति पतराकृत्य
तुरुणो दोष्ट्वम् १८ कथं प्राक्यं प्रेष्यतीत्याह किं नामेति बुधैः यो हि षाश्रित गतिभिः न चेयम।
नोप्यकलनाहृपवाकाकनासीयमिस्मागमवाक्यप्रमाणायति असत्कैरिति असत्कैः पुण्य।
यापि हि देवफलम स्मृवेश्याम संगतेः आमसंगतिः आमसंस्कारः २१ ॥

निशम्येति स्पष्टम् ५० विलोक्येति निःशब्दकर्मभ्रमो भूतले इत्यले ममाद्यदोषदृष्टेनविधेयेतिभावः ५१
प्रीतोऽस्मीति साहाय्येति समस्तसहायो भवेतिभावः अद्यसत्यव्यवहारेतेऽपि नःस्वपिता ५२ फलितमाह।
तस्मादिति वैद्यवार्ताचके वलाकृतिव्यवहारज्ञाविचरेत व्यवहरेत नाकृतिमात्रेणकार्याणिसमारभे
तेमाशयः श्रेतरवेदिनाविशेषतेन ५३ वैद्यणाहसमताकारणाययोविकोतरमारचयति अथवेति।

निशम्यकौशलंतस्य किंचिदाश्चर्यधीरसौ ध्यानयस्ताद्यतोमेभ्रमिव्याहस्मसुविस्मितः ५० वि
लोकयोतरमस्यासावतर्कीणोवभाणतम् सतनानेक्षमसीहतपसांकिंचनेमतम् ५१
प्रीतोऽस्मिभवमाहाय्यकरणोवइविक्लवः समाचसंपितसहेहकिंनाप्यामिगतज्वरः ५२
तस्मात्कार्यवपीरेखनधीमाल्वैद्यवार्तया इत्तैलास्यविवारेलमाव्यमेतरवेदिना ५३ अथ
वाहंकृतिपदसाकल्पोऽइतचेतसा ननामभाविसृष्टेनपरोल्लेकोतनिश्चयात् ५४ वा।
कृतीरानवलादन्वसमिहसर्पतो किंनामविडम्बालोकेभवेदविदितंत्रणा ५५

ममेयंवैद्यविद्यापदितामालाकृतावनाम्योमतस्मद्दृशाऽइति परोक्षेति यथासावहंकारपदमा
कल्पविज्ञकारलिखिताकृतौविश्वस्तोभ्रमलालनपात्रममभ्रत ५६ विद्यायफलमाह वाकृतीरे।
ति श्रेतरंमानसम् नतस्यकायवाग्मनसाबलेनकीदृशस्याकृतिः कथंचासौवलिकिंमस्य।
मनोनध्यायतीति श्रमतेसर्पताम् ननतदालिपदिहाज्ञातेभवेदितिनहिपारोऽसेणचरतोशरीर

इतिमातृनिर्माणमितास्त्रमसौनमीयतेइति ५८

प.सं.
३५ टी.
२०

ग्रन्थैर्वैद्यविद्यायां भवति न तदितिसहस्तनयो वैद्यविद्यासेवनन्तेन विबोधिभिः परतेथ्यप्रवर्तितैः
भिरहितैर्भावैः ४९ तस्मादितियाकलनेनित्रुद्धिकौशललक्षणाग्र्यापितेकारमाह तदेवत्रुद्धिकौ
शलमचिरात्फलतियेश्वरकृपासर्वेश्वकार्यप्रवोपष्टंभकप्रथ्यशमर्थः परमत्रुद्धिकौशलमित्य
दीश्वरात्वसंख्यानमितिधर्मने तपोहलिताकृतदृष्टावष्टंभना ४७ सम्यक् इतिपिपश्चशुद्धनमीणा
त्रुसंख्यावललक्षणम् तदेतान्यवहारयन्तीतस्मादितिसर्वज्ञासर्वेदानश्य गमेवेतिग्रविदितमेवस्य

न तत्किमपि यन्न स्यात्सम्यग्वृत्तैर्विबोधिभिः । ते सन्तेवहितैर्भावैः सम्यग्ध्यानप्रवर्तितैः ४६ ।
तस्माद्धि शुद्धबुद्धीनां कार्यं न देतियादृढा सा सर्वे साधये दीशाकृपापोहलिताचिरात्
सम्यक् शुद्धधीनन्नष्टेय मोर्यक्रुशलोदितः तस्मोदेतां विरातस्माकृतमेव फलोद्भवम् ४८
सम्यमार्गेन ज्ञातस्य शकृपयाहोपातेपिच अत्वेपद्मायातयस्मा सोमार्गदर्शकः ४९
अरिदे समर्गे स्वपथो ज्वलमनयकलाभफलितेहरात तद्दांप्रताकोशलाख्यफलेनकिं
विशतान ५० इतिश्रीसर्वशीलशैलोवीरत्नशोवविशिनोपरनाश्रोत्रुद्धिकौशलानावतासि।

शुद्धाग्रम १४ ॥

रकेसम्यग्येनसोपारपतीसर्थः ५८ कथंसविदितेफलेदिमग्राह सम्यमार्गेइतिश्रसाविवितिसर्वं।
कार्यजातेतुथ्यानईश्वरः ५९ अतसंख्यानायोपसंहरतितदिदमितिसमर्थः शोभननिष्टयपवस
यामकोलेग्रनयः ऊनयः तस्यकानाविल्पेग्रनयाविपरीतदेवेवा ५० इतिश्रीसर्वशीलशैलीविव

रत्नोपदसंकेतनाख्यं चलत्प्रियंग्रमा १५

श्रीगणेशाय नमः अथोद्दलितपरीसंख्यागीतमते लक्षणेन कृतपरीक्षं सरस्वाभिचारिनयाश्रेयशायोगमनतया
अस्मत्ताम यमहरंशुभोदयम् १ सर्वोपरसंगतिमारहः अस्त्वेवतेमिति अर्थिनोसर्वार्थप्राप्स्तुत्सकवेतसां।
अस्मपागंभीरतयाभूषितेनभूषणेनवर्षिपिदितकिंचिदंगावघेसिद्धेभवेत् अस्मैयतङ्घणाभावेशरंबुद्धि।
कौशलेवायेसवपलोसाविसवयमावेहत् २ एतेरवसमर्थ्यपतिसर्वोपरेतिश्रमेनेवरतोमवहारंव

श्रीगणेशाय नमः अथोपंचत्रिंशमिदंरत्नहारंपरीक्षतो गंभीरेतिनियतार्थमयोदिष्टंशुभोद
यम् १ अस्त्ववहुद्धिकौशलस्यसर्वार्थावनिरर्थिनाम् अस्मयाभूषितेसिद्धेभवेद्याप्तमयमया
सर्वोपरानुसंधानभूषितेकौशलेधियः नन्नावचयमालिन्याकनापेविडंबाभवेत् ३ सर्वो
परानुसंधानकलाचातुर्यशालिनाम् चर्ततालसंतेनेवविक्रियाकेनचित्कवित् ४ विकारा
पातसंपत्तौयेषाविहतचेतसाम् अनाविष्कृततत्वेवागांभीर्यंतदिदंविदुः ५ रहस्यरपिता।
सेयंसेषागूढविकारता यद्वामीश्वसंस्कारामोतिगोष्ठीसुधीमतां ६ ॥

तेयताम् ४ कल्पनासिद्धमर्थ्येहृत्वायांतकरोति अनाविष्कृततत्त्वेवेतिविकाराविद्वेपिविनेतरत्ना
विक्रियेसमर्थः ५ रहस्येतिरहस्यस्वरूः कृतमेवयत्सिद्धिकाविनस्यगोपनासंस्तुस्यैकाभिनवम् वि
कारः प्रकृतिविपर्ययपलक्षणगूढत्वंविकारस्कारणेसमर्पितस्तनयोनत्वमिसमर्थः यद्यतिगा।
भीरतयामीगंभीराशयाः ६ ॥ ॥

प॰से॰
२१टी॰
१

फलसंहर्षेनेनापि वैलक्षण्ये हर्षयति अर्थेति विभावने असमत्वात्तु मानागमोचितेनाने अर्थविभा।
वेन हर्षोद्गता भूतिरनर्थविभावेन च शोकोद्गता भूतिः पुष्कलितेति नाकुविभावेणापि तु संस्के।
फलेनापि हर्षशोकफलयोर्धिकाममालिन्यपरिहर्षानात् सैषा हृतिर्दुर्यैर्लक्षणविभावेण च।
तैरभूतले मतिस्तत्कालग्राहिणी मतिर्दिसे वलक्षिताद्भुर्हि निगदिता अग्रेशेषमस्मैरनाय प्रक्षा
नसमर्थनार्थं भवतारयति सततमिसमसर्वोगीकोसामतिर्देहिनोविविनक्ति इमेर्थानर्थविभाव

अर्थानर्थविभावनादिलक्षणो या हर्षशोकोद्गता भूतिः पुष्कलितताद्भुर्यैर्निगदिता सैषा
मतिर्भूतले सम्यक्सा विविनक्ति देहिनश्चैक्यं काव्येश्वरी सत्कला यामासाद्य भवन्ति साधुक-
लनापात्रं जनाः केचन १ ॥

विभावेन परिहर्षशोकरहिताः अमतयः पशवः यतस्ते हि।
परीता अपशवो मानवा इति च भेदेन देहिनो व्यवस्थापयति इयं गम्भीरता पुनः काव्येश्वरी स।
त्कलाईश्वरी यानग्रहार्थीनेश्वरी सत्कला शोभनानत्वुक्तिः या गाम्भीरतामासाद्य केचनानग्रहावि
विष्टाननात्भवन्ति साधुकलनापात्रं स्युः ये केचिद्रत्नया भूषिताः ते तु याः अभितादेवस्त्रेनार्थः अपि
पुनर्विभाताः अमतयः पशवः मतिपरिष्कृता मनुष्याः गाम्भीर्यभूषिता देवा इति १ ॥

एतेदेवस्फुरद्युति नेत्रनिभगात् श्रुतिपाठेन बुद्धविवेकभक्तिः श्रुत्रैवैराग्यपोज्ज्वलः अमन्त्रिगदस्या।
ख्यानम् ८ गांभीर्यमिति मञ्जुपःश्रुतोपरमेतत्तिः प्रथयचयोलममर्थ्येवकारान्वयगतश्शतिसमश्रुया
र्थकेनचकारेणान्वयेगतः कान्तारेचगतश्चार्थः ९ अलंवेतियेनदुधात्स्वच्छानिमेवमनोभूतिविम

नेस्माद्ध्यानितरोतपवविद्युधात्मसमाजोचिता लेसेगस्यशुभोरस्यायकृतिभिर्मरादेवेस्वाभ
रात् हर्षामर्षविकारजालमखिलं येनबुद्धशुद्धात्मना ग्रामेग्राममममानवेतिकलनाच्छ्राः
केपितेभूतले ८ गांभीर्येनतदिदं विराजतितरां तस्मिन्जगत्यावनी कीर्तिर्येनमहात्मनात्र
मतिनाम्सख्यापिताभूतले हर्षामर्षकलेइतेनकदितिमस्कृत्यराज्येगतः कान्तारेकल
नाकृतीग्रकवचोयोलेवकारान्वयम् ९ अलंचबकुनामारवमेत्तिमाहत्तचेतसाम बुधानां
हृदयावर्जिवचःसङ्कृतिविख्याते १० सर्वोपयोगितदिदंगांभीर्यकेनेकल्पते विशेषणमही
पानोभरतोमहफलोदयः ११ यदापियत्नभूषामतदिदं म्राद्यभूषणं देशोदेशीयकार्याणिवङ्क
रेग्राकलानिहि १२ निबद्धेनतदिदं तस्यागाढरीतोसबद्धपात् सद्वुद्धिकान्तिभरितेनजगत्याव
नकीनेनः १२

र्थः १० सर्वोपयोगीतिस्पष्टम् ११ येवतिभूषितिकोरणाकृतः देशोतिदेशकार्याणिदेशान्तरजनलम्।
ति देशीयकार्याण्यपिकातिसमर्जनकार्याणिवङ्केयसंकरातियतः ततस्थरंभसमापतेतीधीका।
शोलेसम्यपिगांभीर्यंविनारंआपतिंदुर्निवारेतिनात्मयम् १२ निबद्धमितिगाढरीतोसरतोशाक्ति

पद्मोकिनइनिसर्वत्रास्माज्ञाप्रतिसुलितभवतिनिचर्याबालोनरक्षिपाअपि।
यानाअनाच्छादिनाप्रकटेमर्थः अपिधानेनिवारस्ररिमतेलोपेपश्चात्समासः १२

प.मं.
२५श्लो.
२

वाग्योनराक्रियेति बीजस्येवेश्वरदावानलेति क्रियाविवरीतैर्न सर्वेन्द्रियसिद्धेनेत रहस्योपदेशो गूढचर्यामाह
नैनेति परमार्थे इमनारोपितत्वप्रतीतिमात्रो दृष्टानुपदेशेनेनेति समादरये अतद्वाराहरत्राबोधितयात्मया
मास अथवात आदेशोनेनेति नैतीत्यादिनालस्येति स्वप्रकाशस्य भावभूतस्य कतनत्वमपि येन पिधानाख्या
दितत्वेनांकेतस्य कानाचर्यास्व प्रकटा भविष्यति तस्याः सर्वस्याप्रचेतनाया सर्वस्यापराधीनत्वा।

यदावनाविनस्तेन शान्तिपङ्कोकितः कृतः तदास्य चर्यानाम स्यादपिधाना भवेदिति १४
नैनेति परमार्थे डायथादेशेन समादये तस्य कानामचर्यासौ यापिधाना भविष्यति १५ नो
हौ सत्वाया विमादिस्फुटे गूढानुशासने बद्धोयमस्य तस्याद्भकानीतिः प्रकटं भवेत् १६
अत एव च वेदान्तप्रक्रियास्फुटं हेतुभेः तदाहुस्तेन यत्नतः ते परोक्षप्रिया इति १७ चर्याया
काचिदस्याभ्यन्तिविलासोस्य संवृता सतां मुदे लसद्दीप्तासीणमिव कञ्चुकद्वयी १८ ना॥
नामसद्भिरायेयाकाविचर्यापि लौकिकी अबन्धानुयानानर्थकाविणीस्याद्यथाविदाम्

दितिभावः १४ नोह्याविति आदिशाहे मयस्य ब्रह्मचेति अन्नामेकामितिवगृह्यते १६ अत एवेति
परोक्षप्रिया वाइदेवा इतिश्रुतिः १७ चर्येति कञ्चुकद्वयेति सा हि समेहनैव सत्तो मदेन यथा मोक्ष।
ग्रेथिद्वयीति गुणस्य देवेस्यादिति १८ नतामेति यपिभिन्नकमः लौकिकापीति १९

अत्र लौकिकदृष्टान्तेनापि द्रढयति अत्रानैवेति शङ्कितिः ह्रीतेऽस्मिन्निकृते मनागकाण्डे इति वा चापितस्य
मञ्जारणेऽस्मीत्यसावितिविवर्णनाभेपादनात् ॥ तस्मादिति फलितमाह स्पष्टम् ॥ पीयूषेति अत्रे
तिवृतारिनसे अग्रामनस्य यतः पीयूषाकलिनी वतनत्वमियोगः यतश्च मौक्तिकफलाकलिनीत
नोऽहविपोगः तएवावजगतितत्त्वेतिशेषाभेतेचेमर्थः गाम्भीर्यसमासायतडिदितार्थे घनेन दैवप्रयत

अनेनात्र निरेषितिप्रकृतिर्यानभूयते मनागकाण्डेन तस्मात् तास्यान भवंतिके ॥ तस्माद्
लभियं गोप्याभवेद् भिन्नानारलम् आविकृतानामदृष्टे न फलायेति निश्चयः ॥ पीयूषमौक्ति
कफलाकलिनीयमहावागस्यतर्पणाविधियौवनलावण्यैः सन्त्वाद्यमस्यगानुगीलसचसेवि
तानेतस्मिन्नपरां समधिगम्य हृविभ्रयाति ॥ तदङ्केऽवलग्नोऽतणामेकपार्श्वगतानास्थीः ह
शल्लवपरपार्श्वेनगतेनाभावनयापिभिः ॥ इत्येवर्ये सतस्याकार्यार्थमेकोपिनासदत् निष्क
टकतयानोसौरेजेऽस्तुइवलोऽस्तनः ॥१४॥

नीयमितिभावः ॥ एतदेवकरामलकयति तद
ङ्केइति एकपार्श्वगतेतिअनयादिशासौ अस्यपादोनिर्यातीति अनेन सस्वयमन्यदिशागत्व
गवलोकितइतिबाल्योतर समानम् आसेति बभूवेत्यर्थे निपातः ॥ इत्याभिति आस
दितिच ज्ञानपरमार्थेनात् गुह्ववलेगाम्भीर्ये ॥१४॥

प॰ मे॰
३१ टी॰
१
3

पुरातना इति अधीतक्रमाः इति परिवितैनस्तत्र्योरमर्थः भूमिं संप्राप्येति कीर्तिं रक्षणात् ३१ स्वेतरस्मा
न्नमतिशयेनोत्तरस्थानमपरलोककार्याणीत्यर्थः विदितवेद्याऽपि परलोककार्याणि तु भरीरेव।
विधेयानीति भावः ३६ अत्र संवदति तथा चेति त्रिलोकीम यश्चेति रहस्यकारणात्तम्याशार।
त्वे ईदृशोति परागोचरया इयंवर्यारहस्यकर्तव्यविधानदृष्ट्या ३९ स्वेतरस्मितिरस्मोविनीतितमोऽश

पुरातनाश्च ये केचिद्विज्ञाता नोत्तमश्रुताम् । तेऽप्यधीतक्रमा भूमिं संप्राप्य त्रिदिवं ययुः ॥ ३१ ॥ स्वे
स्वेतरस्मान्न तेनीववभूवुः पश्यकारिणः । शुद्धाचरणसंज्ञाले सालाकृतपणावसः ॥ ३६ ॥
तथा चारहस्यसाधीयात्विधेयमतकारणात् । तथा भावं यथा कश्चिद्दभिज्ञो न भवेदिति ॥ ३७ ॥
त्रिलोकीस्थशंके इस्याद्वैरासीत्पश्चिमे । इत्येतिर्यसंयाचु फेवर्यया भाव्यमीदृशा ॥ ३८ ॥
विधेयं त्वेतयाथत्सयथावत्तवकश्चन । नदायभावमेवं ज्ञेनचर्ययेममलोदया ॥ ३९ ॥ स्वेते
त्वेतेहियं कश्चिद्देदकाकीदृशीतिचेत् । नासौ धीश्रीरियं तस्याः कैवालोऽपरदिनोचिती ॥ ४० ॥

लेशमतिरोरनीयमितिभावः ४० अत्र विभागकथनाया रहस्यप्रस्थानमिति स्वाभिप्रेतमार्गेन कश्चि
दभिज्ञा विधेयः स्वपमस्यनातुसैश्चाद्येयः स्वपतीतिपादेचनजववित्कोर्येत रेदेयमिति पादमि।
तिज्ञातावेकवचनम् स्वइयंचसात्वाइयसामग्रीइयभेदमेहिथा ४१ ॥

३

स्वप्रस्थानगमिसमर्थनार्थमाह सेनीहेति स्पष्टम् ४२ द्वितीयं समर्थयति यथाचेति तस्यधर्मस्य वृमेय।
मच्यावने उपता प्रलम्भितिवरदः सेनीति वक्रविज्ञानीमन्त्रचोध्याहार्यः इतिचेति ४३ तृतीयं प्रमाहनज्ञावि
ति येनरतश्वसिकदापानेमध्येनैतकार्यापत्तेसर्वथासैमीमेनरतारति ४४ चतुर्थं प्रमाहस्तइप्यमिति

सेनी स्वस्वोलोकेवक्रनर्थसमाकुले प्रतिलणंवहकस्यातिपवसेविज्ञातकाः ४२ यथा।
वगोपितोयधर्मस्तथाभवतिसिद्धये श्रेयोसिवक्रविज्ञानीमलेतहूलपोदिताः ४३ नजान्वाश्या।
मयाग्राणिदेयायेतलोऽवुधैः प्रतीवगाहनानर्थदायिनीसागतिर्मता ४४ स्तइथंवापिप्रहेया
तज्ञोप्यमतिगोरवात् लव्याहिस्वपतालोकेजाग्रेयवविज्ञातकाः ४५ प्रथवालेविशेषेण
गोप्यंसर्वरहस्यकं भवेतहिग्रात्समेतितबोतद्भूलकायनः ४६ तथाचोक्तंनकस्यापिस्व।
रहस्यातरेष्विति: देयायमर्मवेनाहितकोपीतिविनिश्चयः ४७ तथाचोवाचसाधीया।
न्भवपार्श्वेग्रहेवक्र अथारिषेनहृष्टोसौयःस्यान्मर्मवोधकः ४८ ॥

स्पष्टम् ४५ प्रथवेति विशेषेणातिचत्वारिगोप्यानीतिनियतसंख्यकथनेनतेइतिप्रतीतियायंतर
लकारहस्यरलकाः ४६ अत्रदार्ढ्यमवदति तथाचेति अत्रसरहस्यमर्मवेताकथंरहस्यपा।
लमिति ४७ तथाचेति मन्मर्मबोधकोमरभिप्रायानुसारीभवेदितिभावः ४८

पं॰सं॰
२५ टी॰
४

आत्मम्मितिवृत्तिर्मनोव्यापारः सुधीति कदाचिदिष्टार्थालाभो विश्रान्तवित्तो मा विसावेद्वृत्तिः कदाचित्त
नरप्राप्तौ प्रविश्रान्तचित्तो मा विनिशोकवृत्तिरिति सर्वेषामनोवृत्तिर्दुष्टेवेति सर्वथा सौपयेगोपितान्य
तन्नमा ऊर्ध्वपरस्यास्वर्थः ४९ गोपयेयुरिति यतिराजान्यतिरेकेवयमाह अरीतिप्रात्मास्वंगूढनोप्रका
शितायां अरीणामहर्षरसोम्य हृष्टेर्भयमिति नैनाप्रकाशयेत् अन्यस्याशोकवृत्तो सर्वथा भयमिति।
शोकहृतिरापतिताचेत्प्रकाशयेन्नेनदासवेदः सुहृन्मित्रबंधवादेर्मा वेदः शिष्यपरासमक्षमिति नैनामपि प्र

यत्नं मन्तिपुत्रौ च देहयोर्वृत्तिर्नृणामिह हर्षशोकाभियायेतां गोपयेयुस्ततो नमाः ४९ अरीणां
हृष्टभयं प्राप्यामन्यस्यो सर्वथाभयम् इति मत्वा सुधीर्नैव वृत्तिं मनो प्रकाशयेत् ५० यावत्किञ्चिदिह
स्पस्वेनाविष्कार्यं किंचिदिह हर्षस्पैव मनस्येवाप्यसो भवति दुर्यैगता ५१ दुष्टमित्रमनस्तापका
रीदं पर्वथा पुनः अरिष्टिमहस्तेन ननन्दवान कथं भवेत् ५२ ॥

काशयेदिति सुधीर्निमिदम् ५० यावदिति किंचिदिति कंचिन्मति प्रत्याविष्कृतस्य ५१ मात्स्वैमव।
स्पशोभतिरहर्षं पुनरसौ कथं नेत्र विशारदयति दुष्टमिति शरस्याहस्य मा विकृतं चेद् दुष्टं तदेदं मित्रमनस्ता
पकमिति नैवास्य शोभतिर्हर्षेणानुगतम् परस्येति साधुस्वरूपेण राशिवहर्षिप्रहस्तेनहर्षिरत
प्रहारमिति कथं शोभेति एतत्ताहि वाचा सामर्थ्ये चेत्तेषां तदिच्छाने सामर्थ्ये तरानप्रत्येवदिति च।
नकथं च नशोभतिभावः ५२ ॥ ॥

इतीतिसम्बन्धम् तथाचेति स्थानमवकाशः अवकाशे स्थितो स्थानमिममरः कंवक्षीतियोमइद्दहस्यर
तकोननतत्रग्रेविथाक्षतीतितेमेइहीति ५४ सतमितिअथमर्थः तवतत्कार्येत्वकीयमितिस्त्रार्थेपिभ
वान्यदिस्तितमथक्रोवतिप्रकटयामीतिसचस्त्रार्थहीनः परार्थेयदिपरस्मैनिवेदयतिकथमस्तोदोषा
ईहतिसमात्मानेदृष्ट्वेतितेइतिश्वोपरमेवईतवेवरहस्यतवेवनपालितिइति ५५ तथाचेति नेनेतिवो

इतिसोपायेषुकार्याणितथायेयानिपीयनैः यथाप्रवेयामार्गेसोवेत्नानेवक्वचिद्भवेत् ५३ तथा
चकेनविदेयः इहः स्वेचेइहस्यकम् चित्तेनलभतेस्थानेतत्केवक्षीतिमोवद ५४ सतमाह
इस्येनेचित्तेषाद्भिर्नवेद्मा नावयारोर्थहीनःसन्धनेपरनिवेदने ५५ तथाचोक्तंविदातेनयः
स्वकार्येनशक्नोति तद्दोठुंसकथंतस्मात्माथुर्वेस्माव्यमहर्षति ५६ अथपारावारवन्यः ॥
वदंत्यान्योपिकामवशकेइचवितोभितम् येनेकोनापितेन्यत्तेस्वरहस्यमितिद्रुतम् ५७

तकीर्तिवशतिपारदनार्थम् अमोचमोलवीतितत्रप्रसिद्धः तद्धोढुमित्यनवायात्स्वकार्यस्यभारता
योदायातिस्वकार्यमितिस्वकार्यभरम् तस्मादितिनाहयाङ्गागानुद्दाहकात् अनेनममकार्यंकर्य
तद्दोढमितिवैमत्यातम् मायुःस्वस्माद्दवतित्वात् ५९ इतिपारावारथः अन्नपारावरयतिवदतीति
एकोनविंशतितमेकेनविशेषितमकस्मैकस्मैविडम्बनमिमर्थः ५७ ॥

प॰सं॰
३५टी॰

एतन्यासमरति अप्सौ न्यासचारी सम्यक्रयतस्तल इत्यार्थे एतदेवताः यतः सतोमनः अश्वलमतिः कासि।
ख्विरितेकस्मादशोकितेसन्यासरोहस्यकथान्यासेनयरसुखेनामेशोकंतुसमायपयोश्रत्वाजगाम तन्तु
खेनेरमेकोनरितेरहस्यमसोशुश्रावेतदर्थः ५८ निशम्येतितस्य न्यासस्थितिः क्रियायोग्रतीकारे पग्रहे
तिवरानेनमरीयेरहस्ये न्यासीकृतेस्थिइत्यमितिकोप्यदेउवितइति ५९ उक्तमर्थं सङ्कटयतिरहसे
तिस्पष्टम् ६० निशम्येति मयिपद्मावार्ताग्रकरीकृतसवाच्याकासोवार्तेतितानिशम्यविशेषणाक
एतन्यासोप्यसौसम्यक्रयतोभूत्स्वांमनः अकस्मात्तत्तरसंन्यासो न्यासेनास्तंसमापयौ ५८ नि
शम्यविस्मितः कोपरुद्धांतः कारणेयमः क्रियायोतस्यपपच्छबन्धाम्राणामेस्वमेविणाम् ५९ र
हस्येइरनेउसोदंडेविस्मभेवनत्वत्तु विशेषेणमहीपालोतद्दुहिवरत्नोवा ६० निशम्यतस्यतां
वार्तांपोतागारउवाचतम् समेकितविस्रब्धेनोवार्तांवक्रेमसोवितौ ६१ इतिहृदाक्रमाक
एयशोकेरोसेनमारयात् उवाचेषमयाग्रार्थे न्यापितोभूस्तनीतितः ६२ ग्रहेचैवपरेविहानः।
ज्ञानेनेरमनतः उद्गीरितमनोनीववविमना स्वस्वमर्ध्यतां ६३ तथ्यवक्त्रेरेडकिंणसमायानेम।
मोचितीति ६१ इतीतिएवइतिग्रम् — नामात्रुग्रार्थेइतिरहस्यकथासंस्थापनमश्नतीनितइतिवि।
ग्यासेन ६२ ग्रहेचेतिवोधित्रक्रमः पद्मचेतिपरकेवले ग्रहरहस्यार्थेइरमंनतोनिश्चयेनग्रमस्सशो।
कामात्रेणाप्यवरत्नात् विमनाइमउद्यातविनमाइरमिस्न्याहारस्पस्पाकोलत्वेपिनरोधः ततस्सा

सन्यर्थ्यंतां समर्थंतां समर्थतां क्रियतां किमर्थं क्रियतामित्ति ६३

समर्थं नास्मीति निस्फुरयति देहेति देहक्रियापारी इष्यते देहभेदेन हि पाशिता विनयशिला वा देहरूपा
यथास्थितिर्मर्यादो ऽङ्गवेत् अन्यथा हसौ व्याभवेत् ९४ अन्तेति स्वरूपम् ९५ समामिति बुधोल्पधी
रिति समम् यं बहुदेहक्रियो विशेषेनदायभाक् देहक्रियामध्येन कामपि देहक्रियामर्हतीति।
न च तथा तेष्वसाव स्वल्पधीनां देहहरी कार्यमिस्याहनास्मादिति ९६ येमनस्कोप्रसंगमुद्भावयति स्व।

देहक्रियावाशिलास्य योगेप्सास्यल्लवेतसम् समादिशामहाबुद्धेर्मां यथास्थितिमङ्गवेत् ९७
अन्तान्तो रितेपक्वधीसौमानयन्मे यारूसस्ते न नाप्रवेशमपत्रिवशुक्लिनः ९८ समामे
बोल्पधीर्देहक्रियो विशेषेन देहभाक् नास्माद्धिमनसाभावेन तयापि पापसदन ९९ स्वकार्यस्व
रूपस्येते यतस्तथा विस्फुरते स्वरूपम् यतज्ज्ञानात्मनो ऽस्य कस्यदोषोयमीयते ९० इतीति तत्स्वभे
नाबुद्धधीरेषतेप्रति अभ्यस्तीनमनानीतिरीतिः उक्तनसिद्धति ९९ इहैव नीमायकेविदस्वरूपा
अब लोऽहताः अब लानोवर्णयातियनस्याप्राणिनावलात् ९२ येनराज्ञोन स्वलभोलोके
स्मिस्ते ततः स्वे भवान्तरन्तः स्वसास्यसास्वेयेतेनवाभवेत् ९३ स्वकार्यमिति यतस्वरस्येते स्व।
कार्यमासीत् ततयास्वरूपमाविस्फुरते यतज्ञानस्वयानसोऽयं समर्थः इत्येवामोप्येनज्ञानात्मस्य ते।
कस्यायदोषः प्रथमेमार्गेदर्शकेस्ववायदोषइस्याकृतम् ९७ इतीतितेमंत्रिणोप्रति ९८ इहैवेति वन
स्याइत्यारण्यवासिनो जलवासिना ९९ येनरत्नइति स्वसास्येति स्वस्यकीयसास्यरहस्यस ९९ स्वा।

ज्ञानेति सवृ ७०॥

प॰सं
२५टी॰
९

समानेनितरेत्तिभवानिर्वातरहः येडेतिसेसोऽस्वापितश्चसुघमान्यत्यावर्तितः २१ अनुसंधाना
योपसंहरति श्लोकमिति आकलितेकलनयावद्धेमिति शुभम् २२ इतिश्रीसर्वशीलशैलेलीविवरणे
परसंकेतालोकेगंभीरतालोकेपंचविंशोरत्नहारम् २५ श्रीगणेशायनमः अतीतेति इदानीमिमवस

सोत्कासेनैवसमनेविश्वयस्मसदाभुना समलेसुलभोनानसतिमनाकृतीभव २१ समा
नाकुलितस्गोत्वमिथावेणाहस्थयतः शुद्धेनकेनविज्ञामस्तयाज्ञालीतिसाधितः २२ इमेव
मत्तसमतोज्वलविभ्रमंगीसंशोधनाभिरभितेतिविराजमानम् सर्वेतिबद्धमभयायमतोत्र
रत्नहारमयात्रकलितंप्रविशान्तसन्तः २३ ॥ इतिश्रीसर्वशीलशैल्यांवीररत्नशेखरा
शिवोपपदाभिधानायांगांभीर्यालोकेपंचविंशोरत्नहारम् २५ श्रीगणेशायनमः
अतीतादीत्यणाधर्वमत्ययाकुलितेयेतिपदं षड्विंशोहारमहिष्टनसेदानीविवेचना
१

शैविरोधेन १ ननुदृष्टोवस्तुसंकीर्तनमात्रमितिकेनविज्ञाज्ञातहत्वसंकीर्तनोकर्तव्येकि
मितिप्रतीनादीत्यादिविशेषणश्रृंखलानुबन्धश्चात्रसमर्थयतिकृति ॥
॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥

रिति कृतिमेतत् इत्यादौ केवलकृतिशब्देनैव दर्थं वाचकत्वात् इतीतेमादि विशेषणदानेन यद्यप्यधिकेन
यापि विशेषसेऽप्युत तथा समाभाति तेन केचिद्वस्मात्केन सर्वप्रकारेणाखिलहृद्गविरहवशेतितत् दथं
विशेषणाभेदेऽपि कृतम् इत्यर्थः २ फलितमाह ततस्तु तेनैति विबुध्यंतानाम्नागर्यंतोनान्नाश्च यत्लक्षणान्वेषण।
श्रमः इत्यर्थः ३ अत्र समयेति अथेति इत्यंत अतीतादीलक्षणाश्च वै सदृशात्कृतिक्रियाकृतितिरिमयार्थ।

कृतिरिरिव महेशो यद्यप्यपरमतः तथापि स्फुटतासिद्ध्यै विशेषणाभिर्गणम् २ संत्वनाम
विशेषकृताः केचिज्जगति भूषणम् नैतदर्थे क्रियायामेव्याप्ताखिलहृद्गतिः ३ ततश्च कृतिरि
मेवमहेशोऽमलक्षणम् लक्षलक्षणसंपूर्णो देवो बुध्यताम् ४ अथैवत्संकिंगिनिरिह।
मूर्तेर्भावविचर्यायनैः याक्रियाभ्यर्थते कीर्ति कृतिरिरिव सामता ५ महत्साकरणनाम लोके।
नर्थाय केवलम् तस्माद्धि रूप्यकं वाणी भवेज्जीवसमृद्धिभाक् ६ इत्थं प्रकाशितप्राया तेषु
यश्विनरूपणम् विवेकमार्जनोन्नद्धसंवित्तेव प्रकाशते ७ ॥

संबंधः कृत्या त्येष ड्रिंशाद्धार्थे साचकृतिः क्रियायासैभूतादीलक्षणश्चर्वासघसंस्कारिणी वेतिश्च
रिहे शुभाशुभम् ४ अतिरेकमहत्वे नाप्येतन्माहात्म्यमाह महत्वेति सप्तमम् ५ एतद्विषयमाह।
इयमिति इयमिति कृतिः ६ नीदृगनायामिति सप्तमम् ७ ॥

प.सं.
२९ ही
८

परमविषयं रश्मीयति ग्रामरूपेति चलाचलेश्रुति चलेविद्युच्चपलेनापैरेतिश्वसौपरमकृतिमानिस।
र्थः ९ कालश्रतिविद्युधाश्रतिसंबोधनपरम् स्लेतिभवत वेयक्रमाः माच्छपरिपारीकाः प्रणामप्र
रणाद्या ८ सर्वैर्यतिरयः प्राणाः यद्भ्रामः सर्वैश्वराचिरिरिनेप्रवहन्त प्राणैश्च तत्त्वालायतेनायकाचते।

नीलानायाचपस्पापेयेप्यत्वायर्मपद्दतेः वोद्धृतापतयेयपितेष्विपंराजनेततराम ८ ग्रामृ
यैवचलाचलेभवमवेभावेज्ञलेवेभवं मानुष्यंतटिनीनंपातरलेवालसश्रेयः पदम् योव
द्धाकलनोकलाकल्कलनामाख्यारिकेकालिका कालग्रीवमकालकामकलनेध्यायेम।
वास्मित्रिपम् ९ कालेननलाणमेघतीभ्रजवतोगच्छन्नैवेलसतेहोमद्भामनुजाः प्रमादमदि
रेपीनास्वेनामेते हाहाहाविद्युधाविवेककलनामारायवोद्दयमाः पीतांशुववलमस्तके
पञ्चपतिप्यानालवंयक्रमाः ८ सर्वत्रानत्रलप्यस्मिमोमनुयाक्रियोज्ज्वलः प्राणः प्रपातिम
परंसर्वैश्चनरलायपते ९ यदिनाममनुष्याणांवहत्वेश्रुतिंतं कश्चित्कुमानयाश्रुणोवहतीये
शुभागतिः १२ मामेपिसर्वयावाचमलामसेश्वरोमश्री क्रमानयार्च्यतेयैः सानेपातत्रम।

सपवप्राणाः शोभानिमित्तमिसर्थः ११ उक्रमसर्वैविशादपतियदिनामेतितिगादयाख्यातम् १२ मामे
पीतिसर्वयेतिदेहेहरियारिभिः नसतिपाद्यावेदयामासकृतानतद्वेतिव्रजसमभायाम् १३ साधुवि

निपयम् २५
८

अस्मेति अस्यानर्घमणेः कामलक्षणस्य अग्रे यो मलमस्ति कोऽर्थः क्रियान्वाद्येशनिबोधम अयमिन्द्रनामम
णिः नोइतिमूल्याज्ञानेशिलाधिकेनिशिलाधिक्वचित्योगेयातिनामावि मर्थः किं यानुपयोगिताज्ञानेन
किंचिदिमर्थः ५५ अस्माविति कोऽर्थः क्रियान्वाद्येशनिविशद्यतिअस्माविति अवधानेनवेद्योपलब्ध्या।
नमस्यार्थः तेनचसर्वार्थप्राप्तिलस्यक्रियतनमिति ५६ वनितेयमिति संस्कार्ये निपात्ज्ञो पलब्ध्यानार्थ।

साध्वेषलक्षणः स्नाध्यायो सौक्तुमानयावज्ञेन लाभो येसर्वथाभवः सुसतोशणिनामिह ५७ अ
स्यानर्घमणेः रत्नवेधः कोवाक्रियानिति यास्यार्थवेतिनस्यायंशीतथनोशिलाधिका ५८ अस्मा
ववहितेनाभलाययेनेवेद्योपलब्धे ध्यायते देवमर्वोशेभाजनेनाकिमिनोधिके ७ वनितेयंविलासा।
ध्यायोज्ञामगतिकृत्ता नोपेक्षणीयाज्ञानवेषा संस्कार्यानुलक्षणेनुयैः ६० उपेक्षितेयंमतीथ।
मलिनाशेनकभाजनम स्वयंकषायसंतमाभले मौलिन्यकारणम ६१ सदेमं स्वहृतियावथेव
मदविक्लता अस्मालालयायाधीरैः कामदिक्ताप्यतेलक्षणात ६२ सल्लमाकलस्य ज्ञस्येयंसमा।
हितधियोक्षिता सर्वतः प्रसङ्गेश्मथासौ रत्नविधिवति २३ ॥

मादिकमेवास्याः संस्कारश्चति ६४ उपेक्षितेतिरयमज्ञामगतिवनिता कषायादोषाः ६५ वशात्वीक।
शणीचमहिदेवलकोमार्गः शोभनादिक्वचितप्रीतिलक्षणाच ६६ सत्कृतेतिसतीक्वतिवाकेला
वेशालेनज्ञष्टाकृतावशा ६७ नामर्थमाहश्चस्मेसत्यपीतिअसवः सर्वार्थदायनश्चतिरीतोमस्यामपिस्व

तिमिताः प्रमादेनातिवाहिताः संभवनापाद्यमितिमाविनः तेषां प्राज्ञकमेतो

प्र.से.
३९ ही.
८

निश्चितत्वासंभावनायामेवेतद्भाति लब्धय इति तेषां गतागामिनां प्राणानां लब्धय उदिताः कथमेते गता
इति पश्चात्तापिनः एते चागमिष्यन्तीति नैवेक्षते इति कांचिद्युगलमथ नेत्यापापा मालवे तेनात्मनीषोक्ति
तां नत्र इत्युद्दीपिकः एतेषामाशयस्यार्थः गतानां पश्चात्तापस्यानवितत्वात् आगामिनां चानिश्चितत्वाद् दारुणः कै
वाशेति सर्वे विविधाः यातानागतमिति शोकास्पदं निश्चितानि मानि निश्चयाभावात् ततश्च द्रमत्तोविद्यमिमाह
लब्धे देवैति साम्प्रतिके च मनश्चिमर्थः सदेति भूतभवद्भाविकालत्रयार्थः २२ एतदपि स्फुटयति भूता

इत्थं समयपि यः सदा स्मृतिसिद्धावेवापि संभावनायां शंतद्भाति लब्धेषु उदितान् विकाम्यमनीषोक्ति
तान् यातानागतेषु गतिर्न हि न हि शोकाः सदेयपि लब्धेदेषु यावित्रुद्रमनयोपायैः सदा तैर्लिते
भूतानां हृततागामिप्राणानां चयपदाहूतिः गतागामिककालान्तः स्वकार्यं साधयेद्बुधः २३

नामिति येमवो भूतागतास्तेषां हृतत्वाय यात्यतद्यागवं लसतेश्चनाशातमेव च यदूनितत्वापते अत्यासो
गतः इति तेषु मे प्राणाश्चापि निरूपलक्षणमेव गाह्वति यत्किंचिदस्मादाशुषगतेन त्वमावर्तनानां विषये यति
भावः ये चापिष्टानयासंभाविताश्चागामिप्राणास्तेषां पटाहूतिः एनमायवैनेनकेनचिदवधुत्वेनत्समाक्र
तागामिप्राणाध्यते येयत्किंचित्समाभातितदेवपोषाभिवेनाशुश्रितितदेव कार्यं धीमान्साधयेत् यद्
स्यैवतेनः सपवपुषयस्यार्थः यदुक्तं भूतनैवानुसंधानेन भविष्यत्त्रुकितर्केण वर्तमानेन भावेन काले
त्रिपतिर्पंडित इति २३ ॥ ॥

सिद्धमर्थमाह तस्मादितिगतार्थम् २७ त्वगाद्यति इदमायुश्चलतयेति साधुगणम् अग्रिमैर्विशुद्धैर्नातिभिः
इदमायुः त्वगादि यथायाज्ञिणेनेन तस्मिन्किं सेत्स्यतीतिभावः २५ अतएवेति स्पष्टम् २९ नष्टमिति शेषेणोप
यातव्ययपरम्भावेन नभावम् अत्रापीमैहिकयामुष्मिके वा श्रायया सद्भक्तलदैवदायिनी २२ अस्मैसा

तस्मात्सांप्रतकालेयुष्माध्यतेवुद्धिर्जीविभिः नतैस्त्यतिद्वदेवैव कार्यस्ववशमानयेत २७ त्वा
गाः साधुरिवेगणपलत्थेद्वायुर्याग्रिमैः यावत्स्ववशावर्तीदेतावत्साध्यं स्वकर्मतत् २५ अतएवश
वीणोऽश्वनमनोयायायेत्कचित् करिष्यामीतिश्वः कार्यमद्यकुर्वीतयत्नतः २९ नष्टमभुपयात
व्येत्राणुस्थितेवतस्मा भाव्यंसदात्ममतिनागतिरेषायदेविरा २२ अस्मांश्चाध्रुवेत्पूर्णेवलस्य
स्मिन्नेहसि सैकग्राप्नोयतीगणेयायश्रोदार्यगुणोऽज्वलः २८ प्रसाददानसद्गोष्ठीर्योविधिविन्न
प्रसारयेत् प्राकल्पंस्मायस्येवसत्कीर्तिपावनीक्षितौ २९ द्वितीयंजीवितमिदंसत्कीर्तियां
महीतले अयंवांतरमत्लीहनश्वरानश्वरंततः ३० प्रायुर्दीर्घामिदंनामसत्कीर्तिर्याशुभार्जि
ता प्राकल्पंस्थैर्यकालीनाद्दिमायत्नेनसाधयेत ३१ ॥

मायेन सत्कृतिव्यवस्थाप्यवाल्यतोपितां श्रास्यतो व्यवस्थापयति अस्मांश्चेति प्रसादेति चद्विसोकी
निगदव्याख्याता २९ द्वितीयेति अन्तरविशेषः जीवितनश्वरमियत्तनश्वरीति ३० प्रायुरिति शुभा
र्जिताशुभेनसत्कर्मार्जिता स्थैर्यकालीनेति प्रायुः स्थैर्यकालीनमामितिसत्कीर्तिम् ३१ ॥

प॰स्तं॰
२९टी॰
५

9

नन्वविभवाद्भ्रंसमाप्तेनाकीर्त्तिविरहरूपेन रतिः किमिन्नैवभ्ररत्यनत्याह वैभवेति यद्वैभवाद्भ्रंसमेकैश्चिद्
र्जितं पञ्चरूप्योद्भ्रंसमेकैश्चित यच्च सामग्र्याद्भ्रंसमेकैश्चित् यदपि साधनोद्भ्रंसमेकैश्चित् न न किंचित् शून्यप्रा।
येन दत्तमर्थरूपा न किंचिन्मेवास्य विशरूपत्तियदित्तियद्वैभवाद्यौद्भ्रंसमेवमर्जं केचिद्विहाय न स्येन त्यक्ती।
ति सम्भाव्यते रूष्टा हि वरदवरूहैवा किंचनानानाः अथवा पदाद्भ्रंसमेवावशिष्यते श्रेन कोपरलोकगते
न तस्यास्वर्वशिष्यते अस्मभय यथाक्रमेण काराणनाद्भ्रं किंचिन्नमस्येति २१ चिंतितमिति अद्य संसाराभूतये

वैभवद्रव्यसामग्रीसाधनेनात्यमर्जितम् न किंचिद्यद्धितैयेनं नष्टे पद्धावशिष्यते २२ चिंतितं
च मयातीव किं सदृत्तत्त्वभूतये यावन्मोर्वर्मविन्नातेसत्कीर्तिरितिधीयनाः २३ निर्दर्शितमि
दं मत्तैः शांतचित्तस्य कस्यचित् प्रपातरूपतिसङ्गो हा भ्रमसंक्रमणकीर्तनम् २४ अहो शास्त्र
तताविद्धो दार्थविनयशालिता विशेषार्थ्यपात्तानेनतस्य लोकातिगा क्रिया २५ इमा दिग्
णासङ्गीतिनिष्ठा काष्ठाम्नपायये नथा यथास्मत ह्रष्टैव वचोपि दैपत्तयये २६ ॥

समद्येपरतिशिवोर्वैयः अथयेत्रवाप्तवना निर्दर्शितमिति प्रसक्तं प्रसंगेनापतितम् २३ अहो इति।
सुगम् २४ इमा दीति काष्ठापार्यन्तकीर्त्तितिः अस्मन्नृपतेः तदृष्टात्तदर्शनाय यद् वचोऽप्यानीयता
मसौ मयापि दृष्टेति इति वचनमपि कालदैपत्तागतः वचनमपि तद्दर्शनविलम्बकमभूदिम्सर्थः
पीद्यवचः प्रलापं विहाय तद्दर्शनार्थमेव यज्ञान्तवे २६ ॥

साम्युक्तंकामितितेरतिमभ्याः नेसाधुम् १५ प्रविष्टमात्ररति उद्दतमन्त्रैः १८ सहस्त्रमिति ईदृशीसाधु
माननेनायता भ्रमभिवादेनाशीर्वादेनआयितेपथ्रातेपयाचचकार १९ आतेपमेवस्वरूपेणाह थी
तिग्रश्नभयहवसिकिमिदंतवयाप्रसभ्युरितम् नथाहि नवापमल्लिकयानः किंप्रयवाममाज्ञान
नेति ४० कथोपक्रमरतिस्पष्टम् ४१ इतीतिगूढाविसंधेनेतिप्रकटेदोषानदीरणात् समाईच

साम्युक्तंतामसमालोचनत्र्णीतेनमत्रीनयत सोवनाभिरयोसाधुईदृथीत्तत्सदोविशत् १७ प्र
विष्टमात्रेतस्मिनवराजाचावविडद्दतम् भ्रमभ्यायाभिवायापिह्यागतेनेवमाविनृत १८ सुर
स्वयारस्तैसोस्थ्यियात्ततनरीदृशी श्लेयप्रभमभिवादेनतमाविलेपभूपतिः १९ थीकोशल
श्रुतवृसमेवस्यात्रनलवंपे किमिदंमल्लिकापानत्सवकिंवाममाज्ञता ४० कथोपक्रमपथातेमल्लि
कापतिनाल्लिवेत् थलेवकृत्स्याग्गमावाविवथोयमहामते ४१ इतिगूढाभिसंधेनराज्ञेकोसवि
वतणः समाईयेतवयनतेद्भुतैर्थकातनानरणाम् ४२ एतदंतेमनुष्याणुर्नसहस्त्रानुगामिनत
मेवैषीहेविजानेतिसमाशीःकीर्तिदेहगा ४३ संस्थितेनामुनासानीसंस्थितेनापिहिजीवति

येनमायानेवकेहृयमितिसन्कयाग्भेमल्लिकापानःतवाज्ञतावेति यतद्वयेनेति किंतर्हिसिष्यतह्मारश
ढेरतिकात्ततेतिनाज्ञतेनमर्थः ४१ नामर्थमाह एतदंतमिति एतदंतद्वरीरपर्यंतम् ४२ समासीरितिवि
शणोतिसंस्थितेनेतिग्रमुनाकीर्तिदेहनेसंस्थितेनसम्यक्स्थितेनमानीमानवान्संस्थितेनापिभौतिकदेहेन

ददेवानामिवनश्यैरत्नसमतानक्लुषः श्रीः

स्त्रोतोऽविदंवः सत्कृतिकीर्तितनाम्नम् ४४ ॥

प॰ से
१९१ टी
१०

इतीति अथ प्रभृति वर्षसहस्रपूर्वेण मिथो लिपिर्लिखिता सतीन विस्मृतिं यातीति ४५ साधीयानि
ति मनस्विनस्तमिति ख्यातकीर्ति सेस्थितेन मत्कपारीरं जीवेन माऽऽ: उक्तुलिं इष्टकमां गोचजीवेन मयि:
सेस्थितमाऽऽ: अत्र विनिमयध्यानरम्या सेनसमर्थयति गविरीहशीलि गतिर्बोधः बोधप्रकारेयामीरते

इतिनिश्चयमाद्यायमया नामलिपिस्तव सहस्राब्दान्तमधुनातन पत्रमर्त्यैर्पिता ४५ साधीयो
स्वनयाश्राहसेस्थितेते मनस्विनः जीवेन तेडक्तुलिंचाऽऽ: सेस्थितिं गतिरीहशी ४६ भोः साधी
यन्नतोनैषधियने कृतलक्षणः मतः सपूर्वलोकेस्मिन्नद्रामात्रुन गीयते ४७ अत्राख्याल्यो
यिकामेनोत्रवेतिनपश्चालिनः यत्रासानोवयाशीनोनत्तमतिनिगद्यते ४८ नसमसन्मे
ध्येतानितरोणानिछदीपिव नाश्वतकाश्रवनानवयासोचतगृही ४९ ताह्यालकाग
वालालमकजटतिभास्वते सत्त्वलेजाहिमावत्तभमयेपिनवानवाः ५० स्वर्गेह्कावित:
सोपिश्रुङ्गतोमणिगृहतः मलालेकापोभावः किंनामेदमस्यात्मना ५१ इयदेवात्रवि
त्रयदिछिकोधेमद्भमिताः इछिकाश्चतयारप्यारप्योपरिवकल्पिता ५१ वेमर्थः सामान्यमा
भिमुखीकृत्य साधेवपुनरपि प्रमापयति भोगितिकृतलक्षणः मतीनगुणः अविति देहमायामस्यात:
गीयते सत्यरवयाभिगीयाभिलिप्समर्थः ४७ इति शिवापशुवेधः पृथग्भोगविकाबेधः अत्रापीतिनत्त्वम
तिः कीर्तिपारीरः ४८ नसेपतिर्विसोकोस्फुटायाकिंनामेतिशरसौरथसेनावनमात्रसहस्यवाननतामेः

८ किंचिद्दितिमावः ५८ किंचामावमरश्मिपतिर्वेवतिमहदितिमोक्तलहत्प ५२

१ऽतिनिसमस्मोकीनिगदख्याख्याना सांयोकालत्रयिय: ५३ रवनेयभितिभासात्रुवि:निंज्ञोसिंहा।
स्यानीसिंहस्यालोसिंहराध्यभियोयमलोऊयीममनेमरत्रणाद्दिनिर्मिताशालाऊदीपतामालोकास्व।
शृहस्तनकुत्ताकुदीममनेश्मर्थ: यथवातिज्ञोऊदीशालोसिंहशालोममनेवनचारिदुष्टसतोविवविवि

१ऽलुयीमतांतसलिविनेविनदर्पणे वीथीकौलाकुलावामाहृज्ञानोत्मारितात्रयम ५४ तथाम
कुविताथोचवीथीलोनमनेनयत ऊऽदंमहीनृजीर्णयालहिस्मापयनेविर: ५५ सकिलालय।
मास्यवेहशालाविभूषिते सहेदीसंभवेशणांप्राज्ञानानिहृयत्स्वधी ५५ उहुत्नालयभिरेविय
वेलणागोचरे कीदृक्कुयेवसेपत्रमाकाविदृधसेगति: ५९ यवयमात्रवाकिंविकुतस्थितु।
विदेववा यथामसर्थयासेततथावदतमाविम ५७ इमात्तमाश्वेतविताममानाश्वाप्यिकादि
णा: शुभिनेयुग्रसाद्देतेतथेमाहृतचेतस: ५८ गतोकुलप्रविषणायह्वयेपार्श्वेषुतेमरा विलो।
कागामवेडासेसाधोकालसयानिलयन ५९ रवनेपेतथागानज्ञाख्यानसविभातिने सन्मोह:
ममतेभासांसिंहास्यानीतिज्ञोऊदी ६० विभातिभिर्गिरेवाइवत्नु:शालसनेयथा राजासोमम

लाशृहसमानोममनेयथ्यासिंहोनिवद्दसर्वोगोतिसंकटभागवद्धोभवतितथेमर्थ: ६१ विभातीतिरा।
नामस्गोक: स्वकेहयाख्यानेशुवराममभियमाख्यानेऊदंममनेरणाकाष्ठादिनिर्मितेशृहेऊट: यथा।
वाऊटेतुम:उममिवातपमात्रनिवारणंतमम यथवाऊट: ऊभत्तमिवसंऊवितेममेनेति ६२ ॥

पं॰ स्तो॰
९९ टी॰
॥

मेरित्वलीति शुभ्रमराशिर्मिथुनराशिः कथं व्रजेदङ्गमप्यारितिभावः मातुरगवनांभमस्तपहादस्पृश
तित्रिहृणाम् शरुत्थानीतिभावः ९१ कणोर्थार्थं इति ऽपरित्तुभूमिकायोचत्वरोनेष्टकविनेष्टहेम।
कारिविविनाकाष्ठवनाकणीयारीतिप्रसिद्धपतिः यतिः पादपीठत्वमाट इतिपरितः कणायार्थः
यादानुग्रप्रसारयेतिनिदमुखासारः संभाविततत्वात् मादस्तग्रशस्तवेनीमर्थः पादाश्वरणाः किरणाश्च

> मेदिरणानियोऽस्वानितवेमानियथ्यादिवि तिरुद्दगतिरप्यासौ शुभ्रमराशिः कथं व्रजेत् ९२
> कणायार्थत्वस्यास्त्रभातितमादगौरवात् यत्रेति चेद्गणालानां पादपीठत्वमादरः ९३
> अतिमधुराकृतिमनो विलोकविपर्ययमेदिरणं प्रसृतितविधेयरसातिनागारदशनाश्रु
> शीलितेपरितः ९४ विलोकनिर्मितिमिमां कसतत्वाश्ववादितम् पुरोशाङ्कस्यविश्वासः
> यदुक्ताघातिधीमतः ९५ श्रूयतेस्मर्यतेवापि नेदृशं दिष्टतमम् अलं वा वर्णनारोपैः
> स्वभावमधुराकृते ९६ ॥

अतीति नेमामलाग्रपितप्रमोदभ्रमतवितत्वादसमेदेतोराशावइति ९४ विलोकेति प्रथमर्थः।
शुराणेत्वसमवमायथाम कथुरीवक्रेववर्णितानवनुयतावदागमैकप्रमाणतास्वभावनान
विश्वासवतीवभूवयपवलिदृदृष्टातत्स्वभावनाविश्वासेदत्ततलाप्यधिकगुणास्यास्यभवनेमदिरण
दृष्टत्वातवविश्वासोजायतेऽस्यर्थः ९५ श्रूयतेइति स्वभावेतितस्वभावमधुरस्यवर्णनारोप्यपर्वति

५ ५ हिं
॥

नयेति उच्चैः प्रकोऽहं हारम् मुक्तादेति निर्भयचित्तः कृताश्रयो विहितासनवेषः सम्यालोकः कृतत्त्वेन।
लोकानां सर्वेषां दर्शने समाध्यभिवाति पुञ्जता उन्मीलिता प्रत्यक्षसम्यक्सम्मसर्गस्य प्रालोकः
प्रकाशाभाविताः स्वनातस्या दुःपुञ्जतासमसमानासाविति प्रत्यवोद्धप्रभावेन देवनाधिष्ठाता समालोकः
प्रलप्रकाशोस्मन्निरस्कारेणवा समप्रकाशालस्य दृग्लाने प्रसाद्पुञ्जता विभ्रतेति ९७ लेभाश्चेति प्र
नेतस्य शोभोऽहम् एवंवडहणः प्रथचानैतम् एवं विहडणः प्रतिभा रेणापर्याहृत् ठ समासानां समतया

नयोऽह्वो हारम् मदप्रकृताश्योत्र विभातिते यथा त्राविशतो नोऽङ्कसमालोकदृगपुञ्जता ९८।
लेभाश्चेतविराजेतनेतम् योडुणलश्या प्रतिभा समासानां नकाविद्धकेतस्पते ९८ ना
वधमीस्पते किं विमाश्चैवस्य कथंचन नोधीचो प्रसपाताल स्पते वागरीयसः ९९ सेण्ड।
वोनवयोगीस्तथा गुडतलाकृतिः दृष्टमाचामन्दन्नेवनितो वविलासिनी १०० किं तानद।
भरोहृष्ठेवतः शोनाशुमण्डले प्रस्माकीनमिदं राजन्सन्लकालिकपादृतम् १०१ ॥

निषण्णानां नवकृता काचिद्दीस्पते प्रत्नेनमिसोचभ्रमारो दृढहने समानास्य नेवक्रभावस्य दृश्यते।
नावयमिति यस्येति सम्यग्दिवशृङ्गनिर्देशः ९९ सम्यमिति स्थामकोलेनेन गोष्ठलाशुभ्रस्वरूपा
कृतिर्यस्याः पिनाकिनी पिलते दृष्टी दृष्टमात्रैवमन्दरे त्रैपथ्या वनितावविलासिनी सर्वाङ्गसुन्दरा तथा।
यात्रापि गुडतलेन सहयसी दृश्यपाकृतिर्यस्याः सम्यमिति समन्दितणालानिर्देशः १०० किंतिका।

९८

पं॰मे॰
स्तु॰टी॰
१२

यष्टीति यष्ट्या स्वर्णशुभ्रमण्डलस्य कोणदेशादुद्गताग्रलतालेखाङ्कःखचिततया स्वशुद्धस्य वेदिकाकोणम
ध्येत्ररणकाष्ठविताकरीतुःखदाग्रलग्नःकरोतृष्णेकरी ११ अस्या इति प्रतीहार्या होत्रिकाज्ञापयति।
मलिनयति विज्ञापयतीव १३ यष्टीयमि इयन्नीलाकरुहाकृतिर्निर्याकाण इयमिति वास्तव्या
लायञ्च शक्रनमितेदृयष्टीतरयति करुतेश्च तिहृष्णोहृषेश्वराश्चतः मध्येवोरहूवाणेमलिकरुतः शोभायो
षायाः प्रकारहूषणाहरतिवाणावः यष्ट्या सर्वतोपि साध्याकृतेर्यदिता याहृस्वराषेकाशोभेति १४ अ।

यष्टीकोणादेकाविरणकाष्ठमयीकृपी स्वर्णशुभ्रमण्डलस्यैव यग्रहलेखास्यदुःखदा ११
अस्याः स्वनीलोरूपायाः प्रतीहार्या विनिर्गता हमलेखाखयाभितीज्ञापयत्यस्य सर्वतः
यष्टीषहाकृतिर्नीतोपासैनो विलसयालिनी इयमेवकृतःशोभाहृशोभनोत्राहषेत्र १४।
अस्तिरेणोयमत्रिहृषेतन्नाथ विनवयत् विन्तमितियमस्माकं प्रमाणप्रभृयीरतः १५
कृत्वाविन्तमिमाहासोमभमात्रवसमलम् अस्तसीमामितोयस्याजीवमानःस्तणदिव
वाक्लसीमांविनिर्मानेस्तत्रप्रातो समन्ततः लेयकाशुश्वतोभत्वामपिश्वाजत्वपन् ११ ॥

अस्तिरेणोइति अत्र इमतोनेतवमउस्यायनकर्तव्यानायाम् १५ कृत्वेति अत्रमिति अतिनिर्वेयेनङत्र
तार्थेनास्याः स्वरूपेनस्तोवाह अस्तसीमामिति प्राभमणेवासोतयायतिनिर्वेयोयतेनिभावः इत्
इमतीनतिर्देशः हठप्रतीति नननायइतयवनश्वनेश्यतीति १६ वाक्लितिमेदमिति अयतावरपीर

प्रकटमेवाम्भसुनाकिंसंपन्नत्वात्तमासीदिति माधुर्यकाविकृहूतीति।
भविष्ठति ११ ॥

इमामिति वैवेति अस्मत्वाक्वार्ग्यपेवेयत्नस्नायाभवेदिति १८ इतीति इहेति गृहसमीपे असौ धमस्मोतरव।
मायाइमाभाष्यताम १८ यालकमिति यस्समदेवसस्के कौमितैः पदैः असहितिनि संबोधनम अत्रेमेत।
स्मियालकेवति १४ अर्वमिति महदिनेतिनरिक्षानुमासेणमहलमयादीपेत इति सत्वनार्यम अत्रेतिए
तत्रिंगमनात्सर्वम आविषपत अशेवेषाकृत्वा अत्रनेसाऊरिकाया ८ इसुकेति अत्रैव जानाबैव वेगाषिते

यमासंसमाहत्यासैवक्षितितिनेयातिसंदिरम् यथ्याविषमस्यासकैवनिर्मोणवालरी १८ इति।
श्रुत्वामयायीहकश्चिद्रियासभानन्नम् अधितोसौ असहः सोवमहस्त्वाभाष्यतामिति १९ या
लकोसौ हृहास्रभकौनकयस्मत्पदेश्रमः विमतिऊकतेश्रीतामनाचस्कइराऊक १९ अर्थमा
स्माः समभ्येमत्समादत्समद्दितायवा इस्येशुरेशुरादायाविषणाश्चाणांमहूकऊ ८ इसुकासौ
समायाने श्रेषयामासनजेरा जातेषिवाअनोज्ञान्कऊहीमेनामनामहे ८ अहोत्वात्वाषि
लमिदंत्नदयीनेश्रमसत्नयीः वीदेभागेवनफलितराज्ञानोवर्धतामिति २२ अर्किंचनोदार्यमि
देहस्थापिगतभीरिव कथमालयकेमेयद्धहेनत्नमनेभवान् २२ ॥

येनतेमेमवृद्धाहम् यथादेहेनज्ञानत्वाउषितत्वाञ्चतस्नीवस्पतिर्गतिः कहदेतिवदिति भावः १७ अहो
इतिवीलेविचारयामि आमांसेवानोभागेनाससज्ञागेनासौराजाहृहः पुनरपिवर्धतामिति १८ आ।
किंचनेति अकिंचनायाममोदार्थेपुनस्सावोर्धतामिमादितत्तणम गतभीरिवनास्तिकइवआल।

यकमितिकसापकन् २२ ॥

प॰ सं॰
२६ सी
१२

महाजनेनेति श्रुत्वा नीतिलमाषी लोमहाजनः । ईर्ष्यालविलसतिमहतिविशेषेसमपि नियतिश्रीलिप्तक
स्मादेवासौ महाजनः श्रमाद्वेविवर्णाश्रुतिकेयं लोकेनियती हृष्टायतन अक्रम्यापेनयेहेष्यानिरर्थकेयम्
इतीतिनिगदस्त्यालोलम् ५५ इत्यमितिश्रुत्वेहरिनाहिनमापिकोनखाभिलेमलिनं श्रमत्सहम् ५६ ।
इत्थमितिश्रातिवेष्येणेतिनतुनः पालयपालकभावाहिना ५७ समापिनभाहिताीमाहमोदाखेति ३

महाजनयाकृतयोतिष्ठत्यस्मिन्नमहांतरे नोज्ञानेनियतिः केयं पृष्ठालोकेनयोर्हृष्या ५८ इमा
कर्णप्रसङ्गभेनानावेवेकिंचनाप्यहम् यावेच्चदेशेह सर्वे जातकल्पमभूत्मम ५९ इयंबुद्धाच्च ।
हेस्तातेषांजनयात्वथाभिलम् श्रमेयथेयेषालामेमनत्यासीन्मलाहृतम् ६० इत्यसुहिया ।
वेतोभिनस्वाधिः पुनरप्यसौ याचिताप्रातिवेश्येनत्वमां कर्तुमिहाहसि ६१ सोहस्यायाअस्मे ।
नोगृहेसत्मेगानिभून श्रेमवद्धाभवेतीहश्रायेणाभिवेशिनः ६२ निशम्यजपिताहृद्धाहस्म ।
किंयोनयेचेत पकिंचनायाहृद्धायासमाहोकलिशयो ६३ अनामेनेसमालेख्यायावद्धस्तनी
दायेतितमर्वस्य भुणो समप्रयत्नतरानसेप्रेषितेभक्तपात्रके ६४ स्वतेहृपं ६५ निशम्येतिजलि
हृताभितिपेनकेनापिहृतोहृतम् ६६ अनेतियावद्धस्तनीमुत्रमितिप्रदोषेतावत् समप्रयत्नेन
सहृतयजनहृतनाज्वाहृने नदातस्याप्रदोषवेलायांभक्तपात्रकमिस्नुकम्यायांकत् समयेतहरि
नमियेहृहाकिंचनावयमस्याःप्रतिवेशिनः समहिमेनःकथमसौनानीतेसमस्तप्रतिवेशिमहमिति ।

५८

दृष्टाश्रवलोकितमहापानम् ५८ ॥

१२

इत्थमिति इत्येसद्रुपस्तद्येननसंस्कृते अन्नः पात्रे भक्तभाजने ९० सेति मालिन्यकरीमिति स्वमृत्स्ना ।
स्नहृहस्तजलसेपाद्पिद्रीम् ९१ उपवासाइति याद्दयमुद्भूतेऽर्थेपेचोद्भूतमितिलिंगवृत्तपरिणामे
नक्रियान्वयोबोध्यः ९२ इतीतिसाधुः शोभनाग्रथवसाधूनोक्रियानपोलत्तणानभ्मोतत्फलावा ।
हानातीतिभोगस्तपोव्ययहृपत्वात् ९३ पतेरेवविहतोतिहारेतितस्मादितिसर्वोवेत्तकारीम

इत्थमेवसदातेनः पात्रसायातिमानिति नियमोपेकृतोस्याभिस्तमप्येवंक्षिपाभव ९० मा
मालिन्यकरीरीतिविधेस्तत्रप्रसीदनः इत्युक्तोनत्यो चक्रेरभिनासोस्तुउर्मेणावी ९१ अपवा
सास्तेमाद्भूताःकृतैवात्रभवेसहृतत् कृताथैर्मेवसादन्येहृदर्थवापिद्रव्ययम् ९२ इतिसाधु
क्रियाभ्यस्तसद्भूतेमेधुनाकथम् नातिथ्रेणाकरीयाकक्रियेयेरावृतोमुदे ९३ हारापत्तमिदं
पतिमांसेयापिहसंस्कृतम् ग्रभुनामत्वयेमामेतस्माकोहृगानिर्भवेत् ९४ नातिक्रिया
समालोच्यभत्त्याभस्यविधिर्दियः लोकेस्मिन्नविनोयागउल्लंघनमनोचिती ९५ तस्माद
तिविभेभ्ययकथमेनोक्रियोभेज मयासमतिवर्षाणिभ्रतीतानिशुभोदये: ९६

तात् ९४ नातिमिति ग्रस्याग्रालणादिकायानातोवृथंभत्तोयमभस्तः इति स्वभावशुद्ध्यशुद्धिवि ५६
वेकः कः कोक्रियोकरोतिइतिक्रियानुगुणेनापिग्रपमस्वभत्तोयमभस्तइति ९५ तस्मादि ।
तिविधानविहितोलंघनाइतो: एनामभस्पतणहृपांशुभोदये: सनामनउगणमभस्पभोज्यादि

प॰से॰
९९ ही॰
१४
14

नामर्थमाह ओविश्वमिति ९७ एषेति भाविनि काले त्वदिष्यंति सरान्नामपवराजाइति अवधारणेन्वा
र्थोदायाति स्वस्थानेचेति अस्माविति सन्कटिकानोमस्याप्याति अरोयेंक्ष्यः नोम्यापयितेया ग्याश्च्राया
गपतामिद्रयग्राह विचारयेति अयभावः कृततावत्नमेवेयेन यषमत्राहे कृतावासाकेनविद्विक्षमभि
युज्यते तदामममत्ष्यवध्योन्नयागमनमुचितमिमागनायामयिनयाहंतदायात्मानवेतिवितर्कं यालै
वतियासौ सन्कटी संस्थापनायष्योनेनिसर्गसद्भावध्योक्तियालनेतिभावः ९९ नचेयंकेवलं

ओविश्वमथुनाथ्येवं ममात्र भरतिसेवया मापितेपिष्टकेभोक्तेयिथ्यांसेध्रंषकारणं।
म ९७ एषोविचितीतवाप्यन्नमरतियात्रं भविष्याति सरान्नायेनसातस्याः उटिका।
पालितेमलम ९८ स्वस्थानेचानिविशासोनोस्याप्यातेविचारय उटीसंस्थापनाय।
सौसैवावध्योक्तियालना ९९ स्वक्रियेयं मयादिष्टा याविलोक्याधिकारिणः हः।
स्वात्मणानउर्वंतिउन्नापीतिसाक्षीभव १०० ॥

मथ्यवध्योक्तियालनैवयावन्नवमनसुखेनातीवोपकारइत्याह स्वक्रियेयमितिमयामनसुखे
नेयंतवस्वक्रियादिष्टाप्रकटीभूतातथाहित्वदधिकारिणः यांत्वयालिन्नामवध्योक्तियालं।
नोविलोक्यारेयअस्मत्स्वामिनासोद्भूढास्वार्थमपिनोस्यापितेनिकर्यंवयमीदृशीक्रियाउमेश्लित
णालाश्येते साक्षीभवेतिमहस्मेषामनसुखेनतवायक्रियेति साक्षीभवेतिसूचितम १०० ॥

महात्मन्निति समस्तैश्वर्यवेतिनिनपुनर्हृद्येक्तनादर्वहेलेयोर्दिनाक्रमतेगयमानमितिभवद्दिनार्थेसान्ता
न्त्यमानेनपुनर्भयादिमत्यमानेकियत्कालमितिनविरश्यायिनीतिभावः नरतिशर्वस्याद्दिशेषसत्क्रिये
हास्त्रत्रजपालत्वात् मन्यालनालत्तणाहृतपवेशुप्रतिसाधतिकृत्स्वकृतमायतिनिपतयेपवेशुलिख्येनेश्ति
प्रसिद्धम् तत्रप्रतियोगियोभाषिद्रयेकृधीयः कमेणासायुत्कृद्दवकृतेलिख्येतेविजितेतिपत्वाहृप्तीशुसभा
षितावलीशुविवमपिक्रियतेश्नितत्रतवेशुतेशुभोगभुवनेधलसालिशायेनसङ्गतिमानादिलत्तणाकोर

महात्मन्समस्तैश्वर्यनागयमानेमयाशृणु कियत्कालेश्ह्तालीयेस्यास्पतीतिविचारय १ श्वे
तसत्क्रियाहृतपवेशश्धेमयोपिव विजितासङ्गतितत्रतत्रनेलेवियास्यति २ प्रभुरुक्तिरियंमे
लेसत्येनाशयकारिणी श्वत्हेमृदितोमनाविहराम्यगतव्यथः ३ आज्ञैषैपयथारान्नारोपि
तोहृद्ययानया श्हैवाग्नौप्रुंजत्रसत्क्रियानफलेदिति ४ प्रभुक्तिरियंहृत्नान्यायोपायोगोमा
रजीविनी ययासौप्रभुः कलिशतयेप्रेस्यतेवहि ५ ॥

धृति मेत्रिणः प्रतिराजवाक्येप्रभुरितिसमयेनेतिसत्यमनयाहृद्योक्तमितिविहराम्यतदुक्ताशा
योमयानुभूतोमयाप्याशयोममसत्यान्तभवमेनेतिगतव्यथोविहरामि २ आज्ञेतिश्हैवेतिश्हज
स्मनिग्रस्यामितिग्रामाणिकश्रम् प्रत्यार्थोतरयतिकृचेति ४ तथावनारयितुमुपक्रमते प्रभु
रितियथायोषयासौगौः प्रभुः प्रतिप्रभानम् वहिविनिशाहृतस्यल्लाम् श्स्यंहनेतिवरापि।

प. सं.
२९ श्लो.
१५

15

प्रत्यहमिति प्रत्यहं गतेः गाढत्वमस्य त्वाम् शरीरेषु वा गमनेन त्वाः उत्तरहेतागमनम् समास्तीर्णो कृतोक्त
रणा कथं च तदुपयोगमनमित्याह साम्याइति अस्यायो बायारीथिकागतागतमार्गः ९ कदाचि।
दिति कृतनवे इति वर्षादिभयात् यस्य न्निग्मनारे समसीग्रथादशुतत्समा वर्तनाशाकैः १ हरविनेद।

प्रत्यहं च शरीरेषु च सागतागतमनल्पम् वर्षे धीसमस्तालीर्णगोपगोसाम्याहिवेदिका ९ कदा
चिदुर्दिने पङ्कदूतपादात्थ्यवसा सरोमलिनयोच के पपणत्सेवकृताऽवरा ७ हरोम्येतमाघश
र्वयोमथ्यतः कोपितो वपुम् महत्कृता बोधयमास नेदं साधितिमद्रयात् ८ श्वेतापोऽनल।
मेतस्यमाहात्म्यमथ यत्राख्याते अनया क्रियया योनचीरसाविति भावयनात् ९ अग्नीश्नाहत्स
कुम्युत्तमस्यामालावहद्वेति दिहि यावद्वैवपरास्पृष्टाः परथामत्कर्षिणः १० ममसेवावर।
वेषहीनः प्रीत्रं भवेरिति उष्टाशेषमथवानीहविधानिहिमहीभुजाम् ११ अग्नौ विध्या।
सिदं भइपत्सिंहसमनहूयतामम् निर्भयत्नसतासामाद्धुसत्वर्गभूपथयावना १२ निशम्य गृढभा
वो नामितिरतस्यास्मात्कृतेः भेदेपिनमतो भेदः स्त्रीपुमानिति शाश्वतः १३ ॥

साधितिमित्यनया क्रिययेत्यर्थः ८ श्वेतापेति अयमपरास्थितेः इति कर्मणि षष्ठीयोगः ब्रवीयाप्याख्यातेयवमिवा।
वर्षते ९ नेदं साधितमेतहि विवरणाद्धादेशणाहत्यग्नीरिति परस्मैपदसंस्पृष्टाः १० ममसेवेति विज्ञापनीति अ
तिमहति अतिक्रमणवीवत्यर्थः ११ अग्नौ विध्यामिति स्पष्टम् १२ निशम्येति अथ स्त्रेणपुरुषेण चोक्ति

प्रत्युक्तिसंवादे कथं स्त्रीपुंसिः प्राकैमतोरमाकृतेरिति १३ ॥

अथवेति नथाचवाणिक्यमतिवचनम् दुहिहष्टगुणास्यतेति ॥१४॥ अतिदुष्टमितिमीर्भिर्तितिवा
क्येपकवचनेनारीवचनानोलाचवअतिपादनार्थम् स्पर्शनेसाम्येनवदति ॥१५॥ हृषीकुत्येतितस्मर्वै।
नारीसमाचारादिस्वपमितिनारीणांहिस्वपेनासाछेदनमिदंयद्वानपुरुषेणसहसंवादइति शृहि
नेतिश्लीकृततलत्नताचर्मजलत्नेसर्थः ॥१६॥ धीमद्विनितिवक्यतेवक्तः क्रियते भिद्यतेस्फाटसेने नतिति

अथवाभयमतिभिर्भायमेनत्रपानुगम् स्वलैमितिनादिसंज्ञायां ह्रीधीर्विजयतेनराम् ॥१४॥
अतिदुष्टमिदंनामस्वपेनासाविदारणं अथ्यलुकषेणापियत्रारीस्पर्शनेपिवा ॥१५॥ हृषीकु
त्यापितस्मरैस्वपेनासाविदार्यवा वच्मेवष्टहितद्वीडलावर्ण्योहिवलवन्नरः ॥१६॥ धीमत्स्मिद्धा।
सनेराज्यवाक्लिदेक्षातेबलात् ज्ञात्मेनविघतेवापिनलवर्ण्योक्तिरीतिभिः ॥१७॥ संधिवंधेष्व
धमिदंस्यतेनयडुर्वियुः उग्रहेणैवनधियाजानातीदंजगाघतः ॥१८॥ यस्यदुर्धियायच्चवन्ते
येहमिहाभया नत्स्यैवन्नस्यभोःकीर्तिसज्ञामकुवपेशुभम् ॥१९॥

अवर्ण्योक्तिपालनाविर्नैवक्षतेनापिविघतेइति ॥१७॥ संधीतिस्यघतेमडक्रियतेशिथिलीक्रियते।
इत्यर्थः नयडुर्वियानीतिदोविडः नपुनर्वियास्यघतेइत्यघार्थोनस्यतिजानातीतियद्दिधियास्यघते
ततदामयचराचरस्यजगतोज्ञानास्तोस्थितिरेवनस्यादितिभावः धीतेतलग्नमिदंसर्वमितिभावः
इतीतिदुर्वियमनेनेनाक्रिपैविमेसस्मिन्नायति अभयेप्रनेनभवस्नानिवपिमकनवसमसत्य।

प॰ से॰
२९ टी॰
१९

सर्वथेति यत्तस्य ग्रामकीर्तिना शाङ्कवतामपि लक्ष्यतत्क्रमिति सर्वथा स्वविषये स्वामि विषयो बहु।
विधा उत्थः कारणमाभवेत्तो भवेत् हितो देश्यादितिहितामासात् २० इति क्रमेति हि स्तोकोऽप्यछा २२
मतिरणमिति यथेति नव वाणिशुद्धासीकथा २३ नेति यथेति नव शरवतः २४ मनोज्ञहर इति वि

सर्वथाहं शुभो लेख्यन्नेत्रियपरितेरता साभवेतो हिते देशात् सर्वथा संतदुर्विधाः २० इति क्र
त्वाम उद्धो मे ध्यानाच हरि हृदयीः समं वर्षम हस्ता णिसङ्ग्रामितिजनो पिया २१ गते बहु।
तिथौ कालेन व बाणवतोस्मसा लिपिभुजे वृष्टदाही वातानेर्यतोमतः २२ प्रति लक्षण च
निक्षाय नदिने षा रेसाङ्कला नकम समुद्रमा देवेन्द्र क्षुः श्रोत स्थापिता २३ नम स्त्रिया फलं।
नात्वि नयेतेति पयपन कर्धो ध्यानमिति कीर्तिस्य नाशापिलिख्यति २४ मनोज्ञहर स्वप
कथास्वपीदेव कृत विचितम् तथा हि सो ग्रहणो ज्ञगो सारं च संग्रहम् २५ न जातु प्रमयः
कार्यो भवेद्गत्य पियात्यसौ विमवोभवत्सानूनं ती रैवचितको मनः २६ ॥

ग्रत यो हि लि वित्तम् ग्रस्माविति मनो ज्ञहर नमो मान्यपतिः २७ उर्द्धीने सारसंग्रहमनुवदति न ज्ञाविति
या ज्ञया मे याचितकः कतिचिद्दिनस्थायी ग्रपसिमया चिनाभ्यां कक्ता नाविनिकत् २९

१९

योऽत्रेति अत्रेति भवविभवे चित्तमहत्त्वेनेति स्थैर्यं तु हि मतिं विधाय तत्प्रतीकारोऽस्तीति येन स्वतन्त्रेणेदं भवविभवं
दत्तं तस्मात् पूर्वमल्पमवश्यमस्मै समर्प्यमेवेति सिद्ध्यैव यत्नेन समाहितमतिर्भवति अनाथदीनादिदानेन
सेवकपालितोऽधिकादिदानेन च अस्यदत्तपालकस्यासौ स्वतन्त्रपणे विभवं दृष्ट्वा चिरकालस्थायिनं प्रा
पयेत् अत एव तः विश्वासादिति २७ इतीति अत्रेति भवविभवे २८ इतीति श्रावयन्नसतिरसिकः।

यत्रोचितमहत्त्वेन तत्प्रतीकारसिद्धये अव्ययतोऽस्य सोऽप्येनं विश्वासमापयेद्धृवम् २७ इतिद
त्तप्रतीकारश्रियं याचद्धठीकृते अनवद्यापतिस्तस्य भाति लोकद्वयानुगा २८ इमास्वस्त।
मतिवीरो योऽदर्शयति पौरुषम् यथाकथंचिन्मत्त्रामकीर्तिश्रेणिविभाम्यसौ २९ प्रकाशाप
यायश्रुपर्याप्तिर्निर्नम्यमीयते निर्गलमसौ चापि पणास्यायचायतिः स्तुभा ३० यः पर्याप्तिमु।
त्वा वीर्यकलेऽदृश्यैव पौधनः शिलोकितमाणन्नं सिंहासनमधिश्रयेत् ३१ निदर्शितमिदं के
लवाह्नातिसकिलाधिपः भूतापोऽस्य तुडिभ्यो राज्यवाल्हदृष्ठवयान् ३२ संपिंवयाश्वमवे
स्ववभ्रुः फलमालिनः नियमामनुकूलायां सताकिवामतुर्वेदम् ३३ इत्येविलिखितक्रमस्य

यथाकथंचिदिति दानपालनविनयादानादौ २९ प्रकाशेति प्रसंगागतमिदं माज्ञामस्थोत्तनाय ३०
यद्रिलिपर्याप्तिस्तवेश्रियः पर्याप्तिमपिकरोतीति यौरुषं च दर्शयति शिलोकितेति नैश्चिन्त्यमस्य दर्श।
यति ३१ नैश्चिन्त्यमेव क्रमस्यार्जनमयोदायानीतितत्रिकपणया ज्योपिकामवनारयतिनिदर्शनमिति

य॰सं॰
२९टी॰
२
17

विचिंतेति किं नाम सत्त्वामोक्षायनिमित्तमिति विचिंतमग्रमनन्यहम् ॥ ननु ये कविकलायां गेत्त्वकार
णात्वं विस्मरति ग्रहो इति रहेत्नी इह लोके मेऽस्ति भवरोगिणः संस्थिताः यातितमर्यादाः यत्नके देहाश्च तत्र।
दिव्यलोके सुस्थिरत्वा लोकवरा श्रनतम्रश्वते यः ॥ उस्थापकाय यांसते ग्रहो इति कर्मणे तैः प्रनाप
निरचितो देहः ननु च हेतुः भारतीभाविनात्मनामिति भारतीश भावपवेषश इति भावः ॥ हिनीयस्या।

नितांतलोकेस्थिरभासिंये

विचिंतमवत्रयाकाव्यकलाश्चर्तनियेतस्त्भे गेत्रुदेत इति लयीं निश्चिकाय हठ्वनः ॥ ग्रहो
कविकलासाधु भेषजं भवरोगिणाम् यथा ते संस्थिताम्वरतनु स्थिरकलेवराः ॥ ग्रहो वैभ
वमेतेषां भारतीभाविनात्मनाम् ननेर...कमेतानिघनवर्षानिलधारासैः ॥ ग्रहो स्वाभि
यकं मे साधुलोके विराजते येने रक्तीति देहा लग्नोदं तेन्निरणालये ॥ ग्रहो वष्टोभिये।
यत्र परोलफलदेतृणाम् ननामकलनाकाविच्छिनितस्य संभुविष्यिना ॥ हिंसादिवु
ऋलानयसमारब्धमिदं लकिम् कालेसफलदेहेन न हपा हि फलादयः ॥ इयमपरमो

स्थिपेस्वेविस्थितसितमिदम् कर्थनम

योगाकारणलेविस्मरति ग्रहो इतिनेश्नतिश्नकर्मणः ॥ ननु दृष्टा नश्वर कर्मदेहसतां भेषजमपी
विनमिमादोहयोपाराना कर्थं इत्तमेवेहाभिषिच्यते इत्यत्र समर्थयति यत्नेनवेति येनालेतिन्धागमे
कथा रणतया स्वीकार्यफलम् ॥ अथ यज्ञा चार्ने धर्ममित्याह हिंसादीति सफलदामिति हिंसयापिहि।
सफलं कालेन्वा विर्भावनीयमेवेति अत्र समर्थयति हेविति अत्रसामर्तस्यव्यतिरेके दर्शयति इदमि

२

विहितमिति सर्वप्राणीतिनतमसमध्यसाधमानाम् यदाक्रियतेतदापि सर्वोसाम्याय स्थितेचसर्व
मतेदृष्टान्तःनैहिकामविकृतभोदयम् कालांतेरणजीर्णमपिसत्कविभिःप्रीत्याप्रशस्तिभिर्निव
इमाकल्पेतत्रतत्रैतेषुलोकेषु ग्रथ्यतेसर्वप्राणिसाम्यप्रदमितिसर्वप्राणिसाधारणमिदंकर्मना
त्राधिकारिविभागःकश्चिदित्येतत्पस्यश्रेष्ठमिति ४२ कविनिर्माणमेवोत्स्वहरणीकरोतितथाचेति
ग्रंथेयवार्तोश्रूयते कैकावोग्रामाराजाबभूव तत्सदसिचनमालिनोरोलोग्रामामहोभूत तस्य

विहितंतदिदंसर्वप्राणिसौख्यप्रदंत्सरणे भागैःसकविभिर्नद्धैतत्रतत्रसृथाप्यते ४२ तथा
चसत्सभलस्यकैकायोत्थरणीपतेः कःकिंविद्यात्रचोत्कुर्याप्रबन्धंपर्यगीष्यतिः ४३ सा
ध्यसच्चेवनामास्यवहाग्रान्तःक्ववेभुवि तेनामीकविनामस्याराज्ञोनीवलिगातथा ४४
तथावश्रूयतेसोल्लामहामोहपतिःपुरा चकबोयानमतल्लभ्रष्टनहिविभूषितम् ४५
सौगंध्यास्फालितहरितदैष्णाद्रुलसंकुले सुधीतपवनोद्भूतसहूलतानटिनीम्भतम् ४६

वसुस्कंदियानोमाप्रतिपन्नोबल्लस्भूत् ग्रनेनचतेनसहयोद्धुमपवमलःप्रेषितःपुडेवतुमलो
मलेननयःप्रामःसावधुइचर्याकेहृदोसीयनाशाकविनापचयंयविताप्रस्पलमिवदृश्यते ४७
ग्रयद्ध स्वाध्यमितिसमग्रणहश्तितिरीतिरलोपीदीर्घः तथाचसत्सहृद्ग्रतितग्राम राज्ञोनीवलि
तोत्पत्राणिग्रनोवलितोतिच्छेदः वसूमसेननासीकविनाप्रशस्तिनिवद्धासम्यक्तस्यग्रनोवलिक

प.से.
१९टी.
१८

19

श्रेरो दाहरविनितस्या चेति वह्लोकोयोनिगरव्याख्याता ५० प्राचीनेति उद्याप्राचीनेति प्राचीनेके
टकाद्यावरणेनस्पृष्टतनोनेषु यद्येति उद्यानेषु राज्ञा गमनेकुसुमपल्लेप्राचीनश्रेतेषु दीपमा।
लाविधीयतेतत्कार्यं चषुष्पाद्यैर्वकृतमुद्दति ५१ श्रमोत्येति स्पष्टम ५२ सुवर्णेति सुवर्ण
यंत्रधारागृहचर्मांतिमच्छिलाफलकोज्वलम यत्रपीतातपाद्यालं वृद्दुगलाविमुषि
तम ५३ मधवंतं कुसुमामोदमत्तभ्रमरनादितम समंताममलहारिद्रुमालीयिकपयोभित
नानाधवलसहृदि चित्रैचत्र घोपमम सधालमफलश्रीवनंदनेनं रतोपमम ५४ क्री
याहृतैः परिश्रांतशीतयपवितो हृतम झलावलयमहद्दीपपरिकृतसितसलनः ५० प्राची
नशोततो स्याक्षी मसृनहिमलश्रोज्वला यथा नासितपल्लेपि दीपमालासभवत ५१ श्रमोम
शातिय सेणामालतीवाभ्रमालती नयोज्वलातरेध्मासीयथा होराजसंभ्रमः ५२ सुवर्णवे
दिमुमितः सितकुसुमस्तनभः भातिस्मयत्रमत्स्त्री वोहो राजविभूषिता ५३ क्वचिद्धारा।
क्वचित्कुसुमाक्वचिद्दीलाक्वचित्सिता भातिस्मयत्रसीमासुगेयपर्वतनगरोपमा कुला।
शोकर्णताप शसेकोत प्रतिमाद्यपः स्रोतस्यालनपाशुग्रारोघवहृस्यवावभुः ५५ स
पत्रकत्यमालोद्यमराजोयानमग्रिमम मरहंसनामितात्पीनपितरस्थलाद्यमेरत ५६
वेदिमेकृत्ह्याती याभितकुसुमभ्याणिवाहोराजस्यानीयानि ५२ क्वचिदितिस्पष्टम ५७ कुलेति

१८

शांतमसि

पितुस्तनार्थमैवहस्तेनेति समर्थयति सत्राजेति चोभित्रक्रमः कृतावेतनेन संबध्यते ५७ समन्तादि
तिष्ठत्प्रेम्णोऽति समर्थितम् ५८ यद्यसौ शोणवीः किमिति तिष्ठत्प्रेमत्यत्र समर्थयति ननामेति तिष्ठेति प
दमाक्रान्ते ५९ भस्मनीति तिष्ठत् ६० यथेशमादिस्पष्टम् ६१ विचित्रमनेकवर्णोविचित्रितमत्रमपि

सत्राजा किल समन्तात्पिसंहितेन तनुजेन वृतम् यालोकयापितराजमहिं कृत्वा भक्त्योनतधीः स्वयम्
समन्ताद्ध्यपरिकाविनतवरिषोभिते यात्रामेव सन्तानेऽपि तिष्ठत्प्रेम्णा समाययौ ५८ न
नाम केतनो नीलोन्नताशिपिद्विकृतास्वरः शारव्योतीर्णमाधीयवृत्तेनीलेविलेलसाः ५९
भस्मोद्भूतान्वयेमोयपितुरसमुपावृत् तथा सौतरचन्तवाङ्गीतामसमर्थयथाभवत् ६०
ग्रथ्यो विस्फारितैस्तत्र स्वर्णपात्रेशुभ्रविशः मिहेचलतुस्तस्माग्रे भक्रमानापि किङ्करैः
विविकावचयवेशुद्धेमरुद्रसारोप्यभूषितम् शतीवहृदयाङ्कादि नयनप्रीतिदायकम् ६२
विचित्रपिष्टकाष्ठलपात्रीवृपिसमन्ततः प्रत्येकमर्पयामासकर्णेयसारस्वसंस्कृताः ६३ वत
विधात्रनानेनप्रत्येके विनिवेदितम् बभूवकुवयेतत्रजनानामद्भुतात्मनां ६४ प्रत्येक
सास्तुपथ्यापथ्यक्त्रेन नानाविभूषिताः प्रत्येकमर्पयामासतत्पदृष्टमिवाभवत् ६५

एकमप्युपजाते गेयसान्द्रेन सागरादि ६६ ततर्विपेतिभस्मोमध्योष्टहस्तेन ततर्विषम् प्रत्ये
तिस्पष्टम् ६७ प्रयत्नमिति प्रयत्नस्यान्तेसंस्कृतामिममरः पिष्टिलेपरमम् मस्तकोत्नियम्

प॰ सं॰
२९ ही॰
१५

19

प्रणीतमुपसेपत्रमसार्पिषकेनहृतनपकाम् शर्पिकेदृपिसेद्धतनम् भावितेवासितम् इक्कलाव
णिकेकेवलमललवणाभ्यांपाचितम् पेयेपाम्रोमलतिकाः ९४ सेशुलवेजनभेशनाहसिते
ति केशविमितासंस्काःकेशविरेन्नसंस्काःकेशुविलवणसंस्काः ९५ कृविकेतिश्वकृताः
तिश्वाम्लीवक्रतिमेथः ९८ सत्स्याशेतिइथवकेम्याप्येतिउदिशमविधायल्लीकृताम्याप्रिता
ति ९९ हिमसितितिहिसेशीतलेलघुसले भगारोनलिकाकारकः ग्रानीतेवेतिसोरम्रगोचा।

प्रयत्नैपविशिष्टलेपिश्छिलेमसराणांतथा प्रणीतेवापिसार्पिष्कदांपिकेभावितेतथा
इक्कलावणिकेवापिपेषीहृपमयाद्भुतम् मासेपारेषुशुभेयत्रहृष्टेनवाश्नतम् ९९
सितोक्षलवणायानप्रणीतेतरहिंमदे वभ्रवमंजनोश्रेमारोयोभ्योकिनामिस्रति ९०
कृविकाविकृतीमत्स्यशृङ्गादिविकृतीतथा इक्कलाचकवेतेत्रश्रेमपालेहिमर्दथा
मत्स्याशेफाणितेवापितादिकाराश्रुपेविला इथकेम्यापानेलचल्लीकृतानिब।
हृमपि हिमेलघुवणेयात्रेसलिभंगारशीलितम् पीतेवाविचनयेनेझेकापिशुभे।

नारिनेवश्वंकमनरविशीर्षर्यः रसालावगुणासंहितायोतलितायथा सर्पिष्फलेमधुपलेमरि
चहिकर्षेशुणाभ्यापलार्धमथवार्धपलेवचूर्णग्रथीपकेसविरपङ्क्षितसप्रधः खेडस्यशोड
शपलानिशाधिपभसमलमेपरेललनयामरुपाणिहुशकर्षेरधूलिसभीद्धतपात्रसंस्था

मेघाद्वीपकृताश्मशालामालापासादितानागवतामयसूर्येनेति १०
१५

हृतमिति श्रेष्ठेणापीति श्रेष्ठेनैतच्चयद्यपि सर्वव्यापकं सर्वावलोकं च तेनाप्यज्ञातावयवदृष्टातत्के
नाप्येनासौ विलोकित इति ७१ संसार इति न संसारमेऽङ्गलकर्णगोचरं गतेमर्थः ७२ केवलमिति शुद्धा
णाकथायतनानैर्मिणोक्तेन समसर्गे समलोकाख्येयतादृग्गणसज्जमिति ७३ किमिति सा

शाकेऽस्मिन्परस्मेश्रुतेश्रुणोपमेनैव ला श्रानीतवैसालाभूत्त्वन्नबोधकरीर्णाम् ७४
हृतेबहुश्वाचिरात्र सा मध्ये वनयोरभूत् यथानुमन्मरे सैषा ज्ञानश्रेणापि नेति ना ७५
संसारश्रवणोनापिताऽभोजनमेऽली ज्ञानीक्रमचरीनाभूमरण्याविस्मयः कथम् ७६
केवलेऽस्मिन्समम्बुगोस्मारं कलदम्भनरा भेक्षशृणपकृतोतेयांयेशशाकथा हनाः ७७ किं
वाच्येनस्यमाधुर्यं भेकेपु वस्वर्यरसात् कथंचित्रीमथोवासीस्मारविस्फूर्तेमागसम् ७८
पाणौ विपयोपिनेतेन सर्वेषविविचरिणः सौविमाकलया मान्स्वभाजनानि शुष्यकूस्य ७९
क ८० शृण्वा सौभाजनोक्तौ पयस्त्वपितरौलतः शमदृष्टोकथं भातिमदुष्यानुमिदया।
भो ८१ निशम्यतन्त्रुनोक्तिसप्तवीतिस्समरागणः जीवनात विदिश्चित्रे नाथायेरविभा।

कौतुकात् अहं सवेति सुचंवक्षीवासीत् यच्चसात्वत्वं न स्मारयेत् तदा सौविस्मृता सती अकिं
विद्रूपतामेवयादिति ८२ पालो इति सोचिमेति के विज्ञाननानि विहायके विद्रूनसात्त्वत्वाके
विच्छ्वस्वयमक्षोपेति ८३ शृण्वासाविति हि सोकीस्फुटायां ८४

प॰ से॰
२९ टी॰
२॰

20

विस्तीर्णमितिमात्यामत्तामाचाय्यः इतिपोक्षामपिस्वकारनाकात्रनेभ्वोनेतिभावः ७४ सप्तत।
गाह सत्कर्मेतिपद्वमोकीयसूक्ता ८० वैयाश्रुति उक्तार्गेदानम् एतपवोद्विरस्वनतमुख्यमतिनउवे।
यञ्जुतानि उद्विक्षुरेनवैनतननेवलध्येपिशुनद्वेतनानितिमानरानारीनामनेकविषयप्रतिपादना

विस्तीर्णरचनात्वेवसमेनाङ्दयोज्वलम् किंतिरेमकारमामैरमीभिरपिलद्ये ७९ नक्त
मेहृपिपासोद्यकारणंयद्ध्रुडक्वम् श्रमेतिसमालोच्यविहरत्स्वगतज्वरः ८० सत्रामसा
घ्रणाः सूमिकारणंयरणीतेन सनमसृहषाकर्मयीमतामितितिनिश्चित्तु ८१ नतुद्यानेषुका
नेकेयर्मश्रयमनामुरा यत्फलामम्यतोमातुनाप्पानीतिविरामतम् ८२ दत्तकलोतिष्ठ
म्याहविनयानतयोनवः कीदृक्कादितिशिवोमदानेसाम्पतमोचिती ८३ समीलाघ्रस्तु।
येतस्याशिलापात्रमसाविति विविमाद्युमवहत्स्वलोसौतमुवाचह ८४ येवैयाः क
वयोपिशोनमनसोयकेपिवीशालिनलाश्चिमापवेनङ्मानप्रणाणोत्समोद्विरोवन्ततनाः।
सेरोप्यान्तहरिनेसमीरणशसमीरस्पस्फीतिमायोङ्गा येभसैनतिफलर्द्धिमुदनरसामम्बा
नितैः परम् ८५ ॥

र्थम् सेयपणामेकस्मा स्थलात्रिकोणस्थानानतरवारणामसमीस
समीरेतिमध्यमध्येनवीकरणार्थेयोषणसेकदानम् स्फीतिमाहद्धिनावत् आयोङ्गा उद्गा
णाः नत्रिमितितलकरैकोद्यानरचना उद्यानरचनानङ्गनरसौवाहेनर्थः ८६ ॥

अतीवेति मधुराणि मिष्टानि फलभानि वदेहेषु मानुषाणां योऽस्मर्गे हृदयेषु वृत्तेषु अपेदेति बाल
शस्यफलेषु शीतायपेतानि अत्रहृत्पति विनाशायोऽनेकाचित्तदपेदात्लीनार्थः सदासी शस्यफ
लवंतइद्धिदस्मर्थः ८९ अत्रमेवरतितथावेति किमितिपामाहीनत्वालिसवादेत्र प्रमाणीहृ
नदत्पनद्यारतीति विनिवस्तुहिमर्दथायालेनवद्धविशेषग्रहोविरुद्धामादेयइतनार्थः ९० नद्या

अतीवमधुराणीहपुष्पाणि वफलानिव अपेतानानाक्तिशीतादेर्यंत्रत्पतिविनाशायोः ९१
तथावेनेनाकविनोदेतिनेहारिलक्ष्ये भृत्याधेयीयनारीतिः साकाकमेनरोचते ९२
विपद्यापिसद्वेदपालोत्वलानिमहासोमाहपराजाकृतनानीदयानि नवेषांविलोकेष्टिकामा
लयानोयंमोदयमत्रमकावणीःसा ९३ अमाप्याव्याधिपिकाल्लीर्थप्राप्यानानगतीन
ते नानिपामप्रमाणेवः सेवाकःकस्यापोवं ९४ अथवेकोनेककमभुमुपलयविथो
पुनः नववाणवनोरातःकृतकृत्यसभूतले ९५ भोनमंमिहराधिगोमन्त्रीनेसम।
कामेवानुवद अथवन सत्यंशुभायतिविपसेवाकोमेनिरोधयेत ९६ लिवियद्यायोत
राजेतिराजत्वाहृत्लतीयोतः शहिकेमेकवचनमवहेलासूचनार्थं अत्रेमानपेशुसत्कविभिल
दालपवर्णनायाकृतासेवाविष्टेतिभावः अत्रेतिराजिवासाकलनात्रिदिनेकविसंगानिरतो
भृदितिकविभिस्तन्नशाक्तियानिबद्धासेवमदोयतीनिमभकल्पतयादिष्टयोरणिकाअप्रत

प॰मे॰
२९टी॰
२१

कर्मणो व्येनेन व्यतिरेकश्चोक्तिः १८ श्रेयेति पुरुषाणामिति तत्स्विता र्थोचरणो ग्रन्थार्थो न स्यति का।
श्रुति न हि कश्चित्कस्यचिद्दर्शिवृत्तान्ममते परे तेसासामिनिवृध्यते भवद्भिः श्रुतिर्णाय्यतामिति १९
श्रूयते इति स्पष्टम् २० भोजबेर्येति पुरुषमिति स्वेच्छाम् २१ सत्तामिति संपन्नानीति तत्पुनः संपाद्यानि
ततोपीति तत्पालयविधानात् भारामेति भारामपदविधेया इति ग्रन्थाधिकारद्योतनि ग्रेतिग।

२२

सत्वे च वत्वहृषो गनेजले भूमिश्च सर्वतः समं रम्याणि गेहानि संपन्नानीति शोभरः २२।
ततोपि कुशले भाति समारामविधौ हठम् यत्र पुष्पफलश्रीणां गतनारानि करायता २३
तत्रापि जलसीमाश्च तन्निर्माणविशेषतः रोचते मे यथायां कृसाधूनां हि स्मसन्नता २४
तत्रापि मठप्रासादनिर्माणेन इष्यते लिम यत्र योगामहात्मानो वासेने स्वपदेः सह २५ प्र
तिमापुण्यमत्तोयीनां मङ्गतिस्वरः ग्रनेन स्मततेलस्सागतिर्यो महात्मनाम् २६॥

तेति राधोभागः यद्यारामविधानेन गतनागतिकरायते तथालयविधानेनेति भावः २३ तत्रा।
रपीमारामनिर्माणस्वीकारे तन्निर्माणमारामनिर्माणम् २४ तत्रापि इति तेष्वारामेषु मवा।
झ्नाद्यारिनिलयाः प्रासादादेवालयाः यत्रेति ग्रारामयमठप्रासादेषु स्वे इति तत्रति इति स्कृतावा।
सः पेशतानागनिरताः २५ अनीति येति महात्मनामिति योगिसन्यासादीनाम् २६॥

२१

अथ येनेति सा च कालोनरस्यापि साधुसत्कीर्तिपावने हृदंभोजे पराचाले विशेषणत्रयं फलकथने
न विशारदा विशेषेणेति २८ किंनामतदिति तदाह अतिसारमिति सहम २१ निशमेति नयेति ।
पवकोरिख्येइति २८ अनन्तसंस्थानायापमेहरतिहारमिति अत्रेत्यर्थो विद्धामितिननमयेपतद्भ

अथवा सा च कृतसाधुहृदंभोजवाल्लविरोषय येनेहकीर्तिमुतेलेलोकानंतं भविष्यति
अतिसारमिदं हृदंभोजवराजनमदमीलीलावाधियः समनुचितः कवयः सुधियो सुवाक्त
याभी स्वयंतीह न वोन वो हमृति २७ निशाम्य मनिर्वाणस्य भारती सा च शोभिनीम न
नेमा प्रसत्ति सा च वचयानचनो भवत् २८ हारमिदं कृमालेकलितमयकाञ्चनी
लशालीयः प्रविशति सततममलकभूषितनतनुस्त्रवेशोथबेविद्धषाम २९ इति
सुपीलपेलां समत्क्रियाप्रवृत्ति नलतापिपद्विंशत्सर्गम २५ ॥

एवं वृषाफले वत्नममलकभूषितशरीरे वेनविहमये ये शोभातत्र च सायनमृ पीलशालित्वमत
न हृतैनवात्र श्वेषोवटने इति भावः २९ ॥ इति श्रीनीलशैलीविवरणोपसंकेतनाख्ये
सत्क्रियाप्रवृत्तिलताकृति द्वांषड्विंशम २८ ॥

श्रीगणेशायनमः समस्तिरामितिमहनाः सम्यग्यनाशस्तनेनसम्यग्यनाप्रवाज्ञापिकुर्वन्तीनिस्पृविते
ग्रादावुद्देशग्रंथे कृतिभूषणमितिपरिदेकृत्यास्येहारःशेषम्मृष्टेतरोऽस्येदभूषणेकृतिरवेनशायत
इतिकृतस्तनोविनाकृतेरकिंचिन्नरूपत्वात् यथ्यवाकृतिर्भूषणमस्यरेकृतस्तनाद्वारेकुर्मेशो
भतेसम्यामपिकृतस्तनायांकृतिविनानग्रश्रायत्वात्इतिसाम्यभूषणम् इतिद्वारयोरमान्यसङ्ग
तिः यथ्यचकृतिभूषणम् कृतिनापृडितानांभूषणमिदं १ नामेवकृतस्तनालक्षणनिवृतन्तु
र्वभाषीह्वीरेणसन्त्याशसते सोविमेतिभव्याशयाः सर्वनिरङ्कसेयानाश्रपिकर्तव्यमिदंसमवृङ्ग

श्रीगणेशायनमः समस्तिरामयोग्यमिदंशृणुतसहनाः कृतस्तनात्व्याख्येयाहिद्धेयदाः
कृतिभूषणम् १ सौचित्योपकृतौनिवद्धमनसोपेकेपिभव्याशयायत्नग्रेयमहर्निशंप्रवृत्त
तेयायाश्शुभेनागते तेषांमाभूतिसर्गच्छहमनसाशैलीसमीक्ष्यामलांयद्धुद्धैःप्रतिवासते

नराभिलाषाः उपकृतौनिवेशमनसोभवन्तीतिशेषः साचोपकृतिर्नैरक्षेनेत्यारस्तौविसेनितत्तथा
यमर्थः ईश्वरोजनास्त्रिभीर्णानोपकरोतीतिनस्यैवसौविलीतलापिचास्मेतयोगस्तेमावाहनयोग्य
कुर्वन्तीतितेषांसैवोचितीततोप्यमूल्यवहारस्वदेश्वशक्रानसोरस्तरानमानासिनोपकुर्वन्तिइतितेषां
सैवोचितीग्रचयसर्वभव्याशयत्नमेवकारणम् यतरेवम विशृणोतियत्नग्रेनियदित्युपक
रेनिर्देशात्तदुपकारनिर्देशोवानागतीयायानगद्यवहारःप्रवृत्तेर्हनिशंप्रवृत्त्याभवतिलक्षण।
मपितदुपरमनेयप्रवहतीतिभावःशुभमितिशोभनेयथाभवतितस्मेवागस्त्येतिभावःतेषामुपकरे

नैतेअस्तुपकाराद्वद्देश्यं बद्धकस्याऽपि तत्स्वभावत्वं एवैषामप्युपमितिन दृश्यमानस्य तु नित्यसर्गे नित्युद्देश इति
अन्तेषामस्येतस्वभावत्वं तथापि कथमस्याधिःकृतत्वं अभ्युपेते इति शङ्कमतिमर्मनीषिभिर्येऽनय
मपि स्वायत्तायातु सोऽणोऽल्पतरवाप्तिं यायाते पूर्व्यां न शतिक्रियते स्वाप्ताकृतज्ञताकथ्य
ते इति शेषः अस्यास्य सर्वथास्वात्मत्वात्तस्मात्स्वेच्छाशक्तिवशात् अध्याते आलिनति स जीवन्मिति अन ।
येवमस्ते जीवति अन एव चस्याप्यपदेशः एतावितानां जीवितोपि परताद्वृत्ता अपदेशाभावित अभ ।

तथाहि सर्वदा तावत् सर्वज्ञः परमेश्वरः अनपेक्षस्वतन्त्रत्वे सर्वसिद्धिर्भवेत्तराम् ३ कस्य
लोकक्लृप्तिनायस्मात्तस्याफलानविद्यते स्वयं वा प्राप्तकृत्तत्वाणरूपकः प्राणदोषिते ४
सेव्यसेव्योपि कल्पनाचतैर्थैः समर्थते स्वस्य ताताषालनाद्व्यपितः स्वतन्त्रैर्विलीयते ५

वेतीति भावः २ अथेदानीमस्यैव बीजस्यस्य विषयप्रदर्शनव्याजेन विस्तारः तथाहीति अन
पेक्षमिति स्वयमाप्तकामत्वात्स्वार्थानपेक्षित्वे इत्यर्थः तहिभवाग्रगाणयविभवातिशयाः ३ सर्व
कर्तृत्वे तस्य साधयति करोतीति तृतीयेन तस्य स्वतन्त्रसिद्धकर्तृकार्मभावस्तत्र हि शासितकार्यकारण
भावव्यपेतितः ४ सेव्यमिति सेव्यसेवकः इति स्वयमनपेक्षतः स्वस्येति सम्प्रवेकः सर्वकर्तेति ।
आज्ञापालनादिति तदुदितविधिनिषेधानमतिपालनेनेति स्वयं तत्र कृततन्त्रेनेति भावः ५

प.सू.
२० टी.
२३

23

यपीतिप्रेगेप्रभातेसंध्यायांगावश्यभिमेविनाशोहेणमेरेशाख्यातेनप्रविनाशात तस्यावेतिभाष
तेःश्रुजाग्राहिणह्र गृहीतयोरग्रीवमोव्रतोपिपेषैवाचोनजाग्रेरपितसार्हनेतसंसमिदादिक्रोमो।
र्थ्यशाहेनाभिश्रितः मलेप्रजाविधायवर्थ्येशुममप्रोक्तेरथ्येमासामश्रजाविधिवाचकः प्रोगरस्तुपत।
त्तणम तेनसोमपसमापप्रतिपशुदयकालेचोप्रकाश्यतत्तणीयः तच्छक्रिलेनेनपाक्रिमतुर।
तिचसमनेनानिरूपितमहजनकालितकायकारणाभावोत्मीलनेवोयम गुर्वेवतीतिप्रवोक्त

येपितच्छक्रिलेयोनपाक्रिमेंतोविभोमसी भासदायोंजगालेमकाविलाःप्रथितामुवि ८
तेषोसततयुक्तानात्वपकारायभूतले येचैवतिप्रोक्षेणातेहृतनतानसंशयः ९ विणज
तेविधेयावतेःक्षिपेप्रयत्नतः समरहिभानोयेकेविततक्रमावपनेभवि १० विशुद्धा।
भिजनायेचमहांतोयोनवृद्धयः नराहृत्छाक्रियामेपनेनपालिपरेद्रयाः ११ समाहि
तापियोयेमीशोपयेतिनरंपितम कायेनमनसावाचानेलेनीयनेभवि १२ ॥

वेतिहस्वचोपरयोगेतेषामितिषष्ठी ९ विणनेतेरतिनपयरमेश्वरसशाकेरत्नयशास्मिकाया।
ग्रावपनेभाजनभूताः १० विशुद्धेतिविशुद्धाभिजनानामहाभिजनेजाताः महांतश्रुतिसंपंचमहांतः
यत्नोयोनविपयःप्रकषायाः इवंक्रियाहुतनत्तानालनणारहनप्रसपेतारूपाहृत्छातेपुक्नतास्परा
स्वयमेवतरमोक्रियामावंतीतिनतेषसमेपेरणोमर्थः ११ समाहितेतिसहम १२

तत्रादाविति संतः पंडिताः हिर्षस्मादर्थे अत्र विशारदैकव्यत्ययाः सादरनमनसः १ येषीति
मिथ इति महात्मनो हि मिथः कृततत्तोषा लयेत्येवेति सामान्यानां तदुपदेशः २ तत्रापीति स्व
रूपम् ३ एतन्मन्ये इति पितेति परमेश्वराविति परमेश्वरी परमेश्वरावित्येकशेषेण बोध्यम् अत्र दि
नशदौ भोगापवर्गप्रदौ ४ सर्वोसाविति मिथः प्रेम्णातिशयेन दम्पती तेश्रमर्पयेतितदर्थं पितेत्यर्थम्

तत्रादौ सत्क्रियासेवं स्वयंविषयभेदतः विपरीता क्रियते सेतः प्रायेणादरिणो वरि ॥१॥
येषां नैकात्मता तत्रैव ... क्रियामिथः एवमेषां च पियासा शुद्धिलक्षणेयं स्वरूपम् ॥२॥
तत्रापि पित्रोः पुत्रेण क्रियेयं सा पितामहात् कोकाकिसिद्धिनकृतं तत्र सर्वोसौ संविषयो भवेत्
पिता माता च नामैसो पुत्रस्य परमेश्वरौ श्रीलानादन्तयोर्नेते सश्रीयेता विलग्रहः ॥४॥
सर्वोसौ सामान्यमापन्नो मिथः प्रेमणा नयो भवि सदा नराय नितरां विभाति विशदात्मह
तयावाचरहेसोपुनीतेमनत्वयं भवा श्रीयेलमहमेतेश्रपितरोपवत्रतव्यतः ॥५॥ सोहश्च
र्वपणाहृष्ट हृदेः पित्रोः सत्ता लब्धुः यत्नेहेलभतेलभैर्तैथीरात्सदस्या नुवते फलम्
तयावापनिषिद्धाकांक्षति सेवनमनीवितम् एवथार्थं पुत्राः केनपित्रसेवाप्रकुर्वते ॥

गृह्णातीत्यर्थः ५ तयावेति स्वरूपम् ६ सोहेतिलब्धुरीत्रम् अस्याः कृततत्तोषाः ७ त
यावेति केपित्रसेवाने प्रकुर्वते इति संबन्धः ८ ॥

प.सं.
२ टी.
२४

नरोत्तमेति श्येनरोत्तमायमेशरणागतायेसज्ञामपायेस्वपुण्येमांपरमेश्वरंसत्कुरुध्वेसत्कारंऊरुयनेतूय।
मादरात्पितरौसत्कुरुध्वंश्रस्यसत्कारस्यफलमभयानुगम् लोकद्वयानुगम् संसारेसमरद्धिया
गःपरत्रचस्मृतिःतिरिलोबेयः १९ श्रत्रशाव्यरोयोग हेमञ्जाश्रःत्वहत्रामाशुत्रश्रासीनतेनचपि
तेसेवानीवहुतेयसोसमरद्धिभाकश्रासवभूवेतिपितरःसेवाफलम् श्रत्रव्यतिरेकमुखेनतद्‌से
वाफलमपिदर्शयतिहशेति श्रत्रायुस्सवाभिधानेपितरिहर्ङपितरसिरापालनत्वत्रसाञो

नरात्वेयमपेयेमांसत्कुरुध्वंतमादरात् सत्कुरुध्वंचपितरौफलमस्योभयानुगम् १९
हेमौपितरौहे सोत्तुरुवासमरद्धिभाक् हस्चामपिशिरायोशुजोष्ठइतिमानसे २०
निदर्शितमिदंचापियेयपादोबभूवह दीनानगरगाथीशलत्तपायशुराजते २१ स
जातगोष्ठामासीनःसखिभिःपरितोवृतः प्रसंगेकमेणापनाकथामेतामशेषमत्

पुष्ट्रइतिमहूपनमानेशोरजोपिनास्यावशिष्टेश्रत्रार्थःरजःपायेणमालिन्यमनेनेस्यापितरिदेर्जे
येकृतमितितदपिनाचावशिष्टे पतःकुत्यापिवलपापानामलमश्रेयमेयतइतित्मालिन्य
क्रियाकथायास्ताश्रेयाभयेनकथैनानाविस्मातत्मालिन्यमपिनवकोपिवकीत्यर्थः २० निद।
र्शितमितिराजनेतइतिवर्तमानाकमाधवापितद्वारितेलोकेप्रथितमस्तीतिसूचितम् तस्यसतेचरण
सेवेशस्यवेयपादइत्येनेनवार्तावरनादस्यसोचितानातिसायामित्वतिघोनयति २१ सजातेति

२४

हम्पाहृत इति खावतीर्णो वाकाशादवतीर्णो समुद्रतः सेवादेव कृतः हम्पाहृतः हम्पतीर्थं कृतात्
म्पाहृतः यत्र मार्गे हम्पाहृति मार्गे यत्र सार्थो राशौ वसन्तीति २३ हम्पमिति हृत सार्थमार्गे आगतानाम
ध्येकस्य इत्येकतो दिव्यपुरुषो मेके पुरारि व्यपुरुषोवदत् २४ इत्यमिति तद्धम्पतीर्थमिदं प्रतिपवित्र
ताकथनार्थं विधेयाकारणेन देवसार्थपिनमवतारयति तत्र हम्पतीर्थे येगता स्तत्र सर्वे पुत्रेषु नमति
नीतास्ते सर्वे सफलयत्ना जाता इत्यर्थः तमेकमन्तरेण तमेकं विना सोस्माद्बहिष्कृत इत्यर्थः २५ अहो

हम्पाहृतस्तदा रेभे सार्गो स्वमेदद्ध्योह पुरोनमनोपदिव्यो खावतीर्णो समुद्रतः २२ हम्पे
कृत्वा समस्ते यहागता नांभगवन्वर् कस्मेदं सफलं जातमित्येको लोकं परोवदत् २७ इदं नयो
गतास्तत्र जाता नानुमतिरेनतमेकमहत्पदा योवाह्निकतनुर्भवः २८ अहो दैवग
तिश्चित्रा सवाह्निकमहामदः अत्यन्तदोसाचतत्र तत्रानुमतोभवत् २९ प्रतिलक्षणा
सो भव्यधीभिर्यो योजगाम सः योप्येवं तसमायतो निपाणा कुरुतेबलात् ३० इतिहम्पे
तीर्थमाप्नुमड्डो हे विलिसिव किमिदं किमिदं चेति चिन्तामग्नो बभूवच ३१ कृतस्नाना

इति सवाह्निके स्माहि सर्वैर्मनयो गुणा व्याने ये नानुमेनावहिष्कृतः ३० ततश्चेदमत्र तत्तमिष्टात्हम्पा
तिहृतामिति स्नानं ते इति ग्रमत्यंथ समापाते रस्मेन कर्मणा लिता तिस्मे द्वारपारतनेस्तु चयति इती
ति विलिसिव इति वभूवेति चलिङ्गुतेमकवचनम् ३८ कृते तति तर्हि ततस्मिन्नाविशेषे ३९ ॥

प॰ मे
२॰ स्ति॰
२५
25

सुप्रेशतिप्रपेशभातेजातालोकेचपवार्येविलोकैवैति त्रुगासानेद्दशाद्दागतेनचसार्येतर्मध्येप्राप्ति
यणएवेवाक्तिकमहामरपुत्रमलरेतिविकायान्वेषयामास हेतिवार्तायां अनेनत्रुगासानवाक्ति
कयोः पर्यायताकथितावाक्तिकैकदेशातावात्रुगासानस्वबोध्या २॰ श्रुत्वेतिहृष्यंपरवेषमलआभिज्ञो
लब्धविज्ञः इतिः परात्मादनमग्रजहृष्यमध्ये २१ सशनिनमच्छिराशनिपीडितदेहत्वात्मभागामासाम।

सुप्रेविभातेमार्गेहंसार्थमेकंविलोक्यच त्रुगासानीयमाविष्पांतदेनेनिविकायह २॰ अथै
केहृष्यमासायलब्धाभिज्ञेबलाहृतिम् अयाप्यपार्श्वतोग्रेकेदृदृशातरुणाकृतिं २१ सारो।
गाङ्गादिनवपूर्वचस्तंभितपदृयः दासावडगलोहरारहेवाहनमच्छिराः २२ सोहंयोसौत्व।
यारात्रौरेष्टानन्तमतोचयः अकनाहमपतातस्यकर्मणागतिरीदृशी २३ निशम्यविनयेङ्गा।
तोगिरमस्यागतामयः श्राहस्मदृष्टानामेयविस्मयोजायतेमहान् २४ निःस्वरस्त्वेसरामीशो
नद्भुतिचभरोडराम् रम्पसर्गःशुद्धजन्मा कथमापदमागमः २५ विचिंत्यापिविचिंत्यापिन
लभेनिश्चयंकथं ईदृक्तर्गोभवोत्तस्मात्रिराशइतिचिन्तुनिम् २६ ॥

र्थेसत्यचिनम् ९२ सोहमितिश्रुतइतिदिव्यपुरुषववसाग्रजहृष्यनीर्थेनेनमतः अलब्धानुमतिःतस्य
नत्त्वरस्यांकतारेराशिविज्ञपदिदंवडपादादिकिंबङ्गनेतिसंलिपतिकर्मणामिति स्वकर्मफलेसर्वेभस्म
तेइतिभावः २३ निशम्येतिहिमसोकीसप्रष्टा २४ विचिंत्येतिचिरत्नानिमितिजनिमंतः किंकिंडःखेनायासे

मीलितमेवचिक्ति २५ ॥
२५

इतीमादिश्य एम् कंचिदिति तन्मार्गदर्शकं केविस्मया सहदेहीति किमेति नवगतानयाकिंक।
नेयामि मैत्रं तस्मिन्देशेएवाहेतिशेषः इत्यहंसमादृश्येगतेतितत्रगत्वा पुष्पभवत्पिता ५० रक्तइतिद्वि।
लोकीयेसख्या ५१ गतेविसदाचारम्बमितिहत्साप्युपाय्यवेकुशल्यागतेसीतिकृतसमाभावः समा
गतमाह ५४ गतइतिहृतः सकर्यामृदत्तविनः ५५ पुष्पइतिइत्वयेइतिम्लायैमानि ५६ इत्तकइतिदि।

इतिहृष्टोमयासव्येमालेख्यासोगतत्रपः निःश्वस्यहृत्मोआह किंगोप्येसव्येसंगतो ४७ अ
वीमिकारणंमेवयथानैराश्यमागते पितृकोपात्दृणामेनोयातोस्मीतिविनिश्चिन्त ४८।
कृत्वोक्तोसोमयाऊचसोत्नीमाहात्रसार्थगः सोपीतिकंविमार्गायदेहीमकंउवाचमां।
किंविधेयंत्वयाद्येतिगत्वायावनयामया शस्त्रीक्रियत्नामघ्यथाहत्स्याभवेदिति ४९ अंको
सोसत्वंमार्गदर्शकेवितताऽमे गत्वाचपितरंतस्माद्दण्डाहृद्विमुक्षितम् ५० गएयामा।
स्फात्यपरितः समप्येलाखापरिकृतो गंडोपहितपाथ्योसोहृष्टोराजेवतत्रमः ५१ सेव्याति
कापिसत्रूशमयातद्योलितासमा पामध्यास्मस्येशकः सातादिवसरीण्यति ५२ गत्वा
यश्चतः किंवित्कृतवाहस्ताधयोमया संभावितः सदाचारश्चैवमाहसमोयति ५३ ऊतोवच्या
गतेकेनमादितदृर्गनेकृपा आगतोस्मीतिहृतोसोमयाहृष्टःप्रसंगतः ५५ ययेविशुद्दत्ना
नेस्मानरायासाधुपावन मारकेमेसमावत्नामयक्षिहृमिहलोय ५६ ॥

स्तोकीमष्टा ४८ ममेश्वतिग्रपदिशेनमहगोचरोऽस्मवगोचरे अथमहः कर्तव्यस्तीर्थयात्रोद्देशे सीति ४
सर्वैरितिचरहिस्तोकीगताथ्या ५० श्रुत्वैवमिति इदमितिसर्वेस्वमहत्तनस्मेसमाख्यायसमायातमितिसेत्य

इस्तक्रोसौवितिः स्वस्वस्थानस्थसमाश्रये किंनाममयाप्यत्रैसाक्षेवलाविपीतिवानकिं ४७ अ।
मत्तिपुत्रोदत्तोमेविधिनाकिंपशोत्तिम तथासौवलसगोऽहोपनाहंविमनाखलः ४८ मये।
भावोवृंभावाद्दस्येस्वकाक्रमंदृष्ट्वा उक्तोमयाकिमर्थेयंकृष्णमहगोचरे ४९ सर्वैःप्रस
न्नचेतोभिर्भीष्ममपृनकस्यचित् मस्त्रश्रितेनविधातव्यः किमयुः कृतपावनः ५० वेहत्रयास
यातित्वेतश्चवास्यशोभनम् नेदृक्कथं विमृशोमेयाकश्पायनेनवया ५१ श्रुत्वैत्तसमावदे
दीनारोशस्यमेतिथि इदंस्वमेसमायातनकृत्यान्तेनमहशि ५२ अथार्थेबोधकालोस्तोःसम
तेनश्रुतस्वावः प्रसीदाद्यमयोक्तस्यामयेवापनेस्वलीभव ५३ इतितःप्रणयास्फीतिभृता
वालीनिशम्यमः उवाचशृणुसत्यमेनाद्यासीन्महिमनुः ५४ अभ्यागतेवामालोकातस्थि
द्रौसर्वस्मात्तिलौ अनयार्थनयामेदेममतमेवेतिनिश्चित ५५ गतोवेभ्योस्मिमच्छिन्नश्रीतम।
वेतितन्मत्वात निशम्यवीरतोभृतागासेतत्त्वमयेपुनः ५६ ॥ ममत्वहितितस्माद्धेतोः ५८ अ

यार्थेरतिचोभिव्रकमः तत्स्वस्थेतिअसौवार्ताविहत्र्यर्थः ५९ इतीतिमहितमितिअथमसीदेयमि।
ति ५२ अभ्यागतमिति श्वेतरिति पतद्दर्थमथ्यगतो अत्रइतिभवन्मते ५४ गतइतितत्रमयेरितिपत्ने

सर्वयेति सर्वेषां गतेवरणयोश्च सन्नेऽपश्येति गोचरणात् न विरामः स्वचित्तः प्राग्भेवेति न न कश्चित
वानम् शरणेऽपेन युगमयास्माभूरः स्मम् ५७ सापोऽस्तिति हिंस्रोकोऽस्कुरदाग्रातात् ५८ इत्यमिति शरणाया
सेमयास्ययामेविभेवमापापिन्नेऽर्वितिसमाप्यत्रलाभेज्ञातन इत्याशयेनोक्तः समाप्ययाज्ञाया।
सफलाज्ञातेसनुमन्मस्ययाकथ्यमरत्नेनेयाक्रियानिर्वाहमियारिसमहस्त्वभाम्यकलनयाश्वसिम
नत्रास्वस्तेवलाभवामीमललनदायासविनाशकारिणानेनाभिमानेनेति ५९ मेति ज्ञाविति

सर्वेषांवेषमस्क्रोसैसत्रेऽपष्यलसद्दृशः प्रामभेवायुलोभ्येमननाहशरणयेनसाम् ५७
सापोयसमफलेभ्ये त्वोपकृतेः सर्वेदाकृतः सेपितौ विहितः पितृधीमातुमतिरयमे ५८
ज्ञातेतिकिंवदासत्रकीतदासोऽस्मितेधुना पश्येकृशापिमाभसमिसृक्कारामदोसमे ५९
इत्यशृहीनपादासातुम्यायप्रशरणयामया सस्रुक्ताः सफलायाचासमेमायासिमीमले ६०
माऽवत्रऊप्योज्ञातत्रमानपात्रमिदंनव पितृवीर्येस्तथालेशकरणः समर्गवान्भव ६१

सत्यमत्यापितिमितेयत्रेतिपितृरियेननमेहकारणहृष्टाः ऊष्यमिदंमानपात्रमहंकारभाजने।
नवशरीरेनस्यपितुः वीर्यमितात्मकरणइतिविचार्यसत्त्रिश्चयवान्भव किंथानरमतइतिका।
विवेकाधुना ६० वर्धीतियस्यपितुः यत्रेतीहलोकेतत्रेतितेषुतेषुपरलोकेषुपरलोक
दृष्टत्राधीनरपति यत्रेतिइहलोकेपत्रेपलापामात्रेपितिरपितेमत्रपरलोकेषुपत्रदिर्वाहनसेया।

[illegible] ५९ ॥

प॰ से॰
३॰ टी॰
२२

27

तत्रापीति सतिच पित्रोः सेवा कर्तव्या ते ९० तथा चेति स्मृतिमात्र वा प्राणं त्याज्येयम् सुपवनाको यन्मा
त्पक्वलमिति तत्र मारणात् तलरूपे स्वर्गे यः शुद्धः सहकृत हकृत तत्सेवा करोति तस्या स्मरणं भूतिश्चाय।
पतितस्य भक्तिः पुनरेव यत्नमेव स्थितो पवनतातस्मिन् स्वर्गरूपणात् तले सहकृत कारणात् भक्तिरिति यथा।
तभावे ते सहकृत कारणात् स्वर्गप्राप्ति स्वरूपितत्कारणात् भक्तिरिति नियाध्यमेवति पुत्रः स्थितेति सुचिते ९

४

एषि सेवारतो भ्यात्र तत्र तं फलभग्नभव पुत्रपत्रेर्पिते मत्र पत्रद्धिः समवाप्यते ९२ तत्रापि।
सोम्यमात्राशीर्भ्यापि केन तेपुत्रः या मम मातापितृबुद्धेते साकल्ये समफलायते ९३ तथा
च श्रुतिर्मध्य त्र सता को मातृपतले यः स्यात्सहकृतहकृत तेन स्पृष्टाक्तिः कारस्थिता ९४ ह
पित्रद्धिं मे त्राहृचिरे दुष्कृतं मया तत्फलतले पापेन तं तत्र एवेति सुस्थितम् ९५

हपितितिसमात्रनाकेततवतोहपित्राशोभत्राहृचिरभिलाषस्थिरस्मि स्नादीमाभूतस्मारमिदं वस्तत्र
प्राप्स्यामीति ततो मया कृते मातृपतले पापोऽस्मीति श्रुतत्वमूर्ध्व वर्तितत्त्व रवसर्गादपितस्य रम्यहृ
हे इति सुस्थिते निश्चिते मया स्थिते अथवा तस्य तले पोः तत्र त्वात्यात्सहकृतमतत्वमितिमवोवर्ति
पातालरूपं तस्मात् मत्सहकृतेन नरकादिदायीतिकृत्वा मया शोभने स्थितमिति ९६ ॥

पितृ इति पितृस्नोहर्ये इति पितृहर्यो: स्नोहर्यो: द्वविवत्तिता: तत्र पितृहर्यो: मातापितृवोथवा: माता
च पिता च पितरौ पितृा हर्ये इति कृत्वा स्नोहर्ये इति सस्प्रा ग्रहर्य: तेषो हार्दे प्रेमकार्यमध्यन इस तु
यथ विधेय कार्यमध्ये पितृत्वमाना पितृत्वकार्ये पितृत्वते इ परेयेषां पिपाल्य इत्यर्थ: नाथ सा ला नार
पराो केत लेना संवयकं लेना विधेयेति भाव: अत्र फले विवर्धते इति सज्जेन रीति ७ ३ इय ९९ सर्प
येत माप यये ते कृत्तत्र गणमकृते पापं ९२ महि ति यो गण्यो: स्त्वमयी विद्या चलर: भवीति भूस्य ला।

पितृस्नोहर्ये हार्दे च पितृत्वकार्यमध्यत: कार्ये विवर्धितेष्व स्मात् तत्र यौनाव सज्जते: ९९ उक्ते
तेन स्वते वेणा यत्रा प्रसरति रेतत: अत्रेति प्रयापयेते यत्र नालिकृता कृते ९२ सप्रेमकृत
सोऽनन्तो गण्यो: प्रेमकृत् द्विवि तत्रैक: त्वमिकर्माथ द्वितीय: त्वमिकर्मभाक् ९८ निर्दर्शि
तमिदं तेन मे साक्षात् सोऽस्त्वकीर्तिभाक् मानपात्रे विपायास्त्रशिलाम मनोऽप्रबोधित: ९९

केषु प्रेमकृत् प्रेमकारी अप्रसोऽनिश्चयेन मप्रेमकृत् मयि प्रेमकारी अयं च यो भविप्रेमकृत् प्रेम।
छेदी सत्त्व द्विर्देव दर्शी मयि प्रेमकृत् मयि प्रेमच्छेदी तत्र फलमारत तत्रैतिलैक: प्रेमविधायी त
सिकर्मत महत्त्वमवाप्नीति द्वितीय: प्रेमच्छेदी त्वाधिकर्मभाक् तत्र महत्त्वपयामीति य: कृतेमायि:
प्रेमपालयति तमहं स्वप्रेममागावि यो जयामीति ९८ निर्दर्शितमिति तेन निस्वते चेणा अप्रसाविति।
वातो वहेष्वप्रसिद्ध: मानपात्रमिति श्रुति निहृति मार्गापि काविणाम् ९९

प.सं
१२ टी.
२८

28

स्वपादेनेति स्वपादेति सेतुबन्धे यदीति यदीच्छसि मम पुनर्भवत्समागमो भवत्विति ११ निशम्येति एषा
तिः स्वज्ञातिप्रेमस्त्रालस्त्रणकथमिति तत्सकाशं वरदागुपदिश्य मध्यमपुपक्रिया सौम्येन हृष्टचित्तो।
भवान्माउ नरपि स्वसमीपं प्रापयत्विति शारदीति सूचितम् १२ शठोपि नरः निशठः सुचिन्तो गूढवाली।
विशारदयति समाहितेति स्वपचिकाशिलापचिका गृहीत्वेति स्वीकृत्य समाधानाचरणाडम्बसमाध्या
चरणात् १३ पचिकाशिलाभवत्तारयति यशेलाशतितेश्वतिज्ञातयः ओविनीविहृणोति आसीभिः

स्वपादविनयेदारविधेयेक्रियादरात् स्वज्ञातिप्रेमस्त्राघ्योयदीच्छामत्समागमे ११ निश
म्यानम्यवहुश्रुवाहृष्टमवचायच हृष्टतिस्मकथेपाश्मारीतिरेवेतिचाधिमाम १२ समाहि
तसतेस्वपायुशीघ्रंस्वपचिका यंगृहीत्वासमाधानाचरणात्स्वभोदिवि १३ पशेला।
स्नेहपाशविशावस्नप्रेषणादिना आशीर्भिर्हृष्टमनसो विधेयाइतिनिश्चित्य १४ अपरो।
लायश्चोविभेदानमानादिनाभृशं अपवासाहवाकेचिममस्यानादिनेमले १५

तितिकतिष्ठा आशीर्भिः श्रेष्ठावंदनप्रेषणादिना तत्रापिदीनातरादानेनसमरडासानतादिना १४
अपरोन्यइतियदितेयरोलाः प्रमत्तवर्तिनस्तदायथाविभ्रमालरक्षडास्वेतपातजालाषदीना।
तदादानेनसमरडासानतादिनारक्षणनिवेदनेनच तत्रापिविलगतिमवेदकेविदितिमानारी
ततस्वबुद्धयः स्नावादिना गभीरबुद्धयः प्रसस्यानादिनाइसलमितिशिलापचिकासमाप्तिः।

२८

प्रतिज्ञातेति प्रतीहारो द्वारम् अलमिति प्रतिज्ञापाशेनेति देवेन नातिमितां तरानन्वेषणायात्ररूपि वेषेण
ति प्रतिज्ञापालकश्रेष्ठो माविस्मर्थः ७९ अथ मेत्वेति स्मरणमित्यवश्यपोषणीयम् ११ यश इति ज्ञातेति प्रमादा
भावः स्खलितः यथावसरमिति अस्वास्थ्यादि निरासः शैलाः प्राथमकल्पिकाः निष्ठा मेने परिसमाप्ति।
मिति यावत् कृपणेति प्रभावकीर्तिभृतिरिक्तानानी ८८ अत्र इहप्रतीतये संवदति ग्राह्यमेति शै
लशिलिकानिति एवं निपातनमभिचारः शैलानां यामतिशयद्योतकः प्रायेण लोके शिलिकानर्वयमे

प्रतिज्ञातप्रतीहारं शैलमन्द्वादयेद्बुधः विभावयत एवाशौ नदाधिकोऽनयीयनः ७९ अथ च।
पौनःपुण्यंदीनापरपाकारणाद्भुवम् इहाम्नायाधुतमनाविराजेते गतज्वराः ११ यो यथावस
रं ज्ञात्वा गरुपै दैतिकापताम् निष्ठां प्राप्यते मालेरवी इक्ष्वीपपेद्धलात् ८८ प्राज्ञत्वतितु
णाः शैलशिलिका मोर्चयुद्धश सत्स्वसर्गो यस्थितमा संसारे सो विभागमलम् ८९ स्वभावम
धुराकाविनातिरेषां समरदिभाक्षु यथासौ वर्तनीयस्यां प्रोस्थिता याखिलाखिला ९० ॥

वैति देवसर्ग इति देवसरहितैषां च यथावासमुद्रहरूपः देवनिश्चयः एतत्सर्वं साधयति यस्थितमेति यदेह
स्थितमेत्यर्थः यत्र च देवाश्चरंति तत्र शोभैवेति तत्त्वम् ८९ स्वभावेति एषा काविनतिः स्वभावमधुराना
रायेमाधुर्यलिंगाय यथा देवनात्मा साधविलावर्तनी संसारव्यवहारहृपा समरदिभाक्षु अरेडाधिक
समरहितसङ्गलितामतिरेकमावेणागीदमवसाधयति पस्यामिति प्रोत्थिता यो प्रारब्धसमासो भे।

प॰से॰
३०टी॰
२९

29

पाल्येतितस्पशिल्लकस्यमानः शृङ्गाभैववालशैरभूमिल्लचरहृद्धाहृलास्पदा २१ तस्मीतिरितित
स्मीतिः शिल्लकप्रीतिः प्राणापाये प्राणाविमताभिलाषः सपवशायुः पाणिः प्रभञ्जनानाहतेवायोग।
न्तेप्रभञ्जनपवनवहसेवर्ततेनास्यहितिप्रभञ्जेनतिमाहृतमप्रकर्षेणाभनक्तीति २२ यद्गतिरिह।
तीफलोके श्यनोहेतोर्भव्यवुद्धिभिः ऊर्ध्वलवुद्धिभिर्भवेचनस्मनिभृतयेसमरञ्जेभाद्यम् २३ प

शाल्हशिलागहर्यैस्तेनतृणेमाविसिस्मरः उत्मानवालजहुठेपशिलानामनालिनेरहृ
२१ नमनीतिर्नेयेच्छितेनहिज्ञाणाशयेनव नतेप्रभञ्जनाकिंचिद्त्यझेनतजानिति २२ यः
शिल्लकान्तोपानीहोसंचिराद्देपशिल्लकः भवतीतिभैवभवोभूतयेर्भव्यवुद्धिभिः २३ अचो
पांशुगिराप्राहसेव्ययःकलपेष्वसाम् मोविवाथभवेहुमोधीर्भव्याऊचनोफलेन् २४ प्र
मव्यस्यतोभवाबुद्धयोनियतेभुवि विपेयंयत्रिहृद्धेरहनरासानर्गलाप्रुरी २५ भरणे।
हिनामतदिदंयदिमेप्रतिवेशिनः अकिंचनावसंतीहक्केशभाजोमहात्मनाम् २६

येतिउपांशुगिराप्रोहगिरागूढवाणपासाहेतिपाठ्स्रणोसेधिः सञ्जनिपरमसवतेजः चकाराप्रेक।
कालनास्तुचकौप्रविवाद्दिस्मनराणाभावसवनमप्रचार्यानरणलिङ्गेवित ऊचेतीरूपखव २४
अम्बचेतिनियतेविधेयेप्रपाकरणीयस्मरणे यत्रिहृद्धायनिर्वहणोननतदामसांवेलायांप्रुरी।
नाकपुरीप्रनर्गलेद्वाटिताभवेत् २५ स्मरणमितिस्पष्टम् २६ ॥

विचार्येति विचार्य कृतो यः श्रद्धाङ्गबद्धाग्रवेल्लोयः प्रतिजागर्याम् तेषां प्रतिवेषपवेल्लकानां गोसृपरमस्वतं तं चल।
चैतेषु लोकेषु प्रतिवेशीति गृहठवाक्कुटुम्बस्यवाणीकृतिसिद्धोपमर्थश्च समर्थः ९० केनापि मनः समग्राहवेद्।
शालेति तत्र चेद् शालासमीपवासोऽट् विषयीभवन् मिमादिप्रकारेण गृहादिष्वपि कलनाविधेयेति
गृहकृत्यग्रहणाम् तत्र प्रतिवेशिनः ९८ नदितितेषां प्रतिवेशिनां मानरत्नामियदिदम्परिमाणम्

विचार्योदार्यकलया येवेल्लोऽवर्ततेभवि तेषां सततत्रनियतं प्रतिवेशीति गृहठवाक्क ९७ चेइषा।
लाष्टहोद्यानवेदिकासंसदोतिके येकएवनकस्यापि वसंमेतेचेतमताः ९८ तन्मानवेतला
चेपयघथ्याशक्तिताम्बरा लाभिनः कुहेलहरीऊर्यातु निलघागताम् ९९ दीनश्चेदिकलो
वासावनुयोम्नोल्बहेगति किंतयाघकृतेभकेषः कथंवर्ततेनेतिच १०० निर्दिशितमिदमाद्वा
लपाम्याशावकस्मन उवासविकलोदीनोदिनान्यतिवहन्बलात् १०१ ग्याघ्रश्चकोऽजात।
प्रविष्टोस्यालयं चतनम् दृष्ट्वाभार्यातनुजैर्मेऽभ्याभोजनाहृतम् १०२ ॥

तदा हृदयथ्याशक्तीतितथ्यागतेनास्वपरहतोहानिहरीऊर्यात यनिलापत्रतोहानेगगामिसृकम् ९९
दीनइतिदीनः शोकादिनाविकलः सामग्र्यायनयोऽम्यः शब्दः गतिव्यवहारवर्तनी विशेषेणगातिः।
विभजेतकिमित्यादि १०० उक्तशिलायांशोलयति निर्दिशितमितिस्यहम् १०१ ग्रयेतिपुत्रकस्तस्या
र्थेकनुबालश्चश्च समर्थः १०२ तमिति प्रतिवेशिनम् मेऽभ्यामिति बुभुक्षितानामर्थे।

प॰सं॰
३०ही॰
३॰

गामेडलीकृतमंजते भोजनाहृतमितिश्रनेपृलितगतागतिकृतस्तोमनाज्ञादेड्यतिसेवेथः ९
नविनैरिवितिश्रन्नश्रहृतेनार्थोयस्फुरीभविष्यतिरलिदन्नविनैरिवस्मेन्नानवयामनागितिवागा
पि ९१ बालइतिपिज्ञोतिके ९९६स्मकमोदतिमित ९४ डुनयेन यथेसनेनरर्वमन्नभोजनयरि

विलोक्यमेडलीबालोजातोत्कोसोडरागतः नारड्नैर्मनागदत्तविनैरिवसभोजने ९३ बा
लोडभलितनोहृहभोजनेनोसाहृदस्मवः गतःपिज्ञेतिकेदृहृःसृथ्याहस्मसवलद्विग ९४ डु
तोहृपृहृमेभिन्नसमेत्याहृतभोजनैः नादितःकथमपाश्चमातरम्निडुभलितः ९५ निशम्येति
डुतेभस्म्यामितोवाग्यवणन्वितः किपश्यथानयधभोषिज्ञाग्रामस्यत्नुहृये ९६ यावितानीयड
रतोनिहितेश्चवनोमनाक यथाडुविस्वपेबालोलालितश्चापिमोबनैः ९७ अकृतनाहविमश्रा
सोडुनराहृहृदस्मवः तद्धकेदीयतोमलेनज्ञोलोहेनबाम्रुषा ९८ निशम्यविक्कलःसोपा
लब्धोथ्यामोहृस्मवयधीः शविस्पतहृहेहगाहहृपोवाचभोषिति ९९ अथेसाञ्जहृल्लेसाधे
योगपतेयकथेनव समापततितेकोर्षेयदहेनमधीमलम् १०० ॥

वपञ्जवेदितःसमेत्याहृतभोजनैरित्यनेनमञ्जभोजनसंभावनासूचिता ९५ निशम्येतिस्पष्टम् ९६
यावितेतिवनिगदव्याख्यातम् ९७ अकृतेतिलूदिनिहितकिल्लेदेवेमवधारणेसूचयति ९८ निशा
म्येतिस्पष्टम् ९९ अथेइतिइत्यलमितिडपालंभादिनाकृतमिति १०० ॥

स्कन्द इति शाहीती स्वेच्छायां गतः नमया स्वेच्छया किंचिद्ध्यावितमलीकाभियोगेकथानेवममसाक्षी
तिहृदि संस्मृतिर्विहितवाच किमिदं त्वया कथितमहं त्वमपि तेकोर्यं समापततीति अन्तकोविषयेपदे
पेयतिकौर्यमितिकुत्रचिदिति संस्मृतापेत्वया मनेपि मत्कौर्यं न पततिकिंशनः स्वस्मादपि केशति ८

स्कन्द इति असाविस्मयात्तः अतो वक्ष्यमाणहेतना किंनामकौर्यं यद्दृष्टसि कौर्यं नेमपततिकुत्रचिदितिहृतमा
त्मभवदिति भवहृहमागतो महानोर्धे ज्ञानेन शुभवत्त्वग्रभे के क हृदन्मावोवि श्रान्तोदत्तेपिसंबोधितेत्रेनस्थ॥

स्कन्दैवविगम्यमस्या शुद्धा हीतिसंतितिसंस्थितिः उवाच किमिदं कौर्यं नेमपततिकुत्रचित् १ स्क
स्कन्दाहासौवृद्ध कौर्यं किंनामातोभवहृदात् अभे काक संबोधानोविश्रान्तस्त्वमयाव
ते २ अमास्वर्यमिदंनाम भेज्ञातानोपकः कथं नवालेचगिरागर्वाजातेतिकिमिदंवद ३ नि
शास्यास्यस्यनामासौदानमेकं क्रियानतः उवाचनहृसे अपिधानो ह्याटनाक्षुभा ४ साग्र
हेणानयुत्वाचनमप्यापतिहृदव आयोलत्वबहेकोपसंक्षिराद्धादितेद्रुतम् ५ सोतिसोतो

त्त्वस्वरंत्रेप्रकर्षेणयावेतेरतिमहत्कौर्यंभवन्निमितेमय्यागतमिति २ अमास्वर्यमिति अत्रेतिवि
ज्ञाने ३ निशाम्येति अस्यनक्रे यावदेसावभियोगाद्दम्यस्त्व ? हस्यमिदं पिधानाहेमिमन्त्रा छाद्नेनास्या
पनानत्रुभा ४ साग्रहेणेति अग्रहेणाहेवाकेन आयतिमद्वेतिसङ्गापकालनाअपिपरहृसो
ह्याटनयानदृश्चवयोभवेतीति सूचितम अयाचर्यानयतिआयरतिग्राछायतेरतिवलात्रिगीतम्॥

फ. से.
३३ही.
३१

31

लेनमहोयेतीति अत्रवहस्वमित्यादिहेवाकरूपात् अहोमदोद्धनमलिरसौ किंब्रवीतीति किंचित्को
पपरीत्यात्मा अमावाच्छः अमतिवर्गी ९ यावदिति समहद्धारत्नगणपानकलनाभावास्वपलमन
वेलितपरावमहेकारमाहृत्छोमरतिवुद्धोभवनाशदिअसोअमसादिनेनोषश्रेयातपिष्यतिवो।
धनाप्रकारमाहयः कालनः कालेवसेयरलोकयात्रायोभारवाहकस्तेभविष्यतिप्रातिवर्गिक
होमकिंचनोभवत्सूयायात्रमितिचमयिकिंविदित्वापयिष्यमितत्राहतेभारवाहकोभविष्यामी

यावदयमपाहृत्छोवृद्धोभवसकर्दमे मग्नोयः कालतोभारवाहकस्तेभविष्यति ७
अयमनिलयात्मा अग्रयः कर्णायोवहातेर माविद्धिमनिर्यानेनिःश्वासाशुगएषनः ८
फलास्याधसमासोक्तिं विस्मयाविष्टमानसः किंवक्ष्यसावितिजनः पप्रच्छविनयोज्ज्व
ले ९ इत्येक्षिष्टसमासोक्त्यानज्ञानेप्रकृततया अयमग्रकिमत्तीतिकयंनाशकदंमयि १०

तियर्मरीत्याहंभाव्येनसोहंकर्दमेकिंचननाहृपेमग्नोस्मिअकिंचनोमज्जामिइतिभावः ७ अयेइतिसा।
माव्येनभातिवेरिमकसेव्योपनामिदं अस्यशतिवृत्तिनः यग्रयः कर्णपाशामग्निभरिलतोहकलीमम
तस्मानयामीतिधूमनिर्यानमिति अनेनाहोनुसिद्धयेत्रिः श्वासानिलश्वलिष्यमानिर्गच्छतीतिमाज्ञा।
नीतिनासौधूमः किंतर्हि एषनोस्माकंसांकेतेनसमेतानोतिः श्वासपवनोनिर्गच्छति ८ फलेति।
समासेनसंक्षेपेणोक्तिः समासोक्तिः अयवसमासोक्तिरितिप्रकृतसिद्धयेलकारस्तुवनमनयाच।

तदत्वात्तोविपणसमस्यास्कृतासमागमं पद्मसमासोक्तिःफि ८ श्लोकाः समदिसप्रकृतम्

अस्यामितिदृष्टेन सन्मार्गेण २६ साधो इति सा वेला संजातविशदा निर्मला सर्वैर्भूतभाविनो यत्र यथा स । योस्त्रं सिता इति स्थः आख्यावसाने समासनेनन व स्थितिरक्षिता नजन्मा येन यावस्त्र इति भाविरिता व्याने निरवद्य २७ सामग्र्यामिति द्रव्यजाते इति सा ताद्रूप्येसा प्रतनामिरज न्माति विभूतिः समृद्ध्याविर्भावः अन्यथातरयति पत्रिकमा मज्जिके च फलतीति २८ आख्यायिकातात्पर्यमात्र पर्याप्स्यतीति पर्याप्स्यति हस्तावलंबकरिष्यति स्वच्छंद येन तन तेन रणाय परंभरणायावात इति परलोके स्वर्गादौ अध्यक्षेणापि ।

अस्यामेव प्रसर्वं येन तेन वार्ताप्रचारिणा दृष्टेनागमनिद्राया बोधितः स्वमहाशयः २६ साधो यत्नतया पुत्रि येयं विहिता नया वेला सा विशदा स्थामयासनेऽस्थितिरक्षिते २७ सामग्र्यां द्रव्यजाते च सा प्रतेविमलातव विभूतिर्भविता शुद्धा क्रियाकिं न फलेदिति २८ पर्याप्स्यति वहा केयः स्वेच्छया मानिवेश्मके स तत्र तेनाध्यसेन प्रतिवेशी भविष्यति २९ अन्नाधिक शालाः सूक्ष्मदर्शिनो भवयेमलम् महीपस्य क्रियासर्वा यतः सर्वोर्ध्ववर्तिनी ३० ॥

कारिणा सर्ववार्तावहेनेति यावत् २९ अन्नकेयाः नयति अन्नापीति अन्नाभिरुपणाधानाक्षेसत्कर्माणि भवयेत्स्वलिप्सायेऽर्द्धवेति महीपनालिप्सायेना सौकिया पालेति अन्नार्थान्तरयति अस्येति अस्य महीपस्य इति यथा यमेव स्फुटयति यतीति धराधिपस्य वैभवाख्ये सर्वाधिष्ठात्र्येव न्यत्रपतेस्तस्य सर्वव्यवहारेष्वाधीनत्वात् निशान्ते गृहम् तस्मायः कोऽप्युत्तमयसो वा स्वः परो वा अन्नयत्र यावस्तेत्तस्य सर्वे स्वन्त्यतेः

प.सं. १२ टी. ३८

प्रतिवेशिताभाक् प्रतिवेशितामभाक् प्रतिवेशयोरविवेभागापि अनलमित्यसामर्थ्यनिरासः असम
र्थानां हि सत्यपि प्रतिवेशित्वे संभावनामननेऽस्यैते असौ च समर्थः कथं तन्नामहेतीति विषयमित्युक्तम्
सतेऽपि च प्रतिवेशितानां रूपतिसमीपवर्तितां दिशमुक्तमसमप्रतिवेशितामिति असाद्रेनोरस्य सर्वजीवन्ना।
ततस्तस्य प्रतिवेशितानाविलोकनेयोगदेशमार्थेऽन्यपतितानाभागर्थमप्रवृत्तरहितानाभाव्यम् ॥ इतीति
स्पष्टम् ॥ अत्रेति अपि भिन्नक्रमः अखिलप्रसिद्धेपीनियदिशमसिद्धेऽक्तनेनतदर्थं वा दहृपयाद्याय।

यणापि पत्नेऽन्यपते निर्यातेषः कोपि चेद्भवसेत्ससर्वः असाम्यलेसप्रतिवेशिताभाराज्ञार्थम्।
स्मारविलेसहते ॥ इतिज्ञात्वसमापतिप्रतीकारोऽर्थसाधने यो राज्ञे मोदयेराज्ञाभाव्यमनुद्र।
वृद्धिना ॥ अत्राखिलप्रसिद्धैर्थ्यान्यादाख्यापिकामिमोंऽप्रतीनयोर्वेणपादोयोसौष्यप्रतिरूप
ने ॥ सहजवति रसौमलेमवद्रेऽनुपमतनुः प्रबलेडकर्मणाहाक् रूपतिपरमवाप्यमिथ्येदेवोहर।
हेनियतीहृद्रीतिभग्नाम ३८ अयोद्रीतिसंपानोक्वारेहमदेवेलः अयप्रैः समनुपागताकि

सिद्धेर्निगोयितः ३५ ॥

कथमत्याहृमतीतेयेऽति योसौपयचेतिजेत्रः निर्यातेति समपवाचो राहवणमित्यर्थः ॥ सहजेति स
हजवति विनिश्चर्ववनप्रबलेडकर्मणाप्रारब्धकर्मणा अहहेतिकहेतिनियतिर्दैवेतेनेद्रादीपितायाडीति
हुँहेतिकृत्यानोडुभिर्ततत्पाणानपाभग्नोभग्नमहिमानमवभूवत्रासेतिवभूवेनमर्थनिपातः ३८ असावि
तिकिमिदमितिकिमस्यकारणो यद्भवान्यतिरिनंकृशः क्षीणबलस्य जायते इति सालादक्रमशकना

इयमस्वयानाजायितः ३५ ॥

विवोपिन इति यद्यस्मात् त्राग्रहो हे वाकः २९ किं कथ्यमिति हि सो कीदृश्या क्रियाचिकित्सा २८ इतीति
स्पष्टम् २९ तेनेति तेन स्वतेजेण ४० पुण्य इति पुनर्द्दृ तिमनः मनसा सहमयासौ पापो निवद्धः अंशुनात्त संभवे
सत्यपि तमोघ्णापर्येन सा गलित्वा तत्मिलत्त्ण्ो तिरोगः अत्रेहत्व ड्रेभिः स्वपीडापीडितापि त्वयेति ४१ इतीति
अत्रैा लौकिकी लोकोत्तीर्णा ४२ इति इति ॐ मिति मितमसि द्राक्षारीतिर्यं लौकिकीति परं तत्त्रायथैव विवा
विवोपितोप्यसौ धीरो यत्र किंचित्समादधे तदाग्रहे समादायवला दृष्ट्वा वाचक २९ किं कथ्य।
मां तरो रोगो मम मास्तीति रहो सतः मर्मस्त्वैद्यानानाथ्य चिकित्सार्थमवभुजन् २९ रहोयतत।
मभ्येत्य पत्रकु शिरमादरात वदातो ज्वरः को स्ति यतनः सफला क्रिया २८ इति हृष्टो यतिः स्वस्थ
दीर्घमसमवाचयः किं तयस्य तमे रोगः स्फुटयव करोमि किम् २९ तेन मिश्रार्भकाथ्यत्वकृवि
केये समर्पिता महत्त्वीमम चाप्यव्रत्यतीयेवर्षमत्वकम् ४० पुण्योमेमनसात्मकत्विद्याध्येन
ेजसा यथा हपिकयापीतिसंभवेपिनमागतः ४१ इत्युक्तवंते तेभयस्त्वतत्त्वैर्नेदृशीतत्त्व यथा
लौकत्वेमा चित्सं एतां रीतिर्यं लौकिकी ४२ इत्यक्रामेति मृदोर्यः सज्जो मिस्त्वकामसमादधे म
इत्यादि समादधे इति हत्वे महत्तां वा म्यरन्येद्वार्थतां परम् ४३ महत्तां यन्महत्त्वं तद्येद्वात्माकातित्वत्त
श्चामणीर्यथा चित्वलक्षणम् अर्थतां सामान्यानां कातराणां यत्परममहत्त्वं तदन्यदेवविधेयः
वतितातयमहत्नमल्लिकाद्यितनलक्षणम् ४४

प॰सं॰
३०टी॰
३५

त्वदिति स्पष्टम् ५५ गतिबीजमाह गृहेति सर्वस्यास्य नगरस्य गृहस्यैव मद्गृह्यावर्तित्वात् ततश्चेम
गृहोदरस्य कस्मिंश्चिदेव गृहे त्वद्दिनत्वद्रात्रदिने तत्काष्ठायां वद्गतिर्न भवेत् निशिदिनमितिकथन
स्यायमाशयः अस्य सत्त्वस्यातिमिरप्रायमोहार्हत्वात्त्वत्तिमारोपणयाज्ञातमेतत्त्वन्न सर्वस्याप्रका
शरूपत्वाद्दिनमिति सर्वस्यैतत्तेन कथं त्वात्मगोपने भवेदिति ५६ यत्र संवदतितयाचेतिस्पष्टम् ५७ हे

त्वद्वेषापन्नयेयैव त्वत्तो सर्वेषां समोऽततः बिभेमि तथयात्वयकाङ्गतिर्मे भवेदिति ५८ गृ
हभूतेत्र च नगरे चैतत्कस्मिंश्चित्त्वत्पितेतोनिशि गृहोदरस्यमेव ङ्गतिर्वैतद्दिने भवेत् ५९ तथा
चप्रकवणनाज्ञातेदुर्भित्तविसवे कौदिस्पृकाद्रिरीकालेभौत्वात्यन्यघमज्जगौ ६० हेहो
हतनयाचिवेरद्रैणरतितादृशी विचरत्यावरार्वयोत्वयातः किंकरिष्यति ६१ विश्राम्या
म्यतिलतोराचिस्वाविपादमुसादणात् सरादितिवदेर्थकिंशुद्धवशोपितीतव ६२ यज्ञमात्या
यिकामेनामद्राजकर्मनीविशः यत्रसालियनोमनः रणामराजस्लगीयते ६३॥ होरीति हेहोर

सांतरकहतिवेदस्नेदरीऊतिलत्वणा विह्वलविवांऊरुशर्वर्यामिति साकृतमश्रनाऊंदेमवा
शृणतीतिरिनेहिऊंदनारिकं कस्मिंश्चिद्गोमेवति ६४ विश्राम्यामीति सहतिदीनादित्वत्वणः
इतिभमोनदेवदश्येतवशुद्धवशोवितीकिम शुद्धंवशज्ञातानोनेयामावितीयत्स्वोहृदरणमि
तिदुर्भिक्षपीडितोदरानयेत्वाचेति ६५ यत्रेति इनोराजा यणामराजस्लरणमात्वापार्श्वराजमध्ये

गीयतेयतः पयःकिमायर्वत्नोज्ञातकीर्तिमानिदक्रोवर्तते ५८॥
३५

सरागेनेति श्रमलज्जातिनाऽविमलवेशो मन्त्रेन केनचिद्भ्रमेण कृतोऽस्मयोवद्दर्शनपरो वीरचर्याचरणवद्।
निष्प्रपञ्चाखिलादिक्षणेनेवसी नानाथ्यादिनिवीसौख्यारणवादिसंवाराश्चखिलेमायुक्तम् ५१ गवे
तिनवेति हृदेशादौ ग्रवेति समीपे च सार्थं सात्येन सार्थं सङ्गतिवेशान करानेच वर्तेनीकः कथंकेनव
तेनेरनितथावीरचर्याग्रकारेण ५२ हिमहिति चलहेहेहिमलज्जाग्रवेशान ५३ स्थिवेति कृतलक्षणः
स्त्रीकृतकालदेषः सालेपौ साभियोगाम् नचोन्मत्तभाषावन्नारिहार्थामिमाहकृतललक्षणाम् सा

सरागावीरचर्याया स्मेनासलज्जातिना कृतोऽस्मवाचिखिलैहकमंदिराणिचचारह ५१ ग
वाराग्रेसतथाग्रसार्थसंख्येनसर्वतः वर्तनीपरिपप्रच्छसारोपितभालया ५२ हिमर्तराश्रे
नात्रेष किंचित्संप्राप्यमदिराम् हृदर्शकोतरेनग्रवलहेहेचकेवल ५३ स्थितावयाग्रश्रवणा
किंवक्षोतिकृतलक्षणः निराधममतिं तस्य सालेपा कृतलक्षणाम् ५४ सर्वस्मात्तिभव
दत्तेयपीयूषमिदमत्रहवणो भ्रमभ्रमानाश्मेनीवीक्षेतामितस्रुपभंजते ५५ ॥

रार्थाच्छो ५४ सर्वेतिभोः सर्वस्मात् त्रैहिकामत्रिकाखिलार्थं इष्टः इमे विभवो भवद्गेहसभायेन भ
वत्समर्पितमिदं राजवैभवात्पीयूषपर्यन्तकठिनवाद्रवणमुपभंजते उपेतिसमीपार्थः स्वस्व
कीयविभजनेनभंजते यतोऽद्यः स्वतानीवीमनुमानाद्यपीयूषमस्माकं नीवीमूलयतेकृतेष्वपरि
ग्रहेनेदं न स्पृशतीतियतः स्वतामिय मस्माकमंतप्रापिकेति सोऽत्रवनाभ्युपहरांतश्चमर्थः ५५ ॥

प॰सं॰
२०टी॰
३९

36

अश्रुत्वेति अमी धांव एतामथ शाक्रान्तरणं वर्तमाः प्रमत्तानां इमे शाक्रान्तरः किं कुर्वन्ति किं वा कुर्युरिति।
तदपेतामरुज्ञ वीणानां चेयदितदा तस्यां वेलायां परमार्थ समायां शोभा विदिनेन दामिएरासितना का
दिपदामिभवेत ततदा साक मिहान्तराणां भवेदेक दारणानां नत्र स्वञ्चाशानां पदलेपनञ्चपादपेल
पेनवपणोलिभवरुपथजमेलच्या विलोकनात्र पाईप्रविश्यामइति ५९ विदितइतितदेहरवा।
तोयांनानायायदेतेपि भवद्ध्रहप्रविशानीति तदा विदितः कोसीति तथा तवयत्नसिद्धमानोदायेन

अथ शाक्रान्तरवर्तमाश्रमतानां य‑ सदा वत्तदामिभदासाके पादलेपपणोलिते ५९ वि
दितस्त्वं तदामानौ दार्थमालयमज्ञाति: सार्थं मोचेदमी रीतिः स्याप्यालेखालेपकुलम् ५०
निशम्य गिरमस्या सौ प्रविश्य पुरतो भव वक्रेपरणोऽग्र गलेनयेकानिष्क्र्यथा निकाम् ५८।

वैमानसैनान्येन यानमाञ्रणवाकस्मात्प्यतीति महद्दाः सासौनान्येन मूलफलादिनोतानुमति
भवतीति तथा लयगाड्ढतिभवद्गहनीतिः स्वहृहस्मोतवेदिते कोगतः कस्यागान इति सार्थं स्यावम।
हजानारोपितवेत्त्वंविदिनइति लिंगविपरिणामेन सर्वेषां नवः यदिवप्रमाहृदयोवाखीकृमतेपि।
प्रविशेत्वमृत्यं चेतिभवज्ञीतिः मेहणीनीति त्वं वद्यालेपस्यापणानेपमस्मरं तोचितइति कृतमलम्।
स्मरप्रोधनया ५० निशम्येति चोभिज्ञकमः प्रविश्य चेतिपणोर्णयानाकौशेयमिसपरः निष्काम्य

३९

वाच्येति मेनेनिष्क्रान्तमल्लिभोः साधोतदानस्यां वेलायां यूयमपि पानाकपुर्य्यधीशा भवथ यत्रैवमा।
पिपापतत्यतिमितानिमयुनाथीशाइति यथा वयमस्या यथाधीशा तथा यूयमेतदानजाधीशा इतिभावः ९०
इतीतिनत्रनाकपुर्यादेशमयवानत्रभवतोदृश्यानांनातत्रभवानप्यशत्यनुशासनात् ९१ नेत्रेतिवृधैः परि
चितैः स्वनीयाहारीकर्तव्यानि विहरणाहेस्परेवनीयेति समुद्रेहंसाहायनेहंसमर्गशालिभिर्निलिप्य।

वाच्ययारामयोत्सज्य शोवावदन्तोयवः साधोतदाविपायूयं वयमयेतिमेऋते ९० इतिवः
समुद्रेहंसायुयश्रविसामोयदावयं यस्तत्रभवतानामकपोकोलाहलोभवेत् ९१ तत्रापरि
चितैर्देशैर्विमत्स्यसामनोवृधैः भवद्भिर्दर्शनीयासौ समुद्रेहंसगंगशालिभिः ९२ यद्यपिमे
चिताभेरीहारिकेयंयथान्तरा मार्गविलोकनोहात्वंयतन्त्वकरिष्यथ ९३ नाहंसमस्यो
योप्येनवैभवोन्मादसंस्थितः सवलीकेमलेज्ञेयांजातिमेर्गतिनेकथा ९४ हंसत्वमन
हथ्यात्रहुःसंगमजवाधुना यथायत्रतत्रमेयासौ सामाधुनातेशुभोमतम् ९५

नमतिभिः ९२ यद्येतिसारविमिपसमन्नार्थं ९२ नाहमितिवृहलेनेमलेनहेनना ९४ हंसत्वमि।
तिहंसत्वेहरियमनापलनाणे ऽःसंगोदुष्प्रकृतिं यश्रेह्नमनिनत्रपरलोके इयंसाधुतास्मा
भावत्वस्वशुभेहागहिता शुद्रवृणपारयति इत्यलमितिव्याख्यापिका समाभिबोधनार्थम् ९५
यत्रैत्रेतिविधेयत इति सार्वविभक्तिकस्तसिल् विधेये सर्वथपकर्तव्येशुभमप्यपहिधेयमितिसाधन

प.सं.
२.टी.
५२

अयस्येतिविधेयत इति सार्थं विभक्तिकत्वमित् विधेयेषु स्वपकर्तव्येषु मध्येयहि येयमतिशयेन
कर्तव्ये स्वल्वस्वल्वेनोतस्तोषेण गृहिभिरिति विशिष्यानिर्देशात्तेषामत्र विधेयेतिशयेनाधिकार।
स्वल्वनार्थः सिध्येयगाहस्थ्यसिध्येतत्सिद्धिर्मृषेयतशापिस्वधर्मपालनेनापवर्गसिद्धिः गृहागता अति
थयः ५५ स्वल्वमिसकेविहृणोति ग्रहेहा इतितेन स्वतेयेणास्यानपेतिणाकृपालनायमोअतिथयः
तेनेनस्वाउमधुरेकिंचनेमरावाच्यमाधुर्येवस्तप्रेषितेयतिपत्तानर्घ्ययेवैतेतिविधेयममतत्सान्निध्यं।

अयच्च स्पृतोधीरायहियेषुविधेयतः स्वल्वेशृहिभिरभ्यर्थ्याः सिध्येयेयगृहागताः ५५ अहो
तेनस्वतेयेणाप्रेषितस्वाउकिंचन यमीप्रतिष्ययोवैतेतस्मात्सान्निध्यं शुभोदयम् ५७ क्वतिश्च
भवयमत्रमहार्ध्योयेतियोतिथीन् यणास्तेनकृतनस्थावलोयोतेनवेसलं ५८ अस्तिश।
क्रियातेषांस्वतिष्कामनीषिभिः सावसंतेपनोधीरैर्यरसौगणपतेप्रियः ५९ ॥

तस्यस्वतेयस्य सान्निध्ये स्वपवस्वयमागतः ततश्च शुभोदयं शुभउदयो भोगापवर्गाख्यो यस्मात्तथ्य।
वाशुभउदुद्दिरयोनुकूलेरेवयस्मात् ५७ क्वतिश्रुतिमहार्ध्यानगणपशुणोदयशाप्यात् तेनेतिशुरू।
षणतेनवेतिस्वतेयेणपणाःकृतस्वदीयोहमस्मीतिरमत्वमितिकिमतोमदर्थ्यमेवशिष्यतेइतिभावः
५८ अस्तीतिक्रमर्थ्यात्रवारर्केवाक्यस्मृतिः प्रमतिप्रक्रियाप्रसक्तिःप्रसादस्तस्यप्रकर्षेणक्रियाप्र
क्रियामनीषिभिर्मन्वादिभिःकोयंप्रसक्तिप्रक्रियेपतिविहृणोतिसाधेतिसंदेपनःकथ्यतेइतिशेषः।

श्रीरेखलमतिभिर्यासावतिथिः प्रियः प्रेमणाद्वेगणपतइति ५९ ॥
५०

37

मैत्रीति तदानस्योवेलायो ११ यद्येतिकथममयोयामस्मिन्नदेतेनमचार्यवाद्शंकोनिरस्यतित्स्वयं।
नाग्रतीतिसएवत्स्वयंपरमेवनवास्वेसर्वत्रवद्यतश्चार्थः १९ यथायाशक्तीतिवर्तनीयमितितदुविस्त
त्येत्रास्यादनीययथासावतिथिःस्वयंतत्रद्वालिप्रक्कृतेनपरविनष्टेतेःपरोलवनाम्नाकथंवनाण्याया।
समद्धस्यथानस्यकृविःप्रतिहतामवेदितितथायतनीयंयथास्वविनष्टनमोरणात्ताकरानीदमिदं।

मैत्रीचानेकथापाल्यानेनसमतिशालिभिः तदासौमिस्त्रतेनूनैतेनेशापिस्वकर्मणाम् ११
यथास्यशोभावर्धनतयासौशोभनेनराम् स्वयंनाग्रतिथीशोस्मिकिंनामभुविडंवरम् १९
यथाशक्तिकृचोतस्ययतनीयंयथास्वयं ततद्वालिप्रकृतेनसासिद्धिस्वविपरम् १२ चे।
दातिथ्यफलाप्सनीयोभवांस्त्वमदातिथिः कृताहृदयंथीरयपयस्वगृहगतेयते १३ मर्त्य
जातोयदप्रीतिस्त्वदसौराघवोपयत तिर्याजेनतस्यादत्वयीजीवीसर्वभाजने १४ प्राकृत
वैयानामीडवीलाकार्पाहितकुभिः कोसावितितिनिमोदायंडरक्तत्यावेयदस्मन् १५ ॥

ममरवेमितिसिद्धिःपरलौकिकीशिवैमेहलौकिकमित्यमयनिर्देशः १२ येदितिस्पष्टम् १३ मर्त्य।
जातावितिप्रयत्रसर्वजातौकर्मेतिवाहनमात्रसत्वतत मर्त्यजातावितिविशिष्यनिर्देशःप्रचार्यो
तरन्यायःपीजीवीतिसर्वेषनेनापिशीतदुर्लभमर्त्यजातिकथनम् १४ प्राकृतेतिवीलासंशया।
त्मिकाप्रवृत्तिःतदाहकोसावितिकिंजानिकःस्वःपरोवाविहान्मूलोवेत्यादितिमोदार्थमित्युपल।

प.से.
२०हो.
३८

अत्रैवोत्तरयति नयाचेति यो नाचेवेमामनवद्यपैवर्णनाप्रकोरणवासो नातिनास्फुटीभवतिस्योतस्य
यदिस्यात्तत्तापिवर्णनाप्रसंगेनसमायातिनदासाप्युक्तिनितनस्यसाधुरीतिलिंगादिस्थारणेनोवध्यः। ७९
जातिनिसमापातादित्यमोहेशनेयात्रायोकृतायानयाकस्मात्समापतिः औरुइतिदेशनामप्रागतः
ग्रामः कैस इतिजातिनाम गतस्वरइतिअसौसाधीयोजातिपुरिलइतिममाइसुखेनकालातिः।

नयाचेयेकयाचातिविख्यानायवर्णीनले पत्रतो स्याकृयः साधुर्मानीशातस्यवर्णपेत ७६ जात
यात्रासमापातादसावाप्युसमागतः कैसाधीयोगृहेमाण्यस्थितिद्येगतस्वरः ७७ एकाको
सौस्वयेग्रामइत्येनेनाथ्यशोकया नतयाप्यमभिज्ञातोनप्राणाद्वोविशेषतः ७८ हानमाना।
दिनातिष्ठेपराङेमस्यवभ्रवमः 'प्रविदित्वाचमाहात्म्यंसारेतस्यान्तरेनथा ७९ अमानना
यमानेइकोपत्वेउमराहतः अप्यसौसाधुवृत्तमाभृहरिराकारहारितः ८० महार्णववायज
मानोयेकेविन्मनजाभुवि नेचेतोपवशेयांतिमहतस्तस्यात्परेतुकिं ८१

वाहकंभवेदिति ७७ एकाकीतिसंमेसहायसंपत्तौपामरोपिमहानिवविभातीमेकाकीस्थकम्
अनेनसाधीयसा नयेतिमामनया ७८ अविदित्वेतिमाहात्म्यंवाह्याख्यातिः अतःसारंकौशल्या
ख्यमस्यतेत्तिसाधोःवोभित्रक्रमः अतरंयसारेचेति ७९ अमाननेतिस्पष्टं ८० महार्णवायेति।
अनेनेतडक्तंभवति यवमाननासोपानमनागपिविकृतिगतइतिभावः ८१ ॥

निर्गतेइतिनिर्गहगतार्थम् ८२ अभिनीयेतिअभिमोक्षणादाय ८३ नयोज्वलमित्सकेनयप्रकारांलि
ख्वेति लास्येनामितिनइतिवक्रवचनेस्वस्वभेवैयिमब्रह्मचार्यादिष्ठहणार्थे ८४ पतन्देवसमर्थयति।
निसर्गेति मालत्मीतिये क्रियानिष्कृतिर्म्यालस्याः ८५ अविनमिति अकस्मान्निर्निमित्तम् अ

निर्गतेदेशसीमापाययास्मिन्सजनडुतेः नामान्वर्थेनिशम्याश्ववभूववक्रलमितः ८२ अभि
नीयक्रियेनामोपकडहृदयस्थसः लोल्येतस्यप्रमादाय प्रसिद्धायनयोज्वले ८३ लास्येनाप्
भवरणाः स्वभावविमलाशयाः अप्रमभिस्ताभवताफलेनः कृतसकर्मणा ८४ निसर्गम
लिनोमेयंनरेमलिनपत्पले सत्साधुसामिपादार्चाक्रियास्याः पावनीमता ८५ अविनवि
धिनालिमकस्मात्संगतेलव गृहेनःश्रुतमेण्यनद्भमोप्रीयतेनमान् ८६ अलस्यंवते
श्यंसर्वेतेतिनकाप्यहो चिन्ताकिंतपरंभाग्यशोचामिमलिनंनिजम् ८७ अलेवक्रकयावि
दत्वसारेमतन्निशम्यताम् नीतोणाविपशसेणप्रहृतेमेमनोभ्रशा ८८ क्रियाधःपतितेन
वैतद्विरोमभेषाविकलम् कथमतिष्ठनास्माथोविनाभगरदनुग्रहात् ८९ ॥

प्रसमिस्तातेचनमांप्रीणवतेइतिभवतोकृपाकस्मात्साम्मानुमिला अस्माकंपुनरकभाग्यंभवसे
वानाचरणादितिभावः ८६ अलितियन्ततेलत्मसेवेतिकोविघातः नेइतिनिसर्गकृपालवः स
वेवेतिसज्ञापिकभाग्यवापकेवलम् ८७ अलमितिस्पष्टम् ८८ क्रियेति ८९ ॥

प. सं.
रा. टी.
३९

39

त्वज्ज्ञेतियाभवद्रुचितामेवासौ मदीयस्त्वेननज्ञातेतित्वज्ज्ञानतम् त्वास्येतीममत्वमिदं यतद्भमे
पादेत्येस्मादिपरेषांपरस्मादागतेदेमभारमात्मन्यारोपयतीति किंपुनरकस्मात्त्वनिमित्तमितिकै।
मतिकन्यायेनैवसिद्धम् निसर्गोदितिनिसर्गेणवासावमीषामितिभावः ९० स्वयमितिस्पष्टम् ९१
इतीतिरचमाहद्वमपयारोहणेकृतम् अचेतिलाल्पसात्वात्कृतपराक्रमस्यनेनसमयाज्ञविवेचने
मीषामेवशक्तिरितिशोतितम् ९२ अत्रैवेतिसमयमिमर्थंगीकार यद्यपिकतिचिदभिप्रायेणत्वान।
त्वज्ञानतेविरहंकथमत्रयामपाशेषपरेममसमुद्रणेकेहेत्वः त्वास्येतिसाधवइमेपरादेममा
रमारोपयतीतिकृपयामनिरुद्धिसर्गात् ९० स्वयंविशारदीत्वायेतिसर्गमपुराणबुधाः कथंनेला
भयेमत्यरेत्वनायकृतितिनाम् ९१ इतितिरचयमाश्रितसयामाहद्वमत्रयत् त्वामेत्वतर
मीधीराः सात्वात्कृतपराक्रमाः ९२ अत्रवाकेरनैः समेसापराधावयेभुवे तिरचयेनदत्ताशाः
स्मः कृपायाभवतामपि ९३ इतिलत्यविरचयासौसम्यगुरुतवेतनः स्वयंसमाधिपत्रहकै
रवैमेवसापराधाः नथाप्येनेरयावंतः त्वमित्यतेवेतिनिरचयेनदत्ताशाः स्मः ९३ इतीतिसम्यगिति।
मार्थनादेनोक्तिवकोक्तिपात्तयोभिज्ञानरवैमसमाधिपत्रेअत्रनायत्रम् ९४ नचारोमराचारोवि
समाहमइमितिगुणमितगुणपरायत्वमालत्वणःतेशतिसंतः परंत्वियमाशानयाविवेनाहमानयाराय।
नवितेवेचयितवांयेनोन्मत्तभवेत् असौसाधुमेदेमकोपात्वात् तेष्वसौनमनाभवतीतिकोपात्।।

दिविसाकृतम् ९५

येदति समस्तमाशुभोदेति शुभाते जायते इत्यर्थः तमोमयी मोहमयी छायाचतमोमयीति मिरप्रकृतिः १९
ध्रुवरूपमिति शार्वरी त्वयेइति तत्रिमिते मयालेनयमेवावरूपनाश्रेकाकाचित पर्वत्वयस्त्रानयमा।
पतनितत्कथं त्वयामम यमिमाह किं तेषेति घट्इति लिखितं मयानसातोसीति यसौ अज्ञातनानामव
तिः स्वाविकजवावतिष्ठते नास्यामृत्रावकाशो लभ्यते इत्यर्थः यत्रवभाविसमर्थेन मृविमातेवप्रभया
विभ्रमतयाशार्वरीत्वयेसमयिरति मैथुनक्रियानकृजाव्यवतिष्ठते इति भ्रान्तिभासिकार्थः २० बाह्य।

यो देहमध्यस्थानादेषामस्तुत्तमाशुभा तदाश्लागपयामेषामतत्छायातमोमयी १९ ध्रुवरूप
मनयोऽज्ञाव्येप्रभयाशार्वरीत्वये किं तेषाज्ञानतानामगतिः कृजावतिष्ठते २० बाह्येहृत्संवल।
दिव्यमौदार्षाधेइमेमते यस्मिन्सत्यापतिमिमैथुनं स्यवनस्मातं २१ ग्रान्तिस्थेयोचितमिदं काव।
एव्यस्मृतीनितः ग्रसादेदातसमानादिह्रपः सर्वत्रभाव्यते २२ ॥

मिति तदिदमिति ग्रस्तालोसीति सन्मुखेन मानतानजानेति वच ॐ दार्यहास्यम् हृदंव नकृदाए।
पतद्दृणयतीति ये इति प्रमयभित्वयामाननाग्रप्रमयभिन्नावाणामानेन तियत्नवमते ग्रन्त्रसमर्थ इति य।
अंमयइवेति यथापर्जन्यो जलेपिवर्षति स्थलेपिवर्षति न विशेषयति तथादोरेण सर्वत्र्यादौ पंचारः।
पातयितव्या इति ग्रसोत्स्वयमेवइत्नोदय इति किमत्रमयाशक्यते ग्रसौ चापि कृपाश्रमितिशक्यते इति वि।
शेषापतानकाचिदेवेतिभावः २२ ग्रान्तिस्थ इति प्रतीतिन इति विश्वासेन सर्वत्रेति न पुनराचित

प. सं.
३३ द्वी.
५.

40

सिद्धं यत्समस्तकामनाविभागइतियेन समस्तविशेषणासञ्ज्ञा कर्तव्या इतरेषु सामान्यप्रकारेणेति ११ अत्र
समर्थ इति निषेधेति इत्यस्मातिथ्येषु सामान्यविधिरिष्यते सर्वसामान्येनेदं प्रवर्तयितव्यं अत्र दृष्टान्तः निषेध।
चोदनेवेति गौरिति पदानमस्य इत्यस्मादौ निषेधचोदनायां यथा सामान्यविधिरिष्यते जातिपरत्वात् नहि
कस्यचिद्विज्ञो व्यक्त्या वक्तुनेपि पदार्थे शास्त्रकारैर्नियोज्यते एवं च विपक्षे बाधमाह नेति अत्रैवेति शेषः।
अत्रातिथ्येषु व्यक्तिलिङ्गेन नानका विशिष्यते यसोऽयमसौ नेति यथापि दृष्टान्तयति विधिवाक्यवदिति।

निषेधचोदनेवेदं सामान्यविधिरिष्यते न व्यक्तिलिङ्गेनाकाविद्विधिवाक्य
वदिष्यते १० पात्रोयमत्र विधिवस्त्रतिथ्यानेप्रवर्तना एकाकारतया
धेया शास्त्रेनाहृवलया १॥

यथात्र वायव्यं श्वेतमजमालभेत भूतिकाम इत्यादौ विधिवाक्ये व्यक्तिलिङ्गविनैव शास्त्रकर्तृत्वं।
इति नात्र जातिपरत्वम् नत्वपत्रैव हि चोदितकर्तव्यतासिद्धेरिति ५ पात्रोयमिति अत्रातिथिषु अ।
तिथ्यानमिति इतराष्टतोष्वनीचः शास्त्रिकादिषु सावस्येन प्रमाणयया इह विरहो वा विशेषमन्तरे।
हैवमकारोऽत्र लयारास्ये इतेन याव प्रवर्तनामानादिलयाम् १॥

सर्वथा साम्येऽपि विशेषमवतारयितुमुपक्रमते भेदष्वेमितिरमेमस्तेनः कोऽनयोर्वा नियमः सोऽविमाम
शान्तोचितस्य मग्राभ्यर्थः कान्तेश्चापि सोचितसामग्र्यातिभेदः परे मायः मायाश्लपेनः नहि महान्ता।
नतोचितसामग्र्याविरोधिनो भवति न वा कान्तेरामहान्ततोचितसामग्र्याविरोधिनस्तवतस्मापरिचित।
तामविचितएव सर्वस्य सुखभाक्त्वादिति सामान्यविशेषार्थान्तराभीकारेण प्रथमवाक्यविशेषमाह का।
र्यं विदितीइदम्बपतनत्रणाइ नोमनोयाश्चतथापरत्रभीः परलोकभयमिति प्रथमवाक्यविशेषोपिच।

भेदोऽयं केवलं न्यायः सोऽविचार्योऽस्मेबुधैः कथं विद्याधनेनेलज्जमालिन्यं चपरत्रभीः २ समय
स्वयोलब्धविनाव्यामैर्धीरैरियं क्रिया विधेयातत्र महतां सेवा कार्या स्वयं बलात् ३ गुरवस्तु
मप्रतीतिं च वराकार्थं समीक्षिता कार्यं यं सर्वं धीरैर्विधेयं स्येव निस्पृहात् ४ महतां तन्महीय
स्त्वयं महानामहत्त्वमते शायेणाह्न जयं येन यच्छ्रीतिसंमुखागतम् ५ ॥

कोऽयेण समञ्जीयते इति व्याचष्टे सामान्यविशेषस्तु माहलोऽध्यवेनेलज्जैवेकान्तरागं चमालिन्ये निर्लसनां
लत्तपरत्र मालिन्यं परलोकभीतिश्चेति सर्वस्माद्विशेषः २ समयेति समयस्तावद्व्यामैः स्वयं लब्धवितौ।
व्यात्मैच समर्थो सौमर्थे स्थितिस्तवतो धार्यं सा वितिचाव्यातिरनया क्रियया ज्ञायते न त्वापि विशेषयति।
तत्रेति स्वयमिति स्वयं वदकलेण ३ गुरवस्तु ये ति प्रतीतिश्च समाविधेयेयमवश्यमिति कार्यतपवात्र।
भेदोन स्वयं वा कार्यायेणेवेतिभावः ४ महतामिति निपत इति महान्तः प्रथिर्भिक्रमः प्रतिमयीति सं।

प.सं.
२७ ही.
८१

मुखागतमिति वध्याघातकभावेनेति भावः वेवतानकमप्यरिं तन्मर्वं पतितन्महत्वे किंनाम वाच्यमि।
तिभावः ५ अथैव वार्धक्यायोशावेश्यतितया चेति गृहतरंगिणीति शृखेवत हेति प्रसिद्धो ६ सेटवि क्रि।
या सूचना ७ यः कोपीति सम्बन्ध ८ सख्या नेति सेति के विमानपाशाणि सख्यान एव ध्यन विमाशनि वदाति
संभूचिते ९ आर्तिनिग्रनिह शेल उलव राजनाम किमित्त सोवलान इसेनासे सुखविषयो व कृत्य सायो

तयावाहृतं गिरां दृष्टमेतद्दुष्प्रवरः कीर्मीरदेशे राजा सुदारोपेतिप्रिय सत्वसख्या १ स्वप्नामेवि
हर्षेद्वारमतिश्वयेमनतीले महत्ताचवराकृपणे तथासौ ज्ञानन क्रिया २ यः कोपाद्विवेशास्मे
मानप्रीतिपुरःसरं भुभोजमिष्टसत्कारयुक्तं च सुहितासयः ३ सख्यानादृतविलानास तिथी
नामसोभयात् प्रेषयामास स्वैः स्वैः सत्कृतं हिरण्यभोजनेन ४ आर्तिनिलोल्मश्रुजेन दशाको
नयेबलात् सेनासम्मुखयाव केरीतिरेवामहीभुजा ५ निशम्य वार्तासेविनिबद्धसालोऽन्त
राणद्दसो बभूव प्रातिपेत्तारिपुद्रचर्यामहीभुजा ६ अनन्तरिशसेनासा सालद्वारमुपागता यु
गुधे वलिनी गात्रिमाविषयावसदोऽङ्गता ७ आगतायामथोतस्यां राजासावतिथिप्रियः दृष्ट्य
वरयवस्तमपत्रं प्रेषयामास भोजनम् ८ ॥

तस्यति रीतितिति स्वाचारोसौनाचकस्यापि विमतितितिभावः ९ कथं वडमालोभूदिमतार्यो
नस्यतिशक्तीति १० अनन्तरामिति स्पष्टम् ११ आगतायामिति च १२ ॥

८१

वर्यामिति किंतद्दितिसमस्तदिनेयावत्तडुक्रियाकिंवेदमितिउज्ञावमार्गेण्यारंभेवभोजनेषणा।
क्रियेमलमितिग्रलमधुनामेनेदमेवकथ्यतामिति १४ निशम्येतिहिविधेलिमसंगुरूषवलदणाग्र
लौकिकीतिसामायज्ञनागोवेतिसाकृतेस्वनाश्यवाहमसेनालिस्त्रीतिहृगानातिथिस्नाकि।
येनपुरुषपववल्लीक्रीवोवेतिदिनेडुख्यामीमलमितिसलम्पियोलम्फतेनवेवङ्गापिविविवेतइमल।

वर्यामेतोसमालोच्यवाच्यसौविसपाकुलः उदंतैषणमासकिंतत्किंवेदमितमलम् १४
निशम्येतद्योवकेसमयमग्रनिशामय नवताहिविधालोकेपरदर्पालौकिकीमलम् १५
श्रित्वापिवैदकलनोयेहरादागतागृहान् विस्मृत्यैतन्फवेश्याउयेतिथिभावनः १६ न
देवपेयापेतघातिपरदेशागतावलात् स्वभुक्तिंभुंजुमलाक्रियासर्वत्रसिद्धये १७ निश
म्यैतांयसौतस्यकलामौदार्यशालिनीम् तदस्कहृषिताह्लोलेनिदध्यौपरयामदा १८ ॥
अहोकिमिदमाश्चर्यंकस्यैषाहृदयपनेकला अनेनतोविनीकेनेहृषीयममराजने १९

मितिसेतिमेक विविविनक्ति श्रित्वापीतिगुणेनग्रमलाक्रियात्रमकृतनवादेवदार्यलक्षणा इतिक
विस्मृत्वेनवाक्यद्वयमिदम् १८ अहोइतिग्रस्त्रियदिममाध्यसौस्वतेन्द्रःपरमेश्वरश्छतितनमया
पीयंचर्याविधेयैवेसस्तावत् परत्वेनेनेहृषीयमाश्चर्योविनीउइलवणामपाख्याकनेण।
नेतजयस्यनिश्चितत्वादेवबलाश्रितत्वाच्चास्यतिविरतिरेवश्रेयसीतिभावः १९ ॥

प॰ से॰
२०ही॰
५२

52

गणावितिकविनाकं ग्रहाणामर्थस्य शत्रुविषये भस्मीकरणाद्दहस्यापि प्रथमे निर्देशः गणावितिसम
मचालमिदं समतोऽरुवितिग्रहार्थशतिश्रुतिख्यातिर्यलल्लोमानाविति दर्पयागवा २० पल्लवामिति।
पद्मश्रयतिथिः प्रागितिशैर्वंपयेननापराहपश्चादितिथिर्जातः पश्चादितिप्रागवानितिथिर्जातः सदृश्या
दर्पणाध्यतिः दनिग्रामभङ्गानिष्वनेककंबलेभ्यःकेतस्मात्स्मात्पापाङ्कनामित्रमसौगणपदनिनेत।

गणैर्महद्दिव्यमनेमसमेनाङ्कनमाविरं ग्रहार्थेनाल्लेनेनेदंनरपतीतिविनिश्चितु २० प।
गोपेन्द्रभ्यतामनग्रालिश्चकरणोत्सुधाः प्राकम्प्राहापराध्वेषयामश्चिद्विरमिष्यते २१ व्या
ख्यायिकेयमत्रापिनापेद्धरसम्भनले कीर्तिस्फातिभ्रनानोमैयत्रमोदायधीमता २२ स्व
पन्नाम्नोस्यन्दपनेर्नोत्तवृद्धापराविनैः विद्यासरिप्रवराणामोग्रसंस्थापिताबलात् २३
त्रिलोकानुस्मरमान्द्रायंकनार्थसमद्यते नमिन्नल्पवयःकश्चिदन्तोम्यायारसश्चितम्
भोमीन्यन्द्रदर्शपथस्तस्याधीशस्पलेपथ्या नगतस्यममेपदर्शदीयनाकरूपननः २४ ॥

दर्पणाधेनागणपदमर्थः दमवांनरशिलाबेन्धः ग्रहयोग्वरखेपः प्राख्यायिकेति २१ भ्रनाशःशरि
नदिक्कः यथेमाख्यायिकायां २२ स्वपदिति परावितामन्नाः प्रग्रहावेदीकृताः २३ त्रिलोकेति।
तितान्त्रग्रहात्त्रिलोक्या नस्मिन्निति राति ग्रबत्तेविंशतीमध्ये अल्पवयाः कुमारस्य कृतिःश्रि
नेविनयग्रासस्वर्वम् भोरितिननतस्त्रहानानेनरंयतयाकर्तव्यतयास्वीकृतेननक्रुरु २४ ॥

मायेतिनाथममकापिशोकायदृसावस्थान्तरेउपनीतीतियतइयंरीतिरिदंशरदेउल्लक्षणन्यायानुसारि।
णीसर्वथावर्णविधेयाग्रन्यस्यसर्वथान्यथसमस्त्वयमद्यमितिभद्रदायिनीनवदेउपितल्परणायानुसारे
णरेड्रस्कालात्इदंदायिनीअस्माकंपुनरिहैवदैवेनपापपुञ्जेःपरचसगतिप्रामेभेद्रदायिनीनीयम
लनाथममकथंविरहपीविकल्पउहेनीतिकिंविधेयशिलालज्जाहानुशास्तिमहिताशनिताम्भाणी
यन्नामाल्पानामाहृतरेतिनसेवादेउवेलायाममसौदग्धोपिशल्याःइतिमास्मकथंविलुञ्चविहिवषेमनः

न्यायानुसारिणीरीतिः सर्वथाभद्रमत्सखा किंविधेयमहिताशिक्षानदायप्रह्वोप्यसाविति
निशम्यमधुरांवाणींस्वस्त्रीमुक्तासभूपतिः अनल्पांपारिकामेकामानुध्यायसमाधि।
पन् २४ अशृण्वन्पारिध्यानेवचनःपारसभूपतिं वर्णाःसर्वेसमुदितामेकयेणास्वामिनोविनी
श्रवणपेयत्वमनर्थंमुञ्चैनैवसाम्पतः दीयतांवारिपीयेतसमेतैरितिसङ्गतिः २९ इतिमा
योभिन्नोनस्यश्रुत्वासोपिरमाह्वयात् प्रत्येकंदापयामासपानीयंपरमादरात् ३०

साभिलाषमिति अपिराजाःसभावनायापेक्षयिप्रह्वःकिंपुनर्यथसोस्तयकिंविरसिन्नस्यतितर।
सैदेयन्नेवेति २९ निशम्येतिपारिकापानयाची २२ अशृण्वेति ध्यानेवेतिशुद्धमेवसमनसिवडभा।
विकल्पेवेचराजसंमुखंध्यानमभिनीयमर्थःनोविनीमैत्रेयोतिबोधःअरूपास्वामिसर्वेवामीत्यु
न्तरःस्तुवितिनिषेवमोविनीकार्यमेणमिदमितिभावः २८ श्रवणमितिसाम्पतःइत्यपराधसोम्यान्

प॰ सं॰
१॰ हि॰
४३

43

सङ्गतिरिति सती शोभना गतिर्वर्त्तनी तया वाप्यस्माकमनाधिक्याकारणेन सङ्गतिः अस्माकं च पर
स्परं तदकारणेनेति भावः २९ इतीति स्पष्टम् ३० वीवेति भद्रमिति वृन्दावनो हितापनो भद्र मम भव म
त्वमे ३१ निशम्येति स्पष्टम् भवदिति महतामिति च ३४ कृत्वेति अलमतिशयेन अलमिति वा
पिकासमासिसवकम ३५ पुनरप्यत्रशेखरपति अयेति पुनः कश्चीपविहारमाहरसेति कृप्या।

पीतारसनः बोवाकुवदुहारपुनरेहतम् अहीविलापनावेलाश्रमाम भर्इतदत्वमे ३१ नि
शम्य मधुरे बालगिरं तं हस्मनाप्रसा कविनपुरगः किंचित्नेवेहति समाह्वे ३२ भवमानी
यपानेनवपेतेतियपोधुना सपत्राः परतोत्रायेश्रमाणस्वामिधीः परम ३३ महतोपालये
नैषोवितीयहृयपानतना अतिथीनां परलोके कीर्तिरेवावशिष्यते ३४ कृत्वा सविस्मिता
एनाकौशलेनास्मधीवनेः सर्वातनोवयावेकेसमहदास्यफलमर्ले ३५ अमायापायो
विकारेयं श्रूयतां समभाविता येषीवाखारवैविध्यप्रयात्येकापि सत्कथा ३६ मामयकस्य
विस्वयमभूदाहार्यमयतः सतकुंडेचकाराम्यकालदेपपुनः पुनः ३७

एकप्रकारा समभाविता रसैरद्यभिभाविता सं स्कृता सती बहु वैविध्यं प्रयाति अपूर्वमामोदं ददाती
ति अत्रेत्युमापेषीवेति पेषीतनुः स्थिरमासन्तिकारसैस्त्वचनादिभिः षड्भिः संस्कृता सती यथा
बहु वैविध्यं प्रयाति उभयथापि प्रस्तावरचनयानेकरमसत्वे वैविध्या वहत्वादिति ३६ मामस्येतिआ

४३

कृ॰ देनेनिश्यानाथ्येतिनिर्गणवाबलारानयनेयोनमतेसकलेसर्वैकलासहितेनेवकलानिपतानियतवह
हिः ३९ इतीतिस्तोरेतिकथंज्ञज्ञानेननतद्रव्यमवस्थापितेइतिसाः स्पर्शः उत्तीमाग्रामरीमायतः स।
ह्नतिः सतीव्यवहारवर्तनीदेज्ञर्थीनादेज्ञेनेवसङ्गतिनेभ्यतेधर्मर्थः ४० ग्रथेति समावयमर्णाः पदे।
देडपितारम् दानमङ्गकोवर्णामामानेदर्पितामहादिमहत्ववर्णानाइदेयतम् परेत्नताववित्रिशम्य
ताम् निशमनीयेकिंविहियतेतत्रिशम्यताश्रूयताम् ४१ श्रुनरिति ग्रचेनामर्णाग्रथेतिपकसि

कृदेनैषतदानाथ्यवलाकसैविदर्पिनः सम्यद्दिपीडिराण्योसौमद्रव्येसकलेवया ३९।
इत्यानीयालपतेसद्रव्यस्साविवत्रणः ग्रासयामासतस्मीनादेज्ञर्थीनादिसङ्गतिः ४०॥
यासौसोत्वपितैनेदानमानादित्ताहृती ग्राहमदेयमेवेदंसयातावत्रिशम्यताम् ४१ श्रुत
मेंप्रापयाञ्चायकिंविदावेयमस्तिमे ग्रावेदितेत्वयागमद्रव्येदातास्मिनिश्चितं ४२ इति
नेज्ञातेतस्यतत्राभट्टकिवेलिका सभ्टः सर्वपाथेस्याभत्रेयासक्तोबभवह ४३ मीन
नामहृविनेष्वसर्वैवस्यमदामेनः सभ्टस्यासोदयाकसमारभङ्गोवाग्रचतम्भक ४४॥

देवदित्रेग्रावेदितेइत्यादेयेकथावस्तुनिविदितेत्वयेतिसङ्गार्येत्स्तीया ४२ इतितेइति ग्रद्धवा।
मर्णाःइतितेद्रव्यमापितेनज्ञानीतेइतियावत् ततस्तत्रसभायामागतेसभायातेनसापत्रसभ्टुकि।
वेलिकाग्रतकपायाकनसर्वोम्यागतभोजनदानादनकंपावेत्तेतिसभ्टनोगतभ्टसहितः

प.सं.
२१ ही.
४४

सोथमर्लोःपात्रेयत्नःस्थापितेषुंनगरमस्कोवृभ्रवेदइतिशसिद्धौ ४० भोजनेनेति अस्यमहामेनरवस्य
अस्तावथमर्लोःसम्भ्रमोराजकीयगुरुषसहितःअकस्मादशंकयागोवर्धनसेते ४१ नैदेवेति न
देवदृग्गोचरीभवतावसेर ४२ मयेति तस्यैव्याजःअतिथिरसावस्मद्गृहेभोजनंकृतवानितिपा
रितोषिकमपयस्मैकिंविरुपमितितस्याजेनादिष्टंचनेमयास्मैअर्पितमिति ४३ आलस्यनिदर्शनादिभि
विचार्य ४४ आतिथ्येति इमादृश्यातिथ्येविधायपारितोषिकादिदानेनतस्यालीपक्तिःसावाप्याश्रम

नैदेवोवाचतेभ्रस्तंभरोसावतिथिर्थैवम् नाद्यप्रभृतिपीडोमेमंचैनेगच्छतात्सदा ४५ ।
मयास्यपत्नमादिष्टपारितोषिकलक्षतः अर्पितंचरतादेषसत्वेनस्वगृहेक्षिति ४६
इमालक्ष्मपरंधीरैरतिथ्यथ्यारामाभ्रुवा विधेयानानयातत्राकासिद्धीनिरिहोच्यते ४७
आतिथ्यानलसंसिक्तेभववल्लेतनमराबुधैः बाप्याश्रमसारथीजालीयासोफलतिमौक्तिकं ४८

सारथीजातीमौक्तिकंमुक्ताफलेफलतिफलपाकेनददातिग्रथ्यचमुक्तिरेवमौक्तिकं स्वार्थे
कण् अस्यसत्कर्मणोमुक्तिःफलमित्यर्थः ४८ ॥

अवशेषेति अशेषेनृह्णन्ते दैवेन दर्शिभिरर्थाभिधाशरणाभिधानाश्रर्थिनोयाचदाणाधारणेन दर्शिभिधानोतद्राश्री
अथवार्थ्याभिधाशरणमेवाभिधानाशोभायस्मात्क्रियावश्यकरणीया अशावश्यकरणीयत्वाशंकायो
वीनमाह व्याजोहेति इयं क्रियावश्यकार्थैर्यत्नात्सेवनेनैकाप्यनुपपत्तिः यत्तद्व्याजमात्रोकाना।
योराशमतिभिः शिथिलीयतत्प्रमव्याजेनतवायावांतोमतिस्वभावादेहेतिव्याजमाशनिसर्गतश्चमुक्तम
नव्याजोनामयथाकेचिन्मानिनपतनास्मिन्क्रमेणपवहकस्याः कथंचिकालरावयमनकार्यार्थमा

अवश्यकरणीयासौ क्रियासद्भिरर्थार्थिभिः अकामाशरणाभिधानाद्व्याजाद्यपिनिसर्गतः
४९ अवेशाशास्तिरत्नीयेन दर्शिसिद्धोऽवमत्तके कदैमापातनामेयंनिराशोसोऽत्रजेयदि ५०
नथावपढवागत्रसमसमस्मार्थिनोस्तुरा यथातथागतस्यायोद्वावः कार्योर्थेनाहितन ५१
अलवहुबेनाविद्धद्विर्हेयेतत्रियतेमरा यार्थैसमर्वयाशरणाकामः कार्योयथाबलम् ५२

गताः कार्यसंकटादर्थार्थेवराविरापतितेनमादिव्याजेनयाचेते अथवानिसर्गतः प्रकटमेवयाचेते
४९ अवेति अशार्थिहते नदर्शसिद्धोऽर्थिकामनासिद्धोऽयमीश्वरशास्त्रिरीश्वराज्ञा ५० नथावेति।
यथातथेतिकष्टेनाथवाभियानमारुह्यवागतस्याशार्थिनश्शरणागतौवियेयः किंनामास्मरणा।
मिनचाह अर्थैनेति अस्यप्रार्थ्यैनेवशरणमितिशरणंचावश्यमनुकरणीयमितिभावः ५१ अलमि।
तिइयताऽहसेरणोकेपिचैकेविड्डपदेशापात्रेस्युलेशरणंमोवेदंययथथातदाबहुपिच्छलीकृत।

प॰सं॰
३०टी॰
८५

45

तथाचेति महायशाइत्युर्हेतावदनेनत्वात्ःस्वप्रशालीतिस्वास्वकीयायासौप्रशालीदहस्योपरे
शाशलिकालस्याःसमारंभउत्थापनावेलायामेव ५३ निराशमिति पंचयत्नेति पादहोमातिथि।
सपर्यातर्पणवल्याख्येपंचमहायज्ञदेवताःपंचविषयाहस्याचविशुद्धिहेतवः ५४ तथेतिचिते
तस्यंतरप्रेमणाउद्यातितिउपदेशग्राहिणः ५५ ग्रहोइतिस्वाउमनःप्रियपथ्योनतथेहितमभव।

तथाचसोपिमानार्हपसभिद्योमहायशाः स्वयशालिसमारंभेस्फुटमेतद्भाषीन्मत ५६
निराशेयोर्थिनेकुर्यात्समाहत्यसमर्दिं नपंचयज्ञभोक्तारःप्रविशंतिकदाचन ५७ तथे
श्रोहीसहीयोपिश्रुतसर्गःसमदृशः धरापिपसवेलायांविनेनानिन्नपद्भुयात ५८ ग्रहे
हृणतमिशाणिसाधुपथ्यंभरत्तमा स्वस्वाद्यावंद्येनेहारमागमनोर्थिनः ५९ ग्रहोक्ति
किंविपद्दिकस्यचिनम्नसंपरतारासितोहितार्थं उत्थापनामपंचसममागेनतर्पणेकोटि
णिसहस्राः ६० भुवनहृदयविभवेछापरिमनसितवेदवतेनेविहान परितोषयार्थिविमेनदत्त

स्समेविस्मयमानेसदाशादानिशयमेवदत्तातिनकुत्रापिसवलतिसुलालायःशोभनवयस्याःहारमा
गमेतिश्रुतग्रहकर्लैषातस्ययमीस्वयमागमात्स्वाडितार्थेवदंतीति ५९ वदंतीतिकिंनामतदिति।
तदाकयाप्रपतिश्रयेरतिवत्स्यैहसारेस्थिरकार्यकृत् यतोस्माल्लोकात् ६० भवनेतिस्पष्ट ६१

परीति सर्वेतिश्चस्माभ्योमोह्यामीति ५९ कार्येष्विति साह्वितिप्रसन्नविनतयानदर्थिनोसाध्या।
र्थिनाम् ६० इतिच्यभ्यागतदीनदरिद्रादिदानमानादिकरणोद्यविर्भावास्तुतेषद्येनात्तविषयसे।
विधेयत्वसंभावनाद्यत्तसाहाय्येनतदनाविर्भावात्कर्षेनयातमित्यत्राह साकेत्यतामिति पूर्वइतिसा।
हाय्यार्थीसत्त्वानामेवैतत्कर्मौविमान् इतिप्रश्नसाहाय्यकरणोऽतः करणोदयः ऊतश्चनतोर्थमप्राप्ति

परितेसर्वोपद्रोमोलेख्यानहिस्मणपरितेसन् प्रात्तविनोक्तिंतार्येचाउद्मोवस्यायाथीस
र ५९ कार्येषुवपणकार्येषुपरमेतत्रिशम्यतो साहाय्योपक्रियासाधुविधेयानेनदर्थितो
मार्गोक्यतोमहात्मेषऊतयोकरणोदयः प्रातिरेषात्म्यरसनाविहितावरणापरा ६१ म।
हात्मनामहात्मासौनदाभूदितिकल्पना याविशेषभतोइकमेवैनेप्रापयत्यलम् ६२

रितिमार्गेक्यताम् यतएषामाहाय्यार्थनापरोक्षस्थातिः कथंतर्हितथावेननाभातीत्यत्राह।
श्रुत्वारसनाविहितावरणोनियप्रकारेणयमर्थनेत्यर्थः ६१ महात्मनामितितत्रावसरेसोमहात्मा
भूदितियाकल्पनैषेनमहात्मानमर्थिनेविशेषभतोइकमलमतिशयेनप्रापयतिश्रनयाकल।
नैषैतद्वाविमानेनैवविधेयमेषोपिप्रकारश्चातैः ६२ ॥

प॰म॰
१७सी॰
७९

अस्मरत्वनारयति अपराधेति पनरिसन्वाहेतो अतुलेविशतीति शायेनेतेनापि काशिणः समर्थः यो विनापा
पिनामवेपापमालोक्यानेनेदृष्ठुतोमति व्यतिपीरन्धस्य वेकश्चेनानेन हुतमिमामाज्ञादयतीसिद्धापि॰
प्रक्रियापराधतमाप्राणस्येति भावः ९७ व्यतिधीरश्चित्तिक्रमव्यतिहारेण्यामिनेपदम् ९८ इदमिति
हिमोवीरणक्रोकोऽसन्नमपालकप्रशंसाख्या ९५ अत्रैववेलावरयति निरर्थिनमिति साहाय्य

अपराधशतक्षमाहमेनेतेदृविशासले वेविनामवमालोकभरतिधीरत्नुधाभवि ९९ इदं
नत्समरक्ष्कमेसतोगेहेविराजते निःपर्यविशुधैयस्मनः स्फुतिभिराहृतात् ९७ आदि।
येनेतपवैनोकयाचेविशारदायाः इहामनुयापिवांछतिसर्वथैवमतहिकाम् ९५ निदा
सिनमिरपाद्यैः प्रापिनः कस्यवित्कृते मन्मोर्वेलखिमानेकोगमस्ताहाय्यसिद्धये ९९
निराम्यतमसौ प्राहृनत्तातेनमुनावकिं विहितेयनमात्लास्येमेवविमृषवेतसा ९०
कृत्वाहमुनेरवासोसमन्नैवसत्क्रिया विधापवित्रमस्याहेनवोतिक्रमपागमम् ९८

सिद्धयइतिअसौपापीमयोन्मोचनीयइति ९९ निशम्येति नज्ञातमिति महस्मापमनेनाचरितमि
ति ९० कृत्वेति सत्यमिति विहितेममाप्येनहितिनैवेतिसमेवमहतिपापेसत्क्रियांसत्कारमपरा
धतमापणमर्वेप्रस्ताहृदानम् ९८ ॥ ९८ ॥

शीघ्रं प्रकृतकार्यसिद्धय आह मोचनीयः सन्नित्यादिना सहममस्याविशेषेणालमिति यथा यथा यत्नेनान्य-
न्यस्य पम प्रयत्नो भवता मत्तो भवेदिति किमयं महाराजमनं सा शिक्षया दिना यत्र प्रकृतगुप्ते योजयति
सामिति स्वार्थसाधने कर्तव्यस्य ध्येयस्य स्यापने शान्तिकर्मणि वेतालोच्चाटनमिवेति नैवेत्ततो दासमि-
तिभावः ९९ निशम्येति स्वनमत्मायाय स्वनुमतं मयेति माया यावत् दिष्टवा १० आनिलपदि इति
इत्यमतक्रमश्च कोशेण साध्यनित्यसंबंधवाडकस्तनया ११ सहायेति सङ्गायैः करणभूतैः शोभि

मोचनीयो मया नूनमेषोऽनिलयाप्यलम् सर्वाविशेषेण मेऽदासं सतोऽय स्वार्थसाधनम् ९९
निशम्याथ वलभ्याविगभीरां गिरमस्य सः हृष्टो नमेत मा राययत्नोनामिमा सत्तस्वधीः १०
अनिलपदभ्रम्यान्नमा ममपरैतत्स्यम माययतः साहाय्यकार्यतो सिद्धिर्भवेदिति विनिश्चयः
सहायसंपत्सिर्द्वकाङ्गारपि हृष्टपतामियात् नम्यमानः सदैवज्ञोः खलीना सोऽवजीवति ११
विलासिस्थानके चैव लिकलासकि याति ले नो यावत्तमासे सविडनेषा समस्त पदस्थितेः १२
तस्मात्समिदं तेषा सौसौख्योदार्य प्रकाशकः सन्सर्गो सो विभामेषा महिम्नो विभूषणम्

त्वकमः जीवतिवेति १२ सहायसंपद्याहात्म्यं निरूपयत्समि माहात्म्यमपि निरूपयति विलासी
ति विलासिस्थानकं महात्मपरायस्तिग्रन्थविशेषः १३ तस्येति इदमिति साहाय्यमहाबलास्ति
माकथावर्णने तस्यमात्रेव्याजमात्रे पानसे सो सन्सर्गः साहायकाचरणलक्षणः ऽसौख्योदार्य।

प॰ सं॰
२० टी॰
४७

47

ग्रन्थेशो वारयति निर्दिशितमिति केन विहृतदोषेण कारणेन केश्चिदिति कर्तृभिः दुर्नामेति इदम्।
कार्यमनेन विहितमिति किमस्यैतेषां फलमित्याशयान्निरयति रीतिरितिनिश्चवहारवर्तमानः क्रमात्
तमेवेदमिति कर्तृभिः दुर्नामेति इदमकार्यमनेन विहितमिति किमश्नैतेषां फलमित्याशयो।
निरयति रीतिरितिवृत्तशोभा इति भावः १४ यथा चेति पवनमात्राग्रोऽपवनानाजनात् सद्देश्यणोऽशोऽद्रह
दुःख्याने सकललोहावापतत्वथ्यातिकिन्नयशाक्षमत्यर्थः तेन चास्य काराबंधः संतापितः कारायाम

निर्दिशितमिदं कश्चिद्धृतदोषेण केन वित् । दुर्नामा विहितः कैश्चित्सीतिरिखापुरातनी ॥ १५
यथा च पवनशाग्रदेङ्गोणाधामवापसः । कललोहस्यपयातेन कारायामतिवेशितः ॥ १६
चिरकालोव्यतीतेस्य वार्ता राज्ञाधिकारिणाम् । मनोमार्गमतीताभूद्दैवात्किं नाम दुर्घटं ॥ १७
ग्रंतरत्नेयसंविग्नकिमेतदिति दृश्यधीः । रहस्यवेदिने केचिद्विज्ञाताख्यसेह दिव्ययात् ॥ १८

सोऽक्रियतामिति कारायाम सोऽक्रियतामिति कारायामसौ निवेशितः १६ चिरेति राज्ञाधिकारि
णामिति राज्ञोधिकारिणां वर्गस्य कारावद्धस्य वार्ता मनोमार्गमतीताभूत् न केन विस्मृताव
तदुन्मोचनकथा स्मारितो नापि स्वयमस्य स्मृतिमगादित्यर्थः कथं सर्वथा विस्मृतिरिति तेन समर्था
यति भव्य इति भेदव्य वश्यभावि यस्यार्थः किं नाम दुर्घटं तेन प्रभुरहष्ट योपि पवनेशानदस्यलाग्रचकुम
प्राप्याग्रभवन्नित्यर्थः १७ ग्रंतरत्नइति ग्रंतरोत्तानानि कारणमज्ञैवेषरीतावीरस्थी काराबंधनोवि

नीतिविशेषज्ञः संचिमेत्यवमत्येचितेनयंरवचिनेनवज्ञा रहस्यवेदिनमतिसमीपवर्ति
नेहृदिस्थयाद्रस्याक्षीदित्यर्थः १८ ॥

४७

रुरूप्यवेरिसंविशारदवतिमालोऽत्रतिमूलाद्गतः श्रस्यान्तः स्थितिरेन्दरीयाथ्यतारणमपिप्रेमण
मैत्रीतिविशेषणैरेनिहाचोशावाल्यनसमर्थितं स्वसार्थनासिद्धेयविशेषतोपन्यासः सैवयेतिगुण्णा।
मैत्रीपरिपालनादस्योरन्तर्वागंधः सोऽभ्यासोलेशस्तुभाविनः प्राचीनसेवधेलशनोनास्याम्भूदि।
मर्थः ७९ इतीतिसेयाप्रतिज्ञामर्यादावा ८० गन्तव्यमिति अस्मान्मलन्नगाङ्कद्गनादपराधिनाशुष्मा।
भिगनवो श्रपरायत्नमापणाविधेयेमर्थः यतोयभिमालिभिः यमैवेभवेवेदमेवयदपरायत्नमा।

मैत्रीविहितमेवास्यप्रीतिपात्रेवसुस्थितिः संबंधपत्रणामङ्गंयवासितोभूक्तिलास्यसः ७९
इतिमावेनमत्रणपमन्नुस्वार्थयशस्तिकाम् विलिख्यप्रनिद्राबावाश्रुसंसूधाग्येहितो ८०
गन्तव्यमस्मायुष्माभिर्थमेशालिभिकद्भतान् विस्मरतेवोधुनाप्रेतराज्ञोनुस्वातिकेनयेत् ८१
जानोवतोतिपीडपवल्लीवितनरोऽङ्कता भवतासमत्तलायासमद्विनृपस्येकमीहते ८२
श्रलेवावज्ञनाकल्पवेलातश्रुद्विश्रुद्विभाक् नेउन्नेऽकोमहत्मातासंज्ञयाभाव्यमेवमे ८३

पणामित्यर्थः व्यतिरेकदेषोमाह विस्मरतमितियदिभवंतोधुनाप्येनमपेलेश्रुत्तदमेप्रेतराज्ञो।
तिकेनयेत्प्रमावधुनालयमतिप्पनीत्यर्थः व्यतिरेकदेषोमाहविस्मरतमितियदिभवंतोधु।
नाप्येनमपेलेशुलदनुप्रेतराज्ञोतिकेनयेत्प्रमावधुनालयमतिप्पनीमर्थः ८१ जानेइतिनि।
मित्तमात्रमेवेयसमस्तेरणापरेतसहस्तमिद्धवभवद्व्यपराणवलमेमर्थः ८२ श्रलमितिश्रक

पं॰ से॰ ३२ ही॰ ४८

विशुद्ध इति निर्मलमास्तुत इति स्वयमनिच्छाबोधिना आत्मस्तुतः कृतवानसि। तृणमस्य इमिति सम्यक्तोऽव
स्मिन्नेव तृणावहम् ७७ चोरिति उक्तिहृदय आकलय्य बलात् इसकान्तिरपराधिनवलक्षणो कादिति
यावद्विशुद्धस्यापि निर्मलाणपद्मलालनाद्रूपानन्दउक्ति हृदयादेशान्मोचने मात्रजीयारीतिः से च्छा।
वतितणपत्त्वलक्षणाबोधविभातितयापि मोहोऽविदीना हतयाप्यस्मात् हितिपरिच्छेदच्छाकृतमि।
तिगौरवेणममधनतयापि महान्मनोपरोऽन्मोचनीत्तीयः प्रकारः सारायकावरणनामविषघ

विशुद्धस्यापि चेतसो चश्रेमापरजमास्तुतः। तृणमस्यदं सतोधावाः कृपानीयतिर्कृवैः ७७
चेडक्तिहृदयतोऽप्यमारीतिरश्चविभातिवः। तथाप्यस्मात्सातहाप्यधिया मावस्पतोऽद्भुथैः
सउद्दारोभवत्सीतिरायः सर्वत्र संस्थितः। इति भेद्यञ्जनोजानेकथमापत्स्मागमम् ७९
इयावोभास्करश्चैवदानेयाराधरस्य च। विनात मोगारमध्ये कथं पतति मादृशः ८०

पवेतिभावः प्रमाविलिरीतिः ८१ सइतिसभवत्स्वामीमदार इत्युत्रमउर्मोचनेमनिमित्तवहितः।
भवत्सीतीतिभवत्त्वस्य प्रमभागः सर्वत्रेति स्वकीयेपरविषयेवासंस्थितः संस्थामागतः इत्युज्ञा।
हेतुभ्यामनमउन्मोचनभेद्य वपपभाविस्येवनाहजानेकथमिमोविरकालस्थितिलक्षणामा
पत्स्मागमम् ७९ इत्येति चिंतैवप्रकाशातिमज्जनानमः सर्वतः संतापस्फोटजननाद्योगारत्वम
ध्येवहिभास्करो दयेतमयोस्यानेयरायरोदयेवागारसंतापः संभाव्यते इति कथमिति विचारे

देवीमुणिमितोद्योतमते ८० ॥

४९

दृष्टे चेति विशोष्यते लोल्यपेशलि खिवंशतालस्ते चेनेन दर्शोपायं विहितमिति अरुघ्यन्ताल्याेपायिपाय
नामेनि स्वामिने स्वामिवमाहृष्टेत्यर्थः इति विस्मृत इति भवतत्वामदृष्टचकारणे वयस्य माहात्म्यमी।
दृगवसोर्चितमिति विस्मृते इति वयस्य माहात्म्यमपि ममात्राकिंचित्करं तत्राल्याकाविदपि मतिमे
दुग्मोचन इत्यर्थः ८८ मग्धेति विस्मृताविमकलनपापठिनाप्रबुद्धधीः स्वतप्राचीनसंबंधः अस्मैप
ते स्वामिने तथैव दर्शयामास कथमनेन स्वामिचपरीराज्ञे कस्मात्तथैव दर्शितमिमशर्थ्योत्तरयति दृ

दृष्टे च श्रीतिरायारूप्याणीयेन विशोष्यते अरुघ्यन्ताल्यासहकृतिभिः स्वामिनीति विस्मृते ८८
सात्व्यग्रामभिद्वैलोक्यं विस्मृत्यासो प्रबुद्धधीः दर्शयामास राज्ञेस्मै दास्यं भाति हि सर्वतः ८९
मग्धस्लिपत्रिकारद्गृस्माल्यमाप्तुर्यधात्तितेनी बुद्धामाहात्म्यरीतितोमहितोघसमादधे ९०
माहात्म्येनाम लोकेस्मिन्किमप्यस्तियदाश्रयात् तत्कार्येसोपि सहसा राज्ञवसरलायते ९१
भवान्ममसत्वा सत्वे सहायइति यालिगीः कस्मैन रोचते सैषा सत्स्वर्गायधीमते ९२

स्वामितिदास्वमिति चैतत्लोककविषयमवबध्यम् तथानेन तलिखितं यथा स्वामिविषयमेवतादृ
त्तिस्तायते इत्तीयमत्रैाचितीति तेन समत्वमेव तस्मै लोल्यं दर्शितमिति ८९ अश्लीति माहात्म्येनेच्छ्य
यमागत इति बुद्धा प्रबलोल्यसमादधे समाधानेवक्रे ९० माहात्म्यमिति किमपीत्यचिंतसत्वप्रकृपका
रातमनत्कार्ये स्वकीये सोपीति माहात्म्यकारी अपालेवक्रे अपात्तस्वबकः सरलायते दक्षभवति य

दग्धयादितिपक्षेरणीहूम ४ भवतिमसमेनतसेवेतसमतनां वलेकस्तो
नाहितिमाह ४ ॥

प. सं.
३३ री
५५

49

कथेति इहेकथो यानेसाहाय्येमेकरणीयमित्यालापाणमः सत्सर्गस्समनोहेरेणावहिन समम्मा
गेस्थीयतेनावकथं साहाय्यानेषणामिति सत्सर्गः समानिश्चयः समवायमात्रिति सएव स्समनो
हेरेशुष्यमस्मृहः शीति सोभ्याणोहेरितेपरास्तयेपरमपरमशुरुषार्थस्याभयेप्रामेयएवस्कुलीनमति
गायेनफलतिपरमशुरुषार्थफलतीत्यर्थः २३ यतदितिनास्त्विकिं श्रुतेवेत्यर्थः एषसममार्गः
सममार्गफलितेसर्वो चैवभरिमात्प्युतित्यागायः २४ कृतमितिस्पष्टं २५ इतीति च स्पष्टम् २६

कथ्यो यानमिस्यीमामोहेनोहेरितेत्वणात् सत्सर्गस्समनोहेरेयस्कुलीतिपरामये २७
यतदाश्रयणस्समार्गोस्मिन्स्थितस्तने फलमनोचनायास्त्विकियनेषविवर्यतो
कृतेवाप्यकृतेतेभ्यनतदस्वसाकृतेमया स्वस्थभवस्समार्गेणामनेहविचेरमलम्
इतसोलत्वनीयतोरताशास्त्रिमतेव सात्मस्समनसोसममस्फलायेतिनिश्चयः २९
सात्मुः सात्मनेवविशेदेहहानिरपोष्यते किमिदंनामवोन्वरयातन्मिश्रस्पृहहरता ३०

सात्मुरितिइहेहलोकेजीवसेवशरीरेइतियावत् ३१ गृहेश्विनिवेतित्यागतेपरेपरामामेसत्येना
साहाय्यावरणमविरस्थापिऊर्वंसेवतिभावः यतिस्यागतत्वाश्चायिसंश्रेष्ठ योयपरायएवका
रणमित्येतन्मनेशिथिलयित्वेप्राभतेपरंवितिवाच्यमितितत्रशस्योतः प्रवेशएवनरुच्टतेइतिभा
वः कर्तव्यतयापात्यायोयर्मसीमोसायोसाहाय्यपदस्यानोनयोवैवेनिहिवदंतीतिस्थितिः

शिवगीताटी ५८

५८

श्रमं चैतिसुवर्णगोश्रमस्य धर्मपालनाद्दनं चेतसो धर्मको विदां नियताभ्याश्रमिभ्रायेय धर्मशास्त्र्या।
यप्रतीतिमतयआत्त्किकाश्मार्थः हृद्याव्रंकमितिनं चेज्ञान्तीमर्थः ११ तस्मिन्नितिअत्र यंममी।
मोसायासदृतिसाराज्यश्रीनिदाघः ८ अत्रैव संवदन्ति निर्दिशंतमितिदंडसञ्ज्ञेयदृष्येपविनीमपि क्षु।
मक्रुनेपनदृभयेग्रयेपीठिकावेयदन्यस्यकर्मणः आयम्पयोन्नार्थम् अत्रार्थान्तरपाति सतामि।

अथमत्वनियताभ्यावेमायेयस्मिन् धर्मकोविदः हृदयावर्जकं तेषां नेदमिममवधारय ११ त
स्मिन्नसर्वेषां अर्हेश हसेरः पदे पदे अत्रान्तसो विनीयेनाव कापालभतेतमः ८ निर्दिशि
तमिदं तिरमाजानीयदृष्यमञ्जयेपीठिकावेयपवादो सनारीति गरीयसी १ कश्चिद्वैर्या।
भियोगेन तत्रावेलाधिकारिभिः आनीयदृष्टो विप्रेमतः कामुकश्चापरः २ सञ्जवास्तु भगा
नर्घवेपालक्रुतसन्तुः कानामितः प्रसर्पन्त्या योजयामास संसदे ३ विलोक्य विस्मिताः
सभ्याः कोसाविति ससंभ्रमाः ऊर्ध्वानकुलविनाशा गाजनदृष्या निवर्तिताः ४ विलोक्य

तिगरीयसीतिकालानलस्यापि निदर्शनत्वाकुभावहा १ एतदेवाचनायपतिकश्चिदिति यतिव।
सोकीयस्य स्याः ४ मस्येश्वनिञ्जलोतियथादानकर्तनाप्रदोहकीटोकस्मादलुसमलिव तिवे।
त्रतन स्यकोपालनयाकस्मान्मस्याणसो निर्गतश्चनिमुदितः सञ्जनञ्चविशवाहेः पाविदोषिक
याजेनपुष्पापपद्यापयामासेतितएयोंयेव्याख्येयः ५ ॥

प.सं.
२०टी.
८०

50

पाणीति स्पष्टम् ९ सुवर्णेति सुवर्णाः धृतानि सुवर्णकनकं च ० विलोक्येति स्पष्टम् १।
पश्यन्ति स्मेत्यमिति पारस्परस्मात्सेविः २ इतीति स्पष्टम् ४ यानेति श्रुत्वेनस्मिन्देशे स्वभोग्यामिन्द्रप
क्रियाभिष्कृतिः वस्त्राभिमनारोपश्रीवस्त्रसत्त्वा न वा देमेयर्थः नीत्वा सेनायाः शुभंगारिदर्शवेदे।
नयापतान्दृष्टापिकाभिलोवृत्तिशिष्टविधेयमेपतत्रयेश्रविरल ॥ आकृष्यमाणेश्चेति दृष्टापिकाभि

पाणिस्पर्शेन तेन न याकृत्तोऽहं तत्र मत्वं विधेः देदीप्यमाने शुभ्रभे समेता कान्ति हेहितम्
सुवर्णलिपिकारेणानेनास्य गुरुपत्रके लिखिताश्च विलसन्त्याकान्तिरासीत् शुभा दया
विलोक्य तेन सराजाऽऽगमानेन संचलक्षण्ये नीत्वा छित्रपायं कृत्वा तोषणेन विधीयताम्
यः सन्मार्गे परित्यज्य वर्तते कामकारतः सैव दृष्टामप्यामेयी राजुध्यतन्युध्यत ९ इत्या
तमेनं पतिनामरामाचाप्रमेविशः समेत सर्वेलोब्दपाणयस्तत्रनिवपत् ४ या
तमनर्भवात्रेनास्यस्य मणामप्रतामिपम् क्रियतिवरत्नानीव संतपेतानवश्रुत्त ॥
आकृष्यमाणेनत्रास्मिल्लेखलेखनेनतेषश्चो राज्यभाजो वनार्यास्य मीयामलस्यपरार्थशः ॥

तत्राभियुक्त आकृष्यमाणेऽष्टापलेवनेनवलात्सात्स्यानाज्ञीयमानेतेषु महामात्यमंत्रिषु लल
नेतेषु अस्मिन्नान्तिविषये योग्यनेनतदं राज्यभाजः समक्षम्यानियताश्राद्धादिज्ञातीयाः शिरोभ्यूश।
श्रीवेम सीघांसिरेवेष्टनानवलायेतस्यानः परोर्थशुः अस्मन्मानादत्तैयेनेतमसेति ॥२

त्रिलोकेत्रितत्त्रिंवर्थंदृष्ट्वाकुलहृत्किंकर्तव्यतावशगचेताःसन्निश्चित्यभवतीतिनिश्चयमेःपुरुषस्यसहा।
सहायरत्नमीषांवैमनस्यंसद्यमितिसुत्यमिदंमयिवोमायानांपुण्याकमथीकारोत्रिलिरतीदंसमेता।
द्यमस्तेकापिशंकाक्षिसदापिकारोत्रकर्माणिममतात्स्त्रीनिश्चयतामृ अहमप्यत्रपरार्थीनएवा
स्मीतिभावः १२ यदात्तेतियस्यस्वतंत्रस्यात्स्यात्तस्यालनमितियावत् उभयसंसिद्धिरिहाम्भुत्रसंपर्के
सिद्धिदायिनीयदतिक्रमस्त्वपातत्र्युभयसंसिद्धिपातः तेनपरमस्वतेत्रैलोक्येमिदंनिशम्यतामिति

त्रिलोक्यांकुलहृद्राज्ञाभवद्विस्मयवस्मृतान् सत्येवोमप्यथीकारःसवनात्सत्रगुप्यतां १२
यदात्तोभयसंसिद्धिःपातस्वपदतिक्रमः तेनोक्तंतस्यतच्छेदयेनासोकुकिपंत्रेनत् १४
अलेख्यपासनेक्रत्वाच्येतनसोऽहवसूतनाः कुतुलेपुनरप्येनंप्रमादावद्रपाणयः १५ म
हाशयशयस्त्वाहगस्यात्तियदसोक्रिया यन्नतापायरिख्येनदयावपरमागतिः १६।
इत्येतिशामितोराज्ञानानाहर्हासितानवः प्रतिकियोत्रवीम्यथयथानापानिवर्तते १७

शेषः तस्यपौरस्यतस्योगस्यच्छेदोविधेयएवनांगेनासौचुरोःकुक्रियात्स्यैहिंसादिरूपात्रे।
दिति यद्यपिहिंसायोमेवागच्छेदतितियतेनयापिहिंस्योयतानोहिंसापिस्वकैवेतिसामात्ये
नोक्तं १४ अलेख्यमिति अत्राहेतिप्रमादादर्थमावद्रपाणयः १५ महाशयेतिशयःयात्रिः अत्रसो
क्रियाच्छेदलक्षणा तस्मादेयमादि अयपातौ १६ इत्यमितियथेति नाशभववामनःकोप्यभि

क.सं.
२३ टी.
५९

नेतिमधुराकृतिनारस्यच्छेदोऽन्वतापायेतिसंगतम् नस्यप्रतिक्रियेयं यत्सौबोध्यमाकेदयावतो
नहुषः अमरपितापलाञ्चकारणमाहद्दशिति नष्टइ्वास्यमोषित इवास्यदर्पणतापत्स्फुटिते
नोदितसश्रावीतिविनोपरसृकारणम् इति गाहृश्यात्यापिकासमासो १८ अमच्चेतिअत्रद्वारे न्य
च्चस्थपतामितिविशेषः। रोधः सवधस्नस्यरोधेनलोकेनयदिकेनचित्कस्यापि संवधयलेशस्यराद्युधे त्य
न्नुपरोधः समीत्यः पालनीयः वाच्यवामेवरोधेनपराकेनचित्सेवालेशः कृतो भवेत् इति यथा

नहुषपसोषापेवोपस्तापायमधुराकृतिः हृदस्यनष्टइ्वास्यस्फुटितं दर्पणतामिति १८
अमच्चरोधरोधेनसेवारोधेनवाऽधुनः उपरोधः समीतो यमहतेमहतामिदम् १९ निद
र्शितमिदंकश्चित्कलयाकस्यचिद्गृहे शाण्यवालव्रतोदेवान्निर्ययौनगरान्तरे २० तत्र
प्राप्यैवतेनात्मेमहर्द्धिमबलात्परं निशाम्यासौगृहीपश्चाद्दद्यावन्मुदितासयः २१

पथिप्रणीयप्राशार्यप्रणादिनातत्राप्युपरोधो सावेपस्त्वनीयः नन्वभवन्त्वेनैवासौ संबंधरोध
एवास्ति इमलेनन्मात्रेणाप्यनेनानिष्टश्रेयानत्रसमर्थयति महत्वमिति अत्र सूत्रास्त्र
मेवमहतामहत्त्वमिति अयंभावः एतच्चानेन स्वमहत्वख्यापनरीतिरेषेति संबंधरोधोऽत्रख्या
नमात्रमेवेतिभावः १९ निदर्शितमिति कलानिवेशाहृतिः देवादिति कतिचिद्दिनात्यतिवाह्य
तूर्णमेवनगरान्तरं ययौ २० तत्रेति असौ गृहीयेनात्मकतिचिद्दिनानिरहः कलयारत्नमासीत् ।

मुदितेति ॐ नमकर्णंवादोमीतिपञ्चायवपकरं कृत्वाम ५
५९

शाप्येति वर्तनी मार्गः तदिति प्रश्रमभिज्ञानिमितम् ममाविसमार्जैति संबंधः संमार्जने प्रश्रमभिज्ञानार्थ।
मेव प्रत्ययानां गौवर्कल्पानां तथा शोभनेमेवस्यादिति प्रवत्सलहृदधीः प्रवत्सलत्वे समानेन प्रश्रमभिज्ञानाली
ति हृष्टत्वे वासौ महात्मेपञ्चेन्द्रे मामुपकरिष्यतीति २२ अभयमिति कथमिति कथयाणाकाभवात्मे
सत्वमागमैवाभयमिवाहृष्टैवोपप्रविशामीति २२ इतीति स्थितिबद्धेति चाविनात्रिवर्मतपोनोत्सवे
शाप्यार्वर्तनी धूलिर्हृदसंसेत तन्मध्ये प्राविवेशालयं तत्र संमार्ज्योपवत्सलहृदधीः २२ अभ
ये प्रविशतेनेत्याशापालोपेश्वरपुत्र बड्कमस्वउवाचेरकथं याशमभयेवर २३ इतिष्टः स्थि
तिवद्धासंबंधयामीतिनिर्भयं मैत्यालयेत्वाणानाहंगजामीति हास्वीभव २४ विविसकोसौ
संबंधस्तेवनिपुन्रेवतम् दृष्टेनवेविणोप्राहस्तुणयेनास्मिनिर्भयः २५ ज्ञानस्यकलुषा।
दैत्येगृहेमसौ ह्यवासिकाम् चकार तन्नुमेयाय प्रीत्रमथागतेमया २६ हृशामाहृगताता।
ष्कास्यात्वेरविवेचमाम्सधीः प्रोत्पपन्नसौ नवनेपटमहतीमले २७ ।निशामेत्ये वि
नहर्षेणासधीभवेतिममांतः प्रवेशोनतवाक्रोशोयापालेभोभवेदिति निश्चितोभवेति २४ विवि
योनिस्यहे २५ ज्ञानस्येतिच २६ हृशामिति शंतिवागतइति संबंधः पतलमिति नूणानिवेसनम् मा
ममनरत्यहमाशामिविलेखकुरुइति सूचनार्थम् २७ निशाम्येति यत्रुडिरत्यडिर्भितियत्रुडिवोपरवे
तः ये नेति संबंधना श्रुतिनामममात्रसंबंधेनग्रंथेनोनस्मिन्देशोपन्तोसीति प्रागतोस्मिइति २८

परिक्रियादिति नियतकालेभ्यस्यासीकाः परिक्रयः स्याद्दितियोकनिवेदनास्यागमनस्य विफलतां
सूचयति २९ यितिनिधीवडुश्रुतिधीसविवोभवान्नर्थज्ञातिः वद्धरत्यज्ञायेभावः ग्रहोविविशेविषि
चुतिवंयरसोधीः सर्वज्ञमक्तिहेत्वयोक्रापिग्रहवेयकारणात्वाद्धिपरीननज्ञातेति ३० गळेविसए हे ॥
सन्तापितेश्चतिग्रेश्चतस्मिन्संत्तासनेनावेदितायेनानियाने श्वतराहतः क्वचिद्गिलिदेशेपन्नायावर।

परिक्षिणानन्तरीयेसौहृदेवास्तव्यतांगतः रयोरागःश्वलःहृतांहाहाहाखिन्नःकथंभवान्
यितिविपियोपदेश्यर्थेलोकानायासयत्मले यदीबोद्धतिवाधेवहराधानमिन्नागमः ३१
गत्वायमार्गमविध्यकार्यसंयत्नखेदितः फलंकिंचिद्गवेदस्मेहत्वात्नेज्ञऋमाविरे
सन्तापितेश्चनिर्याते मामेसावतराहतः सर्वथाकलितोदत्तग्रान्नहावाययेवैत्रिणम्
दहैतेनानुग्रहोसाकःकृत्येवाचितस्विति यातीवद्वारसद्वेनाउवाचश्रूयतामिति
प्रकस्मादागमःकश्चिन्निभयंप्रविशान्निर वेश्मातोस्यवद्वःसड्क्रमःकथमवावद ३४

गत्वाद्दितवद्धः सर्वथेतिरवोतरानुसंधानसर्वं श्रेयेतिस्वामनारोदानंतरंवेत्रीद्वारपालः ३२
दहेतिदहुवेतिमावधारणोव्याखेयम पदेनामात्येनानुग्रहः हहः प्रश्नप्रकारमाहकस्मादि॥
कोसावासीनकथंचेतिकेनप्रकारेणागतः कथंवादहुवमावावितोनिष्कामितइतिदहोसा
वारस्म ३३ प्रकस्मादितिकथमिस्यमभयंप्रविशसीमत्तोसावुवाचवेहनियथ्योक्तानवाद्रूपा

संवेधीति अस्यामात्मस्याहं संवेधस्मीति श्रुत्वा पुनरुक्तः कोसौ संवेध इत्याह समअस्याव मात्मः पुरा मम
तेयं परिक्रियेण नियतम् इति स कोरे लोषितो वा समकार्थी मे तावन्माचे श्रुत्वा मया सौ पिकस्तः १५
नेह गितिर्दृश्ये व संवेध लेषामाचेतार स्मेनद्भिन्न त्वो भवामीति यथाख्यायिकामुदाहरति बद्
रीति यथेस्य माख्यायिका कश्चित्किल कंचिद्रागत्याह भ्राता त्वाहमस्मीति स्वहायं मे देहीति स
च वक्रे च विविंस्यकथमसौ सोमदात्तमलब्धाभिज्ञानसैनेप प्रच्छन्नमेव कुहि कथं मम भ्राता त्वं

संवेधस्यास्यमात्मस्येमकुः कोसौ समात्वे परिक्रयेणोषितो सावितिश्रुत्वैव पिकृतः
नेदृक्रयाविधेयावास्वदृरी वा समाचतः किं त्वयान श्रुतेनवस्य शुर्वहृते जनश्रुतम् १८
माधावधानमेघासो परितोषिकमानतेः श्रीवविनेविधातेति सा वेलानहिमामृते १९
निशम्य मेचा सोहास्यं साधुकारगिराम्भसे श्रोत्साहेवाच किं त्वेषानेहेनीविहिता त्वया २०

मसीति समभेद्कृत्वोवाच मम गृहे वर्षे स्थित्वाप्यसावितिश्रामन्वनिमितमितिश्रुत्वोद्भुस्यातस्य
प्रहस्यकविरुन्नमाहृय कर्णेप्राहरण केनि ष्कमानयेति स वेत यम मानीयेन पुंरंतस्थानीयतम मे
व कर्णेयनमाहायपयथागतेरास्केति किमिर्यमितिपृष्टः यत्र भव पतारण भ्रातृणाम सत्त्वेनाप्रज्ञा
पिरायेन वभयमितिमहि वह्वाणी द्वंगस्केति विध्यामिते इति ननपशासि द्वहृते किं ननयणा श्रुत
नेयरमाप्तेन वहन्नमित्यथः २१ मायामिति उक्ताचं पतीनपर्यांतरयति सा वेलेति यस्याः श्रुति

संयातेनमवाविभाभाननामृतिति २० ॥

निशम्येति साधुकारेति त्वया सत्क्रियेयं पालितेत्यमेवसंवरासत्त्वेन भाव्यमिति कालोन्तरायं श्रोतृणा
त्यग्रहृतग्राहं किं निति अनारैतीग्रनौचिती ३८ ग्रसाविति पथ्यम ३९ निबद्धेति याचिहैवेतिउ
नः प्रमाभावे सत्त्वयति नरान्वितरति याचनाधिनयः सुचितः निःश्वसन्निर्मथ्यः ४० त्रिलोकेति स्य
हे ४१ प्रत्येकं चेति ग्राहिनेह भोगादि संग्रहः स्विन्नमयसमाग्रसौमममवगम्यइतिसिद्धर्थसाधनमा

प. से.
१३ टी.
५३

ग्रसौ चिरात्परिप्लुतः संबेध्यत्वमनाभ्यासम सेवासेविहितायोध्येत्यरमानयमाविं
निबद्धकल्पवासौ याविता सुसहृत्वः सुहृत्पशुरतोस्याश्चवकारेवनरान्वितः ४० वि
लोकयोत्यापूर्वबलादालिसनन्दाननः शीघ्रपक्षजरालेतमावालेमदाततरा ४१ प्रत्ये
केवजङ्कुबार्थम्भूवणसक्तारनादिना संभाव्यत्विरयमुग्धेनेसिद्धार्थेशिषिवद्रहान् ४२
प्रेमोपकारस्मरणाद्धत्तसंभोः प्रकाशय मानेहिडलेभासारेसंसारेसाख्यसहृतिः ४२

वेद्यम ४१ उक्तवत्समाणाभिप्रायेकविः सामान्येनसंबोधयति प्रेमेति भोर्वी संत्वं प्रेमोपका
रस्मरणान् धूनेनमपि प्रेमहृतमुपकृतं चेति स्मृतेः संवत्सेवतः प्रकाशय शोधनया स्ववतः ख्या
तेजरूपं च स्वंवक्तं स्वकीयं वल्लभे ग्रयार्थ्यानिरयति मानीहीति ग्रसारेसंसारेसाख्यसहृतिरेव
सारमिति भावः ४२ विश्रावइति रघुराणसविता ४३ ॥

श्रमामिति कौलकावर इति विशेषणागलमर्थमर्थोनत्यासेन प्रकटयति विभुतितिनिमहतो।
ममहज्ञानोपदेशितानोपाधिविभुर्निर्वाकलतेऽवलहाकेनामवर्दाति ज्ञमितिभावः ४५ श्रमदिति।
साहसम् ४६ विचित्रेति यत्रेति प्रसिद्धसहोनावाउपलंभानहेयत्रेति चेतनत्वेसति ४७ कश्चिदितितत्वपि।
विशेषणतो हमभियोगपसीति विशेषणाद्याभोपविधेयाग्रहेहेतुः उद्धारइति समोद्धारकरणत्वपिपदि

विस्मृतोमाभवश्रान्त्यासलिलायाः कदाचन ग्रन्थसन्येहिपीयूषयोरेषं प्रसन्नाभवि ४४
श्रमोतिर्दर्शनोपाकूरस्वार्थकौलकावर विभुर्विरेषामहतोयदहदाहतिक्रमः ४५ श्रा
मत्सगात्स्यापलः सोवोलाहीमेमाक्रुयः येनात्मसंसत्वभास्थापितोकिंचनहेय ४६
विचित्रचर्वितेयत्रेभवेद्दीनानवादयः तेज्ञानात्मनिवेषार्थे सफलाशाशुहानयः ४७ क।
श्चिदेवापयतेप्राहसत्सनेवोशृहेत्यणो विशेषाद्योगपस्मिन्नवपुद्धारोल्लिपदिद्याः ४८
निशाम्याकेसनतस्याग्रसत्वानामाहमेवद किंतदस्यमितिज्ञेनस्माकर्णयमभाषाय ४९

धास्तीति तत्त्वप्रसूपं मयाप्रतीकार्यं इति समाधानविधाने ४८ निशाम्येति सत्वानामेभिस्मरणा
भिनयः सुभाषोपेति विस्मृतममीदंमम स्मरणास्मृति मेमामेवेति स्वचयति ४९ सेवेति एकस्म।
णोमेवामयात्वसेवाकृतास्तीति द्वितीयस्मरणेमिथ्यानाज्ञभोननामयात्वमिथ्यानाज्ञातिभो
जितोसीति आत्मनामकलनयात्वपिममाभियोगः साकस्मीनास्तीति ५० ॥

प॰ सं॰
३० टी॰
५८

54

स्मरेवेति स्वत्यामित्तानोत्यनश्चिह्नः विविध्यविषयनिदर्शनेनरुष्यकृत्यतेतेनपरलोके ।
स्मृतिममचरणास्तुइये साहमपादश्चलोसेधिः ५१ प्रसीदेतिहिसोकीसस्वह्ना ५२ मयावेति ।
श्यमेवमसन्ततविनेतवेष्ठामनपानना अशनेवपानेशहवनरसानपानमिष्टाशनपानेतसकरण
मितीष्टाशनपानना ५३ नदिदमिति नदिदंस्मरणेऽस्त्रप्रकृतसमर्थनार्थमर्थान्तरन्यासतिस्त्रप्या

निशाम्योक्तेमतस्यायस्मरतानामाहमेवद किंतद्दयमिति इतेस्माकर्णयस्वभावाय ५६
मैवकमिष्टपानान्नभोजनानावद्वितीयकम् साकल्येनाम्नास्वेवाभिपोगोमेवविधुवे
स्मरताप्यलभ्यामित्तानस्मृमाहासौविविध्यमे वदेतिनसेहसोफुतवर्णतेप्रसीदमे ५५
प्रसीदेतिगिरावस्लवितोसास्वपनामिति उक्तेवैः स्मरतिमायन्त्वभगाहारश्रद्धेति ५६
सर्वसंपत्सश्रुतोस्मिन्नदोषिणवकाहिचित् भवान्यपिश्रमेणेनमस्मतीसारमागम
त् ५७ मयावस्वप्रतीहारमार्गासिक्तेवमासुके तवावसंपन्नेदृणारितोष्टाशनंप्रान
ना ५८ तदिदंभवतोयावेथ्यार्थ्यांणादपियोऽद्वयः नविस्मारयेतत्सोभवच्चगतिहज्वला ॥
निशाम्यपुनरेवासोद्वितेस्मेदंफलेनमया पानाशनगोमेवर्णोऽपिहिमेवरमोवर ५९

रीतिश्रव्यारीपामीयचवकीतस्मारणमपियोद्भुयोविरितपरावरोनविस्मारयेतेतसोभवच्चे
हपराज्ञापितानितरूज्वलानासाविरहपराज्ञापितायोनायतेइतिभावः अप्यार्थ्यणामितिवदाकि ।

पुनर्मासिपेनपिकपानीयकर्णकिस्मारयेइतिस्त्रवणि ५५ निमग्नोमितिस्मं ५८

ननत्वनिपरममिति अंगीकारेवदामीतियावत् नचैवेतिभगवदादेशो मद्देतिप्रेमणा प्रतिकर्तुमशो
यथितेे ५७ नियामेति सम्येनस्वधामसमनेनयथावत्कथितमितिस्मृतावरंहृयतवमय्यणामहली
तिरोषः साधुतेत्वयदिदेवयावोधितम् ५८ ब्रूहीतिस्पष्टं ५९ यदिदितिस्वगमितिसेवितयामेना
रथपथ्यमित्युपलत्वणांस्वमादेरपिमाहत्पाम् त्वदर्हणो ६० इत्यमितितथात्मनोभूययथालमिम

वतः परममिमुक्ताहस्मतंत्रैवतेयुनः यत्नमारोफुकामस्पृहारदहस्पयारातः ५७ प्रणेमं
मवहृष्मसाहाय्येयस्परामदा सेवास्पणामिदंमयप्रतिकर्त्तुमिहाहसि ५८ नियामेदं
मनाहीरः स्मृतायम्येनतहृयं उवाचमय्यणामिदंहृयतेसाधुबोधितम् ५९ ब्रूहिकिं।
करवाणीतिब्रुवंतंतमसौयुवः वज्रापायाव्रवावालमडकृपालवेदवेथा ६० यन्महांवा
वदेतीहृयहांविदयतेत्वयं नतन्मनोरथपथ्यमण्णाकामतिमाहत्पा ६१ इत्येनिशम्य।
प्रमनाः सपनेऽग्नसेपदा प्रीणयामासतत्मोसोयथालमितिचाब्रवीत ६२ महता।
मम्बुस्वपदाहृष्ठानानन्महत्वमोप्यनन यत्किंचनरत्नाविदयतिप्रतिशयोयतिवाण

ब्रवीत् त्वमोमिप्रलेवऽनेनबोधत ६१ मुक्तमायमतिराजऊमाबोधयसिइयेऽकं सेलिप्यबोधय
ति महतामितिप्रयोऽस्मतोर्थे ६२ वैभवेतिसावेलेतिविपद्धेलाप्राविलदोषत्वनीतिनासोके
वलेनहिस्मालिरोषभागवयावत्सर्वदोषभाजनमस्माविमर्थः ६३ ॥

प॰ मे॰
५२ टी॰
५५

55

ऽऽदार्य्यो यमिति दोषस्तोविद्वान् इति हितं स्थिरयितेन तस्येशानेति ईर्घ्य प्रतिभित्तानेन तत्‌ध्रुवं भवेदि
ति सर्वस्य समतत्वादेवत्वादपेक्षसमर्थ्यस्यांतरविधानाद्यथेयपक्षेपि समर्थयति सेयमिति सूर्यं भा
वः यथैव सर्वत्र प्रासंगिकस्ततस्मरति सप्तर्षीनामनाथादीनामालपतीति याथालक्ष्ना सैव तत्स्यात्पभित्तां सेव यो
दार्थवात्स्यदार्य्योधत्वाक्यमिति ५४ अथ मदुक्तानयविधिपरिशुद्धतितन्तमस्मरणमितिसेव यः नाद्यमस्यापि
त्तेन स्वाधीनमितिसमेति सेव आदश्यमाणमितिभागमस्यत आद्य अवश्यनीयमिति तीर्थसमाप्तिमारी
दैवस्वमहिरण्यपीयानो नैव्वीधूसदृशत्वसमोरैथः सावेलातीतानेत हि दर्शनेति यावित्तदोषत्वेनी
ऽऽदार्य्यान्भेवासिदेसर्वसिद्धर्योवधत्तोहेहितेवांञ्छतीत तस्येशानप्रत्यभिज्ञातालि सेयदी
नानाथावेतणाया समेतान् ५५ यविद्याण प्रकारायमन्ययाप्रयुक्तात्रधाः यासावुद्वारे
तालोके वश्यनीयमरणेबन्तत् नैसर्गिकस्तेनतथाभिरेतत्रापिमदनेः प्रास्फालनीयम
यं अथं भावः स्मरणशोधनेनैकस्यकस्यापि प्रयक्रियाकृता भवेत् अनयानसर्वप्रयोपक्रमताभवे
तिति यावतीयकामेसमामाभावितिरुपरो ५६ नैसर्गिकमिति तथामिति येके विद्वादावेलसः नैसर्गि
कं परेण रायामन्वादेस्मवात्मिमर्थः अत्रापि विशेषमाहतत्रापीति तेषदारेत्तमध्येयोसौ सतनतिमहा
स्वयनात तत्स्यरमभिनः सर्वलज्जमायममध्यमविषयप्रास्फालनीयमासारपाणवत्स्रेण्यग्रन्य।
साधने निमित्तानवमनपैसेव अयमर्थः यत्रसौदार्यमेवावेसमन्तहिदेमोदार्यं नाममहात्वयाज्ञातत्व

मितो नये दैवामस्तायने

मितिनत्रनरियं दृष्टामसमोननोपक्रनेममाप्यैवप्रमत्रपक्रियाविधेयेतिनतस्
थं मन्यसाधनमनयेद्दैवादौर्यमास्फालनीयमिति ९१

औदार्येति श्रेयं वृणीयं षष्ठमाणप्रकारा। औदार्येति निष्ठाकाष्ठा औदार्यमिति परिवसान्तभूमिकाता।
स्याश्च यदौदार्येणाम विपते इत्यर्थः तथा सेयमेतद्योगाद्धेमलता पर्यन्तासिसीमिकापर्यासिः प्र
हिता णाम्बुः सत्कर्मविशेषस्त्रस्याः सीमिकाश्च यत्सर्वतमेवास्या अप्युत्तरत्रेत्यर्थः माहात्म्यमनवा
टीकृत्य सबहुपमाहलस्य वैयपीति श्रयमर्थः यसा किं विडंपकारा निमित्तेनालिश्रयवान्तः स्याम
यदि श्रेयतः किं विद्यानी सम्बदतिनृप्तिमम स्त्रामत्लीति मया तच्चमेवाकृतनाभूत सम्मितानव्यु।
पकृतवानित्यादिसकार्यमोचनार्थं किंविदर्पदिष्टपसेवे यं येनयतितेचासौ यदिशानो सर्वनिरं

औदार्यनिष्ठाकाष्ठेयं सेयं पर्यन्तसीमिका। लसद्वैषम्यमोनान्तकार्यसाधयेत्तराम् ॥१८॥
निदर्शितमिदं श्वेतैर्जैयाङ्गसरिष्टपतौ। तच्चहिंसाभियोगेन रथैकस्मिन्नरखौ ॥१९॥ संस्था
मस्यावलोकया सा सन्तर्पणानकोविदः। संस्थापकैकरूपा मा सा कमकलङ्कलाविरम् ॥२०॥

निमित्तमभिनीतमिति निराकुदारम विना सदृभिन्ननमावाघननदृभिमत्लेषकाणपतिनरस्य
मद्धदर्यतितत्कार्यमतिसाधनसाधयेत् सौदार्येनयाविशदीकृतान् यथानेनानेतिश्रुता।
भिरस्य कोषालाङ्कुमपवामादिनश्वतितदनुरूके मैनादिनितरामितिच ॥१८॥ निदर्शितमिति चैवे।
वेनरावेदनाभिहतैः ॥१९॥ संस्थामिति संस्थावेष्टिते सत्यास्त्रवनया संस्थायेहिं सा येकलया
मामानितपन् कथममीभिः संस्थामात्रेणानानमिनयार्थ्यान्तरायतिकिमितिकलाविरोकलना

प॰ स॰
रा॰ टी॰
५९
56

वृततानाम् ९९ ग्रसितमिति तमिति हिंसावेऽउत्ले नैवेरोऽङ्गुमिति मार्यमाणास्य नैवेयाहृते कार्ये शति
हृऽप्सानुमस्युध्यिमितिवेति रवयाहोऽभिन्नकृमः पेत्तनैवेति शापेणाप्रेतोहृशामेवशिरपमाणस्य विज्ञा
नि ११ नवापीति कमवमिति भीमसनघोलत्तनाम् गापेणाहितस्यावेलायो याणि नोऽउष्टस।
वातिपश्यपतीमाशयः ध्यानाननमिति ग्रामोम्नावे उन्मीलितेत्तणमिति ऽकस्मनन्तरमेवक
वत्नेनास्तवम् भोवेतिद्विसिवादिगादिश्रामपदिवरस्थासमनुऊतिमञ्जोनामेहियमलयः ११
श्रृंगिनिक्रुम्पमसञ्जेते नेवरोऽविलोकयमः कलोलोनरलोपान्तह्यमध्यिमिवेत्तनः ११
नचापिकमवेयानानवमस्तुनमीलितेत्तणे विलोकमहसाभ्रान्तामनःऊषोसोमतुःखि
तः ११ प्रभुध्यायहृणारेषवाधयाराववामहः याभिलप्याप्रनःसनुःऊत्यास्तमङ्ग
लोभिताः १२ मामेतिविलपस्याय शहियाहीतिऽःखिनः कृतनासाकनस्यापिवर्षेय
तेवाभूवसः १२ ग्रथ्याऊलितयत्ता सोकिंविदाश्चत्तवेतनः ऽत्रुः स्वेणराजानेनुमा
प्रभुध्येतितमेति शोकाकृणाऽमप्रकृतिवान् १२ मामेति मामाजहिजहिहिंसासकमति
नाहिंयाहीति सर्वोतर्पामित्यत्रति कृतनामाकनरतियपत्तस्यनान्नपनत्तोत्वपीमामी हृशी
क्रियांकरोमीतिपणवेषः सर्वमतिऽस्मेव कृत्नप्रयासोपिसनिराशोबभूव १२ ग्रथेति
स्पष्टम् १४ ॥ १४ ॥

वर्षांतेवेरितिममवपस्यांतेसमध्येप्रातिवेशिकः प्रतिवेशिसंबंधीमामसत्कारः प्रतिवेषपवर्षंमामन्नइति
मान्यसत्कारोस्ति अथवामामप्येपिदृश्यकृत्वोधनपदम् इतिसह्यपियेनितामेवप्रमृत्याइतिमहद्दीतेद्दर्शि
ह्मवसत्वारिति अत्रमेमणापिनोवर्षेयाप्रातिवेशिनः सत्कारोवास्वयंप्रमाणंभवताहः किमस्मिकिंवास।
कारार्हइति १५ लोकेप्रमाणमथपसमस्पतिग्राडश्रुतिपेनवपस्यनिकटस्मेइकेपेनवपस्यनिकटेश्मशा
नेतेषांसहचारिणांप्रतिवेशिनांसत्यमामश्रिकैमहिकेचास्तीतितत्राश्रिकेतेषुलोकेषुतयोः स।

वर्षांतवेद्रेममान्यसत्कारः प्रातिवेशिकः अस्तीतिस्वपियामरुच्यप्रमाणंभवमेस्वयं १५ ग्राङ्
स्पतिकटेहृकश्मशानसहचारिणाम् आम्नुत्रिकैचैहिकेचसत्यमस्तीतिधीयताः १६ इ
तिसर्वत्रसाम्येनधर्मस्यापेयरोपसि मयात्मासोचितःसाथोप्रमाणंभवतोमतिः १७ निषा
स्यामरुघ्यामामासोपश्चैद्धेनेकिस्मिपरः सत्कारोत्रसतोगेहेत्रागातीतितिशामय १८ ॥

स्थितयोः ऐहिकेचतत्संततिज्ञानानामितिपतत्कश्मशानेसुभयग्रहणेर्भावः वर्णाश्रमवर्तिषु
तहोहेष्ववमप्याप्तनपवेति १९ इतीतिसर्वत्रेस्वतमपेमवाधर्मस्यापइतिपर्यन्नुयोवनानसैयतोगरी
यसिसर्वथाप्यात्सेवमयात्मासोचितश्रुतिश्रवसारोपेसतिरावेसाथोइतिनकेवलेनवहृदृष्टैकविषस्त।
तमितिस्वनार्थे इत्यसमपिकिमहकानतइमारुप्रमाणमितिबलवत्ताहितिभावः २० निषाम्येति
ग्रासरुद्धेतिस्वयमेनतामर्षणाविघाय किमीयोसौममप्रतिवेशीतितत्सपिमलख्याम्नुपंप्रह्वारः अ

नित्यहितंकिकिमिनिकिंकिमिनिज्ञमृत्तितिवहिकमार्गंषीकमादसमकाद्इतिमृत्युमति
वेणितेसकारोमेसमाननसतांतेदुनाथिजार्गीतितलित्रिणमप्रज्ञाव १८

प.स्त.
ल.टी.
५२

57

ततश्च निश्चाय्यत्वं विनश्यति हि सा त्वां तां तावद्योगतास्सत्कारवानेतोर्थितेति । निःश्वसेति ममुदेर्भागवम
धुनापि दोलायमानमस्त्रीनिवाच्यमयोक्तमिति यत्स्वपरहितमवश्यं वाच्यमामीन दर्शितं मयोक्तम्
मननाम ननेधुनस्ते सेन्द्रा प्रमाणमानाम मन्यता न केवलमत्र ममननयोषणवा लिणावरभ्युपपदेषे
पीमा हर्ष्यतामिति पैरितिमममवनयशाश्चुभिः ममतावदिपवोहस्त्यति साधुमनो सावितिभवत ।
स्वरिपवः साधुप्रतिवेशप्रसाधनेन मानितस्यति विमक्तसंख्यो सैोहलभोस्माकमिति ७९ विडशति वि ।

ततस्त्रास्यत्वं विमो सौनिशामायपुनर्दपे वाच्यं मयोक्तं सेन्द्राते प्रमाणां हृष्यतां पदैः ७९ वि
इयद्दणास्तत्स्वहारमन्त्रादयमलम् वीतधममनावोपकृत्यमेवेति मद्गताः ८० ॥

इयद्रणासत्तः स्वयं इहप्रकृतयोक्तदो घलेशावेषिणस्ते वाधुनेत्येभ्रूतेसंधनाश्समेवप्रकारेण ।
दाम्मद्भ्दर्यंतिरुद्धाटनाप्रकारमाहभारीतधेयप्तेनेदम्रमनानिरूपणेयेनाप्रतिवेशिमयिनो
पकृद्भूषणेयेथनापालितशतिसेगताः परस्मातालापृविधायद्वारमन्त्राटयति प्रथमर्थः तेहयत ।
वत्स्वयं दोषग्रस्ता द्वारे पिधायैव वर्तते धुनात्र वर्धीरूपं तेस्वरोधवं प्याराप्यकृतलगाः स्वेव
न निर्लज्जमासेतश्चेनपाणिनापृतिपादपाणिवादाश्मर्थः ८० ॥ ॥
८० ॥ ८० ॥

पुनः पिन्याकेन विलप ज्ञाहमेयथामिति भोगाजे स्त्वमेयो याणावमी पिपे धावयो ध्यनोऽजह मैनो मदे।
येम्याशपः यावन प्रकारमाहन्ताहशो वन्दामाणस्तस्सर्वभगिनावत् यतः मेममेयं रक्षस्कविरस्मवा
हः कथं भवेन प्रन्तुसमस्तस्कृतिः कथं वनेसालेनृसृतिः इशानोयामली कव वासितामेव हन
काबाणात्लेषोविनतः प्रसरत्स्वबाहस्यपरमभवेत् कथमिमोतनेड इष्टङ्जेनाली काकोपणाप्र
वाहयीडितात्स्वयंज्ञकहेश्वर्यः नाहशारितिसूचितगुणगणासमर्थनार्थमाह यस्मादितियस्मा
त्वत्तैनास्मिन्भवाराम केभवपवासौ त्वां प्राप्य प्रीमासदना ड्रोमनग्रारामोज्ञानेनइमनुकस्माया

मेयं यावयताहशः कथमिवं जक्षातिमेंद्रवेदुशाली कवचः श्वंकवितनेलें संवृतेसोनन्नः
यस्मात्त्वत्तत्त्वयमेमार्गेसमनः श्रेष्ठोभवारामकेनास्मिन्द्वीपतत्राधिके टङ्ककलोड्गेदोदि। ८
गतेष्पि ८ वानत्तवमार्गेस्मिन्द्रेदपनेरजमामहतः यहोसत्सर्गावहानो यपावकेयमन्ड्रतः

कन् शोभाप्रकारमाह यमेति यमेसर्गो यमें निस्पृयाः तपवसौगेयप्रमोदयापिनात्समनसन्ता
भिः श्रुतो यमेनिष्पयदैर्भवतोनसवेद्यावर्मनादन्नकपाभवाज्ञानश्वस्मिन्नुस्मिन्नुस्मामिग्रथयो।
नस्थितापवकारकस्लेषाकलालेपमाचेतस्पाउङ्केदोङ्कोदिगेतेष्वपिनेदसनप्राप्येणात्स्वेवतितेषा
रामेदिगेतेषुकेटकाङ्जाहशपनेयवस्याप्येतवाचत्वभवारामेदिगेतेषुभवयमेसर्गोसर्वेयनदेसा।
ष्वपिनाथ्यंज्ञीहशपतेश्मीहशाङ्गवतः कथं स्वपरविषयेयंविनोमयानशतिभावः ८ वानइतिशिवम्।

प०सं
३०टी०
५८

भवन्निति भवन्निसेगीकार्येनिपातः तस्मकार्यमाह सच्चरमिति मया स्मात्स्वदेशाङ्गनेन्यतो ऽसीति।
यतत्सच्चरेनात्रकाविविनाकथंश्रियइतियतइहसंसारेऽहयमाहयाशतेनयपतेसयेभवतद्यापिमम।
कुशलमम्यारोपितभाग्यसीतिसच्चरमितिसच्यतेऽस्यार्थः काविताविताकल्पनायाश्चनवकायादि
तिभावः इहत्वल्पमणाविलपनीयंभ्रस्त्रिकाभवेवभ्रत्रिकानातवोकेऽइविनाश्रकयरणसत्रपनसो
इहलागेतेकिमिदमत्रविद्यासाम्येविदितामितितदावपाकिमद्येतेतितचलवलंतेविनानका।

भवतुसच्चरमेतयन्मयास्मात्स्वदेशाङ्गनमिन्दणतमीहङ्गपणतेकात्तिविना इहावत्यु।
परिदीर्घ्वंकिलयोद्येतथीममदितवभ्रत्रिकान्तइहलागतेकेऽइविनाः ५३ इतिवामकंम
ग्रोप्सकिंवलीतिमहीपतिः प्रतिगायदिगेतन्नुविनाहतीसमनतः ५४ अन्विष्याविष्य।
तद्धृयसलक्ष्यात्रचेतनः कृविकृचेततितमास्येयसंनिकतास्रणा ५५ सम्यगाय्यस्तोवि
नोसेतमामिमम्भवीहइह इवैणाभसरेताभ्रतसंवेषाइहसतिके ५६ ॥

येवनापिसमाधेयंभवेदिति ५३ इतीतियहेपश्यइतिवितियहेयएणपसग्रणापिवाङ्कतरीति
वतयोभंयः किंवत्नीतिकथयकीदृक्षयातिवेविकेनवत्नीतिविनाहूतीसमतनोदिगेतेडुमाकथं।
वनप्रातिवेशिकत्वेभवेदितिप्रतिज्ञायाग्रेयमासपनसेव येलशाकेऽत्रमहालयेश्रावयोः प्रतिवे।
शिनासेवयहतिइहियेयेनयांतिकनास्रणामितिकथितम् ५५ सम्यगितितमामिमतिशये।

विषमपदविवृति ५८

पदीनिश्चेति कर्त्तो निर्दर्शनेन दर्शयति पदीति पद्मिनीशङ्कितं पदि ऊनाय मन्तो मध्यावकाशः प्रतीहा।
रीहारिका ८७ इतीतितव पितेति मम पिन्ह रूपलक्षणेन तैव नामधेये पि स्वयमनुक्तिरेव विस्मायेति बोध्य
शिथिलाशयमनेन नाहमस्ये संकोचमापितः इति संभावित शिथिलत्वकार्यः तर्हि किं स्वावा स्वेमञ्चारः।
इंगितकोविदः इति सूचनामात्रेणैव स्वार्थतात्पर्यग्राहीति ८८ सम्यमिति वक्रेण गणेवाक्यमुक्तिरेव।
लारिति नरेति पितृनाम इयं विपर्यस्तत्वाननरूटानेकानर्थसंऊनाय ज्ञयस्यावेलायां स्वनामापि।

पद्मिनीऊंते विहितयोस्तत्र पितामम भवत्सैवैः प्रतीहारी गतुः संतापकार्यं भव ८७ इति
श्रुत्वा तमाहैष किं ज्ञामासौ पितानव वदेति शिथिलाशो सोऽद्भुते संगितकोविदः ८८ सुत
वाक्यं तदासीन्मे किंतवे लेपसकृत यत्र स्वात्मापि मेनेति स्मरति कोशा स्वितनत्रमे ८९ भाव।
निशम्य नृपतिस्तत्र सभ्याः प्रहेगताः विहस्यान्हैर्निनगाडमोवयामि मा स्मरम् ९० उद्दतः
शान्तहृदः प्रबोधितोऽश्यानहैर्नेव वत्सम ते संसेव विशेषनाः केवि ये संज्ञया प्रणाति ददृशे ति ॥

मेन स्मर्तिं यातितत्रेति पितृनाम स्मरेणामे इति हि हक्तिः सोक स्वघोतनार्थे ८९ भावमिति स्वव
हृतिः पर्यवसाने सोऽज्ञानइति ९० प्रत्रकविः स्वमुखेन कथानात्पर्यंति वभाति उद्दंत इति उद्दंलोपीरि
णतबुद्धिः प्रबोधितः प्रकर्षेण छलवलादिनाबोधितः शान्तैरनन्यगतिभिः नवत्समते उद्दंलत्वा।
दितिभावः विशेषज्ञाः परिणतबुद्धयः तदयंति हृदीऊंवैनिनस्यादज्ञानप्रायाणि संपादयंतीत्यर्थः

पं.स्त
३ टी.
५९

ग्रन्थे इहलोकवचनैर्विशेषणाद् इति वक्तृवचनेन साकं नैर्विशेषण्यापवादमनुसारेव रहवः सेति ईदृशत्व।
कश्चिदिहलघुत्वलभ्यते मया नार्थं भवतिदस्माद् उलेलवक्तृनैर्विशेषणसाकं सेवनतात्तपिव्यवहार
वर्तनो प्रसरत्युवहाभवेदिति २१ अलमिति यस्माद् उमतिशायेन वचनाप्रकारमाह उ वेवप्रमतिश
यत्त्वचनार्थं प्रश्नोयमाहमपारयामिति महानुरूपो यस्मात् यत्वेवंतगुनापिवितायतामिममाहमन्त्रा।
मोरेति सर्वयतिनेषामेवाशाभिहतत्वात् २२ सुकुमारविपश्चित्स्म तस्य सौकुमार्यनामाकिमि

अत्रैव स्तुमो माहात्म्यं ह्यमेतन्महोदयम् सुकुमारस्य योगात्त्वं शक्यं साधि सर्वथा २२
सौकुमार्ये च तन्नाम भाति यस्यानुषंगतः यत्क्रमपि यत्किंचित्स्तोभवेयरागतिः २२

तत्राह सौकुमार्ये चेति यस्य सौकुमार्यस्यानुषंगतः प्रसंगतः अनर्कसात्ताद्वहे त्वक्रमपप
र्थं लभ्यम् तथापि शाहेलक्थने साकर्पोरिहमेव किंनतदित्यत आह अलोभत्वमिति अर्थल
भ्यार्थगामकशाहत्वाहि स्पमत्सोभतेतश्चपरागतिकक्थामत्वतेजनेनमर्थः ततश्चेमशोक्तंभव।
ति नालस्यकातेयं सौकुमार्ये येन तद्वियाविरस्यते इति किंत सुकुमारमति लभ्यार्थकथने।
स्याकमेवमतिलाघवमिति २२ ॥ २३ ॥